

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS**

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS
2013 METŲ VEIKLOS ATASKAITA**

2014-03-31 Nr. 4-4

Vilnius

TURINYS

I. IŽANGA	5
II. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS	9
III. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ATLIKTŲ TYRIMŲ ANALIZĖ	10
3.1. Tyrimų skaičius	10
3.2. Asmenys, teikę skundus vaiko teisių apsaugos kontrolieriui (pareiškėjai)	12
3.3. Asmenys, dėl kurių veiksmų (neveikimo) pradėti tyrimai	12
3.4. Atliktuose tyrimuose nustatyti vaiko teises pažeidę asmenys	13
3.5. Atliktuose tyrimuose nustatytų vaiko teisių pažeidimų pobūdis	15
3.6. Vaikas, kurio atžvilgiu nustatytas pažeidimas	16
3.7. Sprendimai, priimti atlikus tyrimą	17
3.8. Skundų ir vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva pradėtų tyrimų pagrįstumas	18
3.9. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus priimtų sprendimų vykdymas ir vykdymo kontrolė	18
IV. VAIKO TEISIŲ PADĖTIS: VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ATLIKTI TYRIMAI IR PATEIKTI SIŪLYMAI DĖL VAIKO TEISIŲ PADĖTIES GERINIMO	20
4.1. Tėvų ir valstybės atsakomybės pasidalinimas, garantuojant vaiko teisių įgyvendinimą	20
4.1.1. Mokyklų bendrabučiuose gyvenančių vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas	20
4.1.2. Išmokos vaikams	24
4.1.2.1. Išmokų vaikams skyrimo problemos	24
4.1.2.2. Išmokų skyrimas vaikams, kurių laisvė suvaržyta	26
4.1.3. Socialinė parama mokiniams	27
4.1.4. Socialinės įtraukties didinimas	28
4.1.5. Socialinių paslaugų teisinio reglamentavimo tobulinimas	29
4.1.6. Socialinio darbo organizavimas su šeimomis, kuriose suaugę asmenys (tėvai) galimai turi psichikos sveikatos sutrikimų	30
4.2. Pažeidžiamos vaikų grupės	30
4.2.1. Vaikai su negalia	31
4.2.1.1. Neįgalieji vaikai stacionariuose vaikų globos institucijose	31
4.2.1.2. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų ugdymas	33
4.2.1.3. Švietimo paslaugų prieinamumas sutrikusį intelektą turintiems vaikams, baigus pagrindinio ugdymo individualizuotą programą	35
4.2.1.4. Neįgalių vaikų (turinčių specialiuųjų ugdymosi poreikių) pavėžėjimas į ugdymo įstaigas	35
4.2.1.5. Techninės pagalbos priemonės neįgaliems vaikams	37

4.2.1.6.	Socialinės reabilitacijos paslaugos vaikams su negalia bendruomenėje	38
4.2.2.	Vaikai – prieglobsčio prašytojai. Nelydimi nepilnamečiai	39
4.2.2.1.	Prieglobsčio prašytojų šeimų su nepilnamečiais vaikais teisių užtikrinimas	39
4.2.2.2.	Nelydimų nepilnamečių užsieniečių, kurių amžius nenustatytas, teisių užtikrinimas	43
4.2.2.3.	Nelydimų nepilnamečių amžiaus nustatymo, apgyvendinimo ir kitų veiksmų teisinio reglamentavimo tobulinimas	45
4.2.3.	Vaiko, netekusio tėvų globos, apsauga	47
4.2.3.1.	Globa	47
4.2.3.1.1.	Alternatyvių institucinei vaiko globai formų skatinimas	47
4.2.3.1.2.	Vaiko globos priežiūros vykdymas	50
4.2.3.1.3.	Medicininį pažymėjimų išdavimas asmenims, siekiantiems tapti vaiko globėjais	52
4.2.3.1.4.	Paslaugų nustatymas ir jų prieinamumas tėvų globos netekusiems kūdikiams ir vaikams iki 3 (4) metų	53
4.2.3.1.5.	Perėjimas nuo institucinės globos prie bendruomenėje teikiamų paslaugų	54
4.2.3.1.6.	Globos organizavimo proceso tobulinimas	56
4.2.3.1.7.	Šeimynų veiklos teisinio reglamentavimo pokyčiai	57
4.2.3.1.8.	Higienos normos HN 124:2009 „Vaikų socialinės globos įstaigos: bendrieji sveikatos reikalavimai“ pakeitimai	59
4.2.3.1.9.	Vaiko rengimosi savarankiškam gyvenimui ir jo integracijos į visuomenę priemonių užtikrinimas globos institucijoje	59
4.2.3.2.	Įvaikinimas	60
4.2.3.2.1.	Pojstatyminių teisės aktų, reglamentuojančių įvaikinimo ikiteismines procedūras, tobulinimas	60
4.2.3.2.2.	Įvaikinimo duomenų bei būsimų įtėvių asmens duomenų konfidencialumo užtikrinimas nagrinėjant bylas dėl nuolatinės globos vaikui nustatymo būsimų įtėvių šeimose	61
4.3.	Vaikas švietimo sistemoje	62
4.3.1.	Mokyklos bendruomenė ir bendradarbiavimas	62
4.3.2.	Saugios mokyklos aplinkos užtikrinimas	63
4.3.3.	Mokinių šalinimas iš mokyklos	65
4.3.4.	Mokyklos nelankančių vaikų problema	66
4.3.5.	Neformaliojo vaikų švietimo (išskyrus ikimokyklinį ir priešmokyklinį) užtikrinimo savivaldybėse atskiros problemos	66
4.3.6.	Mokyklose vykdomų prevencinių programų ir teikiamos pagalbos prieinamumas bei efektyvumas	69
4.3.7.	Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo organizavimo Vilniaus mieste problemos	70
4.3.8.	Suimtų ir nuteistų nepilnamečių teisės į mokslą užtikrinimas	71
4.3.9.	Vaiko minimalios priežiūros priemonių vykdymas	73
4.4.	Vaiko apsauga nuo smurto	74

4.4.1.	Smurto prieš vaikus draudimas	76
4.4.2.	Smurto artimoje aplinkoje prevencija ir pagalba nukentėjusiems asmenims	76
4.4.3.	Sveikatos priežiūros specialistų pranešimas apie pastebėtus vaiko teisių pažeidimus	77
4.5.	Vaiko sveikata ir sveikatos apsauga	78
4.5.1.	Gimdymų namuose problematika	79
4.5.2.	Vaikų tuberkuliozės profilaktikos ir kontrolės priemonių įgyvendinimas	80
4.5.3.	Vaikų, dalyvaujančių biomedicininuose tyrimuose, teisių užtikrinimas	81
4.5.4.	Vaikų saugumo paplūdimių mokyklose ir jų gelbėjimo užtikrinimas	83
4.5.5.	Maitinimo organizavimas ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokyklose ir vaikų socialinės globos įstaigose	84
4.6.	Vaiko teisių užtikrinimas baudžiamajame procese	85
4.6.1.	Advokato skyrimas nukentėjusiajam vaikui	85
4.6.2.	Vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas kratos metu	89
4.6.3.	Kiti vaiko teisių baudžiamajame procese užtikrinimo aspektai	89
4.7.	Vaiko privatus gyvenimas ir žiniasklaida	90
4.7.1.	Vaiko privataus gyvenimo apsauga	90
4.7.2.	Vaiko apsauga nuo žalingos informacijos poveikio	91
4.7.3.	Vaiko apsauga internete	92
4.8.	Tėvų pareigų vykdymas	94
4.8.1.	Išmokų iš Vaikų išlaikymo fondo mokėjimo problemos	94
4.8.2.	Nepiniginio pobūdžio sprendimų, susijusių su vaikais, vykdymas	94
4.9.	Kiti vaiko teisių apsaugos aspektai	96
4.9.1.	Bažnytinių santuokų, sudarytų nuo 1992 metų iki 2011 metų, įtraukimo į apskaitą teisinis reglamentavimas ir jo įtaka atskirų vaiko teisių įgyvendinimui	96
4.9.2.	Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumai	98
4.9.3.	Teisiniai vaiko teisių apsaugos aspektai	100
4.9.4.	Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo bei jį lydinių teisės aktų tobulinimas	100
V.	BENDRADARBIAVIMAS IR KITA VEIKLA	104
VI.	IŠVADOS	109
VII.	SIŪLYMAI	111

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2013 metų veiklos ataskaitoje vartojamos santrumpos ir sąvokos:

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba – Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

Socialinių paslaugų priežiūros departamentas – Socialinių paslaugų priežiūros departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

Techninės pagalbos neįgaliesiems centras – Techninės pagalbos neįgaliesiems centras prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

Neįgaliųjų reikalų departamentas – Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

Neįgaliųjų reikalų taryba – Neįgaliųjų reikalų taryba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

Valstybės sienos apsaugos tarnyba – Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijai.

Komitetas – Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas.

Vaiko teisių konvencija, Konvencija – Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija.

Savivaldybės(-ių) vaiko teisių apsaugos skyrius(-iai) – savivaldybės administracijos vaiko teisių apsaugos skyrius.

Globa – globa, rūpyba.

Globėjas – vaiko globėjas, rūpintojas.

Globotinis – globotinis, rūpintinis.

I. IŽANGA

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, siekiant užtikrinti vaikams galimybę būti vaikais ir mėgautis vaikyste, jų padėčiai turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys bei užtikrintas nuoseklus valstybei tenkančių įsipareigojimų vykdymas.

2013 m. lapkričio 20 d. minint pasaulinę vaikų dieną Jungtinių Tautų vaiko teisių ekspertai paragino nacionalines vyriausybes ir tarptautinę bendruomenę stiprinti vaikų apsaugą nuo smurto, skiriant jai prioritetinį dėmesį, bei užtikrinti visą apimantį, nuolatinį ir tinkamą vaiko apsaugos sistemos finansavimą, paremtą patikimomis investicijomis į socialinės apsaugos programas, nukreiptas į vaiko teisių pažeidimų priežastis, visuotinę prieigą prie pagrindinių socialinių paslaugų, padedančių šeimoms rūpintis ir apsaugoti savo vaikus, taip pat vaikams, kuriems reikalinga pagalba bei esantiems alternatyvioje globoje, teisių užtikrinimą.¹

Tinkamas tarptautiniuose ir nacionaliniuose dokumentuose įtvirtintus standartus ir reikalavimus atitinkančios vaiko teisių apsaugos užtikrinimas yra nuolatinis iššūkis kiekvienai valstybei, nepriklausomai nuo politinės, ekonominės, socialinės ar kt. situacijos joje. Dėl nuolat įvairiose valstybės, visuomenės gyvenimo srityse vykstančių pokyčių ir jų diktuojamų iššūkių, atsižvelgiant į itin aukštą vaiko teisių pažeidimo riziką ir grėsmę, nustatomi ir įtvirtinami vis aukštesni reikalavimai vaiko teisių įgyvendinimui ir apsaugai. Todėl, nepaisant teigiamų pokyčių ir pažangos, vaiko teisių apsaugos sritis turėtų išlikti viena iš prioritetinių ir išskirtinio valstybės, valdžios institucijų, nevyriausybinių organizacijų, visuomenės ir vietos bendruomenių dėmesio sulaukiančia sritimi.

Planuojant ir priimant sprendimus dėl prioritetinių veiklos kryptių vaiko teisių apsaugos srityje, būtinų priemonių ir pokyčių yra itin svarbu į(si)vertinti valstybės pažangą, pri(si)imtų ir teisės aktuose bei kituose dokumentuose įtvirtintų nuostatų įgyvendinimo lygį ir tinkamumą. Šiam tikslui itin naudingos įvairių tarptautinių, nevyriausybinių organizacijų ir nacionalinių valdžios institucijų, analizuojančių valstybės prisiimtų įsipareigojimų vaiko (žmogaus) teisių srityje vykdymą, vertinimai, pastabos ir rekomendacijos.

Vienu iš pagrindinių dokumentų, kuriuo vadovaujantis yra vertinama vaiko teisių padėtis valstybėje, yra Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, kurią Lietuva ratifikavo 1995 metais². Valstybių dalyvių pažangą, pasiektą vykdant Konvencija bei jos fakultatyviniais protokolais prisiimtus įsipareigojimus, stebi ir vertina Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, sudarytas iš 18 nepriklausomų ekspertų. Lietuva, kaip ir kitos valstybės dalyvės, Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui periodiškai teikia ataskaitas apie tai, ką valstybė nuveikė Konvencijoje pripažintoms vaiko teisėms įtvirtinti, kokia padaryta pažanga, įgyvendinant vaiko teises, kokie veiksniai ir sunkumai trukdo Konvencijoje įtvirtintų įsipareigojimų vykdymui. Taip pat Komitetas nuolat ragina nevyriausybines organizacijas ir nacionalines žmogaus teisių institucijas pateikti jam ataskaitas, dokumentus ir kitą informaciją, kuri leistų susidaryti visapusišką vaizdą dėl vaiko teisių padėties ir Vaiko teisių konvencijos konkrečioje valstybėje įgyvendinimo.

2013 metai buvo svarbūs Lietuvai, kadangi Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas 64-ojoje sesijoje (2013 m. rugsėjo 23 d.) svarstė Lietuvos trečiąją ir ketvirtąją jungtinę periodinę Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitą³.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius pateikė Komitetui komentarą dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje ataskaitiniu laikotarpiu⁴.

Ataskaitas, pastabas ir nuomonę dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje, Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui taip pat pateikė Lietuvos ir tarptautinės nevyriausybines

¹ <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=14007&LangID=E>

² Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“ (Žin., 1995, Nr. 60-1501)

³ Ataskaita buvo patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. liepos 22 d. protokolu Nr. 60, plačiau žr. <http://www.socmin.lt/lt/ataskaitos.html>

⁴ plačiau žr. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos interneto svetainės (<http://vaikams.lrs.lt>) skyriuje „Vaiko teisių padėties vertinimas“, dalyje „Ataskaitos Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui“ (<http://www3.lrs.lt/docs2/OCCCOSZW.PDF>)

organizacijos: NVO vaikams konfederacija; nevyriausybinų organizacijų (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Globali iniciatyva psichiatrijoje, SOS vaikų kaimai Lietuva, Paramos vaikams centras, Lietuvos mokinių parlamentas, Vaikų linija, Euroazijos žalos mažinimo tinklas, Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“, nevyriausybinų organizacijų ir ekspertų koalicija „Galiu gyventi“, Šeimos planavimo ir seksualinės sveikatos asociacija, Prieraišiosios tėvystės centras) grupė; visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“; Tarptautinis Negalios Aljansas (International Disability Alliance, IDA); visuotinė iniciatyva dėl visų fizinių bausmių vaikams panaikinimo (Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children)⁵.

Vertindamas Lietuvos ataskaitą apie Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą, Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas paminėjo, kad supranta, jog Lietuva turėjo sudėtingą perėjimo laikotarpį nuo 1990 metų ir, jog vaiko teisių apsaugos stiprinimui būtinoms pokyčiams iš dalies sutrukdė pastarojo laikotarpio finansinė krizė, tačiau pažymėjo ir tai, jog tokiu laikotarpiu visos valstybės privalo skirti ypatingą dėmesį vaikams ir jų teisėms. Komitetas atkreipė dėmesį į tai, jog Lietuva ėmėsi kai kurių pozityvių priemonių, skirtų apsaugoti vaiko teises, įgyvendinti Vaiko teisių konvenciją, paminėdamas teisinės sistemos reformos aspektus, tarptautinių teisės aktų ratifikavimą, smurto prieš vaikus prevencijos programą, tačiau pažymėtina, jog ekspertai taip pat išreiškė susirūpinimą dėl didėjančio smurto prieš vaikus atvejų skaičiaus, aiškiai fizines bausmes uždraudžiančių teisės aktų, tarpinstitucinio koordinavimo mechanizmo vaiko gerovės politikoje trūkumo ir kt.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto nuomone, nepaisant teigiamų pokyčių, lieka daug darbo, kuris turi būti padarytas, siekiant tinkamai įgyvendinti Vaiko teisių konvenciją Lietuvoje. Šiam tikslui pasiekti bei paskatinti valstybę žengti į priekį, Komitetas pateikė savo vertinimus ir rekomendacijas⁶:

○ Imtis visų būtinųjų priemonių, kad būtų laikomasi Lietuvai pateiktų rekomendacijų, įvertinus ataskaitas dėl Vaiko teisių konvencijos (antrasis valstybės periodinis pranešimas; CRC/C/LTU/CO/2) bei šios Konvencijos fakultatyvinių protokolų dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos (įžanginis valstybės pranešimas; CRC/C/OPSC/LTU/1) ir dėl vaikų dalyvavimo ginkluotuose konfliktuose (įžanginis valstybės pranešimas; CRC/C/OPAC/LTU/1), kurios nebuvo arba buvo nepakankamai įgyvendintos, pavyzdžiui, dėl išsamių duomenų apie vaikus rinkimo ir suskirstymo pagal atitinkamus kriterijus (amžiaus grupes, lytį, etninę kilmę, socialinę ir ekonominę padėtį, kaimo ar miesto vietas, reikalingą specialią apsaugą); tinkamo ir sistemingo su vaikais arba vaikams dirbančių profesionalių specialistų mokymo ir (arba) informuotumo apie vaiko teises; kt.

○ Peržiūrėti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo projektą, geriau atspindint Konvencijos principus ir nuostatas, įtvirtinančias vaiko, kaip teisių turėtojų statusą, bei greičiau priimti patikslintą įstatymo projektą ir kitus su vaikų teisėmis susijusius teisės aktus, užtikrinant jų visišką atitikimą Konvencijai bei visų teisės aktų veiksmingą įgyvendinimą (*pastaba* – pamatinis nacionalinis vaiko teisių apsaugos srities teisės aktas – Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, priimtas 1996 metais, nėra iš esmės peržiūrėtas, derinant jį su tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų nuostatomis, nors toks valstybės įsipareigojimas buvo įtvirtintas ne viename dokumente).

○ Imtis priemonių, kad būtų parengta visapusiška vaiko teisių politika ir atitinkamoms institucijoms būtų suteikti reikalingi žmogiškieji, techniniai ir finansiniai ištekliai, valdyti programų ir projektų vystymąsi ir sukurti jų stebėsenos ir vertinimo sistemas, aiškiai numatant atitinkamų institucijų funkcijas ir atsakomybę nacionaliniame, savivaldos ir vietos lygmenyse. Valstybė vis dar neturi visapusiškos politikos arba strategijos, apimančios visus su vaiko teisių įgyvendinimu susijusius klausimus.

⁵ http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=856&Lang=en

⁶ Plačiau žr. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos interneto svetainėje, skyriuje „Ataskaitos“ (Lietuvos trečiojo ir ketvirtojo periodinių pranešimų baigiamosios išvados, kurias Komitetas priėmė šešiasdešimt ketvirtojoje sesijoje (2013 m. rugsėjo 16 d. – spalio 4 d.), <http://www.socmin.lt/lt/ataskaitos.html>).

○ Padidinti biudžeto asignavimus vaikų teisių įgyvendinimui, skirti konkrečias biudžeto lėšas vaikų, esančių atskirtyje ir nepalankiose situacijose, teisių įgyvendinimui, taip pat sukurti veiksmingą vaikams skirtų lėšų ir jų panaudojimo sekimo, stebėjimo ir vertinimo sistemą visuose atitinkamuose sektoriuose biudžete, taip užtikrinant investicijų vaikams matomumą. Biudžeto asignavimai vaikams išlieka nepakankami ir valdomi neefektyviai.

○ Atkreipti dėmesį į bendrųjų principų – nediskriminavimo, geriausių vaiko interesų, pagarbos vaiko nuomonei (Konvencijos 2, 3, 6 ir 12 straipsniai) – įgyvendinimo spragas. Įgyvendinti diskriminaciją draudžiančius teisės aktus ir imtis skubių priemonių, užkertančių kelią diskriminacijai prieš, *inter alia*, vaikus, esančius atskirtyje ir nepalankiose situacijose, įskaitant vaikus su negalia, romų vaikus, skurstančius vaikus, globos institucijose gyvenančius vaikus ir teisės aktus pažeidusius vaikus. Pataisyti teisės aktus, aiškiai nacionalinėje teisėje nurodant „geriausius vaiko interesus“, geriau atspindint reikalavimą į vaiko interesus atsižvelgti pirmiausia ir sustiprinti pastangas užtikrinti, kad ši vaiko teisė būtų tinkamai integruota ir nuosekliai taikoma visose teisėkūros, administracinėse ir teisminėse procedūrose, visose politikos srityse, programose ir projektuose, susijusiuose su ir turinčiuose poveikį vaikams centriniu ir vietos lygmeniu. Imtis būtinųjų priemonių teisės aktų įgyvendinimui ir pagarbos vaiko nuomonei visose situacijose ir visais su juo susijusiais klausimais paskatinimui.

○ Vaiko teisės į tapatybę užtikrinimui – imtis visų priemonių, kad anonimiško vaiko atsisakymo praktika (vaiko palikimas gyvybės langelyje, angl. *baby boxes*) būtų nutraukta, sparčiai skatinamos ir stiprinamos alternatyvos. Ištirti pagrindines kūdikių palikimo priežastis ir spręsti šią problemą, tokiomis priemonėmis, kaip šeimos planavimas, reprodukcinė sveikata, konsultacijos, socialinė parama neplanuotam nėštumui ir nėštumo rizikos prevencijai, parama nepasiturinčioms šeimoms, kartu suteikiant galimybę anonimiškai gimdyti ligoninėse, kaip paskutinę išeitį, kad vaikas nebūtų paliktas ir (arba) negimtų.

○ Smurto prieš vaikus srityje – užtikrinti draudimą taikyti visų formų fizines bausmes bet kokioje aplinkoje, ypač namuose ir alternatyvios priežiūros įstaigose, teisės aktuose numatyti draudimo vykdymo užtikrinimo mechanizmus, išplėsti švietimo programas bei kampanijas, skatinančias pozityvias, nesmurtines ir į dalyvavimą įtraukiančias vaiko auklėjimo ir drausminimo formas. Imtis prevencijos priemonių, užtikrinti veiksmingą pranešimų apie išnaudojimą ir smurtą prieš vaikus tyrimą ir kaltininkų patraukimą baudžiamojon atsakomybėn. Sukurti vaikams lengvai prieinamus pranešimų apie smurtą prieš juos mechanizmus, užtikrinti aukoms būtiną apsaugą ir reabilitacinę pagalbą. Imtis priemonių identifikuoti nuo seksualinės prievartos, išnaudojimo ar prekybos žmonėmis nukentėjusius vaikus, didinant visuomenės, ypač vaikų, informuotumą ir mokant su vaikais dirbančius specialistus atpažinti smurto atvejus. Užtikrinti veiksmingą psichoterapinę pagalbą aukoms, nukentėjusių vaikų tapatybės neatskleidimą visuomenei bei sustiprinti pastangas tiriant seksualinio išnaudojimo ir prievartos atvejus, persekiojant ir skiriant bausmes, proporcingas padarytam nusikaltimui.

○ Šeimos aplinkos srityje – padidinti paramos šeimai kokybę ir prieinamumą, įskaitant bendruomenines paslaugas ir užimtumo galimybes ekonominius sunkumus patiriančioms šeimoms, ir kartu stiprinti tėvystės įgūdžius, kad jie galėtų pasirūpinti savo vaikais. Imtis priemonių, kad vaikas gautų iš tėvų ar kitų finansiškai už vaiką atsakingų asmenų išlaikymą tiek šalies viduje, tiek iš užsienio.

○ Alternatyvios priežiūros srityje – užtikrinti šeimos aplinkos netekusiems vaikams alternatyvias šeimoje ar bendruomenėje galimybes. Sprendimas dėl vaiko apgyvendinimo globos institucijoje turi būti paskutine išeitimi ir priimtas atsižvelgiant į šiuos kriterijus: tinkamos apsaugos priemonės, akivaizdus poreikis, geriausi vaiko interesai. Nustatyti aiškias tėvų valdžios apribojimo gaires ir kriterijus; nuolat peržiūrėti ir stebėti visus vaikų apgyvendinimo globos įstaigose atvejus; nustatyti griežtą globos įstaigų teikiamų paslaugų stebėjimo sistemą. Sukurti veiksmingus mechanizmus įvaikinimo proceso palengvinimui, kartu užtikrinant būsimų įtėvių tinkamą patikrinimą, taip pat informuoti, konsultuoti ir remti vaikus visą įvaikinimo procesą, atsižvelgiant į jų amžių ir brandumą.

○ Neįgalumo srityje – užtikrinti, kad teisės aktai, politika ir praktika atitiktų, *inter alia*, Konvencijos 23 ir 27 straipsnius, būtų veiksmingai ir be diskriminacijos tenkinami neįgalių vaikų poreikiai; imtis visų būtinų priemonių nuostatų, susijusių su inkliuziniu švietimu, įgyvendinimui, ruošiant mokytojus, aprūpinant mokyklas būtina įranga, supažindinant mokyklos personalą, vaikus ir visuomenę su neįgalių vaikų teisėmis.

○ Sveikatos ir gerovės srityje – padidinti motinos ir vaiko sveikatos programų finansavimą; užtikrinti priežiūrą gimdyti namuose nusprendusioms moterims, suteikiant skubios akušerinės priežiūros, kvalifikuoto gimdymo priežiūros ir *post partum* priežiūros galimybę. Į mokyklų programas įtraukti privalomą dėstomąjį dalyką „seksualinė ir reprodukcinė sveikata“, užtikrinti kontracetinių priemonių, patikimų testų ir gydymo prieinamumą paaugliams. Suteikti vaikams informaciją apie neigiamas piktnaudžiavimo vaistais, alkoholiu ir narkotikais pasekmes, konfidencialias konsultacijas ir gydymą paaugliams. Sustiprinti priemones, skirtas informuotumui apie paauglių savižudybes gerinti ir užkirsti kelią savižudybėms, toliau gerinti psichikos paslaugų kokybę ir mastą. Kovoti su skurdu, skurdžiai gyvenančioms šeimoms teikti būtinąją pagalbą ir paramą, kuriant viešąją politiką, ypač skirtą spręsti didėjančią vaikų skurdą trumpuoju ir ilguoju laikotarpiu. Taikant šią politiką, efektyviai derinti veiksmus nacionaliniu, savivaldybių ir vietos lygmeniu, taip pat įvairiose srityse, kurios ypač svarbios vaikams; užtikrinti vaikų dalyvavimą.

○ Švietimo srityje – sukurti duomenų apie nesimokančių ir mokyklos nelankančių vaikų iki 18 metų kaupimo sistemą, ištirti pagrindines šio reiškinio priežastis; užtikrinti nemokamą mokymą ir vadovėlius visiems vaikams visoje šalyje. Globos ir pataisos įstaigose vaikų pamokoms turi būti skiriama tiek pat valandų, kaip ir įprastose mokyklose. Imtis priemonių visų formų patyčioms ir priekabiavimui įveikti, didinant mokytojų, mokyklos darbuotojų ir mokinių gebėjimą priimti įvairovę mokyklose ir spręsti konfliktus.

○ Sukurti holistinę nepilnamečių justicijos sistemą, atitinkančią Konvencijos 37, 39 ir 40 straipsnius bei kitus susijusius standartus, įskaitant nepilnamečių teismus, nukreipimo priemones, skirtas neleisti, kad linkusiems nusikalsti vaikams būtų taikoma oficiali teisingumo sistema, kurti alternatyvas bylos nagrinėjimui, nuteisimui ir bausmės vykdymui ir kt.; užtikrinti, kad visi su vaikais dirbantys baudžiamojo proceso dalyviai būtų mokomi ir informuojami apie nepilnamečių justicijos specifiškumą; užtikrinti kokybišką valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

○ Užtikrinti, kad visiems vaikams aukoms ir (arba) nusikaltimų liudytojams būtų suteikta Konvencijoje reikalaujama apsauga; mokyti teisėsaugos pareigūnus, kad vaikai, kurių atžvilgiu buvo padaryti Fakultatyviniame protokole dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos nurodyti nusikaltimai, būtų laikomi nukentėjusiais ir aukoms būtų suteikta pagalba bei parama teismo proceso metu. Pataisyti teisės aktus, kad jaunesniems kaip 18 metų vaikams, kurių atžvilgiu buvo padaryti Fakultatyviniame protokole nurodyti nusikaltimai, nebūtų taikomos jokios sankcijos.

○ Ratifikuoti pagrindinius žmogaus teisių dokumentus, prie kurių ji dar neprisijungė, visų pirma, Konvencijos Fakultatyvinį protokolą dėl pranešimų procedūros, Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto Fakultatyvinį protokolą ir Konvencijos prieš kankinimą Fakultatyvinį protokolą.

Paminėtina, kad daugelį Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto nurodytų problemų, yra identifikavusi ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitose, atliktų tyrimų pažymose (sprendimuose) ir kituose dokumentuose yra pateikiama informacija, analizuojama ir vertinama vaiko padėtis, jo teisių įgyvendinimo tinkamumas, atkreipiant atsakingų ir kompetentingų institucijų dėmesį, pateikiant siūlymus dėl galimo problemų sprendimo ir pan. Deja, situacija, ypatingai kai kuriose vaiko teisių apsaugos srityje, keičiasi per lėtai, tiek tobulinant teisinį reglamentavimą, tiek sprendžiant teisės aktų praktinio įgyvendinimo problemas.

Siekiant teigiamų pokyčių vaiko teisių apsaugos srityje bei stiprinant vaiko teisių įgyvendinimą Lietuvoje, yra itin svarbu, kad tiek paskutiniosios, tiek ir ankstesnės Jungtinių

Tautų Vaiko teisių komiteto rekomendacijos, pateiktos valstybei, taptų žinomos valdžios institucijoms, nevyriausybinėms organizacijoms, su vaikais ir vaikams dirbantiems specialistams, profesionalams, verslo atstovams, plačiajai visuomenei, bendruomenėms, tėvams ir patiems vaikams, taip pat, kad jos būtų apsvaistytos ir numatyti konkretūs tolimesni veiksmai Vaiko teisių konvencijos, jos fakultatyvinių protokolų bei valstybei pateiktų rekomendacijų įgyvendinimui ir šio proceso stebėsenai. Atitinkamą rekomendaciją Komitetas pateikia valstybei kiekvieną kartą apsvaistęs ataskaitas dėl Konvencijos ar jos fakultatyvinių protokolų įgyvendinimo. Tinkamas šios rekomendacijos įgyvendinimas yra itin svarbus, kadangi informuojant apie vaiko teisių apsaugos reikalavimus ir standartus, nuosekliai identifikuojant spragas vaiko teisių apsaugos srityje bei aktyviai bendradarbiaujant planuojant ir įgyvendinant būtinas priemones ir veiksmus trūkumų pašalinimui galimi realūs teigiami pokyčiai vaiko teisių apsaugos srityje.

II. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius – valstybės pareigūnas, vykdamas vaiko teisių ir jo teisėtą interesų užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą ir kontrolę, tiriantis vaiko teisių ir teisėtą interesų pažeidimo atvejus bei siekiantis gerinti vaiko padėtį Lietuvoje.

Pagrindiniai vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos principai, teisiniai pagrindai ir kontrolieriaus įgaliojimai, kandidatui į vaiko teisių apsaugos kontrolierius keliami reikalavimai ir jo skyrimo tvarka, taip pat kiti vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos aspektai yra reglamentuoti specialiaame Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatyme. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pareigybės steigimo pagrindai įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 73 straipsnyje. Šį pareigūną Seimo pirmininko teikimu skiria Seimas penkerių metų kadencijai. Kontrolieriumi gali būti skiriamas nepriklaštingos reputacijos Lietuvos Respublikos pilietis, turintis atitinkamą teisinį išsilavinimą bei teisinio arba teisinio pedagoginio darbo stažą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įgaliojimai yra apibrėžti Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatyme. Kontrolieriaus veikla apima vaiko teisių užtikrinimo padėties šalyje stebėseną, vaiko teisių pažeidimų tyrimą, pasiūlymų kompetentingoms institucijoms teikimą dėl situacijos vaiko teisių apsaugos srityje gerinimo, teisinio reglamentavimo tobulinimo, politikos, susijusios su vaiko teisių ir jo teisėtą interesų apsauga, formavimo ir įgyvendinimo, taip pat visuomenės informavimą ir švietimą vaiko teisių srityje.

Savo veikloje vaiko teisių apsaugos kontrolierius privalo vadovautis šiais principais:

- vaiko teisių ir jo teisėtą interesų prioritetiškumo;
- vaiko dalyvavimo ir išklašymo;
- veiklos laisvės, savarankiškumo ir nepriklašomumo;
- atskaitygumo;
- teisėtumo, teisingumo ir nešališkumo;
- viešumo.

Kiekvienas iš šių principų yra itin svarbus, kadangi sudaro galimybę aiškiau suvokti vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos skirtingumą nuo kitų valstybės institucijų, nepriskiriant ir netapatinant jo nei su viena iš valstybės valdžios (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios, teismo) institucijų ar kitomis įstaigomis, organizacijomis, iniciatyvomis ir pan. Kaip savarankiška konstitucinė vaiko teises ginanti institucija, vaiko teisių apsaugos kontrolierius yra nepriklašomas nuo kitų valstybės institucijų ir yra atskaityingas tik Seimui, tačiau vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ir Seimo santykiai nėra grįsti tiesioginio pavaldumo principu. Paminėtina, kad vaiko teisių apsaugos kontrolieriui taip pat labai svarbu būti nepriklašomam politiniu, teisiniu bei finansiniu aspektu, priešingu atveju, vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tyrimai, jų metu atliekami veiksmai bei priimti sprendimai sudarytų prielaidas abejoti kontrolieriaus tyrimų nešališkumu ir (ar) objektyvumu. Kartu svarbu paminėti, kad siekiant teigiamų pokyčių vaiko teisių apsaugos srityje, tinkamo teisės aktuose įtvirtintų ir valstybės prisiimtų įsipareigojimų vykdymo, taip pat siekiant tinkamo ir veiksmingo pavestų

pareigų vykdymo, vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veikla privalo būti pagrįsta geranoriškais, abipusiu pasitikėjimu ir į geriausių vaiko interesų užtikrinimą nukreiptais santykiais su kitomis valstybės ir vietos savivaldos įstaigomis, visuomeninėmis organizacijomis, vaikams ir su vaikais dirbančiais specialistais, visuomene bei pačiais vaikais.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius yra Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, kuri įsteigta kontrolieriaus darbui užtikrinti, vadovas. Įstaigą sudaro valstybės tarnautojai ir kiti įstaigos darbuotojai. Didžiausią leistiną Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos valstybės tarnautojų pareigybių ir darbuotojų, dirbančių pagal darbo sutartis, skaičių tvirtina Lietuvos Respublikos Seimo valdyba.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veikla apima visą Lietuvos teritoriją. Priešingai nei kartais manoma, įstaiga neturi teritorinių padalinių apygardų ar savivaldybių teritorijose, taip pat įstaigai (vaiko teisių apsaugos kontrolieriui) nėra pavaldūs kiekvienoje savivaldybėje vaiko teisių apsauga besirūpinantys, vaiko teisėms ir interesams atstovaujantys ir juos ginantys savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai.

Lietuvos Respublikos Seimui 2012 metais papildžius Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymą⁷ buvo išspręstas klausimas dėl vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pavadavimo, kai kontrolierius atostogauja arba dėl kitų priežasčių negali eiti savo pareigų, numatant, kad tokiu atveju Seimo valdybos sprendimu jį pavaduoja Seimo kontrolierius arba lygių galimybių kontrolierius, arba Seimas nustatytam terminui į šias pareigas skiria asmenį, atitinkantį vaiko teisių apsaugos kontrolieriui keliamus reikalavimus.

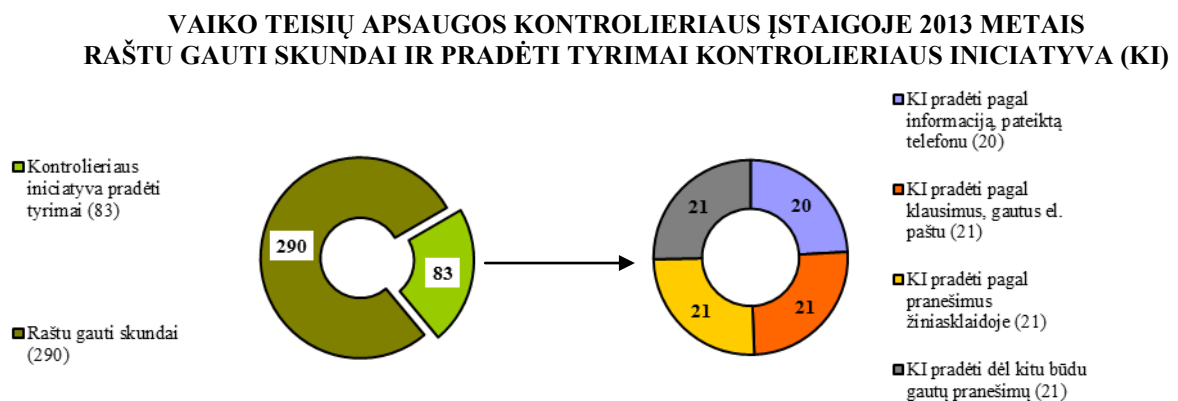
Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2012 m. spalio 31 d. sprendimu Nr. SV-S-1744 (*su vėlesniais pakeitimais*) lygių galimybių kontrolierė A. Burneikienė iki 2013 m. spalio 14 d. pavadavo vaiko teisių apsaugos kontrolierę E. Žiobienę.

2013 metų vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitinis laikotarpis yra išskirtinis, kadangi jis apima laikotarpį, kai laikinai vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pareigas ėjo lygių galimybių kontrolierė A. Burneikienė bei vaiko teisių apsaugos kontrolierė E. Žiobienė.

III. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ATLIKTŲ TYRIMŲ ANALIZĖ

3.1. Tyrimų skaičius

Ataskaitiniu laikotarpiu buvo gauta 290 skundų ir pradėti 83 tyrimai vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva (iš jų: 20 tyrimų pradėti pagal informaciją, pateiktą telefonu; 21 tyrimas pradėtas pagal pranešimus, gautus elektroniniu paštu; 21 tyrimas pradėtas pagal pranešimus žiniasklaidoje; 21 tyrimas pradėtas gavus informaciją kitu būdu ar pastebėjus sistemines vaiko teisių apsaugos problemas).

⁷ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 12 ir 27 straipsnių papildymo įstatymas (Žin., 2012, Nr. 115-5816)

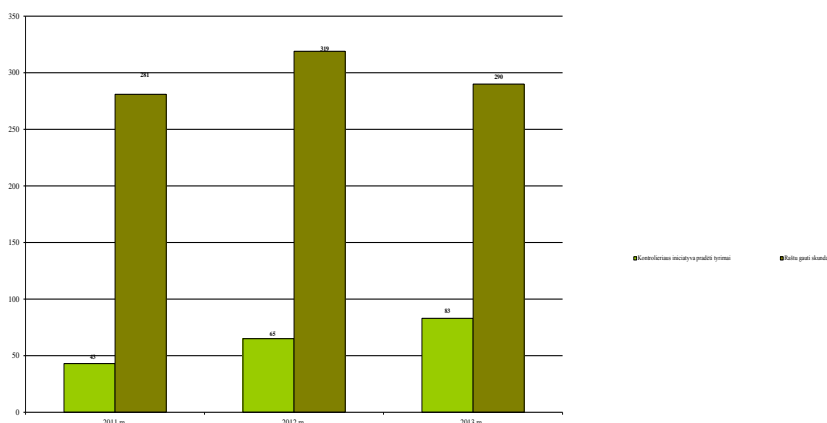

Lyginant ataskaitiniu laikotarpiu raštu gautų skundų skaičių (290) su praėjusiu 2012 metų ataskaitiniu laikotarpiu, galima išskirti, jog skundų skaičius sąlyginai išlieka stabilus (2012 metais – 319 skundų), tačiau skunduose nurodomų galimų pažeidimų pobūdis negalėtų būti įvardijamas kaip nekintantis per pastaruosius ataskaitinius laikotarpius.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius įstatymu suteikta teise savo iniciatyva pradėti tyrimą, kai turi informacijos apie pažeidimus, nenurodytus skunduose, per ataskaitinį laikotarpį naudojosi daugiau, t. y. vaiko teisių apsaugos kontrolierės iniciatyva buvo pradėti 83 tyrimai (2012 metais – 65).

Galima išskirti, jog informacija apie galimus vaiko teisių pažeidimus, pagal kurią ataskaitiniais metais buvo pradėti tyrimai vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva, buvo gaunama iš įvairių šaltinių: pagal informaciją pateiktą telefonu (20), pagal klausimus, gautus elektroniniu paštu (21), pagal pranešimus žiniasklaidoje (21) bei kitu būdu gauta informacija (21).

2011 – 2013 METAIS RAŠTU GAUTŲ SKUNDŲ IR VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS INICIATYVA PRADĖTŲ TYRIMŲ SKAIČIAUS PALYGINIMAS

Atlikus Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje raštu gautų skundų statistikos analizę pastebėtina, kad iš 290 skundų 11 buvo anoniminiai, kai pareiškėjai nenurodė savo asmens duomenų, nepatvirtino skundo tikrumo savo parašu ar kt. ir 2 konfidencialūs, kai pareiškėjai pasinaudojo Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatyme numatyta galimybe ir paprašė skundo tyrimo metu neatskleisti jų tapatybės.

Pastebėta, jog 2013 metais anoniminių raštu gautų skundų, kaip ir konfidencialių skundų skaičius, lyginant su 2012 metų duomenimis, yra mažesnis (2012 metais anoniminių skundų gauta 19, o konfidencialių – 6). Vertinamuoju aspektu galima daryti išvadą, jog asmenys atsakingai vertina poreikį pranešti apie galimą vaiko teisių pažeidimą, pati visuomenė tampa nepakantesnė galimiems vaiko teisių pažeidimams, o pranešimo apie pažeidimą faktas – vis dažniau laikomas pilietiškumo, o ne „skundimo“ apraiška. Manytina, jog neišvengiamai tai įtakota ir pamažu augančio visuomenės suvokimo apie vaiko teises ir jų įgyvendinimo svarbą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai buvo persiūsti 49 asmenų skundai, iš kurių 19 persiuntė Lietuvos Respublikos Seimas, 11 – Lietuvos Respublikos Prezidentūra, 1 – Lietuvos Respublikos Vyriausybė, o 18 – kitos įstaigos (ministerijos, tarnybos, inspekcijos ir kt.).

3.2. Asmenys, teikę skundus vaiko teisių apsaugos kontrolieriui (pareiškėjai)

Į Vaiko teisių apsaugos kontrolierę ataskaitiniais metais kreipėsi 268 fiziniai asmenys ir 11 viešųjų juridinių asmenų.

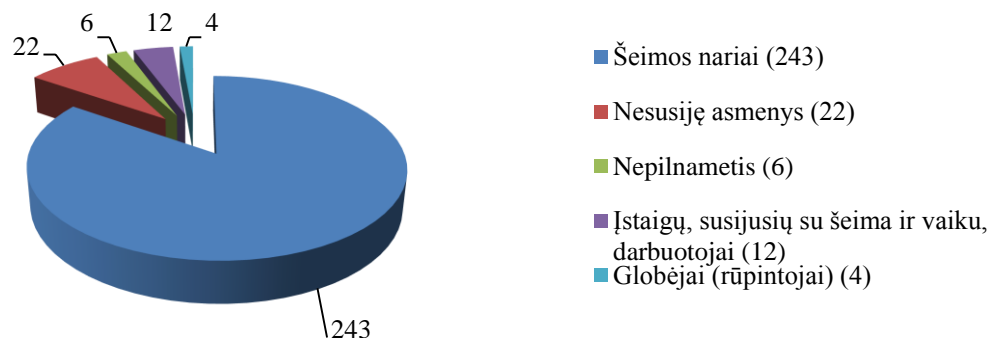
Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje 2013 metais gauti 238 vienasmeniai skundai ir 41 kolektyvinis skundas (iš jų – 22 skundus pateikė vaiko tėvai, seneliai ar kiti giminaičiai ir 17 skundų pateikė mokinių tėvai, mokytojai, kaimynai, bendruomenė, 2 – kiti asmenys).

Pastebėtina, jog kolektyvinių skundų iš mokinių tėvų, mokytojų, bendruomenės ar kt. asmenų ataskaitiniais metais, lyginant su 2012 metais, gauta žymiai daugiau (2012 metais – 6).

Dauguma pareiškėjų – Lietuvos Respublikos piliečiai, gyvenantys Lietuvoje (252). Ataskaitiniu laikotarpiu buvo gauta skundų ir iš Lietuvos Respublikos piliečių, gyvenančių užsienio valstybėse (9), užsienio piliečių, gyvenančių Lietuvoje (3) ir užsieniečių, gyvenančių užsienio valstybėje (4). Iš 252 pareiškėjų Lietuvos Respublikos piliečių, gyvenančių Lietuvoje, 20 buvo įkalinimo įstaigoje esantys asmenys ir 2 kitose įstaigose esantys asmenys.

Vaikai, įgyvendindami savo teisę savarankiškai kreiptis dėl pažeidžiamų teisių, į vaiko teisių apsaugos kontrolierę ataskaitiniais metais raštu kreipėsi 6 kartus. Galima išskirti, jog daugeliu atvejų vaikai kreipėsi dėl jų teisių pažeidimų švietimo ir globos įstaigose.

SKUNDUS RAŠTU PATEIKĘ ASMENYS (PAREIŠKĖJAI)

Didžiąją dalį pilnamečių, kurie 2013 metais kreipėsi į vaiko teisių apsaugos kontrolierę, sudaro vaiko, kurio teisės galimai buvo pažeistos/pažeidžiamos, šeimos nariai (243) (iš jų – tėvai (218), seneliai (17) ar kiti giminaičiai (8)).

Pakankamai aktyvūs kreipiantis į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą buvo ir su vaiku nesusiję asmenys (pavyzdžiui, kaimynai) (22), institucijų (įstaigų, skyrių, tarnybų ir kt.) darbuotojai, susiję su vaiku/ šeima, (12) (iš jų – mokytojai (2), socialiniai darbuotojai (2), kiti asmenys (8)). Globėjai į vaiko teisių apsaugos kontrolierę ataskaitiniais metais kreipėsi 4 kartus.

Analizuojant Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje 2013 metais raštu iš Lietuvoje gyvenančių asmenų gautus skundus, galima išskirti, jog daugiausia į vaiko teisių apsaugos kontrolierę kreipėsi Vilniaus bei Vilniaus rajono, Kauno ir Panevėžio miestų savivaldybių gyventojai. Daugiausia (70 proc.) kreipėsi miesto vietovių gyventojai, mažiau – kaimo.

Pastebėtina, kad ataskaitiniais metais į vaiko teisių apsaugos kontrolierę dažniau kreipėsi moterys (154), nei vyrai (128).

3.3. Asmenys, dėl kurių veiksnių (neveikimo) pradėti tyrimai

Atlikus 2013 metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje pradėtų tyrimų (gavus skundus ir pradėjus tyrimus vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva) analizę nustatyta,

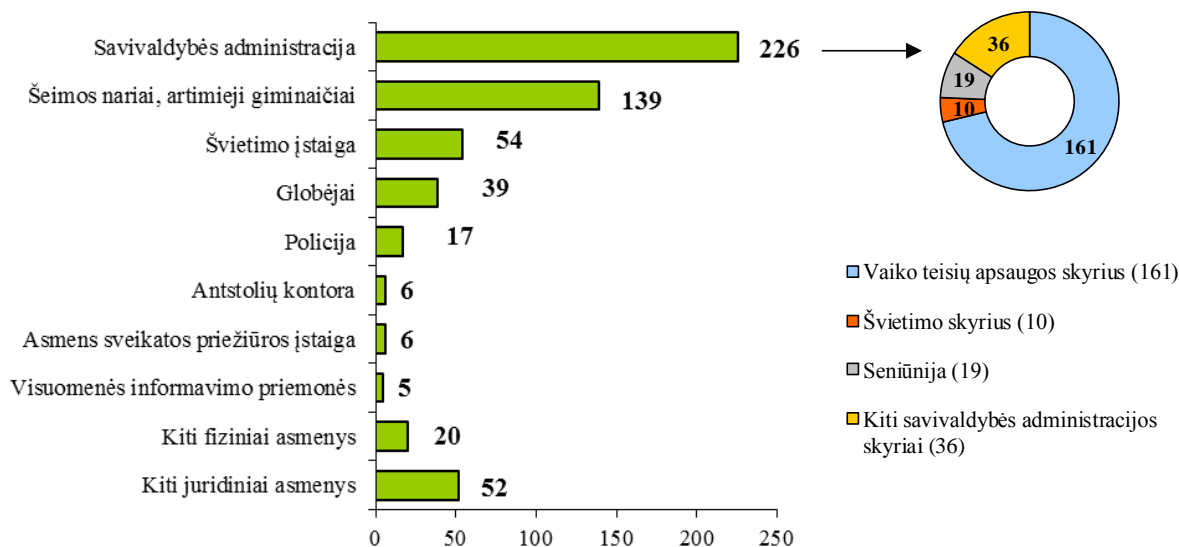

kad, kaip ir ankstesniais ataskaitiniais metais, daugiausiai skundžiamasi buvo savivaldybės administracijos padalinių veikla (226, iš jų – savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių (161), seniūnijų (19), švietimo skyrių (10), socialinės paramos skyrių (5) ir kitų padalinių (31). Pastebima, jog nusiskundimų, lyginant kelerius praėjusius ataskaitinius metus, dėl savivaldybės administracijos padalinių veiklos padaugėjo (2011 metais buvo 148, 2012 metais – 189).

Atlikus gautų skundų ir pradėtų tyrimų duomenų analizę nustatytas žymus tyrimų dėl šeimos narių ir artimųjų giminaičių (139) galimai netinkamo elgesio vaikų atžvilgiu (2012 metais – 113) skaičiaus padidėjimas. Pastebėtina, jog ataskaitiniais metais taip pat dažniau buvo skundžiamasi dėl švietimo įstaigų veiksmų/neveikimo (54) (2012 metais – 39, 2011 metais – 32), iš jų – 34 dėl bendrojo ugdymo mokyklų, 14 dėl ikimokyklinio ugdymo įstaigų, 4 dėl socializacijos centrų, 2 – dėl kitų švietimo paslaugas teikiančių įstaigų. Daugiau nusiskundimų ataskaitiniais metais gauta ir dėl globėjų (39), (2012 metais – 35, 2011 metais – 29), iš jų 16 – dėl savivaldybių vaikų globos namų, 10 – dėl šeimų, globojančių vaikus, 9 – dėl nevyriausybinių globos namų ir 4 – dėl valstybinių globos namų). Nežymiai padidėjo pradėtų tyrimų dėl policijos pareigūnų veiksmų (neveikimo) skaičius (17) (2012 metais – 13).

Ataskaitiniu laikotarpiu gauta 19 skundų dėl kitų fizinių asmenų (kaimynų ir pan.) veiksmų, kuriais galimai buvo pažeistos nepilnamečių teisės ir teisėti interesai. Lyginant su praėjusiais ataskaitiniais metais, šis skaičius padidėjo (2012 metais – 13 skundų).

Pradėta nemažai tyrimų ir dėl kitų juridinių asmenų – antstolių kontorų (6), asmens sveikatos priežiūros įstaigų (6), visuomenės informavimo priemonių (5), laisvės atėmimo institucijų (3) ir kt. (49) – galimai netinkamų veiksmų.

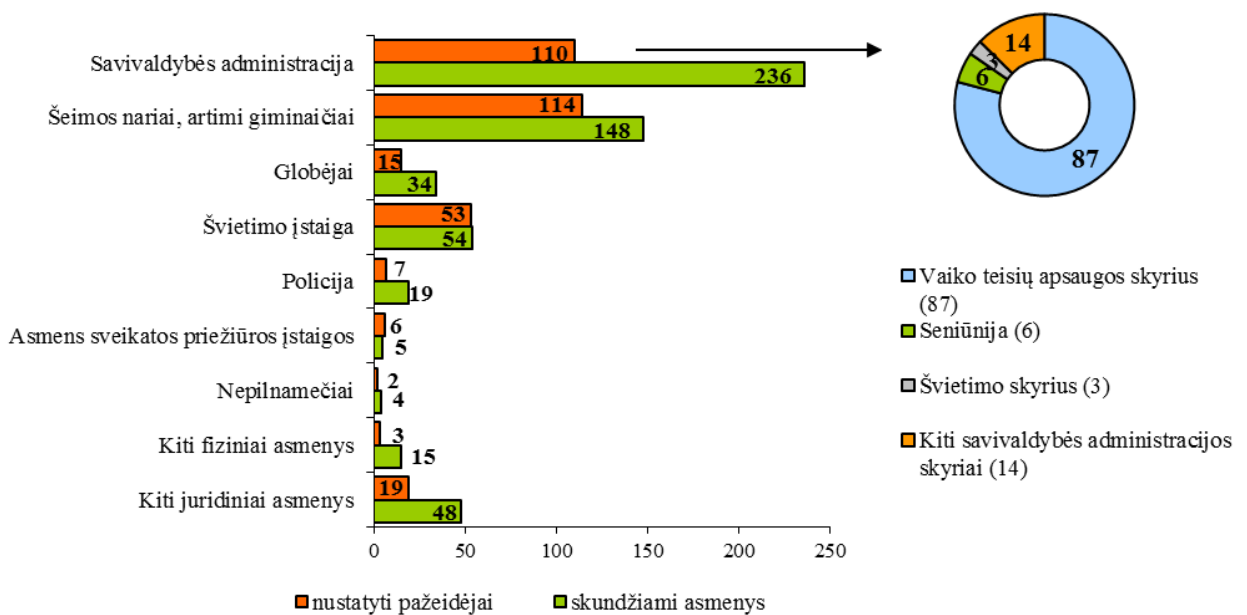

3.4. Atliktuose tyrimuose nustatyti vaiko teises pažeidę asmenys

Lyginant ištirtų tyrimų duomenis, pagal skundžiamus fizinių ir juridinių asmenų veiksmus, su pasitvirtinisiais atvejais, pastebėta, jog 53 proc. atvejų dėl juridinių asmenų veiksmų/neveikimo bei 68 proc. atvejų dėl fizinių asmenų veiksmų, dėl kurių buvo pažeistos vaikų teisės ir teisėti interesai, pasitvirtino.

2013 METAIS ATLIKTUOSE TYRIMUOSE NUSTATYTI VAIKO TEISES PAŽEIDĘ ASMENYS

Dėl savivaldybės administracijos veiksmų (neveikimo) ataskaitiniais metais buvo skųstasi 236 kartus (47 proc. atvejų pasitvirtino). Iš 169 nusiskundimų savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriumi pasitvirtino 87 (51 proc.) atvejai, iš 9 nusiskundimų švietimo skyriaus veikla (neveikimu) pasitvirtino 3 pažeidimai (33 proc.), iš 20 nusiskundimų dėl seniūnijų pasitvirtino 6 atvejai (30 proc.), iš 6 nusiskundimų dėl socialinės paramos skyrių veiklos pasitvirtino 1 atvejis (17 proc.), o iš 32 nusiskundimų kitų savivaldybės administracijos skyrių veikla pasitvirtino 13 atvejų (41 proc.). Lyginant su praėjusiais ataskaitiniais metais, nusiskundimų dėl savivaldybės administracijos veiksmų (neveikimo) padaugėjo, tačiau pasitvirtinusių atvejų skaičius išliko sąlyginai nepakitęs (2012 metais buvo skųstasi 191 kartą, iš kurių 45 proc. atvejų pasitvirtino). Pastebėtina, jog nuo 2011 metais nusiskundimų dėl savivaldybių administracijos veiksmų (neveikimo) skaičius auga (2011 metais buvo skųstasi 170 kartų (25 proc. atvejų pasitvirtino)). Lyginant 2013 metus su 2012 metais, nusiskundimų dėl savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos (2012 metais buvo skųstasi 156 kartus) ir pasitvirtinusių atvejų (2012 metais pažeidimai nustatyti 61 atveju, t. y. 39 proc.) skaičius padidėjo.

Ataskaitinių metų duomenis lyginant su praėjusių ataskaitinių metų duomenimis, pastebėta, jog 2013 metais nusiskundimų dėl švietimo įstaigų veiklos (neveikimo) skaičius padidėjo (dėl švietimo įstaigų buvo skųstasi 54 kartus, 2012 metais buvo gautas 41 nusiskundimas), pasitvirtinę atvejai 2013 metais sudarė 98 proc. (2012 – 53 proc.). Pažymėtina, kad daugiau atliktuose tyrimuose nustatyta pažeidimų, nei buvo gauta nusiskundimų, dėl ikimokyklinių įstaigų veiklos (neveikimo) (15 nusiskundimų, nustatytų atvejų 17). Taip pat daugiau nustatyta vaiko teisių pažeidimų atvejų, nei gauta nusiskundimų, ataskaitiniais metais ir dėl asmens sveikatos priežiūros įstaigų veiklos (neveikimo) (gauti 5 nusiskundimai, nustatyti 6 pažeidimai). Svarbu pažymėti, jog didesnis nustatytas pasitvirtinusių atvejų skaičius aiškintinas tuo, jog pareiškėjas skundė vieną ar kelias institucijas (asmenis), pažeidusias vaiko teises, tačiau, atlikus tyrimą, buvo nustatyti kiti pažeidėjai arba nurodyti nusiskundimai ne tik pasitvirtino, bet buvo nustatyti ir papildomi pažeidimai.

Ataskaitiniu laikotarpiu iš 19 nusiskundimų policijos pareigūnais pasitvirtino 7 pažeidimai (37 proc.), iš 8 nusiskundimų antstolių kontora pasitvirtino 1 pažeidimas.

Globėjais (globos institucijomis ir asmenimis, globojančiais nepilnamečiais) ataskaitiniais metais ištirtuose skunduose skūstasi rečiau (34) nei 2012 metais (42), taip pat mažiau nustatyta pagrįstų atvejų (15 (44 proc.), o 2012 metais – 62 proc.). Iš 16 nusiskundimų dėl savivaldybių globos įstaigų pasitvirtino 10 (62 proc.), iš 10 nusiskundimų dėl šeimos, globojančios vaikus, pasitvirtino 3 atvejai (30 proc.), iš 2 skundų dėl valstybinės globos įstaigos pasitvirtino 1 atvejis (50 proc.), iš 6 nusiskundimų nevyriausybiniais vaikų globos namais – taip pat 1 atvejis (17 proc.).

Ataskaitinių metų duomenis apie galimai vaiko teises pažeidžiančių šeimos narių ir (ar) artimų giminių skaičių (148) lyginant su pasitvirtinusių atvejų skaičiumi (114) paaiškėjo, kad 77 proc. atvejų vaiko teisės iš tiesų buvo pažeistos. Palyginti su 2012 metais, stebimas pasitvirtinusių atvejų dėl vaiko teises galimai pažeidžiančių šeimos narių ir (ar) artimųjų giminių skaičiaus sumažėjimas (2012 metais pasitvirtino 92 proc. atvejų).

Ataskaitiniais metais dėl pačių vaikų, pažeidusių kitų vaikų teises ir teisėtus interesus, buvo kreiptasi 4 kartus, pasitvirtino 2 atvejai.

3.5. Atliktuose tyrimuose nustatytų vaiko teisių pažeidimų pobūdis

VAIKO TEISIŲ PAŽEIDIMŲ PASISKIRSTYMAS 2013 METAIS ATLIKTUOSE TYRIMUOSE

Analizuojant ataskaitiniais metais atliktuose tyrimuose nustatytų vaiko teisių pažeidimų pobūdį galima išskirti, kad dažniausiai vaiko teisės buvo pažeidžiamos dėl savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių neveikimo arba netinkamo pareigų atlikimo (85). Šių skyrių veikloje galimi įvairūs pažeidimų aspektai – netinkamas vaiko globos organizavimas, nepakankamas bendradarbiavimas su kitomis institucijomis, nepakankamas/netinkamas vaiko šeimos situacijos ištyrimas, delsimas/ nesikreipimas į teisėsaugos institucijas dėl asmens patraukimo atsakomybėn už panaudotą smurtą prieš vaiką ir pan. Atkreiptinas dėmesys į padidėjusius smurto prieš vaikus (69) (dėl pilnamečių asmenų (tėvų, globėjų, švietimo įstaigų darbuotojų ir kt.) atvejus. 41 smurto atvejis atliktuose tyrimuose nustatytas šeimoje (iš jų 35 atvejai dėl psichologinio smurto, 6 – dėl fizinio smurto), 1 – globos įstaigoje (fizinis smurtas), 26 – švietimo įstaigose (14 – atvejų dėl psichologinio smurto, 12 – fizinio smurto atvejų), 1 – kitur. Lyginant su praėjusiais ataskaitiniais metais, panaudoto smurto prieš vaikus atvejų padaugėjo (2012 metais – 50 atvejų).

Fizinio smurto panaudojimas prieš vaikus 2013 metais nustatytas 19 atvejų (2012 metais – 26), o psichologinio smurto – 50 atvejai (2012 metais – 24). Pažymėtina, jog lyginant su praėjusiais ataskaitiniais metais, pažeidimų dėl fizinio smurto sumažėjo, tačiau padidėjo psichologinio smurto atvejų. Pažeidimų dėl seksualinio smurto prieš vaikus ataskaitiniais metais nenustatyta (2012 metais taip pat nenustatyta).

Taip pat atkreiptinas dėmesys į nustatytus vaiko nepriežiūros atvejus (32).

Palyginti nepakito skaičius nustatytų pažeidimų dėl vaiko teisės bendrauti su skyriumi gyvenančiais tėvais/vienu iš tėvų bei artimaisiais giminaičiais neužtikrinimo atvejų (42) (2012 metais – 45) (vaiko teisės bendrauti su tėvais neužtikrinimas (37), vaiko teisės bendrauti su artimais giminaičiais neužtikrinimas (5)).

Daugiau nustatytų pažeidimų dėl vaiko teisės į tinkamas ir sveikas gyvenimo sąlygas neužtikrinimo (48) (2012 metais – 42 atvejai).

Atkreiptinas dėmesys į ataskaitiniais metais, lyginant su 2012 metais, padidėjusį vaiko teisės į mokslą pažeidimų skaičių – iš viso 39 atvejai (švietimo pagalbos neteikimas (17), mokymo proceso pažeidimas (9), mokyklos nelankymas (7), pavėžėjimas į švietimo įstaigas (4), specialiųjų poreikių vaikų ugdymo pažeidimai (2)). 2012 metais tokių pažeidimų, atitinkamai, iš viso buvo nustatyti 22.

2013 metais stebimas išaugęs nustatytų pažeidimų dėl vaiko teisės į sveikatos priežiūros paslaugas skaičius 26 (2012 metais – 11), iš kurių 11 nustatytų atvejų dėl gydytojų paskyrimų nepaisymo/nevykdymo, 6 – dėl nesilankymo pas gydytojus, 4 – dėl ambulatorinių ir stacionarinių sveikatos priežiūros paslaugų tinkamo nesuteikimo, 3 nustatyti pažeidimai dėl medicininės reabilitacijos paslaugų prieinamumo ir 2 atvejai – dėl kitų vaiko teisės į sveikatą pažeidimų.

Ataskaitiniais metais padaugėjo nustatytų atvejų, kai nepranešama apie vaiko teisių pažeidimą – 9 (2012 metais – 5).

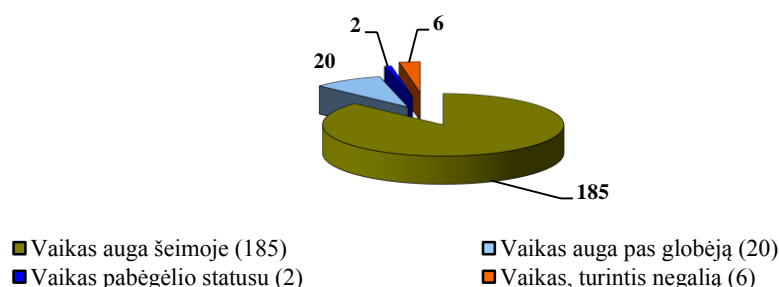
Ataskaitiniais metais nustatyta 13 atvejų dėl netinkamo vaiko interesų atstovavimo teisiniuose procesuose: 11 atvejų dėl netinkamo atstovavimo civiliniame procese, 2 atvejai dėl netinkamo atstovavimo baudžiamajame procese. 2012 metais dėl netinkamo vaiko interesų atstovavimo teisiniuose procesuose buvo nustatyta 11 atvejų.

Pažymėtina, kad kai kurių vaiko teisių pažeidimų skaičius, lyginant su praėjusiais ataskaitiniais metais, nežymiai pakito: vaiko apsauga nuo alkoholinių gėrimų, rūkymo ir kitų psichotropinių medžiagų vartojimo – 16 (2012 metais – 12), teisės į socialinę paramą pažeidimas – 4 (2012 metais – 5).

2013 metais sumažėjo nustatyto išlaikymo vaikui neteikimo atvejų – 7 (2012 metais – 11 nustatytų pažeidimų).

3.6. Vaikas, kurio atžvilgiu nustatytas pažeidimas

VAIKAS, KURIO TEISĖS BUVO PAŽEISTOS
(PAGAL 2013 METAIS ATLIKTŲ TYRIMŲ DUOMENIS)

Pagal atliktų tyrimų duomenų analizę galima išskirti, jog daugiausia pažeidžiamos šeimoje augančio vaiko teisės – iš viso 185 kartus (2012 metais – 148). Lyginant su praėjusiais

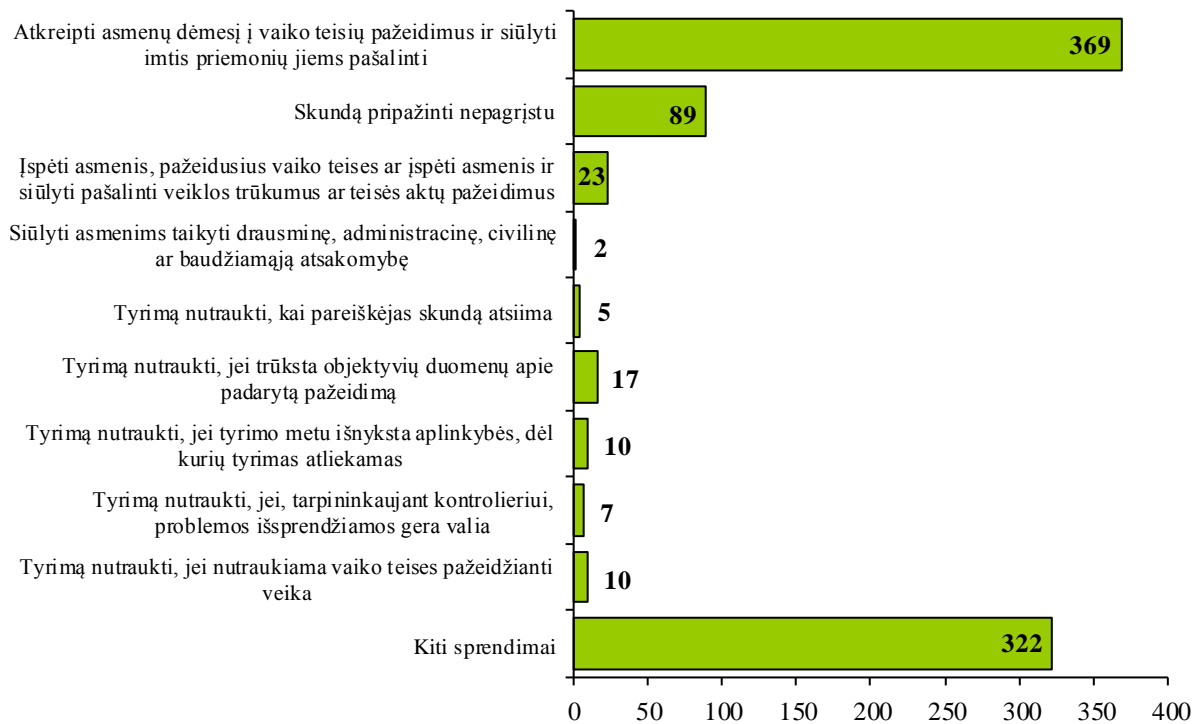

ataskaitiniais metais, 2013 metais mažiau nustatyta vaikų teisių pažeidimų jiems augant globėjų šeimose (20) (globos įstaigoje, globėjo šeimoje, šeimynoje) (2012 metais – 33). Nustatyti 6 atvejai, kai buvo pažeistos neįgalaus vaiko teisės (2012 metais – 1) ir 2 atvejai, kai buvo pažeidžiamos vaikų, prieglobsčio prašytojų teisės.

3.7. Sprendimai, priimti atlikus tyrimą

Vadovaujantis Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymu, atlikęs tyrimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierius ištiria skunde nurodytas aplinkybes arba atlieka tyrimą savo iniciatyva ir priima sprendimą, kuriame nurodomos tyrimo metu nustatytos aplinkybės, surinkti įrodymai ir asmenų veikos teisinis įvertinimas. Sprendimas įforminamas pažyma, kuri pateikiama pareiškėjui, taip pat įstaigos ar organizacijos, dėl kurios buvo atliekamas tyrimas, vadovui, asmeniui, kurio veiksmai buvo tiriami, bei kitiems sprendime nurodytiems asmenims. Pažymėtina, kad tais atvejais, kai sprendime yra įstatymų saugomų asmens duomenų, pateikiamas ne visas sprendimas.

VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS PRIIMTI SPRENDIMAI

2013 metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė atsisakė nagrinėti 65 skundus (2012 metais – 89). Kadangi atsisakymo nagrinėti skundą pagrindai dėl to paties skundo gali būti keli, atsisakant nagrinėti skundus ataskaitiniais metais buvo 84 kartus vadovautasi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 21 straipsnyje nurodytais atsisakymo nagrinėti skundą pagrindais: skunde nurodytų aplinkybių tyrimas nepriklauso vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus kompetencijai (49), skundas pakartotinai pateiktas nenurodant naujų aplinkybių (10). Pasitaikė atvejų, kai skundą buvo atsisakyta nagrinėti ir dėl to, kad buvo skundžiamas teismų priimtų sprendimų, nuosprendžių ir nutarčių pagrįstumas ir teisėtumas (6) ar skundas tuo pačiu klausimu buvo išnagrinėtas arba nagrinėjamas teisme (5), taip pat kitais įstatyme numatytais atvejais (14).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė 14 atvejų (2012 metais – 11) perdavė skundą ištirti kompetentingoms institucijoms.

Atlikusi tyrimus vaiko teisių apsaugos kontrolierė ataskaitiniu laikotarpiu iš viso priėmė 854 sprendimus, iš jų daugiausia – sprendimų, kuriais atkreipiamas asmenų dėmesys į aplaidumą

darbe, teisės aktų nesilaikymą, tarnybinės etikos pažeidimą, piktnaudžiavimą, biurokratizmą arba kitus vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimus ir siūlyti imtis priemonių, kad būtų pašalinti teisės aktų pažeidimai, jų priežastys ir sąlygos (369).

Siekdama išspręsti vaiko gerovės klausimus, atlikusi tyrimus, vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat siūlė atlikti asmeniui/institucijai tam tikrus konkrečius veiksmus, kurie leistų užtikrinti tinkamą vaiko teisių įgyvendinimą (266).

Taip pat priimta nemažai sprendimų įspėti asmenis, pažeidusius vaiko teises ar jo teisėtus interesus, ar įspėti asmenis ir siūlyti pašalinti veiklos trūkumus ar teisės aktų pažeidimus (23).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė 73 kartus tyrimą nutraukė, nes: tyrimo metu buvo nutraukta vaiko teises ar jo teisėtus interesus pažeidžianti veika (10); tarpininkaujant vaiko teisių apsaugos kontrolierei problemos buvo išspręstos gera valia (7); išnyko aplinkybės, dėl kurių buvo atliekamas tyrimas (10); trūko objektyvių duomenų apie padarytą pažeidimą (17); dėl kitų aplinkybių (29).

Analizuojant gautus duomenis apie vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus priimtus sprendimus, nustatyti 2 atvejai, kai vaiko teisių apsaugos kontrolierė siūlė asmenims, pažeidusiems vaiko teises ir teisėtus interesus, taikyti drausminę, administracinę, civilinę ar baudžiamąją atsakomybę.

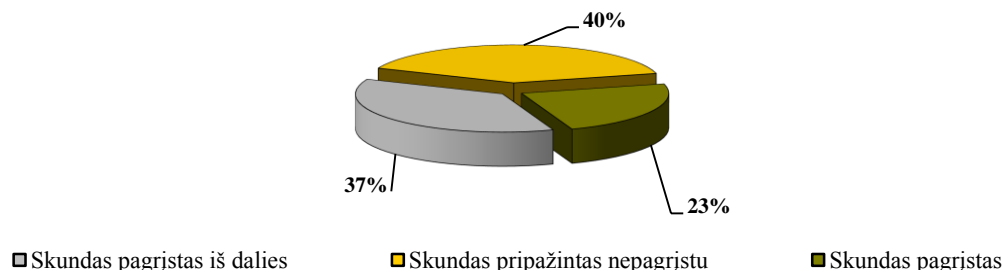
3.8. Skundų ir vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva pradėtų tyrimų pagrįstumas

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje 2013 metais buvo baigti 364 tyrimai (ištirti 288 asmenų skundai ir atlikti 76 tyrimai, pradėti vaiko teisių apsaugos kontrolierės iniciatyva (iš jų: 29 pagal gautą informaciją telefonu, 20 – pagal pranešimus žiniasklaidoje, 16 – pagal gautą elektroniniu paštu, 7 – gavus informaciją raštu, 4 – gavus informaciją kitu būdu ar pastebėjus sisteminės vaiko teisių apsaugos problemas).

Iš baigtų tyrimų 40 proc. atvejų vaiko teisių pažeidimai, dėl kurių buvo pradėti tyrimai, nepasitvirtino (skundai buvo pripažinti nepagrįstais arba pažeidimai ar aplinkybės, dėl kurių vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva pradėtas tyrimas, nepasitvirtino), 23 proc. skundų buvo pripažinti pagrįstais, o 37 proc. – iš dalies pagrįstais.

Taip pat 30 proc. atliktų tyrimų buvo nustatyti pareiškėjų nenurodyti vaiko teisių pažeidimai.

2013 METAIS ATLIKTŲ TYRIMŲ PAGRĪSTUMAS

3.9. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus priimtų sprendimų vykdymas ir vykdymo kontrolė

Ataskaitiniu laikotarpiu iš 854 vaiko teisių apsaugos kontrolierės priimtų sprendimų – 130 vykdytinų sprendimų, t. y. reikalaujančių konkrečių veiksmų jiems įvykdyti (imtis priemonių teisės aktų pažeidimams ar veiklos trūkumams pašalinti ir kt.), o kiti 724 sprendimai – nereikalaujantys konkrečių asmenų veiksmų (pavyzdžiui, sprendimu atkreipiamas asmens

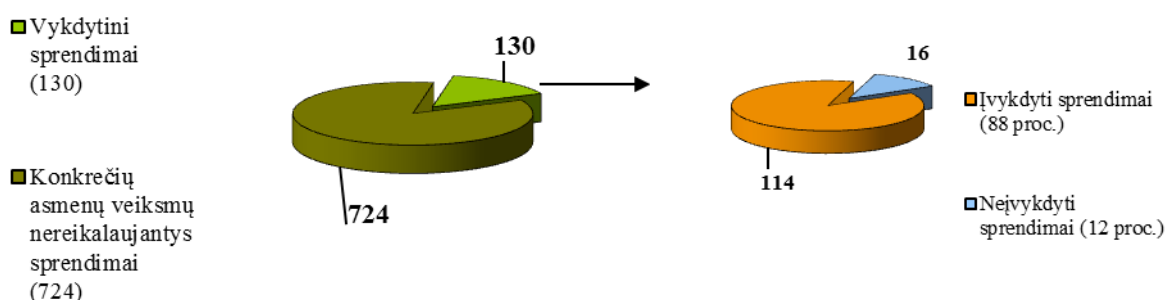

dėmesys į veiklos trūkumus ar vaiko teises pažeidžiančius veiksmus, asmuo įspėjamas ir kt., taip pat nurodomos priemonės, kurių turi būti imtasi ateityje, siekiant išvengti atitinkamo pobūdžio pažeidimų). Pateikus vykdytiną sprendimą, renkama grįžtamoji informacija apie sprendimo įvykdymą.

2013 metais iš 130 vykdytinų sprendimų 114 (88 proc.) buvo įvykdyta, dalis vykdytinų sprendimų vykdomi ir ateinančiais ataskaitiniais metais, todėl nepatenka į vertinamąjį rodiklį (kuris rodytų didesnę įvykdytų sprendimų skaitinę reikšmę).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės rekomendacijų ir pasiūlymų vykdymo kriterijai parodo visuomenės bei valstybės ir savivaldybių institucijų įtraukimą į vaiko teisių apsaugos problemų sprendimą, vaiko teisių pažeidimų šalinimą, taip pat skatina suvokimą apie vaiko teisių propagavimo ir užtikrinimo aktualumą.

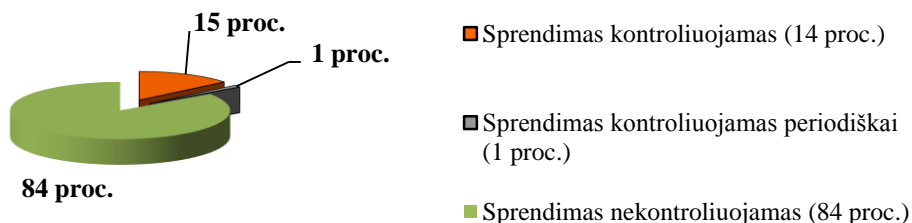
2013 METAIS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS PRIIMTŲ SPRENDIMŲ VYKDYMAS

Atsižvelgus į skundo tyrimo metu nustatytas aplinkybes, siekiant išvengti vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimo ateityje bei įvertinti pokyčius, sprendime gali būti nurodyta vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pateiktų rekomendacijų vykdymo kontrolė: laikina, nurodant konkrečią datą, arba periodinė, nurodant informacijos pateikimo periodiškumą.

Ataskaitiniu laikotarpiu iš 854 priimtų sprendimų – 120 (14 proc.) buvo kontroliuojami sprendimai, kuriuose buvo nurodyta konkreti įvykdymo data ar konkretus veiksmas) ir 10 (1 proc.) periodiškai kontroliuojamų sprendimų (pavyzdžiui, nurodyta kartą per ketvirtį ar per pusmetį pateikti atitinkamą informaciją). Toks periodiškasis informavimas nutraukiamas situacijai galutinai išsprendus.

VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS PRIIMTŲ SPRENDIMŲ KONTROLĖ

IV. VAIKO TEISIŲ PADĖTIS: VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ATLIKTI TYRIMAI IR PATEIKTI SIŪLYMAI DĖL VAIKO TEISIŲ PADĖTIES GERINIMO

Ataskaitos dalyje dėl vaiko teisių padėties pateikiama esminė informacija, atspindinti Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklą atskirose vaiko teisių apsaugos srityse ataskaitiniu 2013 metų laikotarpiu, vaiko teisių apsaugos kontrolieriui vykdant jam įstatymu pavestas pareigas: kontroliuoti ir prižiūrėti, kaip yra įgyvendinamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, Europos Sąjungos teisės aktų, Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, nuostatos Lietuvoje; tirti asmenų skundus dėl vaiko teisių pažeidimo ar pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo vaiko teisių apsaugos srityje; teikti pasiūlymus dėl priemonių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugai pagerinti, teisinio reglamentavimo tobulinimo bei politikos, susijusios su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, formavimo bei įgyvendinimo.

4.1. Tėvų ir valstybės atsakomybės pasidalinimas, garantuojant vaiko teisių įgyvendinimą

Kiekvienas vaikas turi teisę, kad juo visada, jei tik įmanoma, rūpintųsi tėvai ir gyventi šeimos aplinkoje. Tėvams, pagal jų sugebėjimus ir finansines galimybes, tenka pirminė pareiga pasirūpinti vaiko poreikiais bei užtikrinti, kad vaikas turėtų reikiamas gyvenimo sąlygas. Valstybei tenka pareiga padėti tėvams, ypač stokojantiems reikiamų sugebėjimų arba išteklių, vykdyti jų pareigas, rūpintis savo vaikų apsauga ir gerove, sukuriant ekonomines ir socialines sąlygas, plėtojant įvairių sričių kokybiškas paslaugas, teikiant reikalingą pagalbą, materialinę paramą ir kt., tačiau valstybės teikiama pagalba neturi tapti pagrindu, sąlyga tėvams nusišalinti nuo teisių ir pareigų savo vaikams.

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierės atliktuose tyrimuose ir vertinimuose dėl valstybės garantuojamos pagalbos, socialinės paramos ir paslaugų šeimoms (tėvams, vaikams) užtikrinimo, galiojančio teisinio reglamentavimo šioje srityje bei inicijuotų pakeitimų atitikimo geriausiems vaiko interesams ir vaiko teisių apsaugos srities reikalavimams, atkreiptas dėmesys į teisinio reglamentavimo ir praktinio įgyvendinimo problemas šioje srityje.

4.1.1. Mokyklų bendrabučiuose gyvenančių vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas

Ataskaitiniais metais buvo apibendrinta, išanalizuota ir įvertinta iš 106 šalies mokyklų, turinčių bendrabučius, bei 15 savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių pateikta medžiaga, susijusi su vaiko teisių užtikrinimu, jiems gyvenant bendrabutyje, bei su vaikų gyvenimu mokyklų bendrabučiuose susiję teisės aktai, taip pat parengtos bei kompetentingoms institucijoms pateiktos išvados ir siūlymai dėl mokyklų bendrabučių problemų sprendimo ir juose gyvenančių vaikų padėties gerinimo⁸.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė tyrimą dėl mokyklų bendrabučiuose gyvenančių vaikų padėties pradėjo, atsižvelgdama į įstaigos praktikoje paašikėjusius atvejus dėl vaikų, gyvenančių mokyklų bendrabučiuose, teisių pažeidimų dėl nesudarytos tinkamos gyvenamosios aplinkos ir sąlygų, neužtikrintos pakankamos priežiūros ir laisvalaikio, įvertinusi skundų tyrimų metu

⁸ Vaiko teisių apsaugos kontrolierės 2013 m. birželio 21 d. pažyma Nr. (6.6.-2012-52)-PR-117 „Dėl mokyklų bendrabučiuose gyvenančių vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo“, paskelbta Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos interneto svetainės (<http://vaikams.lrs.lt>) skyriuje „Vaiko teisių padėties vertinimas“, dalyje „Apibendrinimai/Tyrimai“; <http://www3.lrs.lt/docs2/ZUQEMMXW.PDF>

nustatytus atvejus, kai vaikai mokyklos bendrabutyje buvo apgyvendinti, siekiant išspręsti socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, problemas (*pastaba* – tyrimo metu analizuoti 2012 metų duomenys).

☐ *Priėmimo į ugdymo įstaigų bendrabučius tvarkos trūkumai*

Tyrimas atskleidė, jog priėmimo į bendrabutį tvarkos aprašuose dažnai nėra nurodoma konkreti priėmimo tvarka – asmenys, turintys pateikti prašymą, teiktini dokumentai (įrodantys, jog mokinys turi pirmumo teisę būti apgyvendintas mokyklos bendrabutyje ir pan.), terminas, per kurį turi būti išspręsti prašymai dėl apgyvendinimo bendrabutyje, taip pat apmokėjimo už naudojimąsi bendrabučiu sąlygos ir tvarka.

Minėtuose aprašuose taip pat dažniausiai buvo nenurodomas ir minimalus į bendrabutį gyventi priimtino vaiko amžius, tokiu būdu sudarant galimybę juose gyventi ir mažamečiams, ikimokyklinio amžiaus (5–6 metų), vaikams (jų tyrimo metu bendrabučiuose gyveno 33, t. y. 1 proc. visų bendrabučiuose gyvenančių vaikų), kuriems (ypač ankstyvajame amžiuje) ypatingai reikalinga emociškai artimų asmenų (tėvų) priežiūra.

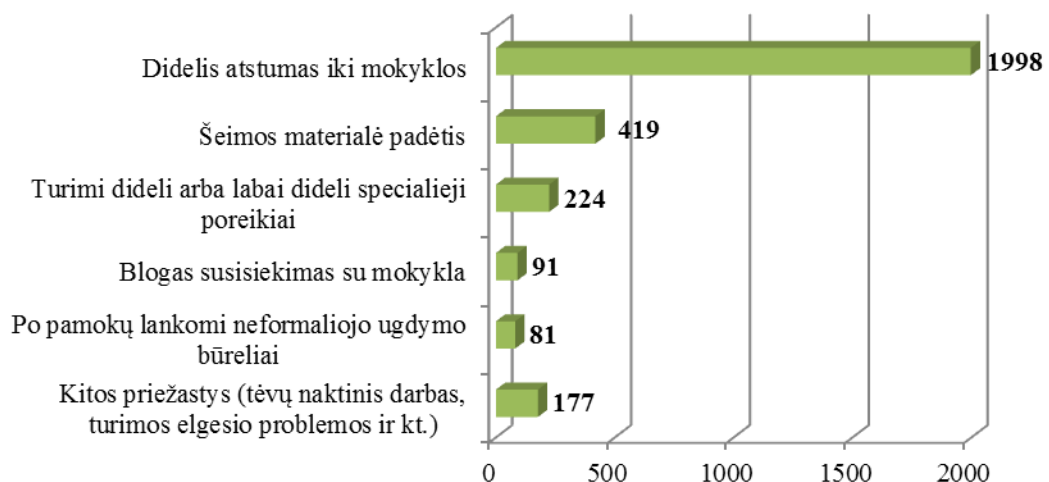
Pažeidžiant Civilinio kodekso 3 knygos bei socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 8 d. įsakymu Nr. 56 patvirtintų Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų normas, keliuose priėmimo į bendrabutį tvarkos aprašuose buvo įtvirtinta ir nuostata, jog ugdymo įstaigos bendrabutyje tėvų (globėjų, rūpintojų) pageidavimu gali būti apgyvendinti vaikai jų tėvų (globėjų, rūpintojų) išvykimo į užsienį laikotarpiu.

Be to, paaiškėjo, kad, suteikiant mokiniui ugdymo įstaigos bendrabutį, ne visada yra įvertinamas atstumas nuo mokinio gyvenamosios vietos iki mokyklos, transporto sistemos išvystymas (ypač didžiuosiuose miestuose) ir pan. Dalis vaikų (daugeliu atveju – iš socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus) gyvena toje pačioje gyvenamojoje seniūnijoje įsikūrusiame bendrabutyje, kai atstumas iki mokyklos – vos 2–3 km.

☐ *Mokinių gyvenimo ugdymo įstaigų bendrabučiuose priežastys*

Tyrimo metu buvo nustatyta keletas vaikų gyvenimo ugdymo įstaigų bendrabučiuose priežasčių, kurios nurodytos žemiau pateikiamame grafike:

Vaikų gyvenimo bendrabučiuose priežastys

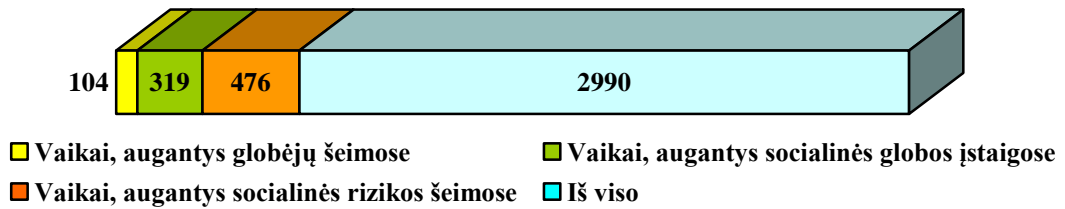

☐ *Socialiai pažeidžiamoms grupėms priklausančių vaikų gyvenimo bendrabutyje priežastys ir problemos, susijusios su jų teisių įgyvendinimu*

Tyrimo metu buvo atkreiptas dėmesys į globojamų vaikų ir vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, gyvenimo bendrabutyje priežastis ir jų teisių užtikrinimo problemas.

Apibendrinus tyrimo medžiagą paaiškėjo, kad iš 2990 mokyklų bendrabučiuose gyvenančių vaikų: 423 (14,2 proc.) yra globjami (319 vaikų globėjas yra socialinės globos įstaiga, o 104 vaikų – fizinis asmuo); 476 (15,9 proc.) yra kilę iš socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus.

□ *Globjami vaikai*

Civilinio kodekso 3.243 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. birželio 27 d. nutarimu Nr. 806 patvirtintų Vaiko globos organizavimo nuostatų 30.2 punkto nuostatose įtvirtintas reikalavimas globėjams gyventi kartu su globjamu vaiku, išskyrus atvejus, kai globotinis yra sulaukęs šešiolikos metų, o sutikimą dėl jo gyvenimo skyrium nuo globėjo davė valstybinė vaikų teisių apsaugos institucija. Nepaisant to, tyrimo metu surinkta informacija apie 423 bendrabučiuose gyvenančius globjamus vaikus parodė, jog šios nuostatos ne visada yra laikomasi, tokiu būdu ribojant globėjo tinkamo pareigų įgyvendinimo galimybes bei suponuojant galimus vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimus, t. y. teisę gyventi aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai augti ir tobulėti, būti tinkamai auklėjamas ir prižiūrimas.

Atsižvelgdama į tai, vaiko teisių apsaugos kontrolierė išsakė nuomonę, jog ugdymo įstaigų bendrabučiuose vaikai iš socialinės globos įstaigų gyventi neturėtų, t. y. šie vaikai turėtų būti ugdomi mokyklose, esančiose netoli nuo gyvenamosios vietos, išskyrus atvejus, kai, pavyzdžiui, mokiniui šalia (arčiausiai) gyvenamosios vietos įsikūrusioje ugdymo įstaigoje nėra galimybės užtikrinti kokybiško ugdymo ir reikalingos pagalbos (specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams; vaikams, turintiems išskirtinių meninių/ muzikinių gebėjimų ir pan.) ar sprendimas dėl vaiko gyvenimo bendrabutyje (išimtiniais atvejais) buvo priimtas atsižvelgus į kitus vaiko poreikius (mokymosi motyvaciją, emocinius arba adaptacinius sutrikimus, argumentuotą vaiko nuomonę, sveikatos būklę, vaiko galimybę grįžti į biologinę šeimą ir kt.).

□ *Vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose*

Vadovaujantis Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 1 dalies nuostatomis, kai tėvai vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikus, piktnaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina vaikais, gali būti priimtas sprendimas dėl laikino ar neterminuoto tėvų (tėvo ar motinos) valdžios ribojimo. Atsižvelgdami į tai, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai atitinkamais atvejais turėtų vertinti, ar vaiko, kurio šeima įrašyta į socialinės rizikos šeimų apskaitą, gyvenimas bendrabutyje yra pagrįstas, ar tai atitinka jo geriausius interesus, taip pat ar tėvai, pateikę prašymą mokyklos administracijai leisti gyventi savo vaiką bendrabutyje, tokiu būdu nevensia atlikti tėvų pareigų vaiko atžvilgiu. Paaiškėjus vaiko nepriežiūros ar netinkamo tėvų pareigų vykdymo faktui, turėtų būti sprendžiamas vaiko laikinosios/ nuolatinės globos ir (ar) socialinių paslaugų, galinčių padėti įveikti egzistuojančias problemas, teikimo šeimai klausimas.

Tyrimo metu išanalizavus 15 savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių pateiktus duomenis apie 112 socialinės rizikos šeimų, kurių vaikai gyveno mokyklų bendrabučiuose, buvo padaryta išvada, jog vaikų apgyvendinimu mokyklos bendrabutyje dažnai yra sprendžiamos šeimų socialinės problemos, o mokyklos, turinčios bendrabučius, iš dalies tampa alternatyva socialinės globos įstaigoms. Kartu, tikėtina, kad taip yra teigiamai paveikiami statistiniai duomenys apie tėvų globos netekusių vaikų skaičių savivaldybėje ir sprendžiamas vietų trūkumo vaikų globos namuose klausimas.

Atitinkamai ir savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai ne visada tinkamai atlieka jiems priskirtas funkcijas – priima neadekvačius vaiko teisių apsaugos požiūriu sprendimus dėl vaikų apgyvendinimo 30 – 60 km atstumu nutolusiose įstaigose, tokius sprendimus pateisindami bandymais spręsti šeimos socialines problemas; nesidomi vaikų ir tėvų bendravimu bei tėvų valdžios įgyvendinimo aspektais (atstovavimas, auklėjimas, sveikatos priežiūra ir kt.) vaikų gyvenimo mokyklų bendrabučiuose metu; netinkamai vykdo vaiko globos priežiūrą, kai globotiniai be rimtų ir objektyvių priežasčių gyvena tame pačiame mieste, kaip ir vaikų globos namai, įsikūrusiuose mokyklų bendrabučiuose ir kt.

Problemos kyla ir teikiant socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms, kurių vaikai gyvena mokyklų bendrabučiuose, nes socialiniai darbuotojai paslaugas teikia tik darbo dienomis, o bendrabučiuose gyvenantys vaikai į šeimas grįžta tik savaitgaliais. Kartu buvo išsiaiškinta, jog socialiniai darbuotojai dėl minėtos priežasties dažnai neturi išsamios informacijos apie vaiko poreikius ir lūkesčius, galimybės išsiaiškinti vaiko nuomonę dėl situacijos šeimoje ir paprastai reaguoja bei imasi veiksmų vaiko problemoms spręsti tik iškilus konkrečioms incidentams, kuriuose dalyvavo ir (ar) nukentėjo iš socialinės rizikos šeimos kilęs vaikas.

Tyrimo metu taip pat buvo atkreiptas dėmesys į faktą, jog mokyklų administracijos, žinodamos apie galimai socialinių įgūdžių stokojančią mokinio, gyvenančio mokyklos bendrabutyje, šeimą, ne visada įgyvendina savo pareigą apie tai pranešti savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriui.

□ *Vaikų gyvenimo mokyklų bendrabučiuose sąlygos*

Tyrimo medžiaga atskleidė, kad teisės aktų, kurie reglamentuotų mokyklų bendrabučiuose dirbančių asmenų darbo laiko sąnaudų normatyvus ir, atitinkamai, personalo sudėtį bei skaičių, nėra priimta, o tai galimai sudaro prielaidas vaiko teisių pažeidimams. Ne visada bendrabučiuose pakankamas specialistų – auklėtojų ir budėtojų (naktinių auklėtojų) – skaičius leidžia užtikrinti tinkamą vaikų priežiūrą dienos ir (ar) nakties metu, saugią jų gyvenimo ir mokymosi aplinką, taip pat reikalingos specialistų (socialinio pedagogo, psichologo ir pan.) pagalbos suteikimą laiku, kokybišką socialinių įgūdžių ugdymą, poreikius atitinkantį laisvalaikį.

Be to, ne visuose ugdymo įstaigų bendrabučiuose vaikams užtikrinama sveika ir saugi gyvenamoji aplinka dėl nesudarytų tinkamų higienos sąlygų bei patalpų neatitikimo visuomenės sveikatos saugos reikalavimams. Galiojančius leidimus – higienos pasus turi 65 proc. mokyklų, turinčių bendrabučius.

□ *Pagrindiniai siūlymai, skirti vaikų, gyvenančių ugdymo įstaigų bendrabučiuose, teisių padėčiai gerinti:*

1. Švietimo ir mokslo ministerijai – svarstyti galimybę priimti teisės aktus, reglamentuojančius ugdymo įstaigų bendrabučiuose dirbančių specialistų darbo laiko sąnaudų normatyvus ir, atitinkamai, personalo sudėtį bei skaičių.

2. Savivaldybėms:

- spręsti mokinių pavėžėjimo problemas;
- įvertinus mokyklų bendrabučių poreikius ir bendrabutyje gyvenančių vaikų skaičių, skirti mokykloms finansavimą papildomiems specialistų etatams bendrabučiuose steigti;
- užtikrinti mokyklų, turinčių bendrabučius, atitikimą visuomenės sveikatos saugos reglamentų (higienos normų) bei kitų visuomenės sveikatos saugos srities teisės aktų keliamiems reikalavimams;
- priimant sprendimus dėl dienos maitinimo normos dydžio (Lt), išsamiau išanalizuoti mokyklų bendrabučiuose gyvenančių mokinių socialinę padėtį, įvertinti maitinimą teikiančių įstaigų paslaugų kainas ir kitas aplinkybes;
- įvertinti, ar sprendimas dėl globojamų vaikų apgyvendinimo bendrabutyje buvo priimtas atsižvelgus į vaiko poreikius, taip pat spręsti vaiko globėjo pareigų tinkamo atlikimo bei, esant poreikiui, globėjo atsakomybės ir globėjo pakeitimo klausimus;

- atlikti išsamų ir kompleksinį aplinkybių patikrinimą dėl vaikų, kilusių iš socialinės rizikos šeimų, apgyvendinimo mokyklų bendrabučiuose kaip alternatyvos globos nustatymui;
- atidžiau vertinti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose ir gyvenančių mokyklų bendrabučiuose, padėtį; neišnykus aplinkybėms, dėl kurių vaikas apgyvendintas bendrabutyje (tėvystės, socialinių įgūdžių stoka, priklausomybės, ligos ir pan.), keisti socialinio darbo formas ir socialinių paslaugų rūšis;
- ieškoti galimybių savaitgaliais organizuoti socialinių darbuotojų veiklą su socialinės rizikos šeimomis, auginančiomis nepilnamečius vaikus, kurie darbo dienomis gyvena mokyklų bendrabučiuose;
- kurti glaudesnius tarpusavio bendravimo ir bendradarbiavimo ryšius su mokyklomis bei skatinti jas nedelsiant informuoti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrius apie vaikus (jų šeimas), kuriems galimai reikalingas socialinių paslaugų teikimas ar kita pagalba.

3. Mokykloms, turinčioms bendrabučius:

- peržiūrėti priėmimo į mokyklų bendrabučius tvarkos aprašus ir, esant poreikiui, papildyti juos, aiškiai apibrėžiant vaikų priėmimo į bendrabutį tvarką bei sąlygas; suteikiant mokiniui ugdymo įstaigos bendrabutį, ypatingą dėmesį atkreipti į atstumą nuo vaiko gyvenamosios vietos iki mokyklos, transporto sistemos išvystymą ir kt. aplinkybes;
- prašyti apie mokyklos bendrabutyje gyvenančio mokinio šeimą, galimai stokojančią socialinių įgūdžių, pastebėtas tėvų valdžios įgyvendinimo problemas nedelsiant informuoti savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrių.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės priimtų sprendimų vykdymo kontrolė parodė, jog:

- daugelis mokyklų pakoregavo ir papildė priėmimo į bendrabučius tvarkos aprašus;
- savivaldybės (savivaldybių tarybos), įvertinusios vaiko teisių apsaugos kontrolierės pastabas, patvirtino didesnius vaikų maitinimo normos dydžius, skyrė lėšų mokyklų bendrabučių patalpų remontui ar įtraukė juos į renovuotinų įstaigų sąrašą, numatė priemones socialinių paslaugų teikimo problemoms spręsti, sprendė vaikų pavėžėjimo problemas, suteikdamos mokykloms su bendrabučiais papildomus mokyklinius autobusus, įsteigė papildomus darbuotojų etatus ir (ar) ėmėsi kitų veiksmų bendrabučiuose gyvenančių vaikų problemoms spręsti.

Tyrimo metu paaiškėję galimi vaiko teisių pažeidimo faktai, problemos bei siūlymai joms spręsti 2013 m. liepos 3 d. buvo pristatyti Lietuvos Respublikos Seimo narių R. Šalaševičiūtės ir O. Leiputės organizuotoje diskusijoje, kurioje dalyvavo Švietimo ir mokslo ministerijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Lietuvos savivaldybių asociacijos atstovai, savivaldybių merai ir kiti suinteresuoti asmenys.

4.1.2. Išmokos vaikams

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos pagrindinės nuostatos dėl vaikų teisių į apsaugą skelbia, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę; valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymų nustatyta tvarka; nepilnamečius vaikus gina įstatymas. Nacionaliniai teisės aktai garantuoja sudėtingose situacijose dėl objektyvių priežasčių atsidūrusioms šeimoms ir vaikams pinigais teikiamą pagalbą, kuria siekiama sudaryti būtiniausias gyvenimo sąlygas, užtikrinti būtiniausių poreikių patenkinimą ir pan. Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į praktikoje kylančias problemas išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo srityje.

4.1.2.1. Išmokų vaikams skyrimo problemos

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė nagrinėjo ir vertino išmokų vaikams skyrimo problemas, kylančias tais atvejais, kai šeimos, kreipimosi dėl išmokų vaikams

metu, neteisingai apskaičiuoja savo pajamas, o vėliau, atsakingoms institucijoms įvertinus šeimos gaunamas pajamas, susidaro išmokų permokos, kurias šeima turi grąžinti į biudžetą.

Išmokų vaikams įstatymo 6 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad bendrai gyvenančių asmenų auginamam ir (ar) globojamam vaikui, kuriam globa nustatyta šeimoje (atsižvelgiant į vaikų skaičių, amžių, užimtumą) yra skiriama ir mokama 0,4 bazinės socialinės išmokos dydžio išmoka per mėnesį, jeigu vidutinės bendrai gyvenančių asmenų pajamos, nustatytos Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymo 17 straipsnio 1 dalyje, vienam asmeniui per mėnesį yra mažesnės negu 1,5 valstybės remiamų pajamų dydžio.

Remiantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 28 d. nutarimu Nr. 801 patvirtintais Išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo nuostatais, dėl išmokos vaikams besikreipiantis asmuo neturi pateikti dokumentų apie gaunamas pajamas, kuriais remiantis būtų galima nustatyti pajamų dydį ir skirti ar neskirti išmoką vaikui. Išmoka vaikui skiriama, atsižvelgiant į paties pareiškėjo prašyme skirti išmoką nurodytą aplinkybę, jog jo šeimos narių pajamos vienam šeimos nariui neviršija 1,5 Vyriausybės remiamų pajamų (toliau – VRP) dydžio, t. y. 525 Lt. Išmokų vaikams įstatymo 18 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad savivaldybių administracijos turi teisę apklausti asmenis, kurie kreipiasi dėl šio įstatymo nustatytų išmokų ar kurie jas gauna, tikrinti jų pateiktus dokumentus ir reikalauti papildomos informacijos, įrodančios jų teisę gauti šio įstatymo nustatytas išmokas, tačiau duomenų apie šeimos pajamas tikrinti neprivalo.

Remiantis Išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo nuostatais, savivaldybės administracija, priėmusi sprendimą skirti išmokas vaikams, duomenis apie išmokų gavėjus, jiems paskirtas ir išmokėtas išmokas privalo registruoti Socialinės paramos informacinėje sistemoje (toliau – SPIS). Minėtų nuostatų 24 punktą nustato, kad pasibaigus kiekvienam kalendorinių metų ketvirčiui, bet ne vėliau kaip iki kito ketvirčio pirmojo mėnesio 25 dienos, SPIS valdytojas pateikia Valstybinei mokesčių inspekcijai (toliau – VMI) užklausą dėl šios inspekcijos turimų duomenų apie bendrai gyvenančių asmenų, kurių auginamiems ir (ar) globojamiems vaikams naujai per praėjusį laikotarpį paskirta išmoka vaikui, gautas pajamas. Nuostatų 42 punkte nustatyta, kad VMI, gavusi užklausą iš SPIS valdytojo, turimus duomenis apie išmokos vaikui gavėjų ir jų šeimos narių praėjusių kalendorinių metų pajamas į SPIS centrinę duomenų bazę pateikia: I ir II ketvirčių gavėjų ir jų šeimos narių turimus duomenis – iki rugpjūčio 25 d., III ir IV ketvirčių – per 30 dienų nuo asmens duomenų VMI pateikimo. Nuostatų 43 punkte nurodyta, jog SPIS valdytojas SPIS duomenų teikėjų ir savivaldybių duomenų apie išmokėtas socialines išmokas pagrindu patikrina išmokos vaikui gavėjo pateiktus duomenis apie praėjusių kalendorinių metų pajamas ir, nustatęs duomenų apie pajamas neatitikimų, informaciją apie juos pateikia savivaldybei, kurioje asmuo buvo pateikęs prašymą gauti išmoką. Remiantis nuostatų 44 punktu, savivaldybės administracija, iš SPIS valdytojo gavusi informaciją apie gavėjų pateiktus klaidingus duomenis apie pajamas, informuoja išmokos gavėją apie nustatytus neatitikimus, galimybę pateikti papildomą informaciją, įrodančią teisę gauti išmoką, nurodo permokėtą dėl gavėjo kaltės išmokos sumą, asmens teisę grąžinti neteisėtai gautą sumą ir priima sprendimą dėl permokėtos išmokos vaikui išskaičiavimo ar išieškojimo teismo tvarka.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pažymėjo, kad šiuo metu galiojanti išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo tvarka įpareigoja dėl išmokų besikreipiančius asmenis žinoti labai tikslūs duomenis apie savo pajamas, kadangi iš Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateiktos informacijos žinoma, kad 2012 metais išmokų vaikams permokos buvo nustatomos, kai šeimų vidutinės pajamos per mėnesį buvo didesnės už 1,5 VRP dydį net ir keletu centų. Neneigtina, jog šiuo metu esanti išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo tvarka yra patogi dėl minimų išmokų besikreipiantiems asmenims, kadangi jiems nereikia pateikti dokumentų pagrindžiančių jų pajamas, kurie yra kaupiami VMI duomenų bazėse ir pateikiami SPIS valdytojui. Tačiau praktiniai pavyzdžiai, kai nustačius išmokos permoką, šeimos turi grąžinti nemažas sumas dėl keliais litais ar centais viršijančių pajamų, leidžia teigti, jog sistema turėtų būti tobulinama.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pažymėjo, jog vertinant šiuo metu esančią išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo tvarką, teigtina, jog išmokas gaunančiųjų šeimų pajamos turėtų

būti tikrinamos operatyviau ir per trumpesnius terminus. Tokiu atveju, net ir nustatius išmokos permokas, gražintinos sumos būtų mažesnės, šeimos neturėtų gražinti sumų, kurios, galimai jau būna panaudotos vaikų reikmėms, o šeimos tampa skolininkėmis.

Atsižvelgdama į individualių skundų nagrinėjimo metu nustatytas problemas, vaiko teisių apsaugos kontrolierė informavo Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją apie kylančias ir prašė ieškoti galimybių jas spręsti, tačiau Socialinės apsaugos ir darbo ministerija nurodė, jog esamą sistemą keisti netikslinga.

4.1.2.2. Išmokų skyrimas vaikams, kurių laisvė suvaržyta

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją dėl Išmokų vaikams įstatymo ir Valstybinių šalpos išmokų įstatymo nuostatų, reglamentuojančių atitinkamai globos išmokų ir šalpos išmokų mokėjimą vaikams, kurių laisvė yra suvaržyta (bendrajai prasme), galimo neatitikimo prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir užtikrinimo principo bei kitų vaiko teisių apsaugos reikalavimams bei galiojančio teisinio reglamentavimo tobulinimo. Kontrolierė atkreipė dėmesį į išmokų vaikams, esantiems atitinkamoje padėtyje, mokėjimo sąlygas – apribojimus, būtent:

- Išmokų vaikams įstatymo 8 straipsnio 1 dalį, kurioje įtvirtinta, kad vaikui, kuriam nustatyta globa šeimoje, šeimynoje ar vaikų globos institucijoje, jo globos laikotarpiu skiriama 4 bazinių socialinių išmokų dydžio išmoka per mėnesį. Šio straipsnio 7 dalies 1 punkte įtvirtinta, jog globos išmoka ir globos išmokos tikslinis priedas neskiriami ir nemokami, jeigu vaikas (asmuo) yra suimtas, atlieka su laisvės atėmimu susijusią bausmę, jam Baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka paskirtos priverčiamosios stacionarinio stebėjimo specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose medicinos priemonės <...> – kol neišnyksta nurodytos aplinkybės. Tuo atveju, jeigu vaikas tam tikru laikotarpiu gyvena skyriumi nuo globėjo, t. y. mokosi pagal bendrojo ugdymo ir (ar) pagal formaliojo profesinio mokymo programas ir yra išlaikomas (nemokamai gauna nakvynę ir maistą) bendrojo ugdymo mokyklos ar profesinio mokymo įstaigos bendrabutyje ar vaikų socializacijos centre, mokslo metais skiriama 2 bazinių socialinių išmokų dydžio išmoka per mėnesį (Įstatymo 6 straipsnis).

- Valstybinių šalpos išmokų įstatymo 8 straipsnį, kuriame įtvirtinta, kad teisę gauti šalpos našlaičių pensiją turi mirusio asmens vaikai (įvaikiai), nesukakę 18 metų. Mirusiojo vaikams (įvaikiams), turintiems teisę gauti šalpos našlaičių pensiją, ši teisė išlieka ir juos įvaikinus. Šalpos išmokos neskiriamos, o paskirtos nemokamos asmenims kardomojo kalnimo (suėmimo) metu, taip pat asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausmėmis, ir asmenims, kuriems Baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka paskirtos priverčiamosios stacionarinio stebėjimo specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose medicinos priemonės ar auklėjamojo poveikio priemonė – atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą (Įstatymo 22 straipsnio 5 dalis).

Atsižvelgiant į šias įstatymo nuostatas, buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad vaikų socializacijos centras yra įstaiga, į kurią atvyksta ir vaikai, kuriems skirta vidutinės priežiūros priemonė pagal Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą, ir vaikai, kuriems skirta auklėjamojo poveikio priemonė – atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą pagal Baudžiamąjį kodeksą, bei daroma išvada, jog šalpos išmokos mokėjimas vaikams, esantiems toje pačioje įstaigoje, t. y. vaikų socializacijos centre, priklausys nuo buvimo šioje įstaigoje pagrindo, o tai, manytina, neatitinka tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų reikalavimų.

Vertinant aukščiau nurodytas Išmokų vaikams įstatymo ir Valstybinių šalpos išmokų įstatymo nuostatas, atkreiptinas dėmesys į tai, jog tuo atveju, kai vaikas yra netekęs tėvų globos dėl tos priežasties, kad abu tėvai ar vienintelis iš tėvų yra miręs arba vienas iš tėvų yra miręs, o kitas nevykdo tėvo (motinos) pareigų, ir vaikui yra suvaržyta laisvė (vaikas yra suimtas, atlieka laisvės atėmimo bausmę ir kt.) nutraukiamas tiek globos išmokos, tiek šalpos išmokos mokėjimas, nors nurodytu laikotarpiu vaiko globos santykiai, vaiko globėjo teisės ir pareigos globotiniui nėra sustabdomos ir nenutrūksta. Valstybės teikiamas išlaikymas vaikui, kai jo laisvė yra suvaržyta (bendrajai prasme) nėra pakankamas ir neretai vaiko globėjas, jeigu turi finansines

galimybes, teikia vaikui papildomą paramą (finansinę, materialinę ir kt.) iš savo asmeninių lėšų. Taip pat vertinant minėtas įstatymų nuostatas atkreiptinas dėmesys į Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalyje ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 1 punkte įtvirtintą vieną iš pagrindinių vaiko teisių apsaugos principų – prioritetingas vaiko teisių ir interesų apsaugos principą, kuris reikalauja visur ir visada atsižvelgti į geriausius vaiko interesus. Ratifikuodama Vaiko teisių konvenciją, valstybė įsipareigojo teikti vaikui tokią apsaugą ir globą, kokios reikia jo gerovei, atsižvelgiant į vaiko tėvų, globėjų ar kitų asmenų, atsakančių už jį pagal įstatymą, teises ir pareigas; užtikrinti vaikui gyvenimo sąlygas, būtinas jo visapusiškam ir harmoningam vystymuisi bei padėti tėvams ir kitiems vaiką auklėjantiems asmenims, šią teisę įgyvendinti, prireikus teikiant materialinę paramą; užtikrinti vaikui, kuris laikinai arba visam laikui neteko savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, ypatingą apsaugą ir paramą; imtis visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių vaiko teisėms įgyvendinti (Konvencijos 3, 4, 20 ir 27 straipsniai). Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme bei Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje taip pat įtvirtinta, jog: nei vienas vaikas negali būti paliktas be minimalių pragyvenimo lėšų; vaikui, negaunančiam pakankamo išlaikymo iš tėvų ar teisėtų jo atstovų, teikiama valstybės parama; vaikui garantuojama teisė naudotis socialiniu aprūpinimu, kuris teikiamas atsižvelgiant į vaiko ir asmenų, atsakančių už vaiko išlaikymą, turimus išteklius ir galimybes (Įstatymo 4 straipsnio 5 punktas ir 15 straipsnis, Konvencijos 26 straipsnis).

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, išnagrinėjusi vaiko teisių apsaugos kontrolierės siūlymą ir pastebėjimus dėl Išmokų vaikams įstatymo ir Valstybinių šalpos išmokų įstatymo nuostatų, nurodė, jog, ministerijos nuomone, tiek laisvės atėmimo vietose, tiek specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose priverstinai gydomi asmenys, tiek ir vaikų socializacijos centruose gyvenantys vaikai, kuriems taikoma auklėjamojo poveikio priemonė – atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą, yra aprūpinami ne tik maistu ir pastoge, bet ir apranga bei būtiniausiomis higienos priemonėmis ir tokiu būdu jiems užtikrinamos sąlygos pragyvenimui. Arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmes atliekantiems nuteistiesiems yra skiriamos tam tikros piniginės išmokos, poįstatyminių teisės aktų nustatyta tvarka. Taip pat suimtieji ir nuteistieji, kurie neturi savo drabužių, avalynės ar būtiniausių higienos reikmenų, teisės aktų nustatyta tvarka aprūpinami jais nemokamai. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teigimu, šalpos išmokos mokamos iš valstybės biudžeto lėšų, todėl siekiant išvengti dvigubo valstybės finansavimo, įstatyme nustatytais atvejais, šalpos išmokos nemokamos. Valstybės nustatytų socialinių išmokų mokėjimas, jų dydžių pokyčiai yra glaudžiai susiję su valstybės finansinėmis galimybėmis. Taip pat Socialinės apsaugos ir darbo ministerija nurodė, jog vaiko teisių apsaugos kontrolierės siūlymas svarstyti tobulinant globos ir šalpos išmokų teisinį reguliavimą kompleksiskai įvertinus globojamiems vaikams teikiamos socialinės paramos visumą bei atsižvelgiant į valstybės socialinius – ekonominius pokyčius.

4.1.3. Socialinė parama mokiniams

Socialinės paramos mokiniams įstatymo 1 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad šio įstatymo nuostatos netaikomos, t. y. socialinė parama neskiriama mokiniams, kurie yra išlaikomi (nemokamai gauna nakvynę, maistą ir mokinio reikmenis) valstybės arba savivaldybės finansuojamose įstaigose arba, kuriems įstatymų nustatyta tvarka yra skiriama globos išmoka.

Tobulindama socialinės paramos mokiniams teisinį reguliavimą Socialinės apsaugos ir darbo ministerija parengė Socialinės paramos mokiniams statymo 1, 2, 4, 5, 6, 7, 10, 14 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą Nr. 13-700-03, kuriame numatė, jog globojamiems vaikams taip pat skiriama socialinė parama mokiniams, tačiau tik tuo atveju, jei vaikas yra globojamas šeimoje arba šeimynoje. Ministerija pažymėjo, jog teikiant socialinę paramą mokiniams šeimose ir šeimynose globojamiems vaikams, būtų skatinama vaiko globa šeimose ir šeimynose.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė teigiamai įvertino projekto tikslą – skatinti vaiko globą šeimoje, tačiau atkreipė projekto rengėjų dėmesį į tai, kad pasirinktos teisinio reguliavimo priemonės nėra tinkamos. Kontrolierės nuomone, pasiūlytos nuostatos, numatančios galimybę tik šeimose ir šeimynose globojamiems vaikams gauti socialinę paramą mokiniams, pažeistų vaikų globos institucijose globojamų vaikų teises bei teisėtus interesus. Taip pat šios nuostatos vertintinos kaip diskriminacinio pobūdžio vaikų globos namuose augančių vaikų atžvilgiu.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas konstitucinis visų asmenų lygybės principas. Išmokų vaikams įstatymo 8 straipsnio 1 ir 3 dalių bei Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. spalio 10 d. nutarimu Nr. 978 patvirtintos Socialinių paslaugų finansavimo ir lėšų apskaičiavimo metodikos nuostatų analizė rodo, kad vaiko globos išmoka ir jos panaudojimo tvarka (tikslai) yra vienoda, nepriklausomai nuo vaikui nustatytos globos formos (šeima, šeimyna, vaikų globos institucija). Atsižvelgiant į tai teigtina, kad visų globojamų vaikų statusas ir padėtis yra vienoda, o siūlomas teisinis reguliavimas negali būti laikomas teisių diferenciacija. Taip pat paminėtina, kad sprendimo dėl vaiko globos formos neįtakoja vaiko norai ir (ar) nuomonė. Minėtas sprendimas tiesiogiai priklauso nuo valstybės ir savivaldybių sukurto globėjų šeimų, šeimynų bei vaiko globos institucijų tinklo.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, vaikų globa šeimose ir šeimynose turi būti skatinama kitomis priemonėmis, pavyzdžiui, išsprendžiant vaiko globos išmokos padidinimo, atlygio globėjams nustatymo, šeimynų tinkamo finansavimo, adekvataus šeimynų dalyvių darbo apmokėjimo, paslaugų vaikams globojančioms šeimoms ir šeimynoms prieinamumo ir kitus klausimus. Pažymėtina, jog būtina mažinti vaikų globos institucijose globojamų vaikų skaičių ir skatinti vaikų globą šeimose ir šeimynose, tačiau šiems tikslams įgyvendinti turi būti pasirenkamos priemonės, užtikrinančios tiek šeimose, tiek šeimynose, tiek vaikų globos institucijose globojamų vaikų lygias teises gauti vienodą valstybės paramą.

4.1.4. Socialinės įtraukties didinimas

Atsakomybės už vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimą pasidalijimas tarp tėvų, kitų teisėtų vaiko atstovų bei valstybės įgyvendinimas neįmanomas be socialinės įtraukties didinimo priemonių, kuriomis turi būti siekiama kurti šeimai palankią aplinką, stiprinti patekimo į skurdą ir socialinę atskirtį prevenciją, sudaryti visiems vaikams lygias galimybes sveikai augti bei visapusiškai vystytis, taip pat neįmanomas be socialinių, sveikatos, švietimo, kultūros bei kitų viešųjų paslaugų sistemų plėtros, tarpžinybinio bendradarbiavimo švietimo, socialinėje, sveikatos bei kitose srityse skatinimo ir stiprinimo.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, įvertinusi Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtą Socialinės įtraukties didinimo 2014 – 2020 metų veiksmų plano projektą Nr. 13-2425-01, atsižvelgdama į paslaugų trūkumą savivaldybėse, pasiūlė:

- konkrečiau aptarti dienos socialinės globos centrų neįgaliems vaikams steigimo klausimus kiekvienoje savivaldybėje;
- numatyti konkrečias priemones, kurias įgyvendinant bus siekiama užtikrinti vaikų globos šeimose plėtrą ir kt.;
- numatyti, kad bus: sukurtas vieningas socialinės rizikos šeimoms, auginančioms nepilnamečius vaikus, teikiamų socialinių paslaugų kokybės vertinimo mechanizmas; nustatyti vieningi kriterijai savivaldybėms teikiamų socialinių paslaugų kokybės vertinimui; sukonkretintas bendrųjų socialinių paslaugų (ir jų rūšių) poreikio vertinimo procedūrų teisinis reglamentavimas, siekiant nustatyti savivaldybių gyventojams realų socialinių paslaugų poreikį;
- teisiškai reglamentuoti prevencinį socialinį darbą ir jo organizavimą savivaldybėse, nustatyti teikiamų socialinių paslaugų teikimo socialinės rizikos šeimoms, auginančioms vaikus teikimo, standartus;
- numatyti veiksmus, kuriais būtų skatinama socialinių paslaugų infrastruktūros plėtra savivaldybėse.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, jog socialinės įtraukties didinimo kontekste ne mažiau svarbu yra sukurti kompleksinių paslaugų teikimo visiems neįgaliems vaikams modelį, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų kvalifikacijos kėlimo priemonės sieti ne su socialinių paslaugų teikimo sritimi, o su teisės aktuose numatytais šių skyrių funkcijomis (atstovauti vaikui teisiniuose procesuose, ginti jo teises, savivaldybės teritorijoje užtikrinti vaiko teisių apsaugą ir kt.).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė išreiškė abejones dėl pernelyg mažo teigiamo pokyčio, kuris prognozuojamas (numatomas) įgyvendinus Socialinės įtraukties didinimo 2014 – 2020 metų veiksmų planą, pavyzdžiui, globojamų vaikų dalis (palyginti su visais šalies vaikais); dienos centruose paslaugas gavusių vaikų skaičius; kompleksinės pagalbos paslaugų nuo smurto nukentėjusiems vaikams ir jų šeimos nariams skaičius; nežymiai didėjantis šeimų, kurioms krizinėje situacijoje suteiktos paslaugos, skaičius ir kt., ir pasiūlė peržiūrėti atitinkamus kriterijus.

4.1.5. Socialinių paslaugų teisinio reglamentavimo tobulinimas

Siekdama tobulinti socialinių paslaugų teisinį reglamentavimą, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija parengė ir pateikė suinteresuotoms institucijoms derinti Socialinių paslaugų įstatymo 2, 13, 18, 19 ir 34 straipsnių pakeitimo ir papildymo projektą Nr. 13-3196-01 (*pastaba* – minėtas įstatymo projektas buvo parengtas ir pateiktas kartu su kitais įstatymų projektais, t. y. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo įstatymo projektu Nr. 13-3188-01, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.48, 3.151, 3.153, 3.172, 3.176, 3.182, 3.183, 3.184, 3.209, 3.210, 3.211, 3.212, 3.217, 3.218, 3.219, 3.220, 3.224, 3.226, 3.254, 3.255, 3.257, 3.259, 3.260, 3.262, 3.264, 3.266 ir 3.269 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektu Nr. 13-3191-01, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 407, 482, 487 ir 488 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektu Nr. 13-3196-01, Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymo 8 ir 9 straipsnių pakeitimo įstatymo projektu Nr. 13-3198-01, Lietuvos Respublikos šeimynų įstatymo 2, 4, 5, 12, 14 ir 20 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektu Nr. 13-3199-01).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, teikdama pasiūlymus dėl įstatymo projekto tobulinimo, atkreipė dėmesį projekto rengėjų dėmesį į naudojamų sąvokų apibrėžimus bei poreikį juos tikslinti, suderinti su kituose teisės aktuose vartojamomis sąvokomis, taip pat prašė pakartotinai apsvarstyti ir įvertinti ketinimo atsisakyti socialinės rizikos vaiko ir socialinės rizikos suaugusio asmens sąvokų tikslingumą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pažymėjo, kad pateiktu derinti Socialinių paslaugų įstatymo 2, 13, 18, 19 ir 34 straipsnių pakeitimo ir papildymo projektu, kaip nurodyta jo aiškinamajame rašte, siūloma įteisinti naują socialinių globėjų, kaip profesionalių darbuotojų, institutą, tačiau įstatymo projektas iš esmės neatskleidžia socialinio globėjo ir šiuo metu teisės aktuose naudojamos „globėjo“ sąvokos skirtumą. Įstatymo projekto rengėjams buvo pasiūlyta papildyti projektą, nurodant, kokių teisiniu pagrindu ir kokią priežiūrą (kokią paslaugą) teiks socialinis globėjas, kokios trukmės numatoma priežiūra (kelių valandų, dienos), kur socialinis globėjas teiks paslaugas (savo šeimoje, bendruomenėje ir pan.), taip pat atsisakyti nuostatų, draudžiančių socialiniam globėjui globoti giminystės ryšiais susijusį vaiką. Siekiant teisinio reglamentavimo nuoseklumo bei aiškumo projekte, pasiūlyta aptarti socialiniam globėjui keliamus specialius reikalavimus, atlyginimo už jo teikiamas paslaugas bendruosius principus (iš kokių lėšų finansuojamas užmokestis, kas finansuoja, kas įdarbina ir pan.). Pastebėta, jog tuo atveju, jei socialinis globėjas globos (rūpintis) ir (ar) prižiūrės vaikus savo šeimoje lieka neaiškus naujo siūlomo instituto santykis (skirtumai) su globėjo ir vaiko globos šeimoje sąvokomis, įtvirtintomis Civiliniame kodekse.

Projekto aiškinamajame rašte buvo nurodyta, kad šio įstatymo projekto uždavinys – stiprinti socialinį darbą su vaiku ir šeima, <...> sudaryti galimybes vaiko globėjams gauti būtinąją specialistų pagalbą, apibrėžti ir nustatyti socialinių globėjų statusą, paskirti ir funkcijas,

įteisinti atestuotų darbuotojų bei kitų specialistų (psichologo, socialinio darbuotojo) pagalbą, siekiant užtikrinti globojamų (rūpinamų) ir prižiūrimų vaikų visapusišką vystymąsi ir ugdymą. Tačiau projekto nuostatose šie uždaviniai ir jų įgyvendinimo mechanizmai neatspindėti, todėl vaiko teisių apsaugos kontrolierė pasiūlė papildyti projektą ir užtikrinti jo nuostatų atitikimą aiškinamajame rašte nurodytiems tikslams.

4.1.6. Socialinio darbo organizavimas su šeimomis, kuriose suaugę asmenys (tėvai) galimai turi psichikos sveikatos sutrikimų

Ataskaitiniais metais atliekant tyrimus dėl galimo vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimo bei vykdant vaiko teisių apsaugos kontrolierės sprendimų kontrolę, pastebėta, jog savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai ir socialiniai darbuotojai stokoja profesinių žinių bei kompetencijos, siekiant užtikrinti pagalbą ir socialines paslaugas šeimoms, kuriose tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų galimai turi psichikos sutrikimų, kurie dėl nesilankymo pas specialistus yra nediagnozuoti ir negydomi, bei atsisako šeimai reikalingos pagalbos ir paslaugų. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į tai, jog kai kuriais atvejais galimai psichikos sutrikimų turintiems tėvams, nebendradarbiaujant su specialistais ir nepriimant (atsisakant) jiems būtinų socialinių paslaugų ir pagalbos, šeimos dėl šios priežasties yra išbraukiamos iš socialinės rizikos šeimų apskaitos.

Tėvų atsisakymas priimti siūlomas socialines paslaugas ir pagalbą, nebendradarbiavimas su socialiniais darbuotojais ir savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistais, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, neturėtų būti pagrindas išbraukti šeimą iš socialinių įgūdžių stokojančių ar socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, sąrašo bei nutraukti socialinių paslaugų teikimą. Manytina, jog tėvai, galimai turintys psichikos sveikatos sutrikimų, socialinių paslaugų atsisako ne dėl šių paslaugų poreikio nebuvimo, o kadangi nesupranta ir neįvertina, jog jiems reikalinga specialistų pagalba. Atsižvelgiant į tai, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, atvejai, kai vienas vaiką auginantis tėvas galimai serga psichikos liga, turi būti analizuojami ir vertinami bei sprendimai dėl šeimos išbraukimo iš socialinių įgūdžių stokojančių ar socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, sąrašo turi būti priimami itin atsakingai, neapsiribojant formaliu požiūriu. Įvertinant, kad galimai psichikos liga sergantis ir vienas vaiką auginantis tėvas dėl savo ligos pasekmių gali neužtikrinti tinkamo vaiko teisių ir jo teisėtų interesų įgyvendinimo, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, būtina ieškoti alternatyvių būdų ir galimybių, sutelkiant įvairių sričių specialistų žinias, gebėjimus bei metodikas, siekiant motyvuoti tokus tėvus dėl socialinių paslaugų teikimo šeimai, apsilankymo pas sveikatos priežiūros specialistus būtinybės ir būtų teikiamos efektyvios socialinės, sveikatos priežiūros ar kitos paslaugos.

Siekdama užtikrinti praktikoje pastebėtų problemų sprendimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą su prašymu kartu su kitomis kompetentingomis institucijomis įvertinti galimybę parengti metodines rekomendacijas savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistams ir socialiniams darbuotojams, kai dėl diagnozuotų arba nenustatytų psichikos sveikatos sutrikimų specialistai susiduria su sunkumais teikiant socialines paslaugas ir pagalbą šeimai.

4.2. Pažeidžiamos vaikų grupės

Vaikai yra laikomi viena pažeidžiamiausių visuomenės grupių, tačiau Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas pabrėžia, kad yra labai svarbu, jog kiekviena valstybė išsiaiškintų pažeidžiamiausius ir sunkiausiai gyvenančius vaikus. Pažeidžiamiausių vaikų grupei priskiriami vaikai, kurie dėl tam tikrų priežasčių (sveikatos būklės, kilmės, lyties, gyvenimo sąlygų, susidūrimo su teisingumo sistema ir pan.), yra pažeidžiamesni ir reikalauja didesnės apsaugos nei kiti vaikai. Praktikoje pažeidžiamiausių vaikų grupei priskiriami vaikai su negalia, pabėgėliai vaikai, tėvų globos netekę vaikai, nuo seksualinės prievartos ir smurto nukentėję vaikai, gatvėse

gyvenantys ir (arba) dirbantys vaikai, kt. Valstybei tenka pareiga imtis aktyvesnių veiksmų ir papildomų priemonių, siekiant užtikrinti tinkamą pažeidžiamiausių vaikų teisių apsaugai ir užtikrinimui.

Šioje ataskaitos dalyje pateikiama informacija apie vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklą vaikų, priskirtinų labiausiai pažeidžiamų grupei (vaikų su negalia, vaikų prieglobsčio prašytojų, vaikų, netekusių tėvų globos), padėties vertinimo ir jos gerinimo srityje.

4.2.1. Vaikas su negalia

Negalios vaikas, turintis įgimtų ar įgytų fizinių ar psichinių trūkumų, reikalingas ypatingos apsaugos. Jam, kaip ir kiekvienam vaikui, yra garantuojama teisė naudotis visomis teisės aktuose nustatytais teisėmis bei laisvėmis ir nebūti diskriminuojamu dėl sveikatos būklės ar kitų objektyvių priežasčių. Tėvų, visuomenės ir valstybės pagalba neįgaliam vaikui turi būti užtikrintos lygios teisės su sveikais vaikais aktyviai gyventi, vystytis, įgyti išsimokslinimą, atitinkantį jo fizines, protines galias ir pageidavimus, taip pat gyventi visavertį ir prideramą gyvenimą, kuris garantuotų jo orumą, ugdytų pasitikėjimą savimi ir leistų dalyvauti visuomenės veikloje.

4.2.1.1. Neįgalieji vaikai stacionariose globos įstaigose

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė nagrinėjo klausimus, susijusius su neįgalių vaikų padėtimi stacionariose globos įstaigose vaikams su negalia.

Neįgaliųjų vaikų, apgyvendintų institucijose, skaičius yra ypatingai didelis – iš 15,5 tūkst. neįgaliųjų vaikų, didelė dalis (apie 1 tūkst.) gyvena stacionariose globos institucijose (dalis vaikų gyvena 5 specializuotose globos institucijose vaikams su negalia, dar 518 vaikų su negalia gyvena įvairaus pavaldumo vaikų globos namuose⁹). Nuo 2004 metų, globos namuose vaikams ir jaunimui su negalia (4, vėliau - 5) gyveno per 700 vaikų ir jaunuolių,¹⁰ gyventojų skaičius kito tik nežymiai. Darytina išvada, kad socialinių paslaugų šeimoms, auginančioms vaikus su negalia, nepakanka, dėl ko neįgalių vaikų skaičius globos institucijose nemažėja.

Vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2012 metų plano, patvirtinto Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. spalio 31 d. nutarimu Nr. 1193, viena iš priemonių buvo vaikų globos įstaigų optimizavimas. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. spalio 11 d. įsakymu Nr. A1-282 buvo patvirtintas Vaikų globos įstaigų tinklo optimizavimo planas, kuriuo buvo siekiama, kad nuo 2010 metų vaikų globos įstaigose vietų skaičius būtų ne didesnis negu 60 vietų, tačiau pažymėtina, kad tai visiškai nepalietė socialinės globos namų vaikams su negalia, kuriuose iki šiol gyvena pernelyg didelis skaičius gyventojų.

Vertinant duomenis apie nustatytą galimų apgyvendinti vaikų (planinį) skaičių ir apgyvendintų vaikų (faktinį) skaičių globos institucijose vaikams su negalia, akivaizdu, jog visos šios įstaigos neatitinka minėto kriterijaus. Oficialiai teikiamoje informacijoje apie laisvas vietas valstybės vaikų socialinės globos įstaigose¹¹ nurodoma, kad Pabradės socialinės globos namuose (SGN) planinis vietų skaičius – 190 (faktinis – 190), Šiaulių vaikų globos namuose (VGN) „Šaltinis“ planinis vietų skaičius – 70 (faktinis – 63), Vilijampolės socialinės globos namuose (SGN) planinis vietų skaičius – 235 (faktinis – 220), Ventos socialinės globos namuose (SGN) planinis vietų skaičius – 195 (faktinis – 195).

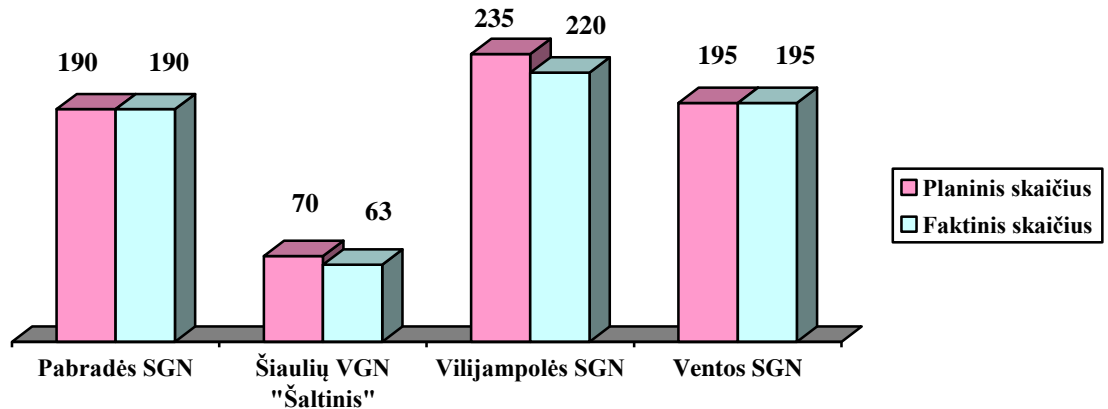
⁹ L Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 21 d. nutarimu Nr. 1408 (Žin., 2012, Nr. 137–7021) patvirtintos Nacionalinės neįgaliųjų socialinės integracijos 2013 – 2019 metų programos duomenys

¹⁰ Lietuvos statistikos departamento duomenys, <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>

¹¹ Duomenys (2013 m. kovo 18 d. informacija) paskelbti Valstybės vaiko teisių ir įvaikinimo tarnybos interneto svetainės (<http://vaikoteises.lt>) skyriuje „Vaikų globos įstaigos“, dalyje „Laisvos vietos“ (http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiku_globos_istaigos/laisvos_vietos/+&cd=3&hl=lt&ct=clnk&gl=lt)

Gyventojų skaičius valstybinės socialinės globos įstaigose vaikams ir jaunimui su negalia

Vaikai, ypačingai neįgalūs, yra silpniausi ir pažeidžiamiausi visuomenės nariai, todėl jie turi teisę būti ypač globojami ir remiami, jiems reikia specifinės apsaugos.

Didelėse globos įstaigose sunku užtikrinti prie kiekvieno asmens individualių poreikių pritaikytas paslaugas, o gyvenant įvairaus amžiaus asmenų grupėms (vaikams ir suaugusiems – iki 29 metų) vienuose globos namuose, tai užtikrinti ypač sudėtinga. Turima informacija, jog vienoje įstaigoje, pažeidžiant socialinės globos namų nuostatus, gyveno 16 suaugusių asmenų, vyresnių nei 29 metai.

Kaip rodo Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliktas tyrimas dėl galimo Ventos socialinės globos namų globotinės teisių ir teisėto interesų pažeidimo, galimai dėl to, kad čia gyvena daugiau suaugusių asmenų, vaikams nebuvo užtikrinamos reikiamos paslaugos, pavyzdžiui, įstaigoje dirbo ne vaikų ir paauglių psichiatras, o gydytojas psichiatras. Galimai dėl didelio suaugusių Ventos socialinės globos namų gyventojų skaičiaus, šioje įstaigoje buvo per mažai pedagogų – tik 1 (remiantis teisės aktais pedagogo pareigybių intervalas turėjo būti 19 – 38), ikimokyklinio ugdymo vaikams nebuvo organizuojamos logopedo konsultacijos.

Socialinių paslaugų priežiūros departamentas, atsakydamas į vaiko teisių apsaugos kontrolierės paklausimą dėl socialinės globos atitikties socialinės globos normoms vertinimui socialinės globos namuose vaikams ir jaunimui su negalia, nustatytų trūkumų pašalinimo, informavo, kad:

- visose socialinės globos įstaigose dirbančio personalo skaičius ir sudėtis neatitinka teisės aktų reikalavimų;
- trijose socialinės globos įstaigose skiriamas nepakankamas dėmesys socialinį darbą dirbančių darbuotojų kvalifikacijos kėlimui;
- ne visų darbuotojų, teikiančių socialinę globą, profesinė kvalifikacija atitinka teisės aktų reikalavimus;
- nėra kuriama artima šeimai namų aplinka (vaikai nedalyvauja priimant sprendimus dėl socialinės globos namų veiklos, nepakankamai ugdomi priimtino elgesio, savitvarkos įgūdžiai);
- skiriamas nepakankamas dėmesys vaikų rengimuisi savarankiškam gyvenimui ir jų integracijai į visuomenę (neskiriami dienpinigiai, nepakankamai užtikrinamas asmens higienos įgūdžių ugdymas);
- ne visos gyventojų patalpos artimos šeimos namų aplinkai, skiriamas nepakankamas dėmesys vaikų privatumui užtikrinti;
- ne visų globos namų patalpos pritaikytos neįgalųjų specialiesiems poreikiams, ne visos patalpos atitinka teisės aktų reikalavimus (tenka mažesnis plotas);
- nustatyti kiti neatitikimai.

Pažymėtina, jog kai kurie nustatyti trūkumai buvo pašalinti, tačiau ne visi. Apie likusių trūkumų šalinimą Socialinių paslaugų priežiūros departamentas neturi grįžtamosios informacijos.

Atsižvelgdama į gautus duomenis, jog visose socialinės globos įstaigose susiduriama su panašiais trūkumais bei problemomis, kas turi įtaką neįgalių vaikų ir jaunuolių, apgyvendintų

šiose įstaigose, gaunamų paslaugų kokybę, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pasiūlė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, vykdančiai socialinės globos namų vaikams su negalia steigėjo funkcijas, sprendžiant socialinės globos namų pertvarkos galimybes, atlikti šių įstaigų veiklos auditą, siekiant įvertinti visų teikiamų paslaugų (sveikatos priežiūros, ugdymo, socialinės globos) apimtis bei trūkumus, tinkamumą, pagrįstumą, personalo poreikį. Taip pat ministerijai buvo pasiūlyta spartinti neįgaliųjų vaikų globos deinstitutionalizacijos procesus, siekiant, kad neįgalūs vaikai galėtų gyventi aplinkoje, artimoje šeimai. Socialinių paslaugų priežiūros departamentui vaiko teisių apsaugos kontrolierė pateikė siūlymą stiprinti metodinės informacijos teikimą socialinės globos namams dėl socialinės globos normų taikymo tiek įstaigoms išivertinant, tiek nustatytu laikotarpiu šalinant neatitikimus, taip pat stiprinti nustatytų neatitikimų šiose įstaigose šalinimo kontrolę.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija informavo, kad vaiko teisių apsaugos kontrolierės pasiūlymai bus įgyvendinami rengiant deinstitutionalizacijos programos ir jos priemonių įgyvendinimo projektus. Neįgaliųjų vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgaliųjų asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos programos ir jos priemonių įgyvendinimo projektų rengimui buvo sudaryta tarpžinybinė darbo grupė, kurioje dalyvavo ir nevyriausybinų organizacijų bei kitų ministerijų atstovai. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. lapkričio 16 d. įsakymu Nr. A1-517 buvo patvirtintos Neįgaliųjų vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusiųjų neįgaliųjų asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos gairės.

Paminėtina, jog nurodyti dokumentai buvo parengti (*plačiau – ataskaitos 4.2.3.1.5 dalyje „Perėjimas nuo institucinės globos prie bendruomenėje teikiamų paslaugų“*).

4.2.1.2. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų ugdymas

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais vadinami vaikai, kurie patiria įvairiausių ugdymo(si) sunkumų dėl psichinės ar fizinės raidos sutrikimų. Minėtas terminas naudojamas specialiajame ugdyme pabrėžiant, jog visi vaikai su negalia turi ne tik visiems bendrą, bet ir išskirtinių, specifinių poreikių.

Mokinių, turinčių negalią, taip pat ir specialiųjų ugdymosi poreikių, grupei priskiriami mokyklinio amžiaus vaikai, turintys raidos, sensorinių, fizinių funkcijų ir kitų sveikatos sutrikimų, kurių kilmė gali būti biologinė. Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupei gali būti priskiriami vaikai ne tik turintys negalią, bet ir vaikai turintys elgesio ir emocijų sutrikimus, kitus sutrikimus (pavyzdžiui, elgesio ir emocijų) bei mokymosi sunkumus.

Tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai teisės aktai pripažįsta visų vaikų, taip pat ir specialiųjų poreikių turinčių vaikų, teisę į mokslą. Valstybė yra įsipareigojusi užtikrinti, kad neįgalūs, specialiųjų poreikių turintys vaikai nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos ir vaikams nebūtų atimta galimybė įgyti nemokamą ir privalomą pradinį arba vidurinį išsilavinimą, kad visi vaikai turėtų galimybę įgyti integracinį, kokybišką ir nemokamą pradinį ir vidurinį išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kuriose jie gyvena. Turintieji specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai turi turėti galimybę lankyti įprastas mokyklas, kuriose ugdymas turi būti pritaikytas. Mokyklos, savo veiklą grindžiančios inkliuzinio ugdymo filosofija, yra veiksmingiausios priemonės, padedančios kovoti su „kitokių“ vaikų diskriminacija ir atskirtimi, kurti toleranciją ir skirtybėms pagrįstą visuomenę ir padedančios siekti, kad visi jos nariai įgytų išsilavinimą pagal gebėjimus. Idėja, kad skirtingi pagal savo intelektinius, fizinius, psichinius gebėjimus vaikai gali mokytis kartu gali būti nesėkminga, jeigu nesikeis visuomenės požiūris ir tam nebus tinkamai pasiruošta.

Teisės aktų nuostatos, susijusios su inkliuziniu ugdymu yra pakankamai aiškios, tačiau praktinis jų taikymas, kaip rodo Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliktų skundų tyrimai, yra komplikuoatas.

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymą įgyvendina visos privalomąjį ir visuotinį švietimą teikiančios mokyklos, kiti švietimo teikėjai, atskirais atvejais – mokyklos (klasės), skirtos mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdyti. Vaikams ir tėvams

ar kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą turi būti sudarytos realios galimybės rinktis ugdymo formą ir ugdymo įstaigą bei užtikrinti tinkamą specialiųjų poreikių turinčių vaikų teisę į mokslą.

Vienas iš švietimo sistemos principų yra lygios galimybės – švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmens teisių įgyvendinimą, kiekvienam asmeniui ji laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują. Taigi, bet kuriam vaikui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių ir pan., turi būti garantuota teisė į mokslą lygių galimybių pagrindu, be jokios diskriminacijos. Deja, tenka pastebėti, jog šeimos, auginančios specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus, ne visada sulaukia profesionalios pagalbos ir palaikymo.

Galima sutikti su ugdymo įstaigų išsakomais teiginiais, jog specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų integracija nėra įmanoma be tėvų dalyvavimo ir bendradarbiavimo, tačiau, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, yra ypač svarbus ir pačios ugdymo įstaigos, jos bendruomenės, pedagogų požiūris, pasirengimas, geranoriškumas, sugebėjimas spręsti galimas problemas konstruktyviai, užtikrinant bendradarbiavimą su kitomis institucijomis, laikantis teisės aktų nuostatų bei vadovaujantis prioritetiniu geriausių vaiko interesų principu.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliktų individualių skundų tyrimai rodo, kad ugdymo įstaigose trūksta švietimo pagalbos ir kitų specialistų, kurie tinkamai užtikrintų specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymą; pedagogų kompetencija nepakankama; trūksta pritaiktų mokymosi priemonių, kabinetų ir pan. Taip pat paminėtina, kad yra nedidelis ugdymo įstaigų, pasiruošusių kvalifikuotai ugdyti ir suteikti pagalbą negaliai ir specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams, pasirinkimas, pavyzdžiui, turintiems autizmo sindromą. „Kitokius“ vaikus stengiamasi „išstumti“ iš bendrojo ugdymo mokyklos, tėvams primygtinai siūloma vaiką ugdyti namuose, nepaisant to, jog mokymosi forma ir mokymosi proceso organizavimo būdas turi būti pasirenkamas bendru mokinio, mokinio tėvų ir mokyklos vadovo susitarimu, atsižvelgus į mokinio mokymosi poreikius, specialiuosius ugdymosi poreikius ir kt.

Tiriant pareiškėjų skundus dažnai išryškėja ne tik negatyvus mokytojų ir kitų vaikų tėvų nuostatos į specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus, bet ir ne visada tinkamas pačių vaiko tėvų elgesys, veiksmai. Tėvai neretai linkę nepripažinti, jog vaikas turi specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo(si) ir elgesio problemų. Pastebėtina, kad ugdymo įstaiga, siekdama užtikrinti tinkamą vaiko ugdymą pagal jo gebėjimus ir poreikius bei teikti švietimo pagalbą, dažnai susiduria su tėvų nenoru bendradarbiauti ir kartu spręsti problemas dėl vaiko ugdymo(si), elgesio ir kt. Paprastai ugdymo įstaiga, mananti, jog vaikui gali būti nustatyti specialieji ugdymosi poreikiai ir pan., rekomenduoja vaiko tėvams kreiptis į pedagogines psichologines bei kitas specializuotas įstaigas, kurių pateiktos rekomendacijos leidžia, esant poreikiui, koreguoti ugdymo procesą bei tinkamai įgyvendinti vaiko teisę į mokslą.

Pažymėtina, kad Savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos pavyzdiniai nuostatai, patvirtinti švietimo ir mokslo ministro 2003 m. gruodžio 24 d. įsakymu Nr. ISAK-1880, nustato, jog savivaldybės pedagoginė psichologinė tarnyba įvertina tėvams sutikus specialiuosius ugdymosi poreikius, psichologines, asmenybės ir ugdymosi problemas asmenų nuo 3 iki 18 metų (turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių – iki 21 metų) ir informaciją apie asmens specialiuosius ugdymosi poreikius ir jų tenkinimą suinteresuotoms institucijoms teikia tik gavusi asmens ar jo tėvų sutikimą, kadangi teikiamose išvadose ir rekomendacijose yra duomenų, susijusių su asmens privačiu gyvenimu, sveikatos būkle ir pan. Taigi, vaiko tėvai turi teisę, o ne pareigą pateikti išvadas, rekomendacijas, kurios susijusios su vaiko psichologiniu įvertinimu, specialiųjų poreikių nustatymu. Mokykla, neturėdama minėtų išvadų ir rekomendacijų, negali tinkamai organizuoti vaiko ugdymo ir kt. Pažymėtina, jog teisės aktuose nėra nustatytas aiškus mechanizmas, leidžiantis užtikrinti, kad tėvai kreiptųsi dėl specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams nustatymo, ugdymo įstaigai pateiktų gautas specialistų išvadas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, vaiko tėvai, nepateikdami informacijos apie vaiko sveikatos būklę, nustatytus specialiuosius ugdymosi poreikius ar vengdami kreiptis į specialistus, netinkamai įgyvendina tėvų valdžią, todėl tokiais kraštutiniais atvejais turėtų būti inicijuojamas atsakomybės, tėvų pareigų vykdymo savo vaikui vertinimo klausimo sprendimas.

4.2.1.3. Švietimo paslaugų prieinamumas sutrikusį intelektą turintiems vaikams, baigus pagrindinio ugdymo individualizuotą programą

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė pradėjo tyrimą dėl sutrikusio intelekto vaikų ugdymo organizavimo problemų.

Pagal Švietimo įstatymo 14 straipsnį, mokiniui, kuriam nustatyti specialieji ugdymosi poreikiai, turi būti padedama mokytis pagal gebėjimus, pritaikant ikimokyklinio, priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo bendrąsias programas, profesinio mokymo programas. Praktikoje probleminių situacijų kyla dėl švietimo ir mokslo ministro įsakymu Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo nustatyto teisinio reguliavimo, pagal kurį, mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo, nuo 2012-09-01 baigę pagrindinio ugdymo individualizuotą programą (10 klasių), gali tęsti mokymąsi pagal profesinio mokymo programą arba ugdytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, siekdama išsiaiškinti praktinius šio reglamentavimo aspektus, kreipėsi į Lietuvos Respublikos savivaldybes dėl informacijos pateikimo. Preliminariai vertinant surinktą informaciją, matyti, kad praktikoje mažai savivaldybių sudaro klases vaikams ugdytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą bendrojo ugdymo mokyklose, todėl vaikai, 10 metų mokėsi integruotai bendrosiose klasėse, yra priversti mokymąsi toliau tęsti specialiosiose mokyklose arba rinktis profesinio mokymo programas. Pažymėtina, kad profesinio mokymosi galimybės taip pat yra ribotos – ne visose profesinio lavinimo mokyklose yra įgyvendinamos programos sutrikusio intelekto mokiniams (pirminio profesinio mokymo programos neturint reikiamo išsilavinimo), dažnai ir esant tokioms programoms, nesuformuojamos grupės, todėl vaikai toliau niekur nesimoko.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, apibendrinusi tyrimo metu gautą informaciją, išvadas ir siūlymus teiks kitais ataskaitiniais metais. Atlikus tyrimą dėl sutrikusio intelekto vaikų ugdymo organizavimo problemų, su išvadomis bus supažindintos kompetentingos valstybės institucijos ir kiti suinteresuoti asmenys.

4.2.1.4. Neįgalių vaikų (turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių) pavėžėjimo į ugdymosi įstaigas problemas

Ataskaitiniais metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekamų tyrimų metu toliau buvo pastebimos neįgalių vaikų (turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių) pavėžėjimo į ugdymo įstaigas problemas.

Pagal Švietimo įstatymo 36 straipsnio 2 dalį į savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą, mokyklos savininko teises ir pareigas įgyvendinančios institucijos (dalyvių susirinkimo) nustatyta tvarka ir atvejais turi būti vežami mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių ir nepajėgiantys patys atvykti į mokyklą (negali savarankiškai vaikščioti, dėl didelių sutrikimų yra nesaugūs gatvėje). Neįgalių vaikų pavėžėjimo ugdymo įstaigas užtikrinimas ir tinkamas pavėžėjimo organizavimas – daugeliu atvejų yra viena iš sąlygų, lemiančių švietimo prieinamumą negalių turintiems vaikams.

Praktinėje veikloje pastebėta, jog ne visada neįgaliųjų vaikų pavėžėjimas į ugdymo įstaigas yra užtikrinamas tinkamai: ugdymo įstaigos, stokodamos transporto priemonių, organizuoja neįgalių vaikų pavėžėjimą besivadovaudamos nuostata, jog vaikas į ugdymo įstaigą ir iš jos turi būti pavėžėtas, orientuojantis į vaiko atvežimo ir parvežimo faktą, tačiau ne į vaiko teisę gauti jam būtiną formalųjį ir neformalųjį ugdymą (nustatytas vaiko ugdymo valandas), kuris dėl netinkamai organizuojamo pavėžėjimo yra teikiamas, derinantis išimtinai prie vaikų vežančio transporto grafiko. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė atsakingų institucijų dėmesį į tokio pobūdžio vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimus ir prašė juos šalinti.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje taip pat buvo nagrinėjama neįgaliųjų vaikų (turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių) vežiojimo į ugdymo įstaigose vasaros metu vykdomas veiklas problema.

Pareiškėjas skundė Vilniaus miesto savivaldybės administracijos veiksmus, kuriais buvo atsisakoma apmokėti specialiųjų poreikių mokinių pavėžėjimą, motyvuojant, kad vasarą nevyksta ugdymo procesas. Skundo tyrimo metu buvo gauta informacija, jog Vilniaus miesto savivaldybė apmoka vieno vaiko pavėžėjimą vasaros atostogų metu iki 18 kalendorinių dienų (atitinka vieną vasaros poilsio stovyklos pamainą), o už vežimą (taip pat ir vaiko maitinimą) nuo 19 dienos moka patys tėvai.

Lietuvos Respublikos teisės aktai detaliau reglamentuoja vaikų pavėžėjimą į ugdymo įstaigas, vykdančias bendrojo ugdymo programas. Švietimo įstatymo 70 straipsnis numato, jog atlyginimo dydį už tėvų pageidavimu teikiamas papildomas paslaugas (tarp jų ir vasaros stovyklas) nustato mokyklos savininko teisės ir pareigas įgyvendinanti institucija. Bendrojo ugdymo programų ir su šiomis programomis susijusio neformaliojo vaikų švietimo programų vykdymą reglamentuoja Bendrieji ugdymo planai, tvirtinami švietimo ir mokslo ministro, kur nustatoma ugdymo proceso pradžia, ugdymo proceso pabaiga ir mokinių rudens, žiemos, pavasario ir vasaros atostogos. Kaip nurodė Švietimo ir mokslo ministerija, per mokinių atostogas mokyklą vykdomos veiklos nepriskiriamos bendrajam ugdymui ir su juo susijusiam neformaliajam vaikų švietimui, todėl pagal Švietimo įstatymo 36 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatas mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, turi būti nemokamai vežami į bendrojo ugdymo mokyklas tik ugdymo proceso organizavimo laiku.

Atsižvelgiant į tai, kad vaikai, ypatingai neįgalieji, turi teisę būti ypač globjami ir remiami, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, valstybė bei jos institucijos turi ieškoti būdų, kad pavėžėjimo iki vasaros poilsio vietų paslaugos būtų prieinamos vaikams. Vaiko teisių konvencijos 23 straipsnio 2 ir 3 dalyse kalbama apie būtinybę imtis tam tikrų teigiamų veiksmų, skatinančių sudaryti lygias galimybes neįgaliesiems vaikams; vaikui turi būti suteikiama reikiama ir tinkama pagalba, atitinkanti vaiko būklę ir jo tėvų ar kitų juo besirūpinančių asmenų padėtį; pagalba turi būti „teikiama pagal galimybę nemokamai, atsižvelgiant į tėvų ir kitų vaiku besirūpinančių asmenų finansinius išteklius“. Pagalbos tikslas – sudaryti sąlygas, kad vaikui „būtų prieinamos efektyvios“ paslaugos, „kad jis kuo labiau įsitrauktų į socialinį gyvenimą, galėtų ugdyti savo asmenybę ir bręsti kultūriniu bei dvasiniu požiūriu“. Valstybės pareiga padėti tėvams bei teikti paramą įgyvendinama per praktinę ir realią pagalbą šeimoms, t. y. suteikiant piniginę paramą, būstą, dienos paslaugas, taip pat ir per paslaugų šeimai infrastruktūros sukūrimą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, socialinės paslaugos, tarp jų ir transporto (pavėžėjimo) paslauga, gali būti teikiamos visoms asmenų socialinėms grupėms, taip pat ir vaikams, turintiems negalią, bei jų šeimoms, pagal savivaldybės socialinių darbuotojų įvertintus poreikius, remiantis teisės aktų nuostatomis, transporto paslaugos gali būti teikiamos įvairiose institucijose (socialinių paslaugų, švietimo, sveikatos priežiūros įstaigose, NVO ir kt.); teikimo dažnumas – pagal poreikį.

Iš Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atliktų kitų 10 Lietuvos savivaldybių apklausų dėl neįgalių (specialiųjų ugdymosi poreikių) vaikų pavėžėjimo, žinoma, kad dauguma jų teikia arba teiktų specialiojo transporto organizavimo paslaugas vaikams, vykstantiems į vasaros stovyklas, tačiau nebuvo gauta pakankamai duomenų apie vyraujančią praktiką, kaip sprendžiamas/būtų sprendžiamas transporto apmokėjimas, jei vaikas/tėvai pageidautų dalyvauti vasaros poilsio programoje daugiau nei vieną kartą.

Skundo dėl Vilniaus miesto savivaldybės administracijos atsisakymo apmokėti specialiųjų poreikių mokinių pavėžėjimą vasaros laikotarpiu tyrimo metu buvo gauta informacija, kad Vilniaus miesto savivaldybės administracija organizuoja pavėžėjimą į socialinės globos įstaigas ir vasaros laikotarpiu. Atsižvelgusi į skundo tyrimo metu paaiškėjusius duomenis, vaiko teisių apsaugos kontrolierė padarė išvadą, jog Vilniaus miesto savivaldybė neskyrė reikiamo dėmesio neįgalių vaikų/ specialiųjų poreikių vaikų pavėžėjimui vasaros metu, galimai

nepakankamai dėmesio skyrė vaikų tėvų informavimui apie galimas socialines paslaugas (transporto) ir tuo pačiu metu paslaugų prieinamumo užtikrinimui. Vilniaus miesto savivaldybė informavo vaiko teisių apsaugos kontrolierę, kad organizuodami veiklą šioje srityje ateityje atsižvelgs į išdėstytas pastabas bei siūlymus.

4.2.1.5. Techninės pagalbos priemonės neįgaliems vaikams

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į visuomenės informavimo priemonėse pateikiamą informaciją dėl galimų techninės pagalbos priemonių neįgaliems vaikams prieinamumo problemų (šeimoms tenka laukti techninės pagalbos priemonių), domėjosi situacija šioje srityje ir aiškinosi, kokių veiksmų ketina imtis vykdomosios valdžios institucijos, kurie padėtų užtikrinti techninės pagalbos priemonių teikimo prieinamumą neįgaliems vaikams.

Lietuva 2010 metais ratifikavo Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvenciją ir jos Fakultatyvų protokolą, įsipareigodama imtis veiksmingų priemonių, kad neįgalieji galėtų įgyti ir išlaikyti didžiausią įmanomą savarankiškumą, visus fizinius, protinius, socialinius gebėjimus, taip pat būtų visiškai įtraukti į visas gyvenimo sritis ir jose dalyvautų. Siekiant užtikrinti neįgaliųjų lygias teises ir galimybes visuomenėje bei sudaryti prielaidas ir sąlygas socialinei integracijai, neįgalieji aprūpinami techninės pagalbos priemonėmis, kurios skirtos padėti išvengti, kompensuoti, sumažinti arba pašalinti sutrikusių funkcijų įtaką sveikatos būklei, asmens savarankiškumui, veiklai.

Neįgaliųjų aprūpinimą techninės pagalbos priemonėmis ir šių priemonių įsigijimo išlaidų kompensavimo tvarką reglamentuoja Neįgaliųjų aprūpinimo techninės pagalbos priemonėmis ir šių priemonių įsigijimo išlaidų kompensavimo aprašas, patvirtintas socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. gruodžio 19 d. įsakymu Nr. A1-338. Remiantis Techninės pagalbos neįgaliesiems centro pateikiama informacija, vaikų poreikis techninės pagalbos priemonėmis patenkinamas 97,7 proc. (suaugusiųjų – 90,7 proc.). Priemonės asmenims išduodamos eilės tvarka. Vaikams atskiros eilės dėl techninės pagalbos priemonių nesudaromos, kadangi jiems perkamos atskiros vaikų techninės pagalbos priemonės, nors praktikoje pasitaiko atvejų, kai dėl fizinių vaiko duomenų (svorio, ūgio ir kt.) parenkamos ir išduodamos suaugusių judėjimo techninės pagalbos priemonės, regos ir klausos techninės pagalbos priemonės yra universalios ir neskirstomos į suaugusiųjų ir vaikų priemones, todėl ir eilės atskirai nesudaromos, atskiros regos ir klausos techninės pagalbos priemonės yra išduodamos vaikams, ugdomiems ikimokyklinio ugdymo įstaigoje ar besimokantiems asmenims iki 24 metų amžiaus. Paminėtina, jog asmenys yra aprūpinami ne tik naujomis judėjimo techninės pagalbos priemonėmis, bet ir grąžintomis, jas pakartotinai išduodant (pakartotinai išduotų judėjimo techninės pagalbos priemonių skaičius 2012 metais šalyje sudarė apie 35 proc. nuo visų išduotų techninės pagalbos priemonių).

Techninės pagalbos neįgaliesiems centro teigimu, bendradarbiaujant su medicinos, savivaldybių įstaigomis, visuomeninėmis neįgaliųjų organizacijomis ir žiniasklaida, aktyviai skleidžiama informacija apie asmenų aprūpinimą techninės pagalbos priemonėmis bei ieškoma individualių sprendimų kiekvienai sudėtingai asmens situacijai palengvinti, tačiau problemų kyla dėl vieningos informacinės sistemos apie asmenų aprūpinimą techninės pagalbos priemonėmis Techninės pagalbos neįgaliems centre ir savivaldybių įstaigose nebuvimo, taip pat dėl to, kad panašias paslaugas teikia ir centro skyriai, ir savivaldybių įstaigos, įsikūrusios tame pačiame mieste. Kitos problemos: dėl lėšų stygiaus įsigijamas nepakankamas kiekis reguliuojamų lovų; ilgai užtrunka viešųjų pirkimų procedūros. Nurodytos priežastys sudaro laukiančiųjų asmenų eiles, pailgina priemonių įsigijimo laiką. Problemos sprendžiamos diegiant techninės pagalbos priemonių apskaitos programą, kurią numatoma 2014 metais integruoti į Socialinės paramos šeimai informacinę sistemą (SPIS), keičiantis informacija apie asmenų aprūpinimą su savivaldybių įstaigų darbuotojais, paramos būdų įsigyjant reikalingas techninės pagalbos priemones, vykdant nebenaudojamų priemonių grąžinimo kontrolę bei skatinant priemonių grąžinimą į Techninės pagalbos neįgaliesiems centro skyrius ir savivaldybių įstaigas.

4.2.1.6. Socialinės rehabilitacijos paslaugos vaikams su negalia bendruomenėje

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė domėjosi socialinės rehabilitacijos paslaugų neįgaliesiems projektų praktiniais įgyvendinimo aspektais, tai yra, ar įgyvendinat Socialinės rehabilitacijos paslaugų neįgaliesiems bendruomenėje projektų finansavimo tvarkos aprašą, patvirtintą socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. liepos 20 d. įsakymu Nr. A1-345, neįgaliesiems vaikams skiriamas pakankamas dėmesys savivaldybėse, ar užtikrinamas projektų finansavimas, kt.

Remiantis Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 10 straipsniu, neįgaliųjų socialinės rehabilitacijos paslaugos teikiamos asmenims, siekiant suformuoti arba atkurti jų socialinius ir savarankiško gyvenimo įgūdžius, padėti įsigyti išsilavinimą, užtikrinti galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime bei darbo rinkoje. Įgyvendinant socialinės rehabilitacijos paslaugų neįgaliesiems bendruomenėje projektus, remiamos pagal negalios pobūdį ir specifiką neįgaliųjų socialinės integracijos srityje veikiančių organizacijų vykdomos socialinės rehabilitacijos turinį atitinkančios nuolatinio pobūdžio veiklos ir teikiamos paslaugos: neįgaliųjų socialinių ir savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo, palaikymo ar atkūrimo, organizuojant praktinius mokymus (neįgaliesiems, jų šeimos nariams) ar veiklas, paslaugas; asmeninio asistento pagalbos neįgaliesiems lankantis užimtumo, ugdymo, rehabilitacijos, sveikatos priežiūros, teisėsaugos ir kitose viešąsias paslaugas teikiančiose įstaigose, paslaugas; neįgaliųjų užimtumo įvairiuose amatų būreliuose ir klubuose paslaugas; meninių, sportinių bei kitų gebėjimų lavinimo meto, kultūros, sporto būreliuose, kolektyvuose, klubuose paslaugas (veikla).

Socialinės rehabilitacijos paslaugų neįgaliesiems bendruomenėje projektais papildomos savivaldybių organizuojamos paslaugos neįgaliesiems. Projektų finansavimu siekiama pasinaudoti neįgaliųjų organizacijų, veikiančių neįgaliųjų socialinės integracijos srityje, potencialu teikti nesudėtingas, tačiau neįgaliesiems reikalingas paslaugas, atsižvelgiant į nevyriausybiinių organizacijų ribotus gebėjimus, kompetenciją ir išteklius.

Paminėtina, jog Socialinės rehabilitacijos paslaugų neįgaliesiems bendruomenėje projektų finansavimo tvarkos aprašas įpareigoja savivaldybes ir neįgaliųjų integracijos srityje dirbančias organizacijas susiderinti tarpusavyje, kokių socialinės rehabilitacijos paslaugų reikia konkrečioje savivaldybėje gyvenantiems neįgaliesiems, numatyti prioritėtines projektų rėmimo veiklas (paslaugas), aptarti, kokioms neįgaliųjų grupėms reikia kokių paslaugų, kokias paslaugas teikia savivaldybė ir kokių paslaugų dar trūksta neįgaliesiems bendruomenėje.

Neįgaliųjų reikalų departamentas informavo, socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gegužės 16 d. įsakymu Nr. V-262 sudaryta paraiškų dėl valstybės pagalbos skyrimo socialinėms įmonėms svarstymo (tarpinstitucinė) darbo grupė, atliko socialinės rehabilitacijos paslaugų neįgaliesiems bendruomenėje projektų finansavimo vertinimą, atsižvelgdama į finansavimo modelio tinkamumą, rezultatyvumą, naudingumą, efektyvumą ir tęstinumą, siekiant maksimalios naudos tikslinei grupei. Darbo grupė nustatė, kad remiamos veiklos ir paslaugų turinys atitinka tikslinės grupės poreikius. Dauguma savivaldybių administracijų pareiškė nuomonę, kad tikslinga gerinti kaimo vietovėse gyvenančių neįgaliųjų socialinės rehabilitacijos paslaugų prieinamumą. Tikslingumo keisti Socialinės rehabilitacijos paslaugų neįgaliesiems bendruomenėje projektų finansavimo tvarkos aprašo nuostatas, skirstant bendrą projektų finansavimą pagal procentinę išraišką pagal neįgaliųjų asmenų amžiaus grupes, negalios pobūdį ar kitokį kriterijų, ar papildyti naujomis remiamomis veiklomis, darbo grupė neįžvelgė.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, vaikai sudaro 6 proc. (15,5 tūkst.) visų asmenų, kurie pripažinti neįgaliais. Savivaldybių administracijų pateiktais duomenimis, įgyvendinant socialinės rehabilitacijos paslaugų neįgaliesiems bendruomenėje projektus, 2013 metais nuolatinio pobūdžio paslaugas (naudą) turi gauti: per 33,88 tūkst. suaugusiųjų neįgaliųjų (13,8 proc. visų suaugusiųjų asmenų, kurie pripažinti neįgaliais); 2,28 tūkst. neįgalių vaikų (14,7 proc. visų vaikų, kurie pripažinti neįgaliais); 4,53 tūkst. neįgaliųjų šeimos narių. Atsižvelgiant į tai, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuomone, projektų finansavimu remiamos veiklos

yra tinkamos ir vienodai prieinamos įvairios negalios ir įvairaus amžiaus neįgaliųjų grupėms. Siūlymas keisti Socialinės rehabilitacijos paslaugų neįgaliesiems bendruomenėje projektų aprašą, papildant jį atskira paprograme, skirta negalią turintiems vaikams, numatant 20 proc. bendrojo programos finansavimo, ir paprogramės tikslą pagal negalią turinčio vaiko ir jį prižiūrinčio/slaugančio asmens poreikius, buvo aptartas su Neįgaliųjų reikalų tarybos nariais – skėtinių neįgaliųjų organizacijų atstovais. Tokiam siūlymui Neįgaliųjų reikalų tarybos nariai nepritarė.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, formuojant valstybės politiką vaiko su negalia interesų užtikrinimo srityje, labai svarbu į procesus įtraukti ir nevyriausybinės organizacijos, atstovaujančias neįgaliuosius bei tiekiančias jiems paslaugas, nes jos turi sukauptą patirtį ir kompetenciją paslaugų teikimo, problemų identifikavimo teisinio reguliavimo bei jo taikymo srityse. Atsižvelgiant į paslaugų bendruomenėje vaikui su negalia ir jo šeimai trūkumą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė 2014 metais planuoja atlikti išsamų neįgalių vaikų situacijos Lietuvos savivaldybėse tyrimą.

4.2.2. Vaikai – prieglobsčio prašytojai. Nelydimi nepilnamečiai

Vaiko teisių konvencija įpareigoja valstybes ypatingai rūpintis vaikais – pabėgėliais ir vaikais, pageidaujančiais gauti pabėgėlio statusą, nepriklausomai nuo to, ar juos lydi, ar nelydi tėvai ar koks nors kitas asmuo. Valstybės privalo suteikti šiems vaikams deramą apsaugą ir humanitarinę pagalbą naudodamosios taikytinomis teisėmis, išdėstytomis Konvencijoje ir kituose tarptautiniuose žmogaus teisių arba humanitariniuose dokumentuose.

Vaikai, prieglobsčio prašytojai, turi visas vaiko teises. Jiems visais atvejais reikia ypatingos globos ir specialaus vertinimo papildomai atsižvelgiant į jų specialius poreikius ir teises kaip prieglobsčio prašytojų. Nelydimi nepilnamečiai, kaip pažeidžiamų asmenų grupė, susiduria su didesne rizika, todėl vaiko geriausių interesų principas turėtų būti laikomas lydinčiuoju principu, sprendžiant visus su šiais vaikais susijusius klausimus.

4.2.2.1. Prieglobsčio prašytojų šeimų su nepilnamečiais vaikais teisių užtikrinimas

Ataskaitiniu laikotarpiu Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje buvo išanalizuotos problemos ir situacijos, su kuriomis susiduria Lietuvos Respublikoje prieglobsčio prašančios šeimos su nepilnamečiais vaikais, sprendžiant jų sulaikymo, sulaikymo peržiūrėjimo, teisinės padėties juos grąžinus pagal 2003 m. vasario 18 d. Tarybos reglamentą (EB) Nr. 343/2003, nustatantį valstybės narės, atsakingos už trečiosios šalies piliečio vienoje iš valstybių narių pateikto prieglobsčio prašymo nagrinėjimą, nustatymo kriterijus ir mechanizmus (toliau – Dublinas II reglamentas) klausimus, taip pat užtikrinant reikiamas gyvenimo sąlygas prieglobsčio prašytojų bendrabutyje ir pan.¹²

□ *Dėl šeimų su nepilnamečiais vaikais sulaikymo*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė įvertino formuojamą bei jau susiformavusią praktiką, ir atkreipė dėmesį, kad pažeidžiamų asmenų sulaikymas apskritai gali būti vertintinas kaip neteisėtas pagal įvairias kategorijas: kai jis yra „pasirenkamasis“, „neproporcingas“, „nebūtinasis“ ar „nederamas“.¹³ Šeimų, kuriose yra nepilnamečių vaikų, sulaikymas turi būti išimtinis ir taikomas tik atsižvelgus į vaiko ar vaikų šeimoje geriausius interesus.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė atsakingų institucijų dėmesį į tarptautinius standartus ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – Teismas) suformuotą praktiką:

¹² Vaiko teisių apsaugos kontrolierės 2013 m. rugsėjo 10 d. pažyma Nr. (6.1-2013-113)-PR-184 „Dėl prieglobsčio prašytojų M. K. A. bei jų nepilnamečių vaikų skundo nagrinėjimo“, paskelbta Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos interneto svetainės (<http://vaikams.lrs.lt>) skyriuje „Vaiko teisių padėties vertinimas“, dalyje „Apibendrinimai/Tyrimai“

¹³ Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos Migracijos, pabėgėlių ir gyventojų komiteto ataskaitos „Prieglobsčio prašytojų ir neteisėtų migrantų Europoje sulaikymas“ aiškinamojo memorandumo 45 punktas.

- Vaiko teisių konvencijos 37 straipsnis įpareigoja valstybes užtikrinti, kad vaikų sulaikymas būtų taikomas kraštutiniu atveju ir kiek įmanoma trumpesniam laikui.

- Teismas savo jurisprudencijoje yra ne kartą konstatavęs Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 3 straipsnio (*kankinimo uždraudimas*) pažeidimą dėl nepilnamečių (kartu su tėvais) sulaikymo, pavyzdžiui, Teismas, pažymėdamas, kad, nepaisant to, kad vaikai visą laiką praleido su motina, sprendimas uždaryti pareiškėjus į centrą turėjo sukelti vaikams nerimo, nepilnavertiškumo jausmą bei riziką dėl vaikų tolesnio vystymosi; taip pat, atsižvelgdamas į tai, kad mažamečiai vaikai buvo patalpinti į uždara centrą, kuris pritaikytas suaugusiems užsienio valstybių piliečiams, patekusiems į šalį neteisėtu būdu ir kuriame gyvenimo sąlygos akivaizdžiai nepritaikytos ypatingai pažeidžiamiems vaikams, Teismas pripažino, kad valstybė nesiėmė pakankamų priemonių vaikų teisei į laisvę užtikrinti, todėl vaikų atžvilgiu konstatavo ir EŽTK 5 straipsnio (*teisė į laisvę ir saugumą*) 1 dalies pažeidimą¹⁴.

- Teismas plėtodamas jurisprudenciją migrantų šeimų atžvilgiu, kuriose yra nepilnamečių vaikų, yra pažymėjęs¹⁵, kad aplinkybė, jog sulaikymo metu vaikai buvo kartu su tėvais, neatleidžia atsakingų institucijų nuo pareigos apsaugoti vaikus ir imtis reikalingų priemonių pagal EŽTK 3 straipsnį ir kad visais atvejais turi būti turima omenyje vaiko ypatingas pažeidžiamumas kaip sprendžiamasis veiksnys ir tokiu išlikti visą laiką, kai sprendžiamas klausimas dėl nelegalios migracijos. Turi būti atsižvelgiama, kad vaikų specifiniai poreikiai yra nulemti jų amžiaus ir nepriklausomumo trūkumo, ir kartu jų kaip prieglobsčio prašytojų statuso turėjimo.

- Valdžios institucijoms tenka pareiga užtikrinti teisingą pusiausvyrą tarp prieštaringų asmens ir visuomenės interesų. Tokia pusiausvyrą turi būti užtikrinama, atsižvelgiant į tarptautines konvencijas, ypatingai į Vaiko teisių konvenciją. Pagrindinių žmogaus teisių apsauga ir suvaržymai, nustatyti šalių imigracijos politikos tikslais, privalo būti suderinti.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė atsakingų institucijų dėmesį, kad užsieniečių šeimų, kuriose yra nepilnamečių vaikų, sulaikymo inicijavimas neturėtų būti laikomas bendrąją taisykle ar priimtina praktika, siekiant užtikrinti, kad migracijos politika ir kiti viešieji klausimai netaptų prioritetu prieš vaikų interesų užtikrinimą ir apsaugą bei visais atvejais būtų atsižvelgiama į vaikų geriausius interesus.

□ *Dėl sulaikymo peržiūrėjimo inicijavimo*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pastebėjo, kad atsakingos institucijos, sprendamos prieglobsčio prašytojų šeimų su nepilnamečiais vaikais sulaikymo peržiūrėjimo klausimus, remiasi teismų praktika ir aplinkybėmis, kurios yra reikšmingos migracijos politikai ir kontrolei. Vadovaujantis tarptautiniais teisės aktais, vaiko geriausių interesų užtikrinimo principu, tarptautinių ir nacionalinių teismų praktika, buvo padaryta išvada, kad vien dėl migracijos politikos įgyvendinimo negali būti išsamiai nevertinamos ir kitos aplinkybės (taip pat ir vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas), todėl teisės aktų nuostatos, įpareigojančios atsakingas institucijas kreiptis dėl sulaikymo panaikinimo į teismą, nėra įgyvendinamos tokia apimtimi, kuri leistų konstatuoti, kad vaikų interesai įvertinami ir išnagrinėjami vadovaujantis tarptautiniais standartais, o priimant sprendimus į juos tinkamai atsižvelgiama. Įvertinus tai, buvo konstatuota, kad tokia praktika ateityje turėtų būti keičiama, ypatingą dėmesį skiriant išsamiam situacijos vertinimui, tinkamai atsižvelgiant į vaikų interesus, kuriems turi būti teikiamas aiškus prioritetas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į šeimų su nepilnamečiais vaikais sulaikymo sąlygas, kurios pagal tarptautinius standartus turi užtikrinti pagarbą sulaikytų asmenų orumui ir teisėms. Šiuo metu vaikų gyvenimo sąlygos sulaikymo Užsieniečių registracijos centre dėl moralinių, psichinių ir materialinių sąlygų negalėtų būti vertinamos kaip atitinkančios

¹⁴ Byla *Kanagaratnam ir kiti prieš Belgiją*.

¹⁵ Byla *Popov prieš Prancūziją*.

keliamus tarptautinius standartus, todėl laikytinos pažeidžiančiomis vaikų teises, ypač, kai efektyviai nėra užtikrinamas kuo įmanomai trumpesnis sulaikymo laikas.

□ *Dėl prieglobsčio prašytojų teisinės padėties, grąžinus juos pagal Dublino II reglamentą (nustatantį atsakingą valstybę už trečiosios šalies piliečio vienoje iš valstybių narių pateikto prieglobsčio prašymo nagrinėjimą)*

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atlikto tyrimo metu nustatyta, kad esama praktika ir jai atsirasti leidžiantis teisinis reglamentavimas kelia tam tikrų abejonių, atsižvelgiant į tai, jog Lietuvos Respublikai prisiėmus atsakomybę pagal Dublino II reglamentą už konkrečių asmenų prieglobsčio prašymų nagrinėjimą, o faktinio grąžinimo momentu Lietuvoje pateiktų prašymų nagrinėjimui jau esant nutrauktam (praėjus mėnesio terminui nuo prašymo nagrinėjimo sustabdymo dėl prieglobsčių prašytojų išvykimo), siekdami naudotis prieglobsčio prašytojams teikiamomis garantijomis, asmenys privalėjo pateikti naują prieglobsčio prašymą.

Iš tyrimo metu gautos informacijos ir, manytina, egzistuojančios praktikos, reglamento nustatyti terminai, per kuriuos turi būti perduoti prieglobsčio prašytojai, patvirtina, kad asmenų perdavimo terminas tokiais atvejais sąlygoja Lietuvos Respublikos teisės aktų atskirų nuostatų taikymą, dėl prieglobsčio prašymo nagrinėjimo nutraukimo ir sukelia atitinkamas pasekmes. Tokiu būdu sukuriama situacija, kai už prieglobsčio prašymo nagrinėjimą atsakinga valstybė, prisiimdama atsakomybę tuo pagrindu, kad prieglobsčio prašymas yra nagrinėjamas, netrukus nutraukia pradėtą prieglobsčio prašymo nagrinėjimo procedūrą išimtinai dėl laiko veiksnio, kuris nebūtinai visais atvejais yra priklausomas nuo prieglobsčio prašytojų ir pan. Pažymėtina, kad prieglobsčio prašytojas valstybės, sprendžiančios dėl jo grąžinimo pagal Dublino II reglamentą, informuotas apie atsakingos valstybės prisiimtą atsakomybę ir prisiimtą atsakomybės pagrindą, pagrįstai gali (ir turėtų) tikėtis jo prieglobsčio prašymo išnagrinėjimo iš esmės.

Tyrimo metu atkreiptas atsakingų institucijų dėmesys, kad egzistuoja labai įvairi valstybių praktika ir atkreiptas dėmesys, kad kaip geroji praktika pripažįstami tie atvejai, kai asmenys, grąžinti pagal Dublino II reglamentą automatiškai traktuojami kaip prieglobsčio prašytojai ir atsakingos institucijos nelaukia, kol asmuo pateiks prašymą dėl prieglobsčio, nepaisant netgi to, kad formalus prieglobsčio prašymo pateikimas vėliau yra reikalaujamas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat atkreipė dėmesį, kad tinkama informacija apie grąžinto asmens padėtį, jo teises ir taikytinas procedūras vaidina esminį vaidmenį siekiant užtikrinti šių asmenų teises ir galimybes jas įgyvendinti bei ginti.

Atsižvelgiant į tai, konstatuota, kad Lietuvoje egzistuojanti praktika ir teisinis reglamentavimas, gali pareikalauti esminio peržiūrėjimo, o dėl esamo teisinio reglamentavimo ir susiformavusios praktikos šeimos su nepilnamečiais vaikais gali ir tirtu atveju atsidūrė tokioje teisinėje situacijoje, kuri sudarė prielaidas pažeisti vaikų teises ir neleido pilna apimtimi įgyvendinti Dublino II reglamento nustatyto pagrindinio tikslo.

□ *Dėl gyvenimo sąlygų prieglobsčio prašytojų bendrabutyje*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė konstatavo, kad tiek pareiškėjų, tiek kitų šeimų su nepilnamečiais vaikais gyvenimo sąlygos prieglobsčio prašytojų bendrabutyje neatitinka valstybėms keliamų bent minimalių priėmimo sąlygų standartų, o ši aplinkybė turi didelę įtaką nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimui.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, jog Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, išnagrinėjęs antrąją periodinę Lietuvos ataskaitą apie Konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje, išsakė susirūpinimą dėl prieglobsčio prašančių šeimų, o ypač vaikų, priėmimo sąlygų Lietuvoje, išsakė nerimą dėl pranešimų, kad prieglobsčio prašantys vaikai sulaikomi ir uždaromi kartu su nelegaliais migrantais. Atsižvelgdamas į tai, Komitetas rekomendavo šaliai skubiai imtis priemonių toliau gerinti Lietuvoje prieglobsčio prašančių šeimų, o ypač vaikų, priėmimo sąlygas. Taip pat atkreipė dėmesį į kitų tarptautinių organizacijų rekomendacijas (pavyzdžiui, Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų ir nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, ECRI),

pagal kurias valstybė turi imtis reikiamų priemonių, kad užtikrintų reikiamas prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygas, ypač asmenų turinčių specialių poreikių.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė atsakingų institucijų dėmesį į susiklosčiusią kritikuotiną praktiką ir pateikė siūlymus dėl sisteminio prieglobsčio prašytojų šeimų su nepilnamečiais vaikais situacijos gerinimo:

- Lietuvos Respublikos Vyriausybei – spręsti klausimą dėl Valstybės sienos apsaugos tarnybos Užsieniečių registracijos centre apgyvendinamų pažeidžiamų asmenų bei šeimų, kuriose auga nepilnamečiai vaikai, gyvenimo sąlygų gerinimo finansavimo, siekiant įvykdyti tarptautinių organizacijų rekomendacijas bei pašalinti priežastis tęstiniam vaiko teisių pažeidimui dėl vaiko teisių apsaugos standartų neatitinkančių centro sąlygų.

- Valstybės sienos apsaugos tarnybai – atkreipti dėmesį į tarnybos struktūrinių, teritorinių padalinių veiklos kritikuotiną praktiką, sprendžiant užsieniečių šeimų, kuriose yra nepilnamečių vaikų, sulaikymo inicijavimo klausimus, taip pat vertinant sulaikymo peržiūrėjimo inicijavimo pagrindus, ir siūlyti ateityje užtikrinti, kad pirmiausia būtų atsižvelgiama į geriausius vaiko interesus, siekiama išvengti automatiško sulaikymo, ypatingai vengiant prieglobsčio prašytojų šeimų, kuriose yra nepilnamečių vaikų, sulaikymo.

- Vidaus reikalų ministerijai – įvertinti poreikį tobulinti prieglobsčio prašytojų (taip pat ir vaikų), gražinamų į Lietuvą, kaip į atsakingą valstybę už prieglobsčio prašymo nagrinėjimą, priėmimo sistemą, siekiant užtikrinti veiksmingą pateiktų prieglobsčio prašymų išnagrinėjimą, teisingą procesą gražintų asmenų atžvilgiu (įskaitant tinkamą informavimą nuo gražinimo momento), įvertinant Europos Sąjungos teisės aktais keliamus naujus reikalavimus bei atsižvelgiant į gerąją kitų valstybių praktiką.

Valstybės sienos apsaugos tarnyba nurodė, kad atsižvelgus į vaiko teisių apsaugos kontrolierės siūlymus, Valstybės sienos apsaugos tarnybos struktūrinių padalinių vadovams pakartotinai primintas tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisė aktuose įtvirtintas principas – imantis bet kokių veiksmų, susijusių su vaiku, svarbiausia yra vaiko interesai ir gerovė, bei nurodyta, sprendžiant užsieniečių šeimų, kuriose yra nepilnamečių vaikų, sulaikymo inicijavimo klausimus, vertinant sulaikymo peržiūrėjimo inicijavimo pagrindus, griežtai vadovautis šiuo principu.

Vidaus reikalų ministerija informavo, kad pagal naujos redakcijos Europos Sąjungos teisės aktus, Europos Komisija, priimdama 2013 m. birželio 26 d. Reglamento Nr. 604/2013, kuriuo išdėstomi valstybės narės, atsakingos už trečiosios šalies piliečio arba asmens be pilietybės vienoje iš valstybių narių pateikto tarptautinės apsaugos prašymo nagrinėjimą, nustatymo kriterijai ir mechanizmai (nauja redakcija), įgyvendinimo aktus, parengs bendrą atmintinę, skirtą visiems prieglobsčio prašytojams, kuriose bus išdėstyta informacija apie Reglamento tikslus ir padarinius, kurių kyla naują prašymą pateikus kitoje valstybėje narėje, taip pat padarinius, kurių kyla atvykus iš vienos valstybės į kitą, atsakingos valstybės narės nustatymo kriterijus bei kita prieglobsčio prašytojai galinti būti svarbi informacija. Įgyvendinant naujai priimtų Europos Sąjungos prieglobsčio srities teisės aktų paketą ir keičiant Lietuvos Respublikos teisės aktus, būtų tikslinga nustatyti ir procedūrinius šios atmintinės pateikimo prieglobsčio prašytojui reikalavimus, o siekiant ateityje išvengti situacijos, kurioje atsidūrė į vaiko teisių apsaugos kontrolierę besikreipusi pareiškėjų šeima, tikslinga gražinamus į Lietuvą užsieniečius (iki bus parengti vieningos atmintinės Europos Sąjungos mastu) pasirašytinai informuoti apie jų teises, pareigas ir prieglobsčio procedūrą Lietuvoje. Viso naujai priimto Europos Sąjungos teisės aktų paketo prieglobsčio klausimais įgyvendinimas nacionalinėje teisėje turi būti sprendžiamas kompleksiskai, tam planuojama sudaryti tarpinstitucinę darbo grupę. Valstybės sienos apsaugos tarnybos Užsieniečių registracijos centro rekonstrukcija, siekiant užtikrinti sulaikytų trečiųjų šalių piliečių ir prieglobsčio prašytojų priėmimo ir apgyvendinimo sąlygas, atitinkančias teisės aktų reikalavimus, yra numatyta kaip Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinė priemonė.

4.2.2.2. Nelydimų nepilnamečių užsieniečių, kurių amžius nenustatytas, teisių užtikrinimas

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko tyrimą dėl nelydimais nepilnamečiais prisistatančių užsieniečių galimo teisių pažeidimo, sprendžiant jų teisių užtikrinimo, amžiaus nustatymo, baudžiamosios teisenos pradėjimo, suėmimo taikymo ir kitus klausimus, įvertindama ne tik individualiu atveju galimai padarytus pažeidimus, tačiau ir bendrąją susiformavusią atsakingų institucijų praktiką, sprendžiant tokio pobūdžio klausimus.

□ *Dėl nelydimo nepilnamečio užsieniečio identifikavimo, globėjo skyrimo, draudimo suimti ar sulaikyti vien dėl neteisėto buvimo šalyje, baudžiamosios teisenos pradėjimo ir kitų su nelydimu nepilnamečiu susijusių klausimų*

Nelydimi nepilnamečiai, susiduria su didesne jų teisių pažeidimo ar neužtikrinimo rizika nei kitos asmenų grupės, todėl sprendžiant visus su šiais vaikais susijusius klausimus, vaiko geriausių interesų užtikrinimo principas turėtų būti ypatingai svarbus.

Pagal tarptautinius dokumentus, valstybės įpareigotos imtis visų būtinų priemonių siekiant užtikrinti tinkamą nelydimo ar atskirto vaiko geriausių interesų atstovavimą. Šiuo tikslu valstybės turi paskirti globėją ar patarėją nuo to momento, kai nelydimas ar atskirtas vaikas yra identifiktuotas (nustatytas). Nepriklausomas globėjas turi būti paskirtas tada, kai tik nustatoma atskirto vaiko tapatybė arba kai asmuo teigia esąs atskirtas vaikas, neatsižvelgiant į tai, ar atsakingos institucijos papildomai reikalauja įvertinti jo amžių.

Pagal nacionalinius teisės aktus, nelydimiems nepilnamečiams užsieniečiams, neatsižvelgiant į jų buvimo Lietuvos Respublikos teritorijoje teisėtumą, jų buvimo laikotarpiu, Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka, turi būti nustatyta laikinoji globa. Nelydimam nepilnamečiui užsieniečiui pateikus prašymą suteikti prieglobstį, Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka taip pat nustatoma laikinoji globa.

Pagal Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintas vaiko teises ir Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto suformuotas rekomendacijas, nelydimi ar atskirti vaikai, neturėtų būti sulaikomi. Vaiko sulaikymas negali būti pateisinamas tik tuo, kad vaikas yra nelydimas ar atskirtas, taip pat dėl jo migracijos ar buvimo šalyje statuso. Valstybės turi atsižvelgti į tai, kad nelydimo ar atskirto vaiko neteisėtas atvykimas ar buvimas šalyje gali būti pateisinamas tuo, kad toks atvykimas ar buvimas yra vienintelis būdas išvengti pamatinių vaiko kaip žmogaus teisių pažeidimo. Valstybės, vystydamos politiką šioje srityje, turi užtikrinti, kad nelydimi ar atskirti vaikai nėra baudžiami vien dėl to, kad neteisėtai atvyko ar yra šalyje, o visi veiksmai turi būti nukreipti į vaiko „globą“, bet ne į „sulaikymą“.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad pagal Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto rekomendacijas, tuo atveju, jei nėra amžiaus įrodymo ir negali būti nustatyta, kad vaikas yra sulaukęs baudžiamosios atsakomybės amžiaus, jis neturėtų būti laikomas baudžiamosios atsakomybės subjektu. Tuo atveju, kai nėra patvirtintas vaiko amžius ir vaikas yra įtrauktas į patikimą medicininį ar socialinį tyrimą, galintį nustatyti vaiko amžių, esant prieštaravimams ar nepatikimiems įrodymams, vaikui turi būti garantuota teisė pasinaudoti taisykle dėl abejonės jo naudai.

Atlikus tyrimą atkreiptas dėmesys į tai, kad tuo atveju, jei amžiaus nustatymo tyrimo metu būtų nustatyta, kad asmuo nepilnametis, situacija, kurioje gali atsidurti nelydimi nepilnamečiai (vėliau ir prieglobsčio prašytojai), gali lemti negrįžtamai neatstatomą jų teisių pažeidimą ir padarinius ateityje. Atsižvelgiant į šią aplinkybę, manytina, jog rizika (migracijos, o kartu ir baudžiamosios politikos kontekste), kad asmuo gali būti pilnametis, nors teigia priešingai, turėtų būti perkelta ne asmeniui, o valdžios institucijoms, taikant maksimalias vaiko ir žmogaus teisių apsaugos garantijas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad tokia kritikuotina praktika dėl nepilnamečio amžiaus nustatymo Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnų yra taikoma kaip įprasta, t. y. taikoma visais atvejais (net kai nekyla abejonių dėl amžiaus), o ne kaip išimtis,

paremta tam tikromis objektyviomis aplinkybėmis. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, ieškant deramos pusiausvyros tarp migracijos politikos ir vaiko teisių užtikrinimo, tokia praktika turėtų būti peržiūreta.

□ *Dėl nelydimo nepilnamečio užsieniečio amžiaus nustatymo procedūros*

Nelydimo nepilnamečio amžiaus nustatymas ypatingai įtakoja asmens teisių ir garantijų taikymo apimtį, todėl gali turėti negrįžtamų pasekmių nelydimam vaikui, nuo to momento, kai nustatoma, kad jis yra vyresnis nei 18 metų, nes nuo to momento jis nėra vertinamas kaip vaikas ir negauna vaikams skirtos apsaugos. Žala, kuri gali būti padaryta netinkamai įvertinus nelydimo nepilnamečio statusą amžiaus aspektu yra didesnė ir nesulyginama su galimomis pasekmėmis, kad klaidos atveju suaugęs asmuo gali įgyti teisę ir galimybę naudotis papildomomis garantijomis, skirtomis nepilnamečiams asmenims.

Pagal tarptautinių organizacijų gaires, tais atvejais, kai yra reikalingas vaiko amžiaus nustatymas, turi būti laikomasi tam tikrų sąlygų: amžiaus nustatymo metu turi būti atsižvelgiama ne tik į fizinę, bet ir į psichinę brandą; tais atvejais, kai siekiant nustatyti vaiko amžių naudojamos mokslinės procedūros, turi būti leidžiamos tam tikros paklaidos ribos; amžiaus nustatymo metodai turi būti saugūs ir gerbti žmogaus orumą; vaiko naudai turi būti taikoma abejonė, jei tikslus amžius yra neaiškus. Amžiaus nustatymas (įvertinimas) turi būti atliekamas saugioje aplinkoje, atsižvelgiant į patį vaiką, jo lytį bei nešališku būdu, pašalinant bet kokią riziką dėl galimo fizinio vientisumo pažeidimo. Labai svarbu tinkamai informuoti vaiką jam suprantama kalba apie procedūrą, jos tikslą, eigą, pasekmes. Tais atvejais, kai yra manoma, kad būtina nustatyti amžių, būtina gauti asmens sutikimą. Taip pat turėtų būti užtikrinama sprendimo apskundimo procedūra ir teikiama su apskundimo procedūra susijusi pagalba.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atlikto tyrimo metu atkreiptas dėmesys, kad kai yra pagrindo abejojti dėl amžiaus ir kai kitais būdais nustatyti asmens amžių nepavyksta, amžiaus nustatymo procedūros turėtų būti taikomos tik kaip paskutinė priemonė, o ne kaip standartinė ar įprasta procedūra.

Atsižvelgiant į tai, jog Lietuvos teisės aktai vertinamųjų santykių metu nereglementavo nelydimų nepilnamečių ne prieglobsčio prašytojų amžiaus nustatymo, vertinant tarptautinius valstybės įsipareigojimus bei tokiai procedūrai nustatytus apsaugos standartus ir reikalavimus, taikant įstatymo analogiją, nepilnamečių amžiaus nustatymo procedūrai (nepaisant netgi to, jog ji buvo atliekama ir ikiteisminio tyrimo metu), turėjo būti taikomos atitinkamos garantijos: gautas sutikimas, užtikrintas jų interesų atstovavimas, tinkamas supažindinimas su tyrimo išvada ir pan. Atkreiptas dėmesys į kritikuotiną praktiką, kai šių asmenų atžvilgiu pasirinktų veiksmų chronologija nukreipiama ne į apsaugą ir globą, o į baudžiamąjį persekiojimą ir sulaikymą, todėl nesant įstatyminio atstovo nėra galimybės atstovauti asmens interesus amžiaus nustatymo procedūroje, tai atvejais, kai amžiaus nustatymo tyrime remiamasi tik rentgenogramomis, o pats asmuo nedalyvauja.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė iškėlė problemą, kad, remiantis tarptautiniais standartais, reikalavimas, kad nustatant amžių būtų vertinama ir psichinė branda (kaip kompleksinio tyrimo dalis), išliko (ir išlieka) neįgyvendinta, kadangi ir darbo grupės parengtame teisės akto, reglamentuojančio ir nelydimų nepilnamečių ne prieglobsčio prašytojų amžiaus nustatymo klausimus, projekte pastarasis klausimas buvo neaptariamas. Taip pat buvo padaryta išvada, kad tam tikri saugikliai imigracijos srityje turi būti kuriami ir įgyvendinami, tačiau amžiaus nustatymo tyrimo skyrimo praktika negali tapti įprasta, nuolatinė procedūra, neįgyvendinant jos objektyvaus poreikio.

□ *Dėl prieglobsčio procedūros prieinamumo*

Vaiko teisių konvencijos nuostatos, įpareigojančios valstybes imtis reikiamų priemonių, kad užtikrintų vaikui, norinčiam gauti pabėgėlio statusą, deramą apsaugą ir humanitarinę pagalbą, apima ir valstybės atsakomybę nustatyti veikiančią prieglobsčio sistemą ir priimti specialius teisės aktus, skirtus užtikrinti ypatingą tokių nepilnamečių apsaugą bei jos

įgyvendinimo priemonės. Prieglobsčio ieškantiems vaikams, įskaitant ir tuos vaikus, kurie yra nelydimi ar atskirti, nepriklausomai nuo jų amžiaus, turi būti prieinama prieglobsčio procedūra ar kitas papildomas mechanizmas skirtas tarptautinei apsaugai. Tais atvejais, kai identifikavimo ir registravimo proceso metu paaiškėja faktai, rodantys, kad vaikas gali turėti pagrįstą baimę, net jei negali konkrečiai jos nusakyti, dėl to, jog jam gali kilti pavojus būti persekiojamam dėl rasės, religijos, tautybės, priklausymo tam tikrai socialinei grupei ar dėl politinių pažiūrų ar dėl to, kad jam yra reikalinga tarptautinė apsauga kitais pagrindais, toks vaikas turėtų būti „perduotas“ prieglobsčio procedūrai ir/ar mechanizmui skirtam apsaugai pagal tarptautinę ar nacionalinę teisę.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, faktai dėl pagrįstos baimės ir tarptautinės apsaugos poreikio, jau pirmosios apklausos metu turi būti vertinami pagal aukščiau nurodytus standartus, o žodžiu pateiktai informacijai suteikiamas reikiamas formalizuotas turinys, imantis teisės aktų nustatytų veiksmų, susijusių su prieglobsčio prašymų nagrinėjimu.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgusi į atlikto tyrimo rezultatus:

- atkreipė Valstybės sienos apsaugos tarnybos dėmesį į valstybės sienos apsaugos pareigūnų ydingą veiklos praktiką su nelydimais nepilnamečiais, kurių amžius nenustatytas, ir siūlė ateityje užtikrinti nelydimų nepilnamečių teisių garantijas, siekiant, kad migracijos politika ir kontrolė nesudarytų prielaidų galimam nelydimų nepilnamečių teisių pažeidimui;

- siūlė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai bei Vidaus reikalų ministerijai užtikrinti, jog rengiami teisės aktų projektai, susiję su nelydimų nepilnamečių teisių užtikrinimu (amžiaus nustatymu, apgyvendinimu ir pan.), atitiktų keliamus tarptautinius nelydimų nepilnamečių teisių užtikrinimo standartus;

- siūlė Sveikatos apsaugos ministerijai įvertinti galimybes Lietuvoje nelydimų nepilnamečių amžiaus nustatymo tyrimo metu atlikti ir jų psichinės brandos įvertinimą.

Valstybės sienos apsaugos tarnyba informavo, kad, atsižvelgus į pažymoje pateiktas pastabas, Valstybės sienos apsaugos tarnybos struktūrinių padalinių vadovams pakartotinai primintas tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintas principas – imantis bet kokių veiksmų, susijusių su vaiku, svarbiausia yra vaiko interesai ir gerovė, bei nurodyta ateityje imtis būtinų priemonių, siekiant tinkamai užtikrinti nelydimų nepilnamečių geriausius interesus.

Sveikatos apsaugos ministerijos specialistai kartu su Valstybinio psichikos sveikatos centro specialistais išnagrinėjo vaiko teisių apsaugos kontrolierės siūlymą ir prašymą įvertinti galimybes Lietuvoje nelydimų nepilnamečių amžiaus nustatymo metu atlikti ir jų psichinės brandos vertinimą. Vaiko teisių apsaugos kontrolieri pateiktame atsakyme pažymėta, kad Lietuvoje nėra patvirtintų kitų šalių gyventojų psichinės brandos vertinimo metodikų, be to, tam nėra teorinių ir praktinių galimybių, nes nėra parengta specialistų, galinčių atlikti kitų šalių gyventojų psichinės brandos vertinimą.

4.2.2.3 Nelydimų nepilnamečių amžiaus nustatymo, apgyvendinimo ir kitų veiksmų teisinio reglamentavimo tobulinimas

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė, susipažinusi su darbo grupės parengtu socialinės apsaugos ir darbo ministro, vidaus reikalų ministro ir sveikatos apsaugos ministro įsakymo „Dėl Lietuvos Respublikoje nustatytų nelydimų nepilnamečių užsieniečių, kurie nėra prieglobsčio prašytojai, amžiaus nustatymo, apgyvendinimo ir kitų procedūrinių veiksmų bei paslaugų jiems teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ projektu (toliau – Aprašo projektas), pateikė šias pastabas ir pasiūlymus:

- tikslinti nuostatą, kurioje alternatyviai numatyta, jog nelydimo nepilnamečio užsieniečio apklausoje turi dalyvauti asmuo, teikiantis valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, ir (arba) savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovas, atsižvelgiant į tai, kad kitu šio punkto sakiniu savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriui suteikiama diskrecijos teisė apskritai spręsti dėl dalyvavimo būtinumo. Manytina, kad asmens, teikiančio valstybės garantuojamą

teisinę pagalbą, dalyvavimas visais atvejais turėtų būti privalomas, nepaliekant Apraše projekte alternatyvios vaiko interesų atstovavimo ir gynimo funkcijos išimtinai tik savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriui;

- atsižvelgiant į tarptautinių organizacijų ir tarptautinių vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių dokumentų formuojamus ir reikalaujamus nelydimų nepilnamečių apsaugos standartus, pastebėta, kad nelydimų nepilnamečių teisių ir interesų apsauga turi būti pirmiausia orientuota į apsaugą ir globą, o vėliau į procedūrinį atskirų klausimų (įskaitant amžiaus nustatymą) vertinimą. Įvertinant tai, abejonių kelia Aprašo projekte pasirinktas reglamentavimas vyresnių nei 14 metų asmenų ir nelydimų nepilnamečių, kurių amžius nenustatytas, atžvilgiu. Aprašo projekte pilna apimtimi pagal pasirinktą procedūrų eigą neatsispindi pamatinis principas, pagal kurį asmuo, teigiantis, jog yra nepilnametis, tokiu laikomas iki bus nustatyta kitaip. Atitinkamai, lieka abejonių, ar nelydimų mažamečių atveju, pakaks šių asmenų tvirtinimo apie jų amžių, ar (atskiris atvejais) bus taikomi Aprašo projekto III skyriuje nustatyti veiksmai. Atsižvelgiant į tai, pasirenkamas teisinis reglamentavimas kelia abejonių ir tuo aspektu, jog nelydimo nepilnamečio (pavyzdžiui, teigiančio, jog jam yra 15 metų), nekybant pagrįstų abejonių dėl nurodomo amžiaus, atskiros nuostatos, numatytos Apraše, nebus taikomos ir šio nelydimo nepilnamečio apgyvendinimo klausimą operatyviai spęs ne Valstybės sienos apsaugos tarnyba (toliau – Tarnyba);

- siekiant išvengti, jog amžiaus nustatymo procedūra netaptų nuolatinai, kaip bendroji taisyklė, taikoma praktika, pasiūlyta papildyti Aprašo projektą, numatant, kad nelydimo nepilnamečio užsieniečio amžiaus tyrimas atliekamas tik išimtiniais (kaip paskutinė priemonė) atvejais, kai nelieka kitų amžiaus nustatymo būdų;

- papildyti Aprašo projekto III skyriaus nuostatas, įtvirtinant ne tik bendrąją taisyklę, jog amžiaus nustatymo tyrimas atliekamas tik esant nelydimo nepilnamečio užsieniečio sutikimui, tačiau ir numatant reikalavimus tokiam sutikimui (įtvirtinant, jog nelydimam nepilnamečiui užsieniečiui prieš duodant sutikimą turi būti suteikta informacija apie procedūros tikslą, galimas procedūros pasekmes sveikatai, teisinei pasekmes; tokia informacija turėtų būti pateikiama nepilnamečiui pritaikytu būdu ir kalba, kurią jis supranta). Siekiant nepilnamečių „informuoti“ sutikimo, pateikta nuomonė, jog tikslinga būtų išspręsti ir atitinkamos pateikiamos informacijos formos klausimą, kurią tinkamu būdu, atsižvelgiant į individualaus nepilnamečio poreikius, suteikiant papildomą reikiamą žodinę informaciją, pateiktų patirties turintis atsakingas asmuo;

- atsižvelgiant į tarptautinius nelydimų nepilnamečių apsaugos standartus ir reikalavimus, Aprašo projekte numatyti ir reglamentuoti nelydimo nepilnamečio atstovavimo, jo teisių užtikrinimo ir gynimo klausimą, amžiaus nustatymo tyrimo metu. Pastaruoju aspektu atkreiptinas dėmesys, jog, tinkamai nereglementavus šio klausimo, taip pat būtų nustatomi skirtingi nepilnamečių teisių apsaugos standartai tiems, kurie numatyti Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 123 straipsnyje. Atkreiptinas dėmesys, kad pagal minėto įstatymo nuostatas, nepilnamečio užsieniečio amžius gali būti nustatomas tik gavus teisėto nepilnamečio atstovo sutikimą. Atitinkamai manytina, jog Aprašo projekte turi būti numatyta, kad nelydimo nepilnamečio užsieniečio amžiaus nustatymo procedūroje ir visuose atliekamuose veiksmuose (pradedant nuo informacijos jam suteikimo, sutikimo gavimo/ davimo, lydėjimo atlikti rentgenologiniams tyrimams ir pan.) turėtų privalomai dalyvauti paskirtas teisinis atstovas ir atskiris atvejais savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius, taip pat, esant poreikiui, vertėjas;

- atkreipti dėmesį, jog Aprašo projekte neaptarta, kaip būtų sprendžiamas klausimas, jeigu nelydimas nepilnametis neduos sutikimo amžiaus nustatymo procedūrai (esant ir nesant pateisinamų priežasčių ir pan.);

- objektyviai neturint duomenų apie darbo grupės galimai svarstytus galimus amžiaus nustatymo būdus bei realias galimybes Lietuvoje taikyti juos, abejonių kelia Aprašo projekte numatytas vienintelis amžiaus nustatymo būdas, neatsižvelgiama į tai, jog nustatymo metu turi būti atsižvelgiama ne tik į fizinę, bet ir į psichinę brandą, kad reikalaujama, jog procedūra turėtų

būti tarpdisciplininė (daugiaplanė), atliekant ne tik medicininį vertinimą, tačiau remiantis ir apklausos ir (ar) galimo psichologinio įvertinimo rezultatais, įtraukiant kvalifikuotus ir patyrusius specialistus (jų komandą);

- Aprašo projekte išspręsti klausimą dėl atlikto tyrimo apskundimo procedūros ir teikiamos pagalbos sprendžiant apskundimo klausimą, numatant, kokiais galimai papildomais tyrimais (esant sutikimui) ar gautais objektyviais duomenimis (dokumentais) galėtų būti peržiūrėtas jau atliktas amžiaus nustatymas;

- atsižvelgiant į vertinamo klausimo svarbą ir pasekmių įtaką nepilnamečio teisių apsaugos garantijų taikymui, abejonių kelia Apraše numatyta galimybė tyrimą atlikti asmens sveikatos priežiūros įstaigos gydytojui radiologui ar kitam reikiamų specialių žinių ir įgūdžių turinčiam specialistui. Taip pat abejonių kelia Aprašo projekto nuostata, pagal kurią amžiaus nustatymo tyrimui pateikiamos tik rentgenogramos, nenumatant paties nepilnamečio dalyvavimo. Šiais aspektais paminėtina, kad siekis kuo skubiau nustatyti nelydimo nepilnamečio amžių neturėtų sudaryti prielaidų pažeisti kitų nelydimo nepilnamečio apsaugos teisių garantijų;

- Aprašo projekto III skyriuje apibrėžti, kaip bus vertinami atlikto amžiaus nustatymo tyrimo duomenys, kai pagal išvadoje numatytą (įvardintą) paklaidą, išliks objektyvi galimybė, kad asmuo gali būti nepilnametis;

- nepriklausomai nuo to, jog pagal Aprašo projektą Tarnyba įgaliota bus spręsti apgyvendinimo klausimą tik dėl atitinkamų grupių nelydimų nepilnamečių užsieniečių, manytina, jog informacijos sisteminimo, galimo metodinio vadovavimo poreikio ir kitais tikslais tikslinga būtų įtvirtinti nuostata, jog visais atvejais apie nelydimą nepilnametį užsienietį būtų pranešama ir šiai tarnybai. Atitinkamai manytina, jog Tarnyba turėtų būti informuojama ir apie tai, jog atvyko nelydimo nepilnamečio užsieniečio tėvai, apie dingusį iš Užsieniečių registracijos centro nepilnametį ir pan.;

- tikslinti Aprašo nuostatas, numatant, kad informacija apie atvykusius tėvus ar kitus teisėtus atstovus turėtų būti perduodama ne tik Užsieniečių registracijos centro, tačiau ir savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriui, atitinkamai kituose punktuose apibrėžiant ne tik šio, tačiau ir savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus veiksmus tokiais atvejais (gautos Užsieniečių registracijos centro rekomendacijos vertinimas, veiksmai negavus rekomendacijos ir pan.).

4.2.3. Vaiko, netekusio tėvų globos, apsauga

4.2.3.1. Globa

Vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos, arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą Vaiko teisių konvencijos 20 straipsnis). Ši nuostata iš esmės atspindi, kad rūpintis vaikais yra visos visuomenės pareiga, - tai reiškia, kad jeigu tėvai negali patenkinti vaiko poreikių, vaikas turi moralinę teisę tokios pagalbos prašyti iš mūsų. Valstybei tenka pareiga pasirūpinti vaikais, liekančiais be savo tėvų priežiūros. Savo šeimos netekusiems vaikams dažnai reikia didesnės pagalbos, nei vien perkėlimo į kitą priežiūros vietą.

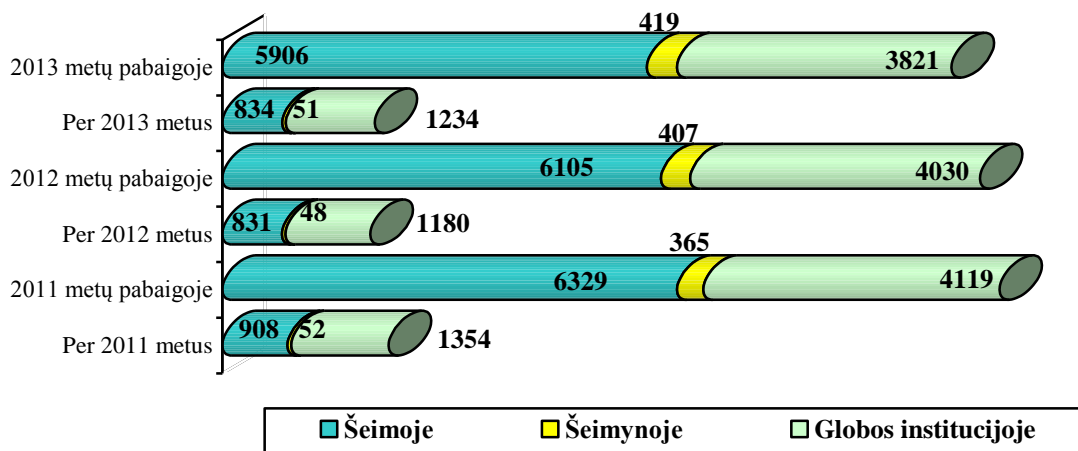
4.2.3.1.1. Alternatyvių institucinei vaiko globai formų skatinimas

Daugelį metų išlieka aktuali vaikui parenkamos globos formos (šeimoje, šeimynoje, institucijoje) problema. Nors tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintas imperatyvas, kad vaikui institucinė globa gali būti nustatoma tik kraštutiniais atvejais, prieš tai išnaudojus visas galimybes apgyvendinti vaiką šeimoje ar šeimynoje, statistiniai duomenys rodo,

kad daugeliu atvejų dėl neišvystytos vaiko globos šeimoje ir šeimynoje sistemos, vaiko apgyvendinimas institucijoje yra pirma ir vienintelė priemonė.

Vaiko globos formos 2011 – 2013 metais¹⁶

Atsakomybė už vaikų globos šeimose (globėjų paiešką ir motyvaciją) bei šeimynų steigimosi skatinimą negali būti perkelta tik savivaldybių kompetencijai, o valstybės institucijų švietėjiška ir informacinė veikla, skirta propaguoti vaikų globą šeimose (įvaikinimą) negali būti laikoma pakankama. Taip pat teigtina, jog nepakanka vykdomosios valdžios institucijų programiniuose dokumentuose deklaruoti tikslo mažinti vaikų, globojamų institucijose, skaičių, tačiau siekiant realių teigiamų pokyčių, būtina valstybės mastu identifikuoti priežastis, dėl kurių vaikų globa šeimoje nėra paplitusi, dėl kurių nebuvo pasiekti anksčiau valstybės užsibrėžti tikslai šioje srityje ir numatyti konkrečias ir realiai įgyvendinamas priemones, globos šeimoje ir šeimynoje plėtrai.

□ *Vaikų globos giminaičių šeimose skatinimas*

Šiuo metu didžioji dauguma (apie 70 proc.) šeimų (asmėnų), globojančių vaikus, yra susieti su jais giminystės ryšiais.

Pagal Vaiko teisių konvencijos 20 straipsnį, valstybė, prieš ieškodama kitų alternatyvų, pirmiausia turi ieškoti galimybių įkurdinti vaiką jo išplėstinėje šeimoje, kaip nurodyta Konvencijos 5 straipsnyje. Tėvų netekusio vaiko globos nustatymas šeimoje, susijusioje su vaiku giminystės ryšiais, svarbus ir Konvencijos 8 straipsnio įgyvendinimo kontekste, t. y. imantis visų įmanomų priemonių vaiko tapatumui išsaugoti, kuris šiame straipsnyje, visų pirma, siejamas su pagrindine vaiko šeima. Taip pat pagal minėto straipsnio nuostatas, valstybės Konvencijos dalyvės įsipareigoja gerbti vaiko teisę išsaugoti savo identiškumą, įskaitant pilietybę, vardą ir šeimos ryšius. Jungtinių Tautų deklaracija dėl socialinių ir teisinių principų, susijusių su vaikų apsauga ir gerove, nurodo, jog vaikui, kuris negali būti globojamas savo tėvų arba yra tėvų netinkamai prižiūrimas, pirmiausia reikia ieškoti galimybių suteikti globą artimųjų giminaičių šeimoje, jeigu tokios galimybės nėra – ją pakeičiančioje globėjų ar įtėvių šeimoje ir trečioje vietoje – jam tinkamoje globos institucijoje. Todėl manytina, kad valstybė, skatindama ir remdama šeimą, norinčias ir pasirengusias globoti vaikus, turi atkreipti ypatingą dėmesį į išplėstinės šeimos narius (giminaičius).

Neatmestina, kad nemažai šeimų, susietų giminystės ryšiais su tėvų globos netekusiais vaikais, neturi finansinių galimybių ir (ar) materialinių sąlygų globoti nepilnametį giminaitį, ar nėra tikros dėl galimybių patenkinti vaiko poreikius ateityje, todėl, siekiant išvengti vaiko išskyrimo su išplėstine šeima (giminaičiais), taip pat vaiko globos institucijoje, būtina

¹⁶ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2013 metų veiklos ataskaita (<http://www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2013metuataaskaita.pdf>)

visokeriopai (įskaitant finansinę paramą) remti šeimas, giminystės ryšiais susijusias su globojamais vaikais.

Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gegužės d. 20 d. nutarimu Nr. IX-1569 patvirtinus Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją, valstybė nustatė siekius vaiko gerovės srityje ir prisiėmė įsipareigojimą sukurti ekonomines ir socialines sąlygas, sudaryti galimybes tėvams ir globėjams, kaip to reikalauja Vaiko teisių konvencija, tinkamai pasirūpinti vaiku. Šios nuostatos neišskiria globėjų pagal giminystės ryšį, socialinę ar turtinę padėtį ar kitokius požymius ir (ar) savybes.

Socialinių paslaugų įstatymas numato, kad atskirais savivaldybės institucijos nustatytais atvejais, kai vaikus prižiūri ar juos globoja vaikus globojančios šeimos arba kai bendrąsias socialines paslaugas ir socialinę priežiūrą asmeniui (šeimai) yra veiksmingiau organizuoti pinigais, vaikus globojančiai šeimai arba asmeniui (šeimai) gali būti mokama pinigine išmoka – pagalbos pinigai. Tačiau šiame įstatyme įtvirtinta vaikus globojančios šeimos sąvoka, pagal kurią vaikus globojančia šeima laikoma tik giminystės ryšiais su vaiku nesusieta šeima, eliminuoja galimybę pagalbos pinigus mokėti šeimoms, globojančioms giminystės ryšiais (nepriklausomai nuo giminystės laipsnio) susijusius vaikus. Toks teisinis reguliavimas pagalbos pinigų globėjų šeimoms srityje yra ne tik neproporcingas Civilinio kodekso normų, valstybės strateginių dokumentų vaiko globos šeimos skatinimo srityje atžvilgiu, bet ir iš dalies apriboja vaiko teisę būti globojamam išplėstinėje savo šeimoje bei neatitinka geriausių vaiko interesų užtikrinimo principo.

Išnagrinėjusi šią problemą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pasiūlė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai šalinti nurodytus teisinio reglamentavimo trūkumus ir spręsti klausimą dėl Socialinių paslaugų įstatymo 2 straipsnio 13 punkto, 9 straipsnio 2 punkto bei su jais susijusių poįstatyminių teisės aktų pakeitimo.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija informavo, jog rengia Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo, Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso, Išmokų vaikams įstatymo, Šeimynų įstatymo ir Socialinių paslaugų įstatymo pakeitimo ir papildymo projektus bei, kad Socialinių paslaugų įstatyme numatoma tikslinti vaikus globojančių šeimų sąvoką ir nustatyti, jog šeimai, globojančiai vaikus, susijusius su globėjais giminystės ryšiais, savivaldybės nustatyta tvarka galės būti skiriami pagalbos pinigai. Susipažinus su parengtais aukščiau paminėtų įstatymų pakeitimo ir papildymo projektais matyti, kad ketinama atsisakyti nuostatų, pagal kurias vaikus globojančiomis šeimomis buvo laikomos tik tos šeimos, kurios globa giminystės ryšiais nesusijusius vaikus (Socialinių paslaugų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. 13-3196-01). Šie teisinio reglamentavimo pakeitimai numatyti galimybę pagalbos pinigus mokėti visoms šeimoms, globojančioms vaikus, tačiau reikėtų paspartinti šių projektų derinimą su suinteresuotomis institucijomis, taip pat projektų pateikimą Lietuvos Respublikos Seimui, jų svarstymo ir priėmimo procesus.

□ *Vaikų globos šeimose, nesusijusiose giminystės ryšiais, skatinimas*

Sprendžiant vaikų globos šeimose bei šeimynose plėtros problemas ilgą laiką diskutuojama apie profesionalių globėjų, kuriems būtų atlyginama už vaiko globą šeimoje, instituto įvedimą.

Ataskaitiniais metais Socialinės apsaugos ir darbo ministerija parengė Socialinių paslaugų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą Nr. 13-3196-01, kuriame numatytas socialinių globėjų instituto atsiradimas, tačiau abejonių dėl siūlomo teisinio reglamentavimo suderinamumo su geriausių vaiko interesų principo užtikrinimu kelia tai, jog socialiniai globėjai, gaunantys atlygį už teikiamas paslaugas, galės globoti tik giminystės ryšiais nesusijusius vaikus. Manytina, jog toks teisinis reglamentavimas nesudarys prielaidų skatinti vaiko globą šeimoje, susijusioje giminystės ryšiais su vaiku, nes išliks valstybės (savivaldybių) skiriamos finansinės pagalbos globėjams skirtumai, kurie bus siejami su giminystės ryšio tarp globėjo ir vaiko buvimu.

Taip pat minėtame projekte nustatyti reikalavimai globėjams yra skirtingi ir priklauso nuo to, ar globėjui yra atlyginama už vaiko globą. Atsižvelgiant į tai, kad reikalavimai, keliami globėjams yra skirti be tėvų globos likusio vaiko teisių ir geriausių interesų užtikrinimui, teigtina, jog reikalavimai negali būti diferencijuoti, o diferenciacija negali būti siejama su finansinėmis aplinkybėmis (atlygiu).

Pažymėtina, jog tuo pačiu metu parengtas Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų planas¹⁷, kuriame 2016–2020 metais taip pat numatytas naujos globėjų rūšies – profesionalių globėjų atsiradimas, tačiau ir šis teisės aktas eliminuoja profesionalių (gaunančių atlygi) globėjų galimybę globoti giminystės ryšiais susijusius vaikus.

□ *Vaikų globos šeimynose skatinimas*

Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. vasario 14 d. įsakymu Nr.A1-83 patvirtintas Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų planas numato šeimynų stiprinimą, tačiau plane numatytų priemonių formuluotės neatskleidžia konkrečių veiksmų, kurių numatoma imtis jų įgyvendinimui.

Paminėtina, jog Socialinės apsaugos ir darbo ministerija Šeimynų įstatymo 2, 4, 5, 12, 14 ir 20 straipsnių pakeitimo ir papildymo projekte Nr. 13-3199-01, kaip vieną iš šeimynų steigimosi skatinimo priemonių, siūlo mažinti šeimynoje globojamų vaikų skaičių ir įtvirtinti naują šeimynų rūšį – profesionalias šeimynas, kurios globotų vaikus iki 3 metų, taip pat vaikus, turinčius vidutinius ar didelius specialiuosius ugdymosi poreikius ar arba vidutinį ar sunkų neįgalumo lygį (*plačiau – ataskaitos dalyje 4.2.3.1.7 dalyje „Šeimynų veiklos teisinio reglamentavimo pokyčiai*). Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, šeimynų steigimasi ir vaikų globą jose skatintų ne tik minimalaus ir maksimalaus vaikų skaičiaus jose mažinimas, bet ir adekvatus apmokėjimas už teikiamas socialines paslaugas, dalyvių išlaikymo pajamų bei socialinių garantijų didinimas, taip pat teisė ir reali galimybė gauti reikiamą pagalbą. Dalyvių išlaikymo pajamos (atlygis už teikiamas paslaugas) apskaičiuojamas pagal Socialinių paslaugų finansavimo ir lėšų apskaičiavimo metodiką ir tiesiogiai priklauso nuo globojamų šeimynoje vaikų skaičiaus. Minėtame įstatymo projekte nustatytas maksimalus galimas dalyvių išlaikymo dydis – 1488 litai šeimynos dalyviui, 2976 litai profesionalios šeimynos dalyviui. Manytina, kad toks dalyvio išlaikymo pajamų dydis yra neadekvatus teikiamoms paslaugoms, todėl būtina pakartotinai įvertinti išlaikymo dydžio padidinimo galimybę.

Taip pat manytina, jog įstatymo projekte numatytų teisinio reglamentavimo pakeitimų nepakanka šeimynų materialinės bazės stiprinimui. Nors Šeimynų įstatymo 2, 4, 5, 12, 14 ir 20 straipsnių pakeitimo ir papildymo projekto aiškinamajame rašte Socialinės apsaugos ir darbo ministerija nurodė, kad derinamu projektu šeimynų dalyviams bus suteikta teisė gauti iš valstybės ir (ar) savivaldybės biudžeto lėšų šeimynos veiklai naudojamą nekilnojamojo turto rekonstrukcijai ar kapitaliniam remontui atlikti ir nustatyti šių lėšų panaudojimo įsipareigojimai, tačiau įstatymo projekte nėra aiškiai ir nedviprasmiškai nustatyta aukščiau paminėta šeimynų teisė gauti minėtas lėšas.

4.2.3.1.2. Vaiko globos priežiūros vykdymas

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atlikdama skundų ir savo iniciatyva pradėtus tyrimus, pastebėjo vaiko globos priežiūros vykdymo trūkumus.

Remiantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. birželio 27 d. nutarimu Nr. 806 nauja redakcija išdėstytais Vaiko globos organizavimo nuostatais, vaiko globos organizavimas apima pasirengimą vaiko globai; vaiko globos nustatymą, vykdymą, priežiūrą ir pasibaigimą;

¹⁷ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. vasario 14 d. įsakymu Nr. A1-83 patvirtintas Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų planas

vaiko globos priežiūra apima globojamo vaiko apšankymus; vaiko laikinos ar nuolatinės globos peržiūras. Ašankydamas globojamą vaiką savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius turi surašyti buities ir gyvenimo sąlygų patikrinimo aktą ir išsiaiškinti, kaip vykdomos vaiko globėjo pareigos; susitikti su vaiku, pabendrauti su juo be apribojimų, išklaustyti vaiko nuomonę apie globos sąlygas, santykius su globėju; išklaustyti vaiko globėjo nuomonę apie globos vykdymą, santykius su vaiku ir jo tėvais; kokios pagalbos reikia globėjui; įvertinti, kaip globėjas rūpinasi vaiko saugumu, jo sveikata ir mokymusi, kam naudoja vaiko globos išmoką; surašyti globojamo vaiko apšankymo aktą. Atliekant vaiko nuolatinės globos peržiūrą turi būti įvertinami globojamo vaiko apšankymų aktai; išklausoma vaiko nuomonė apie globos sąlygas, santykius su globėju ir tėvais; išklausoma vaiko globėjo nuomonė apie vaiko globos vykdymą, santykius su globojamu vaiku; įvertinama, kaip globėjas rūpinasi vaiko saugumu, jo sveikata ir mokymusi; ar vaikas gauna būtinas paslaugas ir kiek jų teikimas atitinka vaiko poreikius; kaip globėjas naudoja vaiko globos išmoką ir vykdo kitas globėjo pareigas; įvertinama su vaiko tėvais dirbusių socialinių darbuotojų informacija ir nustatomos (jeigu reikia) rekomendacijos dėl vaiko globėjo bendradarbiavimo su specialistais, dirbančiais su vaiko tėvais; išsiaiškinama, ar išnyko priežastys, dėl kurių vaikui buvo nustatyta nuolatinė globa, ir ar jis gali sugrįžti pas savo tėvus; įvertinama, ar pasikeitė tėvų elgesys su vaiku; surašomas vaiko nuolatinės globos peržiūros aktas.

Iš Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekamų tyrimų metu gautų duomenų darytina išvada, jog globos priežiūra atliekama gana formaliai, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai nepakankamai dėmesio skiria vaiko globos priežiūrai (apšankymams ir peržiūroms): duomenų apie teikiamas ugdymo bei sveikatos priežiūros paslaugas vaikui rinkimui, vertinimui, kaip globėjas rūpinasi vaiko saugumu. Motyvuojama, kad informacija apie vaiko sveikatos būklę savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriui nebuvo pateikta, tačiau pažymėtina, skyrius turi pareigą vykdyti globos priežiūrą socialinės globos įstaigose bei turi teisę teisės aktų nustatyta tvarka gauti iš asmens sveikatos priežiūros, švietimo, globos įstaigų ir socialinių darbuotojų jų turimą <...> su vaiko teisių apsauga susijusią informaciją (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gruodžio 2 d. nutarimu Nr. 1593 patvirtintų Bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų 8.12 punktas). Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai nesikreipia į ugdymo bei sveikatos priežiūros įstaigas dėl informacijos apie teikiamas paslaugas vaikui, siekdami išsiaiškinti ir įvertinti, ar vaikas gauna būtinas paslaugas, kiek jų teikimas atitinka vaiko poreikius, kaip globėjas rūpinasi vaiko saugumu, jo sveikata ir mokymusi. Manytina, kad neturėdami išsamios informacijos apie vaiko sveikatos būklę, ugdymą, savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai negali objektyviai įvertinti, kaip socialinės globos namai rūpinasi vaiku, jo sveikata, mokymusi ir pan. Vertindamas, kaip globėjas rūpinasi vaiko saugumu, tinkamomis gyvenimo sąlygomis, maitinimo organizavimu ir maitinimo kokybe, savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius galėtų kreiptis į Socialinių paslaugų priežiūros departamentą, visuomenės sveikatos centrus, maisto ir veterinarijos tarnybas ir kt.

Atsižvelgusi į praktikoje pastebėtas problemas, vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą bei siūlė įgyvendinti metodines priemones, siekiant užtikrinti tinkamą savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių atliekamą globos priežiūrą, tai yra organizuoti papildomus mokymus savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojams, parengti metodines rekomendacijas dėl vaiko globos priežiūros vykdymo, nurodant, į ką turėtų atkreipti dėmesį savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriai, vertindami vaiko saugumo užtikrinimą globos namuose, ar vaikas gauna būtinas paslaugas, atsižvelgiant į individualius jo poreikius (sveikatos, ugdymo, pan.).

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba informavo, kad atsižvelgdama į pateiktą siūlymą, planuoja parengti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams metodines rekomendacijas. Kadangi Socialinės apsaugos ir darbo ministerija inicijuoja Vaiko globos organizavimo nuostatų pakeitimus, kurie susiję su globos priežiūros vykdymu, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, norėdama parengti aktualias ir praktiškai pritaikomas

metodines rekomendacijas, minėtų rekomendacijų nerengia, kol nėra patvirtinti ar atmesti teisės aktų siūlymai.

4.2.3.1.3. Medicininių pažymėjimų išdavimas asmenims, siekiantiems tapti vaiko globėjais

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, 2012 metais atlikusi tyrimą, atkreipė Sveikatos apsaugos ministerijos ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos dėmesį į praktikoje kylančias problemas dėl teisinio reglamentavimo dėl medicininių pažymėjimų išdavimo tvarkos, asmenims, siekiantiems tapti globėjais, spragų bei dėl šeimos gydytojų neteisėtai išduodamų pažymėjimų asmenims, kurie negali būti skiriami globėjais. Tuo metu, vaiko teisių apsaugos kontrolierė siūlė minėtoms ministerijoms papildyti teisės aktus nuostata, numatančia, jog medicininių pažymėjimą (forma 046/a) asmenims, norintiems tapti vaiko globėju, išduoda tik sveikatos priežiūros įstaigos gydytojų konsultacinė komisija.

Pagal Civilinio kodekso 3.268 straipsnio 2 dalies 2 punktą, asmuo, norintis tapti vaiko globėju, valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai pateikia Vyriausybės įgaliotos institucijos nustatytos formos sveikatos pažymėjimą. Norinčių tapti vaiko globėju asmenų sveikatos pažymėjimo forma – „Medicininis pažymėjimas“ (forma Nr. 046/a) – nustatyta sveikatos apsaugos ministro ir socialinės apsaugos ir darbo ministro 2001 m. birželio 19 d. įsakymu Nr. 349/79. Pagal Institucijoje globojamo (rūpinamo) vaiko išleidimo laikinai svečiuotis tvarkos aprašo, patvirtinto socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. gruodžio 28 d. įsakymu Nr. A1-559, nuostatas, asmuo, norintis pas save priimti vaiką laikinai svečiuotis, taip pat privalo pateikti „Medicininį pažymėjimą“ (forma Nr. 046/a).

Paminėtina, jog ataskaitiniu laikotarpiu tiriant skundus buvo pastebėta, kad vis dar kyla problemų dėl medicininių pažymėjimų asmenims, siekiantiems globoti vaiką, išdavimo. Vieno skundo tyrimo metu paaiškėjo, kad vienos savivaldybės pirminės sveikatos priežiūros centras bei ligoninės gydytojai išdavė vienam asmeniui du medicininius pažymėjimus, iš kurių viename nurodyta, kad „anūką globoti gali“. Pastebėtina, jog medicininis pažymėjimas dėl sveikatos būklės tinkamumo suteikia teisę globoti vaiką nepriklausomai nuo globėjo ir vaiko, kurį rengiamasi globoti ar priimti svečiuotis, giminystės ryšių. Kito tyrimo metu buvo nustatyta, kad psichikos sveikatos specialistai išdavė asmeniui pažymą, jog asmuo „nėra įskaitoje“, kuri suponuoja nuomonę, jog asmuo neserga liga, įtraukta į Ligų, kuriomis sergantis asmuo negali būti skiriamas vaiko globėju (rūpintoju), sąrašą, patvirtintą sveikatos apsaugos ministro 2001 m. liepos 17 d. įsakymu Nr. 386, tačiau remiantis tyrimo metu gautais duomenimis nebuvo informacijos, jog asmeniui kada nors buvo teiktos gydytojų psichiatrų paslaugos. Atsižvelgiant į išdėstytą kyla abejonių, ar nebuvimas gydytojo psichiatro įskaitoje gali būti prilyginamas psichikos sveikatos sutrikimų nebuvimui ir garantuoti asmens tinkamumą globoti vaiką ar priimti vaiką laikinai svečiuotis.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, jog šiuo metu galiojantis sveikatos apsaugos ministro 1993 m. gruodžio 22 d. įsakymas Nr. 507 „Dėl sveikatos tikrinimų“ nustato tik įvaikinamojo ir įvaikintojo sveikatos tikrinimų tvarką. Atsižvelgiant į praktikoje dėl medicininių pažymėjimų išdavimo kylančius nesklandumus, manytina, kad šis teisės aktas turėtų būti keičiamas (tikslinamas). Aiškūs teisinis reglamentavimas sudarytų prielaidas išvengti galimų vaiko teisių pažeidimų bei leistų geriau užtikrinti asmenų, siekiančių globoti, įvaikinti ar priimti vaiką laikinai svečiuotis, tinkamumą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijas, prašydama pagal kompetenciją išnagrinėti keliamas problemas. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pateikė nuomonę, kad medicininiam pažymėjime turėtų būti nurodoma, ar asmuo yra sveikas ir, ar neserga jokia liga, įtraukta į Ligų, kuriomis sergantis asmuo negali būti skiriamas vaiko globėju (rūpintoju), sąrašą. Sveikatos apsaugos ministerija informavo, kad siekiant suvienodinti medicininių pažymėjimų pildymą, savivaldybių gydytojams parengtos rekomendacijos. Atsižvelgdama į vaiko teisių apsaugos kontrolierės pastebėjimus,

Sveikatos apsaugos ministerija išnagrinėjo teisinę bazę, susijusią su būsimų įvaikintųjų ir globėjų sveikatos tikrinimu, medicininių pažymėjimų išdavimu ir kt., taip pat kartu su kitomis kompetentingomis institucijomis aptarė, kokius teisės aktų pakeitimus būtų tikslinga padaryti.

4.2.3.1.4. Paslaugų nustatymas ir jų prieinamumas tėvų globos netekusiems kūdikiams ir vaikams iki 3 (4) metų

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į tai, jog institucinės vaikų iki 3 (4) metų globos reforma nevyksta, ataskaitiniais metais pakartotinai kreipėsi į Lietuvos Respublikos Vyriausiąbę (rašto kopiją pateikdama Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo, Sveikatos reikalų bei Žmogaus teisių komitetams), prašydama atkreipti dėmesį į šio klausimo sprendimo svarbą bei spartinti jo svarstymą.

Reaguodama į Lietuvos Respublikos Vyriausybės pavedimą, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija informavo, jog yra išsakiusi nuomonę, kad iš esmės neprieštarauja perimti sutrikusio vystymosi kūdikių namų (toliau – kūdikių namai) teikiamos socialinės globos veiklos koordinavimo, tačiau iki tol būtina aiškiai atskirti sveikatos priežiūros paslaugas nuo socialinių paslaugų; numatyti medicininio personalo veiklos ir sveikatos priežiūros kūdikiams, kuriems šios paslaugos būtinos, tęstinumą; įvertinti šių įstaigų galimybes teikti ankstyvosios reabilitacijos paslaugas neįgaliesiems kūdikiams, gyvenantiems šeimose; svarstyti klausimą dėl sveikatos priežiūros pagalbos gimdyvėms ar mamoms, besilaukiančios (susilaukusioms) neįgalaus kūdikio. Socialinė globa iš dalies finansuojama iš savivaldybių biudžetų, todėl būtina kūdikių namų pertvarkos klausimus derinti ir su savivaldybėmis.

Taip pat Socialinės apsaugos ir darbo ministerija nurodė, jog socialinės apsaugos ir darbo ministro 2013 m. kovo 5 d. įsakymu Nr. A-1 patvirtinta tarpinstitucinė darbo grupė, kuri iki 2013 m. lapkričio 15 d. turėjo parengti Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos programos projektą. Programa rengiama atsižvelgiant į socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. lapkričio 16 d. įsakymu Nr. A1-517 patvirtintas Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strategines gaires, kurios apima ir kūdikių namų deinstitutionalizaciją.

Pažymėtina, jog vaiko teisių apsaugos kontrolierė, teikdama pastabas ir pasiūlymus Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams programos projektui (toliau – Programa) ir Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams programos 2014–2020 metų veiksmų plano projektui (toliau – Veiksmų planas), išreiškė abejonę dėl Programoje nurodyto uždavinio – palaiptinai pertvarkyti sutrikusio vystymosi kūdikių namus ir numatytų įgyvendinimo kryptčių adekvatumo, ypač atsižvelgiant į tai, kad Programos įgyvendinimo laikotarpis 2014–2020 metai, taip pat į tai, kad stabdyti institucinės globos steigimą sutrikusio vystymosi kūdikių namuose ketinama laikinai (*plačiau – ataskaitos dalyje 4.2.3.1.5 dalyje „Perėjimas nuo institucinės globos prie bendruomenėje teikiamų paslaugų“*). Vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat pažymėjo, jog minėtas uždavinys suformuotas siekiant institucinės globos pokyčių sveikatos priežiūros įstaigose (sutrikusio vystymosi kūdikių namuose), tačiau Programos veiksmų plano vienoje iš priemonių numatoma kūdikių namus pertvarkyti į sveikatos priežiūros įstaigą, teikiančią ankstyvosios reabilitacijos ir paliatyvos slaugos paslaugas vaikams, turintiems raudos sutrikimų ar sunkią negalią. Programos priemonių veiksmų plane nėra numatytas kūdikių namų pertvarkymas į vaikų globos įstaigas. Atsižvelgiant į pateiktos Programos projekto turinį, pasigendama aiškios struktūruotos sutrikusio vystymosi kūdikių namų pertvarkos vizijos išdėstymo, t. y. nėra įvardintos aiškiai suformuluotos ir terminais suplanuotos priemonės, kuriomis bus pasiekti pokyčiai. Programos įgyvendinimo vertinimo kriterijų ir siekiamų reikšmių sąrašė nurodyta, jog iki 2020 metų šiuo metu veikiančių 5 sutrikusio vystymosi kūdikių namų nebeliks, tačiau Programoje užsimenama, jog pasinaudojant šių įstaigų turimais ištekliais, bus

stiprinamos vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos paslaugos, sveikatos priežiūros paslaugos ir laikino „atokvėpio“ paslaugų sistema šeimoms, besilaukiančioms neįgalių vaikų ar juos auginančioms. Atkreiptinas dėmesys, jog šiuo metu kūdikių namai yra sveikatos priežiūros įstaigos, teikiančios vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos, vaikų slaugos bei kitas sveikatos priežiūros paslaugas, todėl, atsižvelgiant į parengto projekto turinį, nėra aišku, kokia numatoma tolesnė kūdikių namų, kaip sveikatos priežiūros įstaigų, veiklos perspektyva.

Taip pat pertvarkant kūdikių namus, likusių be tėvų globos vaikų, neįgalių vaikų globos namus ir numatant šio uždavinio įgyvendinimo kryptis, pasigendama prioritetinio dėmesio vaiko gražinimui į biologinę šeimą (suteikiant šeimai realius jos poreikius atitinkančias, kokybiškas paslaugas bendruomenėje) arba vaiko globai šeimoje. Programoje aiškiai nurodo, kad vaikų, ypač iki 3 metų amžiaus, patekimo į vaikų globos namus ribojimas bus įgyvendinamas kuriant šeimos (specializuotus) modelio namelius vaikams bendruomenėje, t. y. iš esmės paliekant institucinę sistemą.

Atsižvelgiant į sutrikusio vystymosi kūdikių namuose augančių vaikų amžių, į įstaigos tipą (sveikatos priežiūros) ir įstaigos tipo sąlygotas dominuojančias paslaugas (sveikatos priežiūros), šioms įstaigoms ir juose apgyvendintų vaikų individualių poreikių vertinimui, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, turėtų būti skirtas ypatingas dėmesys ir su šių vaikų perkėlimu iš sveikatos priežiūros įstaigų susijusių priemonių įgyvendinimui turėtų būti teikiamas prioritetas.

4.2.3.1.5. Perėjimas nuo institucinės globos prie bendruomenėje teikiamų paslaugų

Valstybės pastangos pertvarkyti institucinės vaiko globos sistemą buvo įtvirtintos Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų plane. Tuo tikslu buvo parengta Vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategija ir jos įgyvendinimo 2007–2012 priemonių planas, tačiau įvertinus Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos skelbiamus statistinius duomenis, galima teigti, jog teigiami pokyčiai vaiko globos srityje buvo nežymūs, o užsibrėžti tikslai pasiekti nebuvo.

Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. lapkričio 16 d. įsakymu Nr. A1-517 buvo patvirtintos Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strateginės gairės, pagal kurias buvo numatyta parengti Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strategijos(-ų) projektą(-us). Tačiau, remiantis minėtomis Gairėmis, socialinės apsaugos ir darbo ministro 2013 m. kovo 5 d. įsakymu Nr. A1-100 buvo sudaryta darbo grupė Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos programos projektui parengti, kurioje dalyvavo ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas.

Nepaisant darbo grupei iškelto uždavinio parengti Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strategijos(-ų) projektą(-us), buvo parengtas Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams programos (toliau – Programa) ir Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams programos 2014–2020 metų veiksmų plano (toliau – Veiksmų planas) projektai¹⁸.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos įstaigų deinstitutionalizacija turėtų būti valstybės politikos dalis, kurią priimant ir įgyvendinant turėtų dalyvauti ne tik vykdomosios valdžios, savivaldybių institucijos. Valstybės politikos šioje srityje tęstinumo užtikrinimo prasme,

¹⁸ Plačiau apie pastabas ir pasiūlymus – Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos interneto svetainės (<http://vaikams.lrs.lt>) skyriuje „Vaiko teisių padėties vertinimas“, dalyje „Siūlymai“ (<http://www3.lrs.lt/docs2/JJTXWCAP.PDF>)

tikslinga tokios svarbos sprendimus (strategiją) priimti parlamentiniu lygmeniu, o strategiją įgyvendinančius dokumentus (programas, jų priemonių planus), atsižvelgiant į jų tarpinstitucinį (be tėvų globos likę vaikai nuo 0 iki 3 metų apgyvendinami sveikatos priežiūros įstaigose, numatyta plėsti bendruomenėse švietimo, kultūros, sveikatos priežiūros, socialines ir kt. paslaugas) pobūdį, turėtų (galėtų) tvirtinti kolegiali vykdomosios valdžios institucija – Vyriausybė.

Socialinės globos įstaigų (grupinių gyvenimo namų ir šeimos modelio namelių vaikams) priskyrimas bendruomeninėms paslaugoms ir tokių naujo tipo institucijų numatoma plėtra, nors tai ir pagerins vaikų gyvenimo sąlygas, laikytina institucijų „smulkinimu“, o ne perėjimu nuo institucinės vaikų globos sistemos prie globos šeimos aplinkoje bei laikytina tarpine forma tarp globos specializuotose įstaigose ir bendruomeninės globos¹⁹. Šiuo atveju kyla institucinės kultūros perkėlimo galimybės, nes ir nurodyti socialinės globos įstaigų nauji modeliai pasižymės grupiniu gyvenimu, socialiniu nuotoliu tarp globojamų vaikų ir personalo.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, teikdama pasiūlymus dėl Programos projekto tobulinimo, siūlė:

- užtikrinti, kad Programos projekte nurodyti tikslai apimtų visas Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strateginių gairių įgyvendinimo kryptis (numatyta 10 kryptių). Parengtoje Programoje nurodyti 3 tikslai, todėl, lieka neaišku, kokiuose dokumentuose bus nustatytas kitų deinstitutionalizacijos strategijos gairių įgyvendinimas;

- siekiant tinkamai panaudoti turimus finansinius išteklius, taip pat nustatyti programos tikslus ir uždavinius, kurie sudarytų realias prielaidas ir galimybes pasiekti deinstitutionalizacijos procesui keliamus tikslus, siūlyta atlikti išsamią situacijos analizę, ypač bendruomenėje teikiamų paslaugų srityje – nustatyti realų paslaugų poreikį, šiuo metu teikiamų paslaugų spektrą ir prieinamumą, identifikuoti kliūtis, stabdančias paslaugų bendruomenėje, vaiko globos šeimoje, įvaikinimo plėtrą;

- atlikus išsamią situacijos analizę, formuluoti labai konkrečius Programos uždavinius, atsisakant deklaratyvių formuluočių iškeltiems tikslams pasiekti;

- užtikrinti, kad Programoje vartojamos sąvokos būtų suderintos su Civiliniame kodekse įtvirtintomis sąvokomis ir jų apibrėžimais, kad poįstatyminio teisės akto nuostatos neprieštarautų įstatymuose įtvirtintoms teisės normoms;

- tikslinti profesionalaus globėjo sąvokos, grupinių gyvenimo namų ir šeimos (specializuotų) modelio namelių vaikams apibrėžimus, plačiau aptarti numatomus pokyčius vaiko globos srityje, nes Programos projekto nuostatos neatskleidžia, ar vaiko globos šeimoje atveju globėju galės būti skiriamas tik asmuo, pripažintas profesionaliu globėju, kokie kriterijai apspręš globėjo profesionalumą – jo pasirengimas (kvalifikacija) ar tai, kad globėjui (galbūt) bus apmokama už teikiamas paslaugas ir (ar) pan.;

- įvertinti, ar numatomos priemonės yra pakankamos, atsižvelgiant į egzistuojančias vaiko globos šeimoje, šeimynoje, įvaikinimo plėtros nebuvimo priežastis. Siūlytina numatyti priemones, skatinančias šeimynų steigimąsi, taip pat remiančias jau veikiančias šeimynas;

- nurodyti konkrečias priemones, kurios sudarytų vaikui galimybę augti savo šeimoje, t. y. padedančias išvengti paėmimo iš šeimos, taip pat užtikrinančias galimybę vaikui grįžti į šeimą, kurių pagalba bus kuriama kompleksiskai teikiamos pagalbos vaikams ir šeimoms bendruomenėje sistema ir užtikrintas jos efektyvumas;

- ypatingą dėmesį skirti sutrikusio vystymosi kūdikių namų pertvarkymui, suteikiant prioritetą priemonių, susijusių su vaikų perkėlimu iš sveikatos priežiūros įstaigų į biologines šeimas (suteikiant šeimai realius jos poreikius atitinkančias kokybiškas paslaugas bendruomenėje) arba vaiko globa šeimoje, įgyvendinimui (*plačiau – ataskaitos 4.2.3.1.4 dalyje*

¹⁹ Tikslinės ekspertų grupės ataskaita apie perėjimą nuo globos specializuotose įstaigose prie bendruomeninės globos.– Europos Komisijos užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių generalinis direktoratas, 2009.–P. 13

„Paslaugų nustatymas ir jų prieinamumas tėvų globos netekusiems kūdikiams ir vaikams iki 3(4) metų“);

- nustatyti aiškius paslaugų kokybės standartus, kurie turėtų būti taikomi visoms paslaugoms, nepriklausomai, ar paslaugas teikia nevyriausybinis sektorius, bendruomenės, ar valstybinės (savivaldybių) įstaigos, taip pat numatyti jų užtikrinimo (patikros) ir intervencijos sistemą. Priešingu atveju, nebus užtikrinta, jog paslaugų kokybė bus gerinama tolygiai (nenumatyta nustatyti paslaugų teikimo standartų ir kokybės reikalavimų paslaugoms, teikiamoms vaikams (likusiems be tėvų globos, neįgaliems));

- nustatyti Programos tikslų ir uždavinių, taip pat priemonių įgyvendinimo vertinimo mechanizmą, vertinimo periodiškumą (numatant tarpinius vertinimus) ir galimybę, atsižvelgiant į tarpinio (periodinio) vertinimo rezultatus keisti (tikslinti, papildyti) vykdomas priemones. Priešingu atveju, nebus užtikrintas efektyvus lėšų panaudojimas ir nurodyto strateginio tikslo įgyvendinimas;

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, teikdama pasiūlymus dėl Programos projekto tobulinimo pažymėjo, kad Programa iš esmės yra deklaratyvaus pobūdžio, iškelti uždaviniai labai abstraktūs, todėl galima daryti prielaidą, jog nėra aiškios vizijos kaip bus vykdoma deinstitutionalizacija. Veiksmų plano priemonės yra fragmentiškos ir nenuoseklios, kai kurios trunka nepagrįstai ilgą laiką ar numatytos vykdyti ne laiku. Todėl priemonės, skirtos vaikų institucinės globos sistemos pertvarkai (deinstitutionalizacijai) turėtų būti peržiūrėtos iš esmės ir įvertinta, ar siūlomos priemonės yra pakankamos deinstitutionalizacijos proceso tikslams pasiekti. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, Veiksmų plane turi būti numatytos labai konkrečios ir realiai įgyvendinamos priemonės, skatinsiančios vaikų globą šeimoje, įvaikinimą, socialinio darbo su šeima efektyvumą bei numatyti kokybės vertinimo mechanizmai.

Pažymėtina, jog į vaiko teisių apsaugos kontrolierės pastabas ir pasiūlymus atsižvelgta buvo tik iš dalies. Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams programa ir Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams programos 2014–2020 m. veiksmų planas patvirtintas nebuvo. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. vasario 14 d. įsakymu Nr. A1-83 buvo patvirtintas Perėjimo nuo institucinės globos prie bendruomenėje ir šeimoje teikiamų paslaugų 2014–2020 metų veiksmų planas.

4.2.3.1.6. Globos organizavimo proceso tobulinimas

Siekiant vaiko, netekusio tėvų globos, teisių ir geriausių interesų užtikrinimo, nustatant jam globą yra labai svarbu ne tik turėti realią galimybę parinkti vaiko interesus labiausiai atitinkančią globos formą (šeimoje, šeimynoje, institucijoje), bet ir teisiškai reglamentuoti vaiko globos organizavimo procesą, kad būtų eliminuota galimybė priimti sprendimus, neatitinkančius vaiko poreikių ir interesų ar priimti sprendimus pavėluotai, taip pat užtikrinti, kad bus laiku imtasi visų reikalingų priemonių, užkertančių kelią galimiems vaiko teisių pažeidimams šiame procese atsirasti.

Diskusijos dėl būtinybės tobulinti vaiko globos proceso teisinį reglamentavimą tiek įstatyminiame, tiek poįstatyminių teisės aktų lygmenyje vyksta nuolat. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pritardama iniciatyvai tobulinti teisinį reguliavimą šioje srityje, mano, jog neturėtų būti atidėliojamas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto Nr. XIIP-321, Civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas XIIP-322 bei Civilinio proceso kodekso papildymo ir pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIP-323 svarstymas Lietuvos Respublikos Seimo komitetuose bei galutinių sprendimų dėl šių teisės aktų projektų priėmimas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė palaiko Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos iniciatyvą tobulinti Vaiko globos organizavimo nuostatus, patvirtintus Lietuvos Respublikos

Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimu Nr. 405, tačiau teikdama išvadą dėl šio nutarimo pakeitimo projekto, siūlė suderinti jo nuostatas su Civilinio kodekso normomis.

Teikiant pasiūlymus dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų pakeitimo projekto Nr. 13-2649-02 tobulinimo buvo atkreiptas projekto rengėjų dėmesys bei prašyta įvertinti tai, kad paslaugos vaikui ir šeimai turėtų būti teikiamos kuo arčiau šeimos gyvenamosios vietos. Siekiant efektyvaus šeimos problemų, dėl kurių vaikas neteko tėvų globos, sprendimo ir vaiko grąžinimo į šeimą, vaiko ryšių su šeima palaikymo užtikrinimo, tikslinga tiek paslaugų organizavimą bei teikimą, tiek vaiko globos nustatymo organizavimą sieti ne su tėvų (šeimos) deklaruota, o su faktine gyvenamąja vieta. Priešingu atveju, nesutampant tėvų deklaruotai ir faktinei gyvenamajai vietai, vaikui globa bus nustatoma (ir vaikas apgyvendinamas) ne faktinės tėvų ir vaiko gyvenamosios vietos, bet gyvenamosios vietos deklaravimo savivaldybėje, kurias galimai skirs keli šimtai kilometrų. Tokiais atvejais atsirastų sunkumų palaikant vaiko ryšius su šeima ir kitų problemų, kurios suponuotų vaiko teisių pažeidimo atsiradimo tikimybę (galimybę).

Ypač didelį susirūpinimą kelia projekto rengėjų ketinimai bei argumentai, kuriais remiantis siūloma keisti globojamo vaiko aplankymų periodiškumą vykdant globos priežiūrą, nes, priešingai nei teigia projekto rengėjai, vaiko aplankymų skaičius skirtas (turėtų būti skirtas) užtikrinti tinkamą vaiko globos priežiūrą bei laiku įvertinti individualius ir besikeičiančius vaiko poreikius, taip pat laiku identifikuoti galimus vaiko teisių pažeidimus, periodiškai, o ne epizodiškai vertinti globėjo pareigų vykdymą, išklausti vaiko nuomonę, įvertinti vaiko interesų užtikrinimo padėtį, kt.

Todėl, ypač atsižvelgiant į tai, kad laikinoji globa nustatoma ne tik šeimose, bet ir institucijose, projekto rengėjų teiginiai, kad apsilankymų metu vertinama, ar „vaikas nurimo ir pradeda pasitikėti globėju ir jo teikiama pagalba“, taip pat teiginiai, jog dažnas savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų ar jų socialinių partnerių lankymasis globėjų namuose trikdo šeimos ramybę ir trukdo globėjui užmegzti glaudesnius emocinius ryšius su tėvų globą praradusiu vaiku, ir nesudaro sąlygų globojamam vaikui „nurinti, atsigauti ir vėl patikėti, kad jis yra geras, gerbtinas ir mylimas žmogus, o globėjui – kad jis pajėgus teigiamai veikti vaiką ir jam padėti“ leidžia daryti prielaidą ne tik apie projekto rengėjų neteisingą globos priežiūros instituto supratimą, bet ir kelia abejones dėl globėjų parengimo ir pasirengimo globoti vaiką tinkamumo.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, teisinio reglamentavimo pokyčiai visose vaiko teisių apsaugos srityse turi būti inicijuojami vadovaujantis išimtinai vaiko teisių ir jo geriausių interesų užtikrinimo principu, o ne siekiant sumažinti institucijų, atsakingų už vaiko teisių apsaugą, darbo krūvį, kuriam iš dalies daro įtaką ir numatytas globojamo vaiko aplankymų periodiškumas.

4.2.3.1.7. Šeimynų veiklos teisinio reglamentavimo pokyčiai

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, siekdama skatinti šeimynų steigimąsi, parengė ir suinteresuotoms institucijoms pateikė derinti Šeimynų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą Nr. 13-3199-01.

Projekto rengėjai pasiūlė įteisinti naują šeimynų rūšį – profesionalias šeimynas, kurios globotų vaikus iki 3 metų amžiaus, vaikus, turinčius vidutinius ar didelius specialiuosius ugdymosi poreikius, ar vidutinį ir sunkų neįgalumo lygį; suteikti teisę steigti šeimynas ne tik globėjams (rūpintojams), bet ir kitiems fiziniams asmenims, turintiems tiesioginio darbo su vaikais patirtį; nustatyti skirtingus reikalavimus šeimynų ir profesionalių šeimynų steigėjams (dalyviams); profesionalios šeimynos dalyviams, kaip nurodo projekto autoriai – „už gebėjimus auginti svetimą vaiką iki 3 metų bei tinkamai padėti neįgaliam ar specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiam vaikui“, nustatyti didesnes nei kitų šeimynų dalyvių išlaikymo pajamas (iki 2 Vyriausybės tvirtinamų einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydžių); mažinti (kartu keičiant ir Civilinio kodekso normas) globojamų (rūpinamų) vaikų skaičių šeimynose.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, teikdama pasiūlymus dėl šio teisės akto projekto, kritiškai vertino projekto nuostatas, įpareigojančias šeimynas užtikrinti integraciją į visuomenę

bei individualizuotą pagalbą tik tiems vaikams, kurie turi negalią ir specialiuosius ugdymosi poreikius, todėl siūlė jas keisti.

Projekto rengėjams buvo pasiūlyta pakartotinai apsvarstyti tikslingumą mažinti vaikų skaičių šeimynose (iki 6 vaikų) bei nustatyti maksimalų 3 vaikų iki 3 metų amžiaus ir (ar) specialiuosius ugdymosi poreikius turinčių ar neįgalių vaikų skaičių profesionaliose šeimynose, kadangi abejotina, ar siūlomos priemonės yra pakankamos šeimynų steigimosi skatinimui. Kaip galimą alternatyvą pasiūlyta svarstyti galimybę sumažinti minimalų vaikų, globojamų šeimynose skaičių, kuris ir leistų pasiekti projekto rengėjų aiškinamajame rašte nurodytų tikslų – užtikrinti kaip įmanoma labiau individualizuotą vaikų priežiūrą. Atsižvelgiant į tai, kad savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai nuolat atlieka vaiko globos (įskaitant ir globą šeimynoje) priežiūrą ir vaiko globos peržiūras, manytina, jog periodiškai vertinant globojamų vaikų skaičiaus šeimynoje įtaką teikiamų paslaugų vaikams kokybei bei individualizavimui galima jį reguliuoti sustabdant vaikų siuntimą į šeimynas.

Derinant projektą nepritarta projekto rengėjų siūlymui išskirti dvi šeimynų rūšis pagal globojamų vaikų savybes (amžių, sveikatos būklę, specialiuosius ugdymosi poreikius). Įvertinus tai, kad vaikai, turintys lengvą neįgalumo lygį bei į tai, kad jų sveikatos priežiūra gali reikalauti ypatingo pasirengimo ir patirties, pasiūlyta tikslinti ir (ar) papildyti projektą nuostatomis dėl didelių ugdymosi poreikių turinčių, taip pat lengvą neįgalumo lygį turinčių vaikų globos.

Abejones dėl vaikų iki 3 metų globos galimybių išskirtinai profesionaliose šeimynose tikslingumo kelia aplinkybė, kad vaikui sulaukus 3 metų amžiaus, jis būtų perkeliamas į kitą globos vietą (kitą šeimyną, šeimą ar globos instituciją) ir jam skiriamas kitas globėjas (jei vaikas nebus įvaikintas ar grąžintas tėvams). Siekiant vengti bereikalingo globėjo pakeitimo ir užtikrinti vaikui stabilumo bei saugumo pojūtį jam įprastoje aplinkoje, pasiūlyta tikslinti projekto nuostatas.

Projekte nustatyti skirtingi reikalavimai šeimynų ir profesionalių šeimynų steigėjams yra nevienodi ir todėl neproporcingi projekto aiškinamajame rašte nurodytam tikslui – plėsti profesionalių globėjų šeimoje ir šeimynoje, kurie galėtų tinkamai pasirūpinti kūdikiais, neįgaliais vaikais ir kt., ratą. Manytina, kad profesionaliai šeimynai, lyginant su vaikus globojančia šeimyna, dėl globojamų vaikų savybių (vaikai iki 3 metų, specialiųjų ugdymosi poreikių turintys ar neįgalūs vaikai) yra dar aktualesnė praktinė vaikų globos patirtis bei įgūdžiai, o teorinės žinios, kurios įgyjamos baigus projekte nurodytas studijas, nesuteikia pranašumo prieš asmenis – praktikus.

Manytina, kad turėtų būti įtvirtinti vienodi reikalavimai šeimynų steigėjams, nustatant bendrą sąlygą, kad asmenys, norintys tapti šeimynos steigėjais turi atitikti Civiliniame kodekse vaiko fiziniam globėjui keliamus reikalavimus, būti išklause Globėjų ir tėvių mokymo ir konsultavimo (GIMK) kursus bei turi atitikti bent vieną iš nurodytų alternatyvių sąlygų: ne mažiau kaip trejus metus iki šeimynos įsteigimo vykdė vaikų globėjo (rūpintojo) pareigas, į kurias buvo paskirtas savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu ar teismo nutartimi, arba turi ne mažiau kaip trejų metų tiesioginio darbo su mokiniais, likusiais be tėvų globos vaikais, specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais, neįgaliais vaikais ir (ar) šeimomis, patiriančiomis socialinę riziką, patirtį, arba turi socialinio darbo, socialinės pedagogikos, pedagogikos, psichologijos bakalauro ir (ar) magistro kvalifikacinį laipsnį arba teisės aktų nustatyta tvarka jam lygiavertę/ prilygintą aukštojo mokslo kvalifikaciją, arba kvalifikacinį laipsnį/ kvalifikaciją, įgytą baigus socialinio darbo, pedagogikos, psichologijos, edukologijos bei švietimo ir ugdymo krypties universitetines studijas. Šeimynų, kuriose ketinama globoti tik vaikus, turinčius specialiuosius ugdymosi poreikius ar vaikus su negalia, steigėjams galėtų būti nustatytas išsilavinimo cenzas bei keliamas 3 metų aukščiau nurodytos darbo patirties arba 3 metų globėjo pareigų atlikimo reikalavimas.

Šeimynų steigimąsi ir vaikų globą jose skatintų ne tik minimalaus ir maksimalaus vaikų skaičiaus jose mažinimas, bet ir adekvatus apmokėjimas už teikiamas socialines paslaugas, dalyvių išlaikymo pajamų bei socialinių garantijų didinimas, taip pat teisė ir reali galimybė gauti reikiamą pagalbą. Turėtų būti pakartotinai įvertintas siūlomas dalyvių išlaikymo pajamų dydis,

aiškiai ir nedviprasmiškai įtvirtinta šeimynų teisė gauti valstybės ir (ar) savivaldybės biudžeto lėšas šeimynos veiklai naudojamo nekilnojamojo turto rekonstrukcijai ar kapitaliniam remontui atlikti.

4.2.3.1.8. Lietuvos higienos normos HN 124:2009 „Vaikų socialinės globos įstaigos: bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ tobulinimas

Sveikatos apsaugos ministro 2013 m. gegužės 27 d. įsakymu Nr. V-552 buvo sudaryta darbo grupė sveikatos apsaugos ministro 2009 m. rugsėjo 1 d. įsakymo Nr. V-714 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 124:2009 „Vaikų socialinės globos įstaigos: bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ pakeitimo projektui parengti, kurioje dalyvavo ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas.

Pažymėtina, jog minėta higienos norma HN 124:2009 nustato vaikų socialinės globos įstaigų, tarp jų ir šeimynų, bei jose vykdomo vaikų socialinės globos ir ugdymo proceso organizavimo pagrindinius sveikatos saugos reikalavimus. Higienos normos pakeitimus inicijavo Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, siekdama, kad jos reikalavimai nebūtų taikomi šeimynoms, motyvuojant, jog šeimynų veiklos reglamentavimas yra įtvirtintas kituose teisės aktuose ir minėta higienos norma bei jos reikalavimai šeimynoms yra pertekliniai.

Socialinio paslaugų įstatymo 2 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, kad šeimyna taip pat yra priskiriama socialinės globos įstaigai, turinčiai teisę teikti socialinę globą. Pagal Šeimynų įstatymą, šeimyna globoja šešis ir daugiau vaikų (bendras vaikų skaičius šeimynoje su savais vaikais – ne daugiau kaip dvylika vaikų) šeimos aplinkoje (bendras vaikų skaičius gali būti ir didesnis, kai broliai ir seserys neišskiriami, arba mažesnis, jeigu globojamas vaikas su negalia). Atsižvelgiant į tai, vaiko apsaugos kontrolierės nuomone, šeimynoms taip pat turėtų būti nustatyti bent jau minimalūs reikalavimai, kad vaikams būtų sudarytos ir užtikrintos saugios ir jų amžių atitinkančios priežiūros ir ugdymo sąlygos.

4.2.3.1.9. Vaiko rengimosi savarankiškam gyvenimui ir jo integracijos į visuomenę priemonių užtikrinimas globos institucijoje

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė, siekdama išsiaiškinti, ar socialinės globos įstaigose yra užtikrinamos teisės aktuose įtvirtintos priemonės, skirtos globojamų vaikų rengimosi savarankiškam gyvenimui ir jų integracijos į visuomenę, kreipėsi į šalies socialinės globos įstaigas su prašymu pateikti informacija apie kišenpinigių skyrimą globojamiems vaikams.

Pažymėtina, jog Bendruosiuose valstybės ir savivaldybių vaikų globos namų nuostatuose, patvirtintuose socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. kovo 3 d. įsakymu Nr. A1-68, numatyta, kad vienas iš vaikų globos namų uždavinių – rengti globojamą vaiką savarankiškam gyvenimui ir integracijai visuomenėje. Viena iš šio uždavinio įgyvendinimo priemonių – globos namų teisė kiekvieną mėnesį nepilnamečiui nuo 14 iki 18 metų papildomai skirti 0,4 minimalaus gyvenimo lygio (MGL) dydžio pinigų sumą smulkioms išlaidoms, taip pat teikti kitą finansinę bei materialinę paramą. Atsižvelgiant į tai, jog globos įstaiga turėjo teisę, o ne pareigą skirti globojamiems vaikams kišenpinigius pagal galimybes ir savo nuožiūrą, šalies globos įstaigose buvo susiformavusi labai skirtinga praktika dėl kišenpinigių skyrimo.

2012 m. gruodžio 19 d. įsigaliojo Socialinės globos normų aprašo²⁰ 1 priedo „Likusių be tėvų globos vaikų, socialinės rizikos vaikų, vaikų su negalia ilgalaiškės (trumpalaikės) socialinės globos normos, taikomos socialinės globos namams“ pakeitimai, kurie įtvirtino, jog socialinės globos namai, siekdami padėti vaikui rengtis savarankiškam gyvenimui ir integruotis į visuomenę, kiekvieną mėnesį vaikui pagal jo amžių ir brandą turi užtikrinti kišenpinigių

²⁰ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. vasario 20 d. įsakymu Nr. A1-46 patvirtintas Socialinės globos normų aprašas (Žin., 2007, Nr. 24–931)

smulkioms išlaidoms skyrimą ar, esant galimybėms, teikti kitą finansinę bei materialinę paramą. Remiantis paminėtomis Normomis, vaikas pagal savo amžių ir brandą, taip pat darbuotojai, atsakingi už vaiko ugdymąsi, turi žinoti ir galėti apibūdinti vaiko kišenpinigių mokėjimo tvarką ir šių kišenpinigių tikslą. Kišenpinigių dydis socialinės globos namuose gali būti diferencijuotas, atsižvelgiant į vaikų amžių ir brandą, vaikams su negalia – atsižvelgiant į jų savarankiškumo lygį. Kišenpinigiai skiriami vaikams nuo 7 metų. Planuojamų kišenpinigių dydis vaikui yra ne mažesnis kaip 0,4 bazinės socialinės išmokos (BSI) per mėnesį.

Nepaisant to, jog teisės aktuose nuo 2012 metų pabaigos yra įtvirtintas įpareigojimas socialinės globos įstaigoms kiekvieną mėnesį globojamam vaikui pagal jo amžių ir brandą užtikrinti kišenpinigių smulkioms išlaidoms skyrimą ar, esant galimybėms, teikti kitą finansinę bei materialinę paramą, ataskaitiniais metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje buvo gauta paklausimų ir nusiskundimų dėl kišenpinigių vaikams mokėjimo tvarkos. Atsižvelgiant į tai bei siekiant įvertinti socialinės globos įstaigose globojamų vaikų rengimosi savarankiškam gyvenimui ir jų integracijos į visuomenę situaciją, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje pradėtas tyrimas, su kurio išvadomis ir vaiko teisių apsaugos kontrolierės siūlymais, bus supažindintos kompetentingos valstybės institucijos ir kiti suinteresuoti asmenys.

4.2.3.2. Įvaikinimas

4.2.3.2.1. Poįstatyminių teisės aktų, reglamentuojančių įvaikinimo ikiteismines procedūras, tobulinimas

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekant tyrimus dėl vaiko teisių ir interesų pažeidimo ikiteisminių įvaikinimo procedūrų metu, išryškėjo teisinio reguliavimo bei jo praktinio taikymo problemos būsimų tėvių pasirengimo ir jų tinkamumo vertinimo srityje. Nustatyti atvejai, kai savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai bei jų socialiniai partneriai, kuriems pavesti būsimų tėvių mokymai ir jų pasirengimo įvaikinti vaiką vertinimas, nesilaiko teisės aktuose įtvirtintų reikalavimų ar piktnaudžiauja teisinio reglamentavimo spragomis. Formaliai vertinami duomenys apie šeimos finansinę padėtį (rodantys būsimų tėvių galimybes išlaikyti vaiką, tenkinti jo poreikius, sudaryti sąlygas harmoningam ir visapusiškam vaiko vystymuisi), nevertinamos aplinkybės, kad mokymų bei pasirengimo tapti vaiko tėviais metu asmenys, siekiantys tapti įvaikintojais nebendradarbiauja su vaiko teisių apsaugos specialistais ir socialiniais partneriais, atsisako pateikti duomenis ir dokumentus, kurių pateikimas pagal teisės aktus, reglamentuojančius ikiteisminę įvaikinimo procedūrą, yra būtinas. Socialiniai partneriai, teikiantys teigiamas išvadas apie pasirengimą tapti tėviais, vertinimus grindžia subjektyvia ir dokumentais nepatvirtinta informacija bei asmenų, siekiančių tapti potencialiais tėviais, žodiniais paaiškinimais.

Paminėtina, jog prielaidas tokiems pažeidimams atsirasti sąlygoja ne tik subjektyvūs veiksniai, susiję su savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių bei jų socialinių partnerių, vykdančių globėjų ir tėvių mokymo programas ir atliekančių būsimų tėvių tinkamumo bei pasirengimo įvaikinti patikrinimą, pareigų, nustatytų teisės aktuose (ne)vykdymu, bet ir teisinio reguliavimo spragos.

Remiantis praktikoje besiformuojančiomis neigiamomis tendencijomis ir nustatomais pažeidimais ikiteisminių įvaikinimo procedūrų metu, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pasiūlė Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai inicijuoti ikiteisminių įvaikinimo procedūrų teisinio reglamentavimo pakeitimus, konkrečiau apibrėžiant jose dalyvaujančių subjektų – atestuotų socialinių darbuotojų, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių pareigas ir atsakomybę, nustatant konkretesnius įvaikintojų pasirengimo įvaikinti vaiką vertinimo kriterijus, reikalavimus pateikiamai informacijai ir pan.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba informavo, jog į šiuos siūlymus bus atsižvelgta tobulinant parengtą Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl įvaikinimo apskaitos Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašo patvirtinimo“ projektą. Šiame projekte taip pat

numatoma nustatyti terminą, už kurį turi būti pateikti duomenys apie gautas pajamas, reikalavimą pateikti duomenis apie šeimos turta, finansinius įsipareigojimus, kitas materialinę – finansinę padėtį apibrėžiančias aplinkybes ir kt.

Vertindama Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtą Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 10 d. nutarimo Nr. 1422 „Dėl Įvaikinimo apskaitos Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektą Nr. 13-2647-01, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, jog būsimų tėvių galimybių užtikrinti vaiko poreikius, saugią aplinką ir jį išlaikyti įvertinimui yra neabejotinai svarbūs duomenys apie jų materialinę padėtį, todėl minėtame projekte turėtų būti nurodyta kokie duomenys gali (turi būti) tokiais laikytini. Taip pat pasiūlyta papildyti projektą nuostatomis, nustatančiomis numatomą atestuotų socialinių darbuotojų paslaugų po įvaikinimo teikimą teikimo tvarką ir pagrindus, nurodyti bent pavyzdinį atsisakymo įrašyti norinčius įvaikinti asmenis į Norinčių įvaikinti Lietuvos Respublikos piliečių, nuolat gyvenančių Lietuvos Respublikoje, sąrašą pagrindų, aplinkybių sąrašą (arba pateikti nuorodas į atitinkamas šio aprašo nuostatas), nurodyti tikslią tokio atsisakymo apskundimo tvarką.

Paminėtina, jog Lietuvos Respublikos Vyriausybei pateiktame tvirtinti aukščiau nurodyto nutarimo projekte vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pastabos ir pasiūlymai neatsispindi, nurodytos teisinio reglamentavimo spragos nepašalintos.

4.2.3.2.2. Įvaikinimo duomenų bei būsimų tėvių asmens duomenų konfidencialumo užtikrinimas nagrinėjant bylas dėl nuolatinės globos vaikui nustatymo būsimų tėvių šeimose

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, nagrinėdama pareiškėjų skundus bei susipažinusi su savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių pateikta informacija apie duomenų teismams, nagrinėjantiems nuolatinės globos vaikui nustatymą būsimų tėvių šeimose teikimą, pastebėjo skirtingos praktikos formavimąsi apsaugant būsimų tėvių asmens duomenis ir užtikrinant būsimą įvaikinimo duomenų konfidencialumą. Manytina, kad šios tendencijos gali sudaryti prielaidas vaiko teisių pažeidimams atsirasti, taip pat neigiamai veikia vienodos teismų praktikos formavimąsi.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje turima informacija rodo, kad su galimomis būsimą įvaikinimo duomenų konfidencialumo išsaugojimo problemomis dažniausiai susiduria šeimos, įrašytos į Norinčių įvaikinti Lietuvos Respublikos piliečių, nuolat gyvenančių Lietuvos Respublikoje, sąrašą. Kadangi šie asmenys (šeimos) būna išklause bendrą tėvių ir globėjų rengimo (mokymo) programą ir gavę teigiamą išvadą dėl šeimos pasirengimo įvaikinti, neretai jiems (šeimai) pasiūloma globoti būsimą įvaikį, kurio tėvų valdžia dar nėra neterminuotai apribota (nors akivaizdu, jog vaikui nėra galimybės grįžti į biologinę šeimą) iki bus sudarytos teisinės prielaidos įvaikinimui. Tokiu atveju, siekiant sumažinti administracinę naštą būsimiems tėviams, taip pat greitesnio vaikų apgyvendinimo atrinktose šeimose, netaikomas reikalavimas pakartotinai lankyti mokymus (pagal tą pačią programą) ir gauti išvadą dėl tinkamumo tapti vaiko globėjais, o teismui, kartu su kitais įrodymais ir būsimų globėjų asmens duomenimis (vardu, pavarde, asmens kodu, duomenimis apie gyvenamąją vietą, finansinę ir materialinę padėtį, sveikatos būklę ir kt.), pateikiama išvada dėl tinkamumo tapti tėviais.

Priešingai, nei įvaikinimo bylose, nuolatinės globos nustatymo ir nuolatinio globėjo paskyrimo bylose duomenys apie globėjus nėra konfidencialūs, biologiniams vaiko tėvams (atsakovams) jie atskleidžiami (gali būti atskleidžiami) teismui įteikiant ieškinį ir jo priedus bei pastariesiems realizuojant teisę susipažinti su bylos medžiaga. Tokiu būdu gali būti atskleisti ir duomenys apie būsimą įvaikinimą ir tėvius.

Iš Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje turimos informacijos matyti, kad šioje srityje susiformavusi skirtinga praktika. Dažniausiai duomenys apie asmenų ketinimą ateityje įvaikinti ir kitokia informacija apie būsimus (galimus) vaiko tėvius, įskaitant išvadą dėl asmenų pasirengimo įvaikinti vaiką, neteikiama arba duomenys teikiami tik teismui (su priedašu „tik teismui“ arba gavus teismo leidimą atsakovams (biologiniams tėvams) duomenys apie būsimus

įtėvius neteikiami). Kai kuriose savivaldybėse (atitinkamai ir apylinkės teismuose) atsakovams (biologiniams vaiko tėvams) pateikiama tik dalis būsimų globėjų (ateityje – įtėvių) asmens duomenų, tačiau ir šiais atvejais nėra vienodos praktikos, kokie duomenys ir kokia apimtimi pateikiami.

Manytina, kad siekiant suvienodinti praktiką aptartoje srityje, galinčią lemti įvaikinimo duomenų konfidencialumo ir su tuo susijusių vaiko teisių pažeidimus, būtinas aktyvus teismų bei vaiko teisių apsaugos institucijų bendradarbiavimas ir vienodos praktikos formavimas tiek teismuose, tiek vaiko teisių apsaugos institucijose.

Atsižvelgdama į būtinybę formuoti vienodą praktiką paminėtoje srityje, taip pat į Teisėjų tarybos kompetenciją (tvirtinti Administravimo teismuose nuostatus, spręsti kitus administravimo teismuose klausimus; aprobuoti Teisėjų mokymo organizavimo ir įgytų žinių patikrinimo taisykles, mokymo programas, metinius kvalifikacijos tobulinimo planus, kt.), vaiko teisių apsaugos kontrolierė, kreipėsi į Teisėjų tarybą, prašydama apsvarstyti aukščiau nurodytą situaciją bei pateikti savo nuomonę dėl galimų vienodos praktikos tvarkant (renkant ir teikiant šalims) asmens duomenis teismuose nagrinėjamosiose bylose dėl nuolatinės globos nustatymo būsimų įtėvių šeimose formavimo galimybių teisėjų mokymų ir (ar) kitokių priemonių pagalba.

Teisėjų taryba informavo, jog Tarybos pirmininko pavaduotojo pavedimu Nacionalinė teismų administracija kreipėsi į Lietuvos Respublikos apylinkių ir apygardų teismus, prašydama pateikti nuomones ir pasiūlymus dėl nurodytų problemų sprendimo. Teismai, pateikę savo pastabas ir pasiūlymus sutarė, jog vaiko teisių apsaugos kontrolierės iškeltos problemos yra svarbios ir turėtų būti sprendžiamos ne teismų praktikos, o teisinio reguliavimo pakeitimų būdu.

Teisėjų taryba, apsvarsčiusi aukščiau minėtą klausimą 2013 m. balandžio 5 d. posėdyje, kreipėsi į Teisingumo ministeriją, prašydama svarstyti ir inicijuoti reikalingų civilinės teisės ir (arba) civilinio proceso įstatymų pakeitimus, įtvirtinant bylų dėl nuolatinės tėvų valdžios bei globėjo paskyrimo atskirumą arba pareiškėjo byloje dėl nuolatinio globėjo paskyrimo pareigą užtikrinti būsimų įtėvių konfidencialumą.

Teisingumo ministerija informavo vaiko teisių apsaugos kontrolierę, jog nurodytas klausimas buvo nagrinėtas Teisingumo ministerijoje ir nuspręsta aukščiau nurodytus Teisėjų tarybos siūlymus teikti svarstyti Teisingumo ministro įsakymu sudarytam Civilinio proceso kodekso priežiūros komitetui.

Tikimasi, jog artimiausiu metu bus inicijuoti teisės aktų pakeitimai, susiję su būsimų įtėvių asmens duomenų konfidencialumo užtikrinimu, nagrinėjant bylas dėl nuolatinės globos vaikui nustatymo būsimų įtėvių šeimose.

4.3. Vaikas švietimo sistemoje

Vaiko teisių konvencijos 28 straipsnis nustato, kad kiekvienas vaikas turi teisę į mokslą ir valstybės pareiga pasirūpinti, kad bent pradinis mokymas būtų nemokamas ir privalomas, kad vaikui būtų prieinamos įvairios tiek bendrojo, viduriniojo, profesinio mokymo formos, o aukštąjį išsilavinimą vaikas galėtų įgyti pagal gabumus. Valstybė turi pareigą kurti švietimo sistemas ir užtikrinti jų prieinamumą kiekvienam vaikui be jokios diskriminacijos ir nepriklausomai nuo vaiko socialinės padėties, kalbos, amžiaus ar kitų aplinkybių. Valstybė taip pat įsipareigojo imtis priemonių, skatinančių nuolat lankyti mokyklą ir mažinti mokinių skaičių paliekančių mokyklą, bei priemonių, jog mokykloje drausmė mokyklose būtų palaikoma metodais, atspindinčiais pagarbą vaiko orumui.

4.3.1. Mokyklos bendruomenė ir bendradarbiavimas

Teisės aktuose numatyta ne tik teisė, bet ir pareiga vaikams iki 16 metų mokytis. Tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą privalo imtis priemonių, užtikrinančių šios teisės ir pareigos vykdymą. Tėvai turi pareigą kontroliuoti ir koreguoti vaiko elgesį; užtikrinti vaiko parengimą mokyklai, jo mokymąsi pagal pradinio ir pagrindinio ugdymo programas iki 16 metų; užtikrinti

vaiko punctualų ir reguliarų mokyklos lankymą; dalyvauti parenkant vaikui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo programą ir mokyklą; bendradarbiauti su mokyklos vadovu, kitu švietimo teikėju, mokytojais, kitais specialistais, teikiančiais specialiąją, psichologinę, socialinę pedagoginę, specialiąją pedagoginę pagalbą, sveikatos priežiūrą, sprendžiant vaiko ugdymosi klausimus ir vykdyti jų rekomendacijas ir kt. Nors tėvų pareigos aiškiai įvardintos, pastarieji dažnai nenoriai bendradarbiauja su mokytojais, nesistengia pozityviai spręsti vaiko ugdymo(si) ir elgesio problemų.

Vaikų, jų tėvų ir mokytojų tarpusavio santykiai pirmiausia turi būti grįsti abipuse pagarba vienas kitam, tolerancija, supratingumu, o mokytojas savo darbe, ugdydamas ir puoselėdamas mokinių dvasines ir fizines galias, privalo atsižvelgti į kiekvieno mokinio individualius poreikius ir asmenybę. Pedagogai turėtų skirti didesnę dėmesį tarpusavio (vaiko, jo tėvų ir mokytojo) santykių gerinimui, švietimo pagalbos mokiniams, jų tėvams teikimui, ieškoti įvairesnių bendravimo su tėvais būdų ir formų.

Kaip rodo Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atlikti skundų tyrimai, dažnai viena mokykla negali išspręsti problemos, nes mokinio ugdymo ir elgesio problemas dažniausiai įtakoja visos šeimos problemos (tėvai nesirūpina vaiku, vaikas socialiai apleistas, tėvai nesidomi vaiko mokymusi ir elgesiu, neaprūpina mokymosi reikmėmis ir kt.). Minėtoms problemoms išspręsti būtinas bendradarbiavimas su kitomis institucijomis, įstaigomis bei ne tik švietimo pagalbos, bet ir socialinių paslaugų, esant poreikiui, teikimo organizavimas.

Nors mokykla dažnai nepajėgi viena išspręsti problemų, tačiau pastebėtina, jog ji neretai vengia problemos sprendimui į pagalbą pasitelkti kitas institucijas, įstaigas (savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrių, policiją ir kt.), ar net nesilaiko pareigos, numatytos teisės aktuose, jog ugdymo įstaiga, darbuotojai ir kiti asmenys, turintys duomenų apie būtinumą ginti vaiko teises ir interesus, privalo apie tai nedelsdami informuoti valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją pagal vaiko ar savo gyvenamąją vietą (Civilinio kodekso 3.250 straipsnio 1 dalis).

Pagalbos šeimai teikimas, socialinių paslaugų poreikio nustatymas ir jų teikimas, vaiko ugdymo(si) ir elgesio problemų sprendimas, atsakomybės už vaiko teisių pažeidimus (pavyzdžiui, netinkamai įgyvendinama tėvų valdžia, neužtikrinant tinkamo vaiko teisės į mokslą įgyvendinimą) taikymas ir kt. nėra sutelktas vienos institucijos rankose. Visame vaiko elgesio korekcijos procese itin svarbus vaidmuo tenka aktyviam bei tampriam nepilnamečio ir jo šeimos narių, švietimo ir ugdymo įstaigų, sveikatos priežiūros įstaigų, vaiko teisių apsaugos specialistų, policijos pareigūnų bei kitų valstybės ir savivaldybių institucijų bendradarbiavimui, kadangi tik bendras darbas leidžia užtikrinti ilgalaikės kompleksinės pagalbos teikimą vaikui ir jo šeimai bei galimybę stebėti, vertinti ir analizuoti teikiamos pagalbos efektyvumą bei poreikį.

Paminėtina, kad ataskaitiniu laikotarpiu buvo gauta ne tik skundų dėl netinkamų mokyklos veiksmų (neveikimo), sprendžiant mokinių ugdymo(si) ir elgesio problemas, bet ir pačių mokyklų kreipimusi (pranešimų) apie pažeidžiamas vaiko teises, netinkamą tėvų valdžios įgyvendinimą ir pan.

4.3.2. Saugios mokyklos aplinkos užtikrinimas

„<...> buvo nuskeltas dantis“, „jau kelis kartus patyrė pasityčiojimą“, „apie kiekvieną incidentą aš informuoju mokyklos administraciją, bet jokios pagalbos iš jų pusės nesulaukiau“, „mokykla neužtikrino mano vaiko saugumo ir neinformavo, kad buvo sužalotas mano vaikas“, „man svarbiausia, kad mano vaikas būtų saugus tiek mokykloje, tiek jos teritorijoje“. Tai tik keletas citatų iš Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje gautų skundų, kurios parodo, jog smurto, patyčių ir saugios mokyklos aplinkos užtikrinimo problema išlieka aktuali.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, tinkamas vaiko teisės į mokslą ir jo teisės mokytis savitarpio pagarba grįstoje, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje įgyvendinimas neįmanoma be mokyklos bendruomenės (mokinių, jų tėvų, pedagogų) pastangų ir geranoriškumo.

Mokykla privalo organizuoti darbą taip, kad vaikams būtų užtikrinta saugi mokyklos aplinka, saugumas pamokų ir pertraukų ir kitų užsiėmimų metu, o kiekvienas žinomas netinkamas mokinio elgesys (mokinio taisyklių pažeidimas ir kt.) būtų tinkamai įvertintas, aiškinamasi tokio elgesio priežastys ir, esant poreikiui, teikiama švietimo pagalba ne tik nukentėjusiajam, bet ir galimam smurtautojui.

Vaikas gali atlikti priešingą teisei veiką (pavyzdžiui, sumušti bendraklasį ir pan.) tokioje vietoje ir tokiu metu, kai tėvai negali realizuoti savo teisės ir pareigos į tėvų valdžią. Tokios situacijos galimos, kai vaikai yra ne tiesioginėje tėvų, o įstatymais įgalios vykdyti vaikų auklėjimą įstaigos priežiūroje: ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, mokykloje ir pan., ir tokiu atveju už vaiko priežiūrą atsakinga ta įstaiga²¹.

Tiriant Vaiko teisių apsaugos kontrolierė įstaigoje gaunamus individualius skundus pastebėta, jog ugdymo įstaigos netgi įvykus nelaimingam atsitikimui, ar paaiškėjus smurto (patyčių) atvejams tarp mokinių, vengia arba delsia apie tai informuoti kompetentingas institucijas, mokinio tėvus, galbūt tuo siekdamos išsaugoti mokyklos prestižą ir pan. Neatmestina prielaida, jog mokyklos nenoras tinkamai informuoti apie incidentus, yra tam tikras bandymas išvengti atsakomybės už galimai netinkamą vaikų priežiūrą ir pan.

Visuotinai pripažįstama, kad vaiko, suaugusiojo teisės ir laisvės negali būti atskiriamos nuo jų pareigų ir atsakomybės. Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laivėmis asmuo privalo prisiminti ir pareigas, o savo veiksmais nevaržyti kitų asmenų teisių ir laisvių. Deja, tenka pripažinti, kad neretai vaikai „užmiršta“ savo pareigas, o suaugusieji nepakankamai dėmesio skiria mokymui apie vaiko teises, kuris tuo pačiu neatskiriamas nuo mokymo apie pareigas ir atsakomybę.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktinė veikla rodo, kad vaiko elgesys yra vienas iš pagrindinių kriterijų, apsprendžiančių vaiko esamą ir būsimą vietą visuomenėje bei artimiausios vaiko aplinkos: tėvų, globėjų, mokytojų, draugų, kitų vaiko auklėjimo ir ugdymo procese dalyvaujančių asmenų bei visuomenės požiūrį į vaiką. Probleminio elgesio (smurtaujantys) vaikai yra problema, kurią vis dar esame linkę „spręsti“ tiesiog pašalinant mokinį iš mokyklos, o ne ieškant pozityvių konflikto sprendimo būdų.

Pastebėtina mokykloje kylančių konfliktų sprendimo kultūros stoka. Nereti atvejai, kai mokykloje įvykusio konflikto metu nukentėjusį mokinį bandoma paversti kaltuoju, nesistengiama jam suteikti pagalbą, todėl pareiškėjai su nuoskauda skunduose rašo, jog „*daromas psichologinis spaudimas, <...> neva vaikas kaltas ir motina kalta, bet tik ne mokykla*“. Nukentėję dėl smurto vaikai dažniausiai priversti pakeisti ugdymo įstaigą, taip norėdami išvengti stigmatizavimo, dar didesnio psichologinio spaudimo, ieškodami palankesnės ir saugesnės ugdymosi aplinkos.

Dažnai nesiaiškinamos konkretaus įvykio aplinkybės, dar labiau aštrinama situacija ir netgi supriešinama klasės, mokyklos bendruomenė – viena dalis bendruomenės (tėvai) rašo kolektyvinius prašymus (reikalavimus) pašalinti mokinį iš mokyklos, o kita – reikalauja apginti nuo psichologinio spaudimo, persekiojimo ir skundžiasi tokių prašymų neteisėtumu.

Bet koks smurtas, patyčių atvejis mokykloje nėra toleruotinas ir vertintinas kaip vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimas. Galima teigti, kad ne visada pedagogai objektyviai gali pastebėti mokinių tarpusavio konfliktus, todėl ypač svarbu vaikams diegti nuostatą, jog apie patirtas patyčias, smurto atvejus būtina nedelsiant pranešti pedagogams, tėvams. Ypač svarbu, kad mokiniai žinotų, jog mokykla reaguos net į smulkiausius smurtinius įvykius mokykloje. Jeigu mokykla nereaguoja, mokiniai gali suprasti, kad netinkamas elgesys yra toleruojamas, už netinkamą elgesį nebus taikomos teisės aktuose numatytos drausminio poveikio priemonės. Deja, atlikti individualių skundų tyrimai rodo, kad ne visų teisės pažeidėjų veiksmai tinkamai, laikantis teisės aktuose įtvirtintų nuostatų, įvertinami, ir nukentėjusieji pagrįstai jaučią skriaudą bei pagrįstai skundžiasi, jog nesulaukė pagalbos ir palaikymo.

²¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. liepos 19 d. nutarimas byloje Nr. N-444-1379-07.

Pažymėtina, kad mokykla, spręsdama mokinių elgesio problemą, mokinių saugumo užtikrinimo klausimą, ugdymo(si) problemas, turėtų nuolat vertinti teikiamos pagalbos mokiniams, jų tėvams ir mokytojams bei vykdomų prevencinių priemonių veiksmingumą bei ieškoti efektyviausių būdų, užtikrinančių pozityvų vaikų elgesį mokykloje bei saugią mokyklos aplinką.

4.3.3. Mokinių šalinimas iš mokyklos

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atlikti individualių skundų tyrimai rodo, kad ugdymo įstaigos ne visada tinkamai taiko reglamentuotas drausminio poveikio priemones mokiniams ir pašalina mokinius iš mokyklos, nesilaikydamos teisės aktų nuostatų, o jų vidaus dokumentai (mokyklos nuostatai ir kt.) prieštarauja Švietimo įstatymo, Vaiko teisių apsaugos pagrindų ir kitų įstatymų nuostatomis. Ataskaitiniais metais ne kartą buvo vertintas sankcijos – pašalinimo iš ugdymo įstaigos – teisėtumas.

Švietimo įstatymo 59 straipsnio 5 dalies 7 punktą nustato, kad mokyklos vadovas už švietimo įstaigos vidaus tvarkos taisyklių ir mokinio elgesio normų pažeidimą gali skirti mokiniui drausmines auklėjamojo poveikio priemones, numatytas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme. Minėto įstatymo 49 straipsnio 1 dalies 6 punktą, reglamentuojantis mokytojo teises, taip pat nurodo, jog mokiniui gali būti skiriamos (inicijuojamas skyrimas) drausminio auklėjimo priemonės, nurodytos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, mokyklose turi būti aiškūs mokiniams taikomų sankcijų vaidmuo bei tikslas, jos turi būti taikomos tinkamai ir pagal paskirtį. Taikant mokiniui sankcijas (drausminio auklėjimo pobūdžio priemones) turi būti laikomasi tam tikrų reikalavimų: sankcija turi būti siekiama pakeisti mokinio elgesį; sankcija turėtų sušvelninti, bet nepašalinti susiklosčiusios situacijos; sankcijos turi būti taikomos sąžiningai ir laiku, išsaugant konflikto šalių orumą; sankcijos turi būti proporcingos padarytam nusizengimui, turi būti atsižvelgiama į nusizengimo padarymo priežastį ir sunkumą, taip pat į tokio elgesio pakartotinumą, nusizengimo padarymo aplinkybes ir kt.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 49 straipsnis numato drausmės bei auklėjamąsias priemones, kurios gali būti taikomos vaikui. Vaikui už netinkamą elgesį, drausmės pažeidimus, teisėtvarkos pažeidimus ir kt. atitinkamai gali būti taikomos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme numatytos priemonės, arba taikoma administracinė arba baudžiamoji atsakomybė (kai vaikas yra sulaukęs atsakomybei kilti reikiamo teisės aktuose numatyto amžiaus). Už mokymo įstaigos vidaus tvarkos taisyklių ir mokinio elgesio normų pažeidimus Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 49 straipsnio 2 dalis numato sąrašą drausminių auklėjamojo poveikio priemonių vaikui, t.y. pastaba, papeikimas, griežtas papeikimas, atitinkamas elgesio įvertinimas, kitos įstatymų nustatytos poveikio priemonės. Pažymėtina, kad poveikio priemonės vaikams taip pat reglamentuoja Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, sisteminė minėtų įstatymų analizė leidžia teigti, kad Švietimo įstatymas, Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas bei Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas galimybės pašalinti vaiką iš mokyklos nereglamentuoja, o siekiant pašalinti, taip pat įvertinti, tam tikrą susiformavusį ydingą vaiko elgesį gali būti taikomos tik drausminės auklėjamojo poveikio priemonės, kurios griežtai reglamentuotos įstatymuose.

Atsižvelgiant į vaiko teisės į mokslą įgyvendinimo garantijas, minėti Lietuvos Respublikos įstatymai nenumato galimybės pašalinti mokinį iš mokyklos, tačiau reglamentuoja sąlygas ir atvejus, kai mokinys gali būti perkeliamas į kitą mokyklą. Švietimo įstatymo 29 straipsnio 10 dalis nustato, kad mokykla, dėl objektyvių priežasčių negalinti užtikrinti mokiniui, kuris mokosi pagal privalomojo švietimo programas, psichologinės, specialiosios pedagoginės, specialiosios ar socialinės pedagoginės pagalbos, suderinusi su jo tėvais (globėjais, rūpintojais), pedagogine psichologine bei vaiko teisių apsaugos tarnyba, siūlo jam mokytis kitoje mokykloje.

Minėta norma aiškiai nurodo, jog siūlymas (iniciatyva) mokiniui mokytis kitoje mokykloje turi būti objektyviai teisiškai pagrįstas ir laikomasi tam tikros procedūros, t. y. mokinio perkėlimas į kitą mokyklą galimas tik suderinus tai su mokinio tėvais (globėjai, rūpintojais) ir atitinkamomis institucijomis. Minėto įstatymo 29 straipsnio 11 dalis nustato, kad Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nustatytais pagrindais ir tvarka mokinys gali būti perkeltas į kitą mokyklą arba jam gali būti skirta kita minimalios ar vidutinės priežiūros priemonė. Atitinkamai Švietimo įstatymo 59 straipsnio 5 dalies 8 punktas numato įgaliojimą švietimo įstaigos vadovui kreiptis į savivaldybės administracijos direktorių dėl minimalios ir vidutinės priežiūros priemonės vaikui skyrimo. Tačiau mokyklos, kaip rodo atlikti individualių skundų tyrimai, net ir esant pagrindui mokiniį perkelti mokytis į kitą mokyklą, nesilaiko nustatyto reglamentavimo ir imasi veiksmų (mokinį pašaliną iš mokyklos), pažeidžiančių vaiko teisę į mokslą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atlikusi skundų tyrimus bendrojo ugdymo mokykloms rekomendavo peržiūrėti mokyklos nuostatų, vidaus tvarkos taisyklių, ugdymo paslaugų sutarčių ir kitus mokyklos veiklą reglamentuojančius teisės aktus ir inicijuoti jų pakeitimus, siekiant užtikrinti tinkamą vaiko teisės į mokslą įgyvendinimą.

4.3.4. Mokyklos nelankančių vaikų problema

Ataskaitiniais metais, atliekant individualaus skundo tyrimą, nustatyta, jog tėvai ne visada tinkamai užtikrina vaiko teisės į mokslą įgyvendinimą, t.y. neužtikrina, jog vaikas mokytųsi ir reguliariai lankytų. Nors mokyklos, savivaldybių atsakingi darbuotojai, pasitelkdami kitų institucijų (policijos ir kt.) pagalbą ieško nesimokančių vaikų, nesimokančių vaikų problema išlieka aktuali, ypač išvykusių gyventi į užsienį ar pakeitusių gyvenamąją vietą, tačiau nedeklaravusių gyvenamosios vietos pakeitimo ir (ar) išvykimo į užsienio valstybes.

Paminėtina, kad Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko 2011 m. gruodžio 23 d. potvarkiu Nr. 323 sudaryta darbo grupė, kurioje dalyvavo Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas, dėl nesimokančių vaikų nustatymo ir paieškos problemų sprendimo, dar 2012 m. balandžio 2 d. išvadose pateikė pasiūlymus dėl Nesimokančių vaikų ir mokyklos nelankančių mokinių informacinės sistemos (NEMIS) tobulinimo ir kt. Buvo pasiūlyta, siekiant išvengti klaidų, automatizuoti NEMIS sistemą (sukurti programinius įrankius automatiniam Mokinių ir Gyventojų registro duomenų suluginimui), sudaryti prielaidas automatiškai sutikrinti NEMIS ir kitų informacinių sistemų duomenis (Socialinės paramos šeimai informacinės sistemos (SPIS), Lietuvos Respublikos draudžiamųjų privalomuoju sveikatos draudimu registro (SVEIDRA), Lietuvos Respublikos apdraustųjų valstybinio socialinio draudimo ir valstybinio socialinio draudimo išmokų gavėjų registro (SODRA) ir kt. manytina, kad NEMIS sistemos patobulinimas užtikrintų tikslesnę nesimokančių vaikų apskaitą. Tačiau, kaip informavo Švietimo ir mokslo ministerija, įgyvendinant Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. balandžio 25 d. nutarimu Nr. 466 patvirtinto Savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų apskaitos tvarkos aprašo nuostatas, dar tebevykdomi Nesimokančių vaikų ir mokyklos nelankančių mokinių informacinės sistemos tobulinimo darbai (vyksta NEMIS nuostatų projekto derinimas su kitomis institucijomis).

4.3.5. Neformaliojo vaikų švietimo (išskyrus ikimokyklinį ir priešmokyklinį) užtikrinimo savivaldybėse atskiros problemos

Ataskaitiniu laikotarpiu Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje buvo gautas Šiaulių rajono vaikų, ugdomų Šiaulių miesto neformaliojo ugdymo įstaigose, tėvų prašymas dėl Šiaulių miesto savivaldybės tarybos 2012 m. sausio 26 d. sprendimo Nr. T-6, kuriuo buvo pakeista mokinių priėmimo į Šiaulių miesto savivaldybės mokyklą, vykdančias neformaliojo vaikų švietimo programas, tvarka įvertinimo. Atsižvelgiant į tai, jog įstatymo leidėjas nesuteikė teisės vaiko teisių apsaugos kontrolieriui iš esmės tirti savivaldybių tarybų (kaip kolegialios institucijos) veiksmų bei nagrinėti klausimų, kurie nagrinėjami teisme ir siekiant įvertinti

neformaliojo vaikų švietimo įgyvendinimo praktiką visose savivaldybėse, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje buvo atliktas tyrimas, kurio metu vertinta informacija iš visų savivaldybių apie vaikų neformaliojo švietimo (išskyrus ikimokyklinį ir priešmokyklinį) įgyvendinimą savivaldybėse: susiformavusią praktiką nustatant atskiras sąlygas dėl vaikų priėmimo į šio tipo mokyklas, nustatant užmokestį už neformalųjį švietimą dydį ir pan., siekiant įvertinti situaciją ir ateityje preventyviai užkirsti kelią galimam vaiko teisių pažeidimui, atitinkamai formuojant baigiamąsias išvadas ir rekomendacijas pagal suformuotą teismo praktiką.

□ *Vaiko geriausių interesų užtikrinimas ir savivaldybių veiklos laisvė, įgyvendinant savarankiškas funkcijas bei priimant sprendimus*

Vietos savivaldos įstatymo 6 straipsnio 8 punktu bei 5 straipsnio 1 dalies 1 punktu, vaikų ir suaugusiųjų neformaliojo švietimo organizavimas, vaikų ir jaunimo užimtumo organizavimas yra savarankiška savivaldybių funkcija, kurią savivaldybė atlieka pagal Konstitucijos ir įstatymų suteiktą kompetenciją, įsipareigojimus bendruomenei ir šios interesais. Vietos savivaldos įstatymo 5 straipsnio 4 dalis nustato, jog savivaldybė gali perduoti įgyvendinti administracinių ir viešųjų paslaugų funkcijas kitai savivaldybei abipusiu savivaldybių tarybų sutarimu sutarčių pagrindu, tačiau už šių funkcijų įgyvendinimą atsakinga yra funkcijas perduodanti savivaldybė.

Savivaldybių veiklos ir vaiko geriausių interesų principo užtikrinimo kontekste pažymėtina, kad savivaldybių institucijų veiklos laisvė ir savarankiškumas, bendruomenės ir atskirų savivaldybės gyventojų interesų derinimas, priimant sprendimus, turi būti įgyvendinami įvertinant asmenų grupės, dėl kurios priimamas sprendimas, specifinę padėtį ir tai grupei nustatyto teisinio reglamentavimo prioritetus. Būtent dėl to, jog vaikai yra viena iš labiausiai pažeidžiamų socialinių grupių, jų teisių apsauga reglamentuota atskiru įstatymu. Šios aplinkybės leidžia daryti išvadą, kad vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimui visais atvejais turi būti suteikiamas prioritetas.

Tyrimo metu vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė Šiaulių miesto ir rajono savivaldybių dėmesį, kad savivaldybės nesugebėjo pasiekti jokio susitarimo (bent laikino) iki klausimo išnagrinėjimo teisme ir neatsižvelgė į vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tyrimo metu teiktas rekomendacijas, todėl padarė išvadą, kad sprendimo priėmimo procedūros kontekste nebuvo vadovautasi vaiko teisių ir teisėtų interesų prioritetiškumo principu.

□ *Vaikų neformaliojo švietimo paslaugų teikimo ir finansavimo politika*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į iš Vaiko teisių konvencijos kylančius įsipareigojimus ir pažymėjo, kad pareiga imtis „visų reikiamų administracinių ir kitų priemonių...“ reiškia, jog turi būti kuriama suderintų veiksmų sistema vaikų teisėms įgyvendinti. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, vertindamas atskirų valstybių ataskaitas, atkreipė dėmesį į teigiamus savivaldybių paslaugų decentralizacijos aspektus, tačiau išreiškė susirūpinimą, kad dėl to atsirado politikos trūkumai ir skirtumai, susiję su paslaugų vaikams teikimu ir prieinamumu. Komitetas rekomendavo, kad valstybės veiksmingiau užtikrintų, jog savivaldybės gerbtų valstybės politikos sistemą, saugančią vaikus nuo visų formų diskriminacijos įgyvendinant Konvenciją.

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad neformaliojo vaikų švietimo, kaip savarankiškos savivaldybių funkcijos įgyvendinimas, lemia skirtumus, susijusius su paslaugų vaikams teikimu ir prieinamumu. Savivaldybės nurodė, jog finansavimas lemia ne tik priėmimo sąlygų nustatymą, tačiau ir tai, jog neretai šiai sričiai savivaldybėse neskiriamas pakankamas dėmesys, nes esant biudžeto stygiui, neretai lėšos mažinamos būtent šiam sektoriui ir pan.

Atsižvelgiant į tyrimo metu gautą informaciją apie numatomus pokyčius neformaliojo vaikų švietimo srityje, vaiko teisių apsaugos kontrolierė padarė prielaidą, kad valstybės požiūris ir kryptys neformaliojo vaikų švietimo tobulinimo srityje nukreipti į politikos trūkumų ir skirtumų, susijusių su paslaugų vaikams teikimu ir prieinamumu, šalinimą, tačiau atkreipė dėmesį, kad išlieka būtinybė užtikrinti valstybės bei vietos savivaldos politikos ir veiksmų

suderinamumą, aiškią politiką savivaldybių atsakomybės pasidalinimo klausimais, tobulinant neformaliojo vaikų švietimo finansavimą, diegiant naują finansavimo modelį, aiškiai išspręsti savivaldybių prisidėjimo prie finansavimo ir atsakomybės klausimą.

☐ *Vaikų priėmimo į neformaliojo švietimo įstaigas sąlygų nustatymas*

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau – Teismas) 2013 m. lapkričio 20 d. galutine ir neskundžiama nutartimi suformuota praktika ir teisės normų išaiškinimas yra aktualus sprendžiant vaiko teisių į neformalųjį švietimą užtikrinimo ir įgyvendinimo klausimus. Teismas pripažino, kad negali būti nustatomos tokios vaikų priėmimo sąlygos, kurios sudaro skirtingas galimybes vaikams lankyti neformaliojo švietimo įstaigas, priklausomai nuo jų registracijos vietos, t. y. atsižvelgiant į tai, ar jų gyvenamosios vietos registracijos savivaldybė yra sudariusi sutartį su kita savivaldybe dėl išlaidų už vaiko ugdymą atlyginimo.

Savivaldybėms tenkančios finansinės naštos pasidalinimo kontekste pažymėtina, kad savivaldybei, manant, kad yra daromi nuostoliai jos biudžetui, nes kita savivaldybė vengia vykdyti jai pavestas funkcijas, nepagrįstai sutaupo jos sąskaita ir neišnaudoja jos teritorijoje gyvenančių vaikų švietimui skirtinų lėšų, o ji turi teikti paslaugas ir kitų savivaldybių gyventojams, turi teisę įstatymų nustatyta tvarka dėl to kreiptis į teismą, prašydama, kad jai būtų atlyginti patirti ir susidarę nuostoliai.

Iš tyrimo metu gautos visų savivaldybių pateiktos informacijos nustatyta, kad atskiros savivaldybės yra nustačiusios skirtingas vaikų priėmimo sąlygas į mokyklas, vykdančias neformaliojo švietimo programas, bei į formalųjų švietimą papildančio ugdymo mokyklas, susijusias su vaikų gyvenamąja vieta arba (ir) sąlygą, kad priimami vaikai, kurie mokosi savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklose, numatydamos galimybes kitų savivaldybių teritorijoje gyvenantiems vaikams lankyti savivaldybės šio tipo švietimo įstaigas, esant laisvų vietų, arba jos nenumatydamos. Sąlygų, nesusijusių su ugdymui reikalingais gebėjimais, nustatymas grindžiamas finansavimo našta, tenkančia savivaldybei, arba išimtinai savivaldybės bendruomenės (vaikų) pirmumo interesais.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atlikusi tyrimą, pažymėjo, kad nepaisant to, jog tiesioginis savivaldybių atsakomybės pasidalinimo šioje srityje klausimas aktualus ne visoms savivaldybėms, siekiant užkirsti kelią galimam vaiko teisių pažeidimui bei užtikrinti savivaldybės atsakingų institucijų priimamų sprendimų teisėtumą, būtina pastaruosius suderinti su suformuota teismo praktika, kylančius atsakomybės už paslaugų finansavimą klausimus spręsti savivaldybėms bendradarbiaujant arba, esant ginčui, kreipiantis į teismą (dėl atsirandančių nuostolių atlyginimo), o vaikams užtikrinant lygias galimybes lankyti pasirinktas neformaliojo švietimo įstaigas.

☐ *Užmokestis už vaikų neformalųjį švietimą*

Pagal Teismo suformuotą praktiką, mokesčio už neformaliojo švietimo programas dydžio diferenciacija sudaro skirtingas galimybes lankyti minėtas įstaigas vaikams priklausomai nuo jų gyvenamosios vietos ir pažeidžia vaikų interesus – vaiko gyvenamoji vieta nesietina su jokiais objektyviomis tokią diferenciaciją pateisinančiomis aplinkybėmis.

Pagal pateiktą Teismo išaiškinimą, Švietimo įstatymas leidžia numatyti atlyginimą už neformalųjį švietimą mažinti ir numato du tokius mažinimo kriterijus: pirma, mokinių gabumus ir antra, tėvų (globėjų, rūpintojų) socialinę padėtį.

Iš tyrimo metu gautos informacijos padaryta išvada, jog savivaldybės nėra nustačiusios skirtingo apmokėjimo dydžio vaikams, priklausomai nuo jų gyvenamosios vietos (išskyrus savivaldybes, kurios savivaldybei tenkančias išlaidas atlygina tarpusavyje susitarimų pagrindu, tačiau visos savivaldybei tenkančios finansavimo naštos neperkelia tėvams). Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pažymėjo, kad siekiant ateityje užtikrinti vietos savivaldos priimamų sprendimų teisėtumą bei vaikų interesus, būtina užtikrinti, jog priimami sprendimai atitiktų aukščiau išdėstytą Teismo suformuotą praktiką, kuri leistų užtikrinti sprendimų teisėtumą ir vaikų geriausių interesų užtikrinimą.

Atlikusi tyrimą vaiko teisių apsaugos kontrolierė priėmė sprendimą ir pateikė šias rekomendacijas atsakingoms institucijoms:

- siūlyti Švietimo ir mokslo ministerijai įgyvendinant neformaliojo vaikų švietimo finansavimo tobulinimą užtikrinti valstybės bei vietos savivaldos politikos veiksmų suderinamumą, aiškiai išspręsti savivaldybių atsakomybės už šių paslaugų finansavimą klausimą, įvertinti ir skirti deramą dėmesį formalųjį švietimą papildančio ugdymo srityje;

- rekomenduoti savivaldybėms peržiūrėti ir suderinti savivaldos atsakingų institucijų priimtus teisės aktus, reglamentuojančius vaikų priėmimo į savivaldybių mokyklas, vykdančias neformaliojo švietimo programas, bei nustatančius užmokestį už šias švietimo paslaugas, su teisės aktų nuostatomis bei suformuota Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika ir pašalinti priežastis ir sąlygas ateityje galimam vaiko teisių pažeidimui, siekiant užtikrinti teisingą ir nediskriminuojantį vaikų dalyvavimą neformaliojo švietimo veiklose nepriklausomai nuo jų gyvenamosios vietos;

- rekomenduoti Šiaulių miesto ir rajono savivaldybėms, taip pat ir kitoms savivaldybėms užtikrinti, kad ateityje sprendžiant įvairius su vaiko teisių įgyvendinimu susijusius klausimus, priimant sprendimus, kurie gali įtakoti (ar įtakoja) vaiko gerovę, būtų deramai atsižvelgiama į geriausių vaiko interesų principą ir jo taikymo standartus.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pateikė pažymą Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovams apskrityse ir Lietuvos savivaldybių asociacijai.

4.3.6. Mokyklose vykdomų prevencinių programų ir teikiamos pagalbos prieinamumas bei efektyvumas

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje ataskaitiniais metais buvo atliktas tyrimas dėl ugdymo įstaigose vykdomų prevencinių programų bei teikiamos pagalbos mokiniams prieinamumo ir efektyvumo²². Įvertinus 43 Tauragės apskrities (pilotinio regiono) ugdymo įstaigų bei 4-ių (Jurbarko, Pagėgių, Šilalės, Tauragės rajonų) savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių užpildytose tyrimo anketose pateiktą informaciją, tyrimo metu buvo nustatyta, kad:

- aktualiausios vaikams kylančios problemos – tabako naudojimas (51 proc.), psichologinis (58 proc.) ir fizinis (56 proc.) smurtas, alkoholio vartojimas (44 proc.) ir mokyklos nelankymas (35 proc.);

- dažniausiai smurtą kitų vaikų atžvilgiu naudoja mokiniai, kilę iš socialinės rizikos šeimų, kurie, tikėtina, perima iš šeimos santykių aiškinimosi modelį;

- mokyklos informuoja policijos pareigūnus ne apie visus joms žinomus vaiko teisių pažeidimo atvejus, kurių metu prieš vaiką buvo panaudotas smurtas;

- ne visose mokyklose numatyti ir įsteigti pagalbą mokiniui teikiančių specialistų etatai, nors, pagal ugdymo įstaigoje besimokančių vaikų skaičių, jie galėtų ir turėtų būti steigiami;

- dėl kylančių problemų vaikai dažniausiai kreipiasi į auklėtoją (63 proc.) ir kitus mokytojus (51 proc.), taip pat į socialinį pedagogą (44 proc.) ar į mokyklos administraciją (42 proc.);

- ne visada pakankamas ugdymo įstaigų bendradarbiavimas su savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriais;

- ugdymo įstaigose nepakankamai plačiai įgyvendinamos ilgalaikės prevencinės programos, nukreiptos į vaikų socialinių emocinių įgūdžių ugdymą;

- per mažas vaikų dalyvavimas ir jų įtraukimas į smurto ir patyčių problemų sprendimo ugdymo įstaigoje procesą;

²² Vaiko teisių apsaugos kontrolierės 2013 m. birželio 10 d. pažyma Nr. (6.6.-2012-171)-PR-102 „Dėl mokyklose vykdomų prevencinių programų ir teikiamos pagalbos vaikams prieinamumo ir efektyvumo“, paskelbta Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos interneto svetainės (<http://vaikams.lrs.lt>) skyriuje „Vaiko teisių padėties vertinimas“, dalyje „Apibendrinimai/Tyrimai“ (<http://www3.lrs.lt/docs2/ZLJENTFZ.PDF>)

- per mažai tėvų įsitraukia į ugdymo įstaigų vykdomas prevencines programas.
- Remdamasi tyrimo rezultatais, vaiko teisių apsaugos kontrolierė siūlė mokykloms:
- svarstyti ilgalaikių prevencijos programų, nukreiptų į socialinių ir emocinių įgūdžių ugdymą, įgyvendinimo mokykloje galimybes;
 - skatinti mokytojų, klasės vadovo (auklėtojo), mokyklos socialinio pedagogo, psichologo bei kitų pagalbą mokiniui teikiančių specialistų tarpusavio bendradarbiavimą, operatyvų informacijos apie mokinių turimas/keliamas problemas keitimąsi;
 - užtikrinti mokyklos personalo nuolatinį kvalifikacijos kėlimą konfliktų valdymo ir sprendimo, mokinių psichologijos ir kt. klausimais;
 - aktyviai bendradarbiauti su kitų suinteresuotų institucijų – savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus, pedagoginės psichologinės tarnybos, policijos komisariato ir kt. – specialistais (pareigūnais), siekiant efektyviai spręsti smurto problemas;
 - aktyviau įtraukti vaikus į smurto ir patyčių problemos ugdymo įstaigose sprendimo procesą;
 - skatinti tėvus aktyviai dalyvauti ugdymo įstaigos vykdomose socialinių ir emocinių įgūdžių ugdymo bei smurto (patyčių) prevencijos programose.
- Taip pat vaiko teisių apsaugos kontrolierė pateikė siūlymus savivaldybėms: spręsti pagalbą mokiniui teikiančių specialistų trūkumo mokyklose problemą; skatinti ugdymo įstaigas įgyvendinti ilgalaikes ir visą mokyklos bendruomenę apimančias socialinių–emocinių įgūdžių ugdymo programas.

4.3.7. Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo organizavimo problemos Vilniaus mieste

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į gautus paklausimus, prašymus ir skundus dėl Vilniaus miesto savivaldybės ketinimo skubiai, nuo rugsėjo mėnesio, daugumą priešmokyklinio ugdymo grupių perkelti į bendrojo lavinimo mokyklas, kreipėsi į Vilniaus miesto savivaldybę, atkreipdama jos dėmesį į tai, kad Švietimo įstatymas nedraudžia priešmokyklinio ugdymo grupes perkelti į bendrojo lavinimo mokyklas, tačiau šios patalpos turi atitikti Lietuvos higienos normos HN 75:2010 „Įstaiga, vykdanči ikimokyklinio ir (ar) priešmokyklinio ugdymo programą. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ nustatytus reikalavimus. Be to, mokykla turi turėti leidimą–higienos pasą vykdyti priešmokyklinį ugdymą, priešingu atveju perkėlimas negali būti vykdomas.

Vilniaus miesto savivaldybė atsižvelgė į vaiko teisių apsaugos kontrolierės pastabas ir paaiškino, kad priešmokyklinio ugdymo grupių perkėlimas į mokyklas vyks pamažu, pritariant įstaigų bendruomenei, sutinkant tėvams ir nepažeidžiant vaikų teisių į saugias ir jų ugdymuisi pritaikytas patalpas ir teritoriją. Taip pat informavo, kad minėto projekto įgyvendinimas bus derinamas su Vilniaus visuomenės sveikatos centru, kuris išduoda leidimą–higienos pasą ir yra atsakingas už Lietuvos higienos normos HN 75:2010 reikalavimų kontrolę.

Taip pat paminėtina, jog Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje tiriant skundus dėl vaiko teisių pažeidimo ikimokyklinio ugdymo įstaigose, dažniausiai nustatomas Lietuvos higienos normos HN 75:2010 reikalavimų pažeidimas – leistino vaikų skaičiaus grupėje viršijimas, ypačingai Vilniaus mieste. Ataskaitiniu laikotarpiu, Vilniaus visuomenės sveikatos centras, siekdamas užtikrinti visuomenės sveikatos saugos teisės aktų reikalavimus atitinkančią aplinką, organizavo pasitarimą, skirtą aptarti Vilniaus miesto ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigų perpildymo problemą ir rasti minėtos problemos sprendimo būdus.

Pasitarimo metu buvo nuspręsta, kad Vilniaus visuomenės sveikatos centras, vykdydamas ikimokyklinių vaikų ugdymo įstaigų valstybinę visuomenės sveikatos saugos kontrolę, kontroliuos, kaip šiose įstaigose vykdomi reikalavimai, susiję su vaikų skaičiumi grupėje, o nustatę pažeidimus, taikys atsakomybės priemones. Taip pat Vilniaus miesto savivaldybei buvo pasiūlyta tobulinti priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės ikimokyklinio ugdymo įstaigas

sistemą, t. y. nenukreipti į ugdymo grupes didesnio vaikų skaičiaus nei leidžia Lietuvos higienos norma HN75:2010.

4.3.8. Suimtų ir nuteistų nepilnamečių teisės į mokslą užtikrinimas

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas garantuoja kiekvienam vaikui teisę naudotis visomis Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytomis vaiko teisėmis ir laisvėmis, nebūti diskriminuojamu dėl kokių nors aplinkybių. Įstatyme taip pat akcentuojama, kad apribojus ar atėmus vaikui laisvę, negali būti ribojamos kitos jo teisės – tarp jų teisė į mokslą, kurios nėra tiesiogiai susijusios su laisvės ribojimu ar atėmimu.

Atsižvelgiant į tai, paminėtina, jog ne vienerius metus egzistuoja ir nėra iš esmės išsprendžiama nepilnamečių, kurių laisvė suvaržyta (suimti, atlieka arešto, laisvės atėmimo bausmes; faktiškai esančių Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje – pataisos namuose), ugdymo problema.

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė, reaguodama į Kauno „Aitvaro“ vidurinės mokyklos bendruomenės kreipimąsi dėl nesklandumų, kylančių organizuojant bei užtikrinant suimtų ar atliekančių laisvės atėmimo bausmę nepilnamečių, esančių Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje – pataisos namuose (toliau – Kauno NTI–PN), ugdymą kreipėsi į Švietimo ir mokslo ministeriją.

Vieni iš probleminių aspektų – klasių komplektavimas ir ugdymo programų nustatymas.

Mokykla kartu su Kauno miesto savivaldybės administracijos Švietimo, kultūros ir turizmo plėtros reikalų valdybos Švietimo ir ugdymo skyriumi, Mokinių registro tvarkytoju sprendė klasių formavimo tardymo izoliatoriuje ir pataisos namuose, ugdymo programų parinkimo problemas ir planavo ugdymo proceso organizavimui būtinas lėšas, kurios sudarytų galimybę užtikrinti kokybišką ugdymo organizavimą, parengė mokytojų krūvių tarififikaciją, sudarė pamokų tvarkaraščius ir kt., tačiau nepaisant priimtų sprendimų, mokslo metų pradžioje (2013 m. spalio mėn.) Kauno „Aitvaro“ vidurinė mokykla buvo informuota, kad būtina patikslinti Mokinių registro (mokinio krepšelio) duomenis, nurodant, kad 16 metų ir vyresni mokiniai yra mokomi pagal suaugusiųjų programas.

Mokykla atkreipė dėmesį į tai, kad Kauno NTI–PN esantys asmenys yra nepagrįstai išskiriami, nes miestų pradinėse, pagrindinėse, vidurinėse mokyklose ar progimnazijose, gimnazijose (iš kurių mokiniai atvyksta) mokiniai neskirstomi į atskiro tipo grupes ir mokomi pagal bendrojo ugdymo programas. Ugdant mokinius pagal suaugusiųjų programas, nėra užtikrinta galimybė mokiniams tinkamai pasiruošti (mokinius paruošti) pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrai ar brandos egzaminams, nėra užtikrintas ugdymo tęstinumas, mokinių saugumas, užimtumas ir socializacija. Specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai taip pat turėtų būti mokomi pagal suaugusiųjų ugdymo programas. Kitas aspektas – visi mokiniai privalėtų būti atskirti į visiškai atskiras grupes (klases) arba mokomi pagal savarankiško ugdymo modelį (rengti jiems individualius tvarkaraščius ir t.t.). Iš 14–15 metų mokinių (tokių būna apie 15–25) vargiai įmanoma sudaryti klases, neviršyti sąmatos.

Kreipimesi, adresuotame Švietimo ir mokslo ministerijai, atsižvelgdama į mokyklos nurodytą situaciją bei tai, jog Kauno NTI–PN esančių nepilnamečių ugdymo organizavimo problema yra gerai žinoma kompetentingoms valstybės ir savivaldybės institucijoms, vaiko teisių apsaugos kontrolierė išdėstė nuomonę, jog sprendimai priimami neatsižvelgiant į visuotinai privalomo geriausių vaiko interesų bei diskriminaciją draudžiančių principų reikalavimus. Vienas iš bendrųjų vaiko teisių apsaugos principų – pirmiausia atsižvelgti į tai, kas geriausia vaikui, įpareigoja tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant, tiek sprendžiant kitus klausimus, kurių teisės aktai nereglamentuoja, visada būtina įvertinti sprendimą ar bet kokią kitą veiksmą vaiko interesų požiūriu bei užtikrinti, kad jie nebūtų pažeisti. Diskriminaciją draudžiantis principas įpareigoja gerbti ir garantuoti visas teises kiekvienam vaikui, be jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų ar teisėtų vaiko atstovų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos ar

kitų aplinkybių. Paminėtina, kad vaikai, susiję su teisingumo sistema, ir vaikai, kurių laisvė apribota, yra viena iš vaikų grupių, patiriančių diskriminaciją. Šiai grupei vaikų, taip pat kaip ir kitiems vaikams, yra garantuojama teisė į mokslą ir valstybei tenka pareiga užtikrinti tinkamą šios teisės įgyvendinimą. Kreipimesi vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat pažymėjo, jog tarpinstituciniuose pasitarimuose ne kartą buvo atkreiptas dėmesys į poreikį tobulinti galiojančių teisinį reglamentavimą dėl suimtųjų ir nuteistų nepilnamečių ugdymo organizavimo bei atkreipė dėmesį į:

- mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisykles, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. birželio 29 d. nutarimu Nr. 768;
- taisyklių 14 punkte nurodyta, kad atitinkamas bendrojo ugdymo programas vykdančioje mokykloje gali būti steigiami ugdymo skyriai, klasės: <...> nepilnamečių tardymo izoliatoriaus ir pataisos namų, tardymo izoliatoriaus ir (ar) pataisos įstaigos suaugusiųjų <...>. Taisyklių 24.3.3.5 ir 24.4.3.6 punktuose nurodyta, kad nepilnamečių tardymo izoliatoriaus ir pataisos įstaigos mokykla, skirta 14–16 metų paaugliams, kuriems laikinai atimta ar apribota laisvė, mokytis pagal pradinio, pagrindinio ugdymo ir profesinio mokymo programas, ir 17–20 metų asmenims, kuriems laikinai atimta ar apribota laisvė, – pagal suaugusių pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo ir profesinio mokymo programas;
- 2013–2014 ir 2014–2015 metų pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendruosius ugdymo planus, patvirtintus švietimo ir mokslo ministro 2013 m. gegužės 27 d. įsakymu Nr. V-459;
- planų 212 punkte nurodyta, kad perauklėjimo ar bausmės atlikimo vietoje mokymas asmenims, vyresniems nei 16 metų, gali būti organizuojamas pagal suaugusiųjų pagrindinio ugdymo ir vidurinio ugdymo programas;
- mokinio krepšelio apskaičiavimo metodiką, patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. birželio 27 d. nutarimu Nr. 785.

Metodikos 1 priedo 8 punkte nurodyta, kad nepilnamečių tardymo izoliatoriaus ar (ir) pataisos įstaigos mokykloje yra organizuojamas grupinis/ kasdienis/ suaugusiųjų pradinis, pagrindinis, vidurinis ugdymas; grupinis/ nuotolinis/ suaugusiųjų pradinis, pagrindinis, vidurinis ugdymas; grupinis/ neakivaizdinis/ suaugusiųjų pradinis, pagrindinis, vidurinis ugdymas visų dalykų, atskirų dalykų ar jų modulių; pavienis/ savarankiškas, nuotolinis/ suaugusiųjų pradinis, pagrindinis, vidurinis ugdymas visų dalykų, atskirų dalykų ar jų modulių.

Remdamasi tuo, kas išdėstyta bei atsižvelgdama į tai, kad vaiku yra laikomas asmuo iki 18 metų (išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip), ir atitinkamai kiekvienam vaikui iki 18 metų turi būti sudaroma galimybė įgyvendinti teisę į mokslą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė Švietimo ir mokslo ministerijos dėmesį, vaikui, nepriklausomai nuo jo amžiaus (iki 16 metų arba 16–17 metų), kuriam nėra laikinai atimta arba apribota teisė, yra garantuojama teisė į mokslą, galimybė mokytis pagal pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas. Tačiau tuo atveju, jeigu vaikas yra vyresnis nei 16 metų ir jam yra laikinai atimta arba apribota laisvė, jo teisė mokytis pagal pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas yra ribojama ir jam faktiškai yra sudaroma galimybė mokytis tik pagal atitinkamas suaugusiųjų ugdymo programas. Tokiu būdu vaikams, kurie mokosi tradicinėse bendrojo ugdymo mokyklose, ir vaikams, kuriems laikinai atimta ar apribota laisvė, yra sudaromos skirtingos ugdymosi sąlygos ir galimybės, taip pat apsunkinamas 16 metų ir vyresnių vaikų sėkmingas integravimasis į visuomenę, galimybė tęsti mokymąsi, jeigu laisvės atėmimo ar apribojimo laikotarpiu jie mokėsi pagal suaugusiems skirtas ugdymo programas. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, toks vaikų išskyrimo pagrindas yra nepagrįstas ir vertintinas kaip neatitinkantis geriausių vaiko interesų pirmenybės bei nediskriminavimo principų. Paminėtina, jog Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamosiose pastabose Lietuvai, pateiktose peržiūrėjus III-ąją–IV-ąją periodinę ataskaitą apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą (CRC/C/LTU/CO/3-4), valstybei buvo rekomenduota užtikrinti, kad laikantis įstatymų, globos ir pataisos įstaigose vaikų pamokoms būtų skirta tiek pat valandų, kaip ir įprastose mokyklose. Atsižvelgiant į tai, kad visų vaikų,

esančių Kauno NTI–PN, ugdymas yra sudėtinė ir labai svarbi jų elgesio korekcijos, sėkmingos socializacijos ir reintegracijos į visuomenę dalis, manytina, kad organizuojant vaikų ugdymą prioritetas privalo būti teikiamas jų mokymui pagal bendrąsias ugdymo programas skirtas vaikams, o ne suaugusiems asmenims.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės bei Kauno „Aitvaro“ vidurinės mokyklos nurodytos problemos buvo aptartos Švietimo ir mokslo ministerijos organizuotame pasitarime, kuriame dalyvavo Kalėjų departamento prie Teisingumo ministerijos, Kauno miesto savivaldybės administracijos Švietimo ir ugdymo skyriaus, Kauno „Aitvaro“ vidurinės mokyklos, Švietimo ir mokslo ministerijos ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai.

Taip pat Švietimo ir mokslo ministerija raštu informavo Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą, kad pagal Mokinio krepšelio lėšų apskaičiavimo ir paskirstymo metodiką nuo 2014 metų sumažintas mokinių skaičiaus klasėje vidurkis pataisos namuose nuo 25 iki 20, tardymo izoliatoriuose – nuo 25 iki 8 mokinių ir atitinkamai padidintos šių mokinių mokinio krepšelio lėšos 2014 metams. Kauno „Aitvaro“ vidurinei mokyklai 2014 metais numatomas 58 proc. didesnis mokinio krepšelis nei 2013 metais. Dėl 16–17 metų mokinių mokymo pagal suaugusiųjų ugdymo programas pataisos namų lengvojoje ir paprastojoje grupėse, nurodyta, kad vidurinio ugdymo dalykų mokymo reikalavimus mokyklai nustato Vidurinio ugdymo programos aprašas, patvirtintas švietimo ir mokslo ministro 2006-06-30 įsakymu Nr. ISAK-1387. Apraše tiek vidurinio ugdymo programa, tiek suaugusiųjų vidurinio ugdymo programa suprantamos kaip lygiavertės bendrojo ugdymo programos. Mokiniai, baigę tiek vidurinio ugdymo programą, tiek suaugusiųjų vidurinio ugdymo programą ir išlaikę nustatytą brandos egzaminų skaičių, įgyja vidurinį išsilavinimą ir jiems išduodamas to paties pavyzdžio vidurinį išsilavinimą liudijantis dokumentas – brandos atestatas.

Švietimo ir mokslo ministerija pažymėjo, jog pagal Švietimo įstatymo 35 straipsnio 2 dalį, asmenų mokymas vykdomas vadovaujantis Suimtųjų ir nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmės, bendrojo lavinimo organizavimo tvarkos aprašu, patvirtintu Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009-04-08 nutarimu Nr. 264. Šis nutarimas turėjo būti pakoreguotas pagal 2011 metais priimtas Švietimo įstatymo pataisas, tačiau nors švietimo ir mokslo ministras 2011 ir 2013 metais kreipėsi į Teisingumo ministrą dėl nutarimo pakeitimo, jis nėra pakeistas.

Švietimo ir mokslo ministerija informavo, kad toliau stebės mokymą perauklėjimo ar bausmės atlikimo vietose, esant poreikiui keis teisės aktus, bei pažymėjo, jog Kalėjų departamentas turėtų pasirūpinti, kad mokyklai tardymo izoliatoriuje būtų skirtos patalpos mokymo sąlygoms užtikrinti ir kt. Mokykla turėtų parengti įstaigos struktūrą, kasdien, kai vyksta mokymo procesas, skaičiuoti dalyvavusių mokyme vidutinišką mokinių skaičių, įvertinti 2014 metams skiriamo finansavimo iš mokinio krepšelio lėšų poreikį, patvirtinti mokyklos pareigybių sąrašą.

Paminėtina, kad ataskaitiniu laikotarpiu ugdymo organizavimo nepilnamečių ir suaugusiųjų įkalinimo įstaigose bei vaikų socializacijos centruose klausimais buvo diskutuojama Švietimo ir mokslo Lietuvos Respublikos Seimo narių R. Šalaševičiūtės ir O. Leiputės organizuotuose pasitarimuose, kuriuose dalyvavo ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai. Taip pat pasitarimas dėl nepilnamečių ugdymo proceso organizavimo vyko Švietimo ir mokslo ministerijoje.

4.3.9. Vaiko minimalios priežiūros priemonių vykdymas

Siekiant sukurti vaiko teises ir teisėtus interesus bei visuomenės saugumo poreikius atitinkančią ir elgesio problemų turinčio vaiko socializacijai, ugdymui bei švietimo ir kitos pagalbos teikimui skirtą vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemą, kuri padėtų vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį, išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratą, 2007 metais buvo parengtas ir 2010 metais nauja redakcija išdėstytas Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas.

Valstybės kontrolė valstybinio audito ataskaitoje „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“ (2012-12-31 Nr. VA-P-10-3-21), įvertinusi vaiko minimalios priežiūros priemonių taikymą, pateikė rekomendacijas Švietimo ir mokslo ministerijai, skirtas sukurti prielaidas veiksmingiau taikyti vaiko minimalios priežiūros priemones, t. y. inicijuoti teisės aktų pakeitimus, kuriais būtų nustatytas ilgesnis priemonių – įpareigojimo būti namuose nustatytu laiku ir nesilankyti neigiamą įtaką elgesiui darančiose vietose ar nebendrauti su žmonėmis, darančiais neigiamą įtaką – terminas; parengti ir paskelbti rekomendacijas, kaip įgyvendinti vaiko minimalios priežiūros priemonę – įpareigojimą dirbti auklėjamojo pobūdžio darbus, jei vaikas sutinka.

Ataskaitiniu laikotarpiu Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai dalyvavo Švietimo ir mokslo ministerijos bei Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro organizuojuose pasitarimuose dėl nurodytų Valstybės kontrolės rekomendacijų įgyvendinimo, pagal kompetenciją dalyvavo teisės aktų projektų rengime ir (ar) teikė pastabas ir pasiūlymus.

Paminėtina, kad Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro direktoriaus 2013-05-16 įsakymu Nr. (1.3)V-133 buvo patvirtintos Rekomendacijos dėl vaiko minimalios priežiūros priemonės – įpareigojimo dirbti auklėjamojo pobūdžio darbus, jei vaikas sutinka – vykdymo patvirtinimo ir 2013-12-09 įsakymu Nr. (1.3)V-327 buvo patvirtintos Rekomendacijos dėl vaiko minimalios priežiūros priemonių – įpareigojimo būti namuose nustatytu laiku ir įpareigojimo nesilankyti vietose, kuriose daroma neigiama įtaka vaiko elgesiui arba nebendrauti su žmonėmis, darančiais jam neigiamą įtaką, vykdymo.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, patvirtintos rekomendacijos turėtų padėti savivaldybėms praktikoje, priimant sprendimus dėl konkrečių minimalios priežiūros priemonių taikymo vaikui bei šių priežiūros priemonių vykdymo vertinimo, taip pat prisidės prie vienodos praktikos formavimosi, kuri yra itin svarbi, siekiant užtikrinti sklandų ir veiksmingą sukurtos minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemos veikimą. Kartu paminėtina, kad už vaiko minimalios priežiūros priemonių vykdymą yra atsakinga savivaldybė ir tik teisinio reglamentavimo tobulinimas, neužtikrinant praktinio teisės normų įgyvendinimo, nesudarant galimybių elgesio problemų turinčiam vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą gauti reikalingų kokybiškų paslaugų, pagalbos ir kt., neleis pasiekti Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme įtvirtintų tikslų. Atsižvelgiant į tai, kad minimalios priežiūros priemonių vykdymas, jo priežiūra gali būti priskirtina skirtingo pavaldumo institucijoms, taip pat praktikoje pastebimas bendradarbiavimo problemos, išlieka abejonių, jog rekomendacijų dėl atskirų minimalių priežiūros priemonių patvirtinimas bus pakankamas, siekiant užtikrinti minimalios priežiūros priemonių veiksmingumą.

4.4. Vaiko apsauga nuo smurto

Vaiko apsauga nuo smurto yra viena iš harmoningo vaiko vystymosi sąlygų, todėl svarbu, kad, siekiant vaiko gerovės, laiku būtų imtasi efektyvių priemonių, skirtų užkirsti kelią galimiems vaiko teisių pažeidimams bei apsaugoti vaiką nuo neigiamos patirties (pasekmių), galinčios turėti įtakos vaiko fizinei sveikatai, psichologinei būsenai, intelektualiniam vystymuisi, socialiniams įgūdžiams ir gebėjimams, vėlesniems elgesio sutrikimams ir pan.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje ataskaitiniais metais gauti skundai, elektroniniai paklausimai ir skambučiai atskleidė, jog smurtas, tarp jų fizinės baudmės, netoleruotinos emocinio smurto apraiškos ir kt., vis dar yra plačiai paplitęs šeimose, socialinės globos įstaigose, mokykloje ir, apskritai, visuomenėje.

Smurto problemos aktualumą parodė ir dažni pačių vaikų kreipimaisi į vaiko teisių apsaugos kontrolierių – raštu vaikai dažniausiai teikė skundus dėl švietimo įstaigoje patirto fizinio ar psichologinio smurto, o elektroniniu paštu ir skambindami dažniau pranešdavo apie smurto šeimoje atvejus, tuo pačiu prašydami spręsti pagalbos teikimo šeimai klausimus.

☐ *Smurtas ugdymo įstaigose*

Ataskaitiniais metais vaikai savo laiškuose dėl mokykloje patiriamo smurto atkreipė dėmesį, jog ne visada, patyrę smurtą ir patyčias, išdrįsta kreiptis pagalbos pas klasės auklėtoją ar socialinį pedagogą, o kai kreipiasi – nesulaukia atsakingo suaugusiųjų požiūrio į problemą ir jiems reikalingos pagalbos, kas verčia juos dar labiau užsisklęsti, o susidariusi situacija net sukelia suicidines mintis. Atsižvelgus į tai, mokykloms ne kartą buvo rekomenduota skatinti klasės vadovus (auklėtojus) atidžiau stebėti auklėjamos klasės mokinių elgesį, savo iniciatyva domėtis vaikų savijauta, siekiant kuo anksčiau, pastebėjus patyčių ar galimo fizinio smurto apraiškas vaikų elgesyje, pradėti teikti jiems pagalbą. Be to, siūlyta skatinti aktyvesnį mokytojų, klasės vadovo (auklėtojo), mokyklos socialinio pedagogo, psichologo bei kitų pagalbą mokiniui teikiančių specialistų tarpusavio bendradarbiavimą, operatyvų informacijos apie mokinių turimas/keliamas problemas keitimąsi, taip užtikrinant šių problemų veiksmingą sprendimą ir vaikui reikalingos pagalbos suteikimą laiku (*plačiau – ataskaitos 4.3.2 dalyje „Saugios mokyklos aplinkos užtikrinimas“*).

☐ *Smurtas tėvų ir globėjų šeimose*

Pareiga pasirūpinti vaikais ir užtikrinti jų gerovę visų pirma yra tėvų pareiga, tačiau ne mažiau svarbi yra Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 18 straipsnyje įtvirtinta valstybės pareiga teikti tėvams paramą, reikalingą tinkamam vaikų auklėjimui ir priežiūrai, bei Vaiko teisių konvencijos 19 straipsnyje įtvirtinta valstybės pareiga apginti vaiką nuo priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio ir kt., kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, imantis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių.

Ataskaitiniais metais vaikai ne kartą savo elektroniniuose laiškuose atskleidė smurto šeimoje atvejus, dalinosi savo išgyvenimais ir patirtimi. Dažnai vaikai klausė patarimo dėl konfliktiškų šeimos narių tarpusavio santykių, pasireiškiančių tėvų (globėjų/rūpintojų) naudojamu psichologiniu smurtu ar nepagrįstu orumo žeminimu, galimų sprendimo būdų. Tačiau ne kartą aprašė ir situacijas, kai jų atžvilgiu būdavo panaudojamas fizinis smurtas, pavyzdžiui, nurodydami, kad „tėvas muša metaliniu strypu, palikdamas ant kūno daugybę mėlynių“, „tėvas trenkė lėkšte per galvą“ ir pan.

Didesnis aktyvumas pranešant apie žinomus galimus smurto atvejus šeimoje, lyginant su ankstesniais ataskaitiniais metais, buvo pastebimas iš pašalinių asmenų, nesusijusių su vaiko šeima. Ne kartą pranešti atvejai apie kaimynystėje „klykiantį“ vaiką (galimai dėl jo atžvilgiu naudojamo smurto) ar turima informacija apie tėvų naudojamas fizines bausmes prieš vaiką, kuris „mėto daiktus ir piešia ant sienų“, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai bendradarbiaujant su atitinkamoje savivaldybėje įsikūrusiu vaiko teisių apsaugos skyriumi, pasitvirtindavo ir leisdavo priimti neatidėliotinai reikalingus sprendimus dėl pagalbos vaikui ir šeimai teikimo. Ataskaitiniais metais bendradarbiavimas su Policijos departamentu prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos taip pat leido pagal kompiuterio IP adresą išsiaiškinti smurto šeimoje naudojimo atvejį prieš vaiką, kurio motina apie naudojamas netoleruotinas ir draustinas priemones vaiko atžvilgiu (smurtą) neatsakingai aprašė viename iš internetinių forumų, kuriame tėvai diskutavo vaikų auklėjimo klausimais (pagal policijos pareigūnų nustatytą komentarą rašiusios moters adresą apsilankę savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai patvirtino psichologinio smurto naudojimo šeimoje atvejį ir šeimą nutarė kurį laiką stebėti).

Kaip rodo tyrimai, vaiko atžvilgiu smurtaujantys tėvai dažnai nežino bendrųjų vaiko raidos stadijų ir kaip elgtis su tam tikro amžiaus vaikais, t. y. nesulaukdami reikalaujamo vaiko elgesio (nepriklausomai nuo to, jog vaikas dėl nepakankamos brandos dar negali to padaryti), jie netenka kantrybės ir nesugeba valdyti savo jausmų. Vienas pastoviausių tokių šeimų bruožų yra tai, kad smurtas dažniausiai kartojasi iš kartos į kartą, t. y. tėvams, kurie patys buvo atstumti šeimoje, sunku pozityviai bendrauti su savo vaikais, pripažinti ir vertinti vaiką kaip individą su savo pažiūromis (nuomone) ir jausmais. Atsižvelgus į tai, pozityviai vertintinas šiuo metu

įgyvendinamose smurto prevencijos programose skirtas dėmesys visuomenės be smurto kultūros skatinimui, pozityvios tėvystės įgūdžių ugdymui ir kt. Visgi smurto prevencija ir pagalba jį patyrusiems vaikams gali būti veiksminga tik tuo atveju, jeigu bus užtikrintas visais lygiais bei požiūriais suderintas poveikis vaikui ir šeimai su socialinių, teisinių, pedagoginių, finansinių ir kitų priemonių sistema, o valstybės politika orientuota į kompleksinį požiūrį – smurto priešasčių prevencija, pagalba nuo smurto nukentėjusiajam vaikui ir jo šeimai teikimą, pagalbą skriaudėjui, nukentėjusiųjų rehabilitacijos priemonės.

Ypatingai svarbu reikiamą pagalbą suteikti smurtą patyrusiam vaikui. Deja, tenka pastebėti, kad kompleksinės pagalbos (psichologinės, socialinės, medicininės, teisinės), skirtos vaikui ir jo šeimai, prieinamumo bei kokybės problema išlieka. Neretai pagalba teikiama tik nukentėjusiajam, o ne visai šeimai. Ne visada pagalba prieinama kaime gyvenantiems asmenims, trūksta kompetentingų specialistų (psichologų), pagalba teikiama fragmentiškai.

Įvertinusi praktikoje vis dar išlikusias aukščiau minėtas smurto šeimoje problemas, vaiko teisių apsaugos kontrolierė ataskaitiniais metais tiek tirdama individualius vaiko teisių pažeidimų atvejus, tiek pastebėjusi atitinkamo reglamentavimo teisės aktais ir/ar teisės aktų nuostatų taikymo praktikoje trūkumus, teikė argumentuotus siūlymus dėl padėties gerinimo vaiko teisių apsaugos nuo smurto srityje. Dalis siūlymų, nukreiptų į poreikį atitinkamas problemas spręsti valstybės lygiu, pateikiami šioje ataskaitos dalyje.

4.4.1. Smurto prieš vaikus draudimas

Nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintas draudimas vaiką kankinti, žaloti, žeminti jo garbę ir orumą, žiauriai su juo elgtis bei atitinkamai jį drausminti, tačiau praktikoje taikant atskirus teisės aktus, nustatančius atsakomybę už prievartą prieš vaikus, fizinės bausmės ne visuomet patenka į įstatymuose apibrėžtas sąvokas. Fizinės bausmės auklėjant vaikus neretai dar laikomos mažareikšmėmis ir patenkančiomis į auklėjimo sąvoką.

Valstybė turėtų daugiau skirti dėmesio ir ieškoti būdų, siekdama išsiaiškinti fizinių bausmių taikymo mastą įvairioje vaiko buvimo aplinkoje ir situacijose bei įstatyminiame lygmenyje suformuluoti ir įtvirtinti smurto prieš vaikus visose jo gyvenimo srityse bei fizinių bausmių draudimą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė išreiškė pritarimą ir palaikymą ne vienerius metus teikiamiems pasiūlymams dėl teisinio reglamentavimo tobulinimo šioje srityje.

Teikdama išvadą dėl Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo projekto Nr. XIIP-317, svarstyto Seimo komitetuose ataskaitiniais metais, vaiko teisių apsaugos kontrolierė dar kartą pabrėžė būtinybę kuo greičiau priimti sprendimus, draudžiančius visų rūšių smurtą prieš vaikus, taip pat fizines bausmes. Buvo atkreiptas dėmesys į Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto susirūpinimą fizinių bausmių naudojimu vaikų atžvilgiu, tolerantišku visuomenės požiūriu į fizines bausmes bei Komiteto rekomendacijas Lietuvai suderinti su Vaiko teisių konvencijos nuostatomis nacionalinius teisės aktus apsaugos nuo smurto, fizinių bausmių ir nukentėjusio vaiko fizinės bei psichologinės rehabilitacijos bei reintegravimosi srityse.

Atsižvelgdama į visuomenėje kilusias diskusijas, atskleidžiančias skirtingą sąvokų, vartojamų įstatymo projekte Nr. XIIP-317, interpretavimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pasiūlė svarstyti galimybę papildyti šio projekto 1 straipsnį, įtvirtinant jame smurto formų (seksualinė, fizinė, psichologinė ir emocinė prievarta, nepriežiūra ir kt.) sąvokas.

4.4.2. Smurto artimoje aplinkoje prevencija ir pagalbos teikimas nukentėjusiems asmenims

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, susipažinusi su pateiktu derinti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtu Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2013–2020 metų programos (toliau – Programa) projektu, siekdama veiksmingo ir efektyvaus smurtą artimoje aplinkoje patiriančių asmenų, ypač vaikų,

skaičiaus mažėjimo bei kokybiškų paslaugų prieinamumo, ataskaitiniais metais pateikė šias pastabas ir siūlymus:

- trūksta išsamesnės esamos padėties analizės (kokį poveikį smurto artimoje aplinkoje mastui turi smurtautojo priklausomybė nuo alkoholio, kitų psichiką veikiančių medžiagų, koks šių nusikalstamų veikų pakartotinumumas, kiek nepilnamečių netiesiogiai tapo smurto artimoje aplinkoje aukomis ir pan.);
- nepakankamas dėmesys skirtas smurtą patyrusiems (tiesiogiai ir netiesiogiai) nepilnamečiams, taip pat neaptartos nepilnamečių smurtautojų elgesio korekcijos, išskeldinimo, apgyvendinimo ir kitos problemos;
- nepaisant Programoje iškelto nepakankamo tėvystės įgūdžių ugdymo programos taikymo ir neužtikrinto jos nuoseklaus valstybinio finansavimo problemos, Programos Įgyvendinimo vertinimo kriterijų ir reikšmių sąrašė nėra suformuotas ir nurodytas uždavinys jai spręsti, nepateikiamas šios problemos sprendimo būdas;
- tikslintinas Programos Įgyvendinimo vertinimo kriterijų ir reikšmių sąrašė nurodytas strateginio tikslo vertinimo kriterijus, siejant jį ne tik su sumažėjusiu pradėtų ikiteisminių tyrimų bylų, bet ir su smurto artimoje aplinkoje atvejų skaičiumi;
- Programos įgyvendinimo vertinimo kriterijų ir jų reikšmių sąrašė numatytas apmokyti pareigūnų, specialistų ir kitų asmenų, dirbančių smurto artimoje aplinkoje srityje, skaičius (palyginus su bendru atitinkamas funkcijas vykdančių asmenų skaičiumi) pernelyg mažas. Siūlytina apsvarstyti galimybę numatyti apmokyti didesnę skaičių asmenų;
- abejonių dėl programos tikslų įgyvendinimo kelia Programos Įgyvendinimo vertinimo kriterijų ir jų reikšmių sąrašė numatytas smurtautojų, dalyvavusių smurtinio elgesio keitimo programose, ir asmenų, kuriems suteikta pagalba, skaičius, taip pat šių paslaugų gavėjų santykis;
- Programos priede – Įgyvendinimo ir vertinimo kriterijų ir jų reikšmių sąrašė – turėtų būti nurodyti ne tik kiekybiniai, bet ir kokybiniai Programos uždavinių vertinimo kriterijai, numatyta iškeltų tikslų pasiekimo, bendradarbiavimo veiksmingumo ir kt. analizė;
- numatyti terminą, per kurį, patvirtinus Programą, būtų parengtas pirmasis trejų metų trukmės Programos įgyvendinimo priemonių planas.

4.4.3. Sveikatos priežiūros specialistų pranešimas apie pastebėtus vaiko teisių pažeidimus

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktinėje veikloje (atliekant tyrimus, diskutuojant su specialistais ir kt.) buvo pastebėta, kad sveikatos priežiūros specialistai ne visada informuoja savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių atstovus apie pastebėtus vaiko teisių pažeidimus. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriui šią problemą aptarus su Sveikatos apsaugos ministru, Sveikatos apsaugos ministras išplatino aplinkraštį savivaldybėms, atitinkamoms asmens sveikatos priežiūros įstaigoms ir Lietuvos savivaldybių asociacijai dėl sveikatos priežiūros specialistų bendradarbiavimo su vaiko teisių apsaugos institucijų atstovais, kuriuo atkreipė dėmesį ir paprašė priminti vadovaujamos ar pavaldžioms sveikatos priežiūros įstaigoms Informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarką (papildytą Sveikatos apsaugos ministro 2013 m. liepos 4 d. įsakymu Nr. 670), kuri įpareigoja sveikatos priežiūros įstaigas esant būtinumui ginti vaiko teises ir interesus, taip pat esant pagrįstų įtarimų, kad pažeistos vaiko teisės, savo iniciatyva be paciento sutikimo pateikti informaciją apie jį savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams pagal vaiko gyvenamąją vietą arba pagal sveikatos priežiūros įstaigos vietą.

Paminėtina, jog Sveikatos apsaugos ministerijos 2013 metais parengtas sveikatos apsaugos ministro 2001 m. vasario 1 d. įsakymo Nr. V-65 „Dėl informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos patvirtinimo“ pakeitimo projektas (toliau – Projektas) buvo pateiktas derinti ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai.

Susipažinus su įsakymo projektu, buvo atkreiptas Projekto rengėjų dėmesys ir pasiūlyta:

- peržiūrėti ir suvienodinti sveikatos priežiūros srities teisės aktų nuostatų formuluotes, įtvirtinančias sveikatos priežiūros įstaigų (specialistų) pareigą informuoti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrius ir (ar) policiją apie (įtariamus) vaiko teisių pažeidimus, kadangi ši sveikatos priežiūros įstaigos (specialistų) pareiga yra įtvirtinta ir kituose teisės aktuose (galiojančiose Lietuvos medicinos normose, pavyzdžiui, Lietuvos medicinos normoje MN 14:2005 „Šeimos gydytojas. Teisės, pareigos, kompetencija ir atsakomybė“ įtvirtinta šeimos gydytojo pareiga pranešti policijai apie <...> smurtinius sužalojimus, įtariamą vaikų nepriežiūrą, vaikų ir globojamų asmenų smurtą Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka (11.6 punktas); Lietuvos medicinos normoje MN 22:2006 „Psichikos sveikatos slaugytojas. Teisės, pareigos, kompetencija ir atsakomybė“ įtvirtinta psichikos sveikatos slaugytojo pareiga perduoti informaciją institucijoms pagal kompetenciją apie panaudotą smurtą – sužeistus, sužalotus asmenis, šeimoje įtariamą, gresiantį smurtą vaikų, paauglių ar globojamų asmenų atžvilgiu, o taip pat vaikų nepriežiūrą Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka (11.11 punktas); Lietuvos medicinos normoje MN 88:2006 „Gydytojas vaikų endokrinologas. teisės, pareigos, kompetencija ir atsakomybė“ įtvirtinta gydytojo vaikų endokrinologo pareiga perduoti informaciją Vaiko teisių apsaugos tarnybai ar policijai apie vaikų nepriežiūrą, smurtą prieš vaikus ir globojamus asmenis Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka (11.6 punktas); Lietuvos medicinos normoje MN 57:2011 „Bendruomenės slaugytojas. Teisės, pareigos, kompetencija ir atsakomybė“ įtvirtinta bendruomenės slaugytojo pareiga perduoti informaciją apie smurtą šeimoje, sužeistus, sužalotus asmenis, įtariamą gresiantį smurtą vaikų, paauglių ar globojamų asmenų atžvilgiu, taip pat vaikų nepriežiūrą atitinkamoms institucijoms Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka (12.14 punktas) ir kt.);

- Projekto nuostatas suderinti su vaiko teisių apsaugą reglamentuojančiuose teisės aktuose įtvirtintomis nuostatomis dėl atsakingų institucijų pareigos pranešti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams apie (galimus) vaiko teisių pažeidimus ar būtinumą ginti vaiko teises ir jo teisėtus interesus bei siekiant užtikrinti vieningos praktikos formavimąsi, svarstyti galimybę konkretizuoti nuostatas dėl savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių informavimo atvejų, pateikiant nebaigtinį, pavyzdinį galimų vaiko teisių pažeidimų sąrašą, taip pat numatant, kad savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams būtų pateikiama informacija ir apie tokius atvejus (situacijas), kai būtina atkreipti dėmesį į vaiko padėtį šeimoje (institucijoje) ir vertinti kitų kompetentingų specialistų paslaugų ar pagalbos poreikio klausimą (pavyzdžiui, savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriui turėtų būti pateikiama informacija apie nėščias nepilnametes, ypatingai jaunesnes nei 16 metų amžiaus, turinčias negalią, siekiant užtikrinti tinkamą šių nepilnamečių teisių apsaugą ir užtikrinimą tiek nėštumo, tiek ir vėlesniu laikotarpiu, ar pan.);

- įtvirtinti terminus, per kuriuos sveikatos priežiūros įstaigos (specialistai) privalo informuoti savivaldybių vaiko teisių apsaugos apie (galimus) vaiko teisių pažeidimus, būtinybę teikti vaikui pagalbą ir pan.

4.5. Vaiko sveikata ir sveikatos apsauga

Sveikata yra visiškos fizinės, dvasinės ir socialinės gerovės būseną, kuri nebūtinai turi būti susijusi su ligų ar sveikatos sutrikimų nebuvimu. Tai pagrindinė žmogaus teisė. Galimybė pasiekti maksimaliai įmanomą sveikatos lygį yra vienas iš svarbiausių pasaulyje socialinių uždavinių, kuriam įvykdyti reikalingi ne tik sveikatos apsaugos, bet ir daugelio kitų socialinių bei ekonominių sektorių veiksniai (Deklaracija dėl pirminės sveikatos priežiūros).

Kiekvienas vaikas turi teisę naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis ir ligų gydymo bei sveikatos atstatymo priemonėmis. Valstybės pareiga užtikrinti, kad nė vienam vaikui nebūtų atimta teisė naudotis tokiais sveikatos apsaugos sistemos paslaugomis.

4.5.1. Gimdymų namuose problematika

Ataskaitiniu laikotarpiu, atsakydama į VŠĮ „Prieraišiosios tėvystės centras“ kreipimąsi, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pateikė minėtam centrui bei Sveikatos apsaugos ministerijai nuomonę dėl esamos gimdymo namuose situacijos.

VŠĮ „Prieraišiosios tėvystės centras“ prašė pareikšti poziciją, ar teisinis reglamentavimas, užtikrinantis medicinos specialistų dalyvavimą gimdant ne stacionare (namuose, gimdymo centruose) pažeistų vaikų (naujagimių) teises bei, ar nepažeidžia vaikų (naujagimių) teisių esamas teisinis reglamentavimas, pagal kurį kompetentingiems sveikatos priežiūros specialistams draudžiama teikti pagalbą gimdymo namuose metu, tokiu būdu neužtikrinant kiek įmanoma maksimalaus saugumo tiek gimdančioms motinoms, tiek naujagimiams.

Atsižvelgdama į VŠĮ „Prieraišiosios tėvystės centras“ bei kitų kompetentingų institucijų (Sveikatos apsaugos ministerijos, Lietuvos akušerių sąjungos, Lietuvos akušerių ginekologų draugijos, Neonatologijos asociacijos, VU Akušerijos ir ginekologijos klinikos, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ligoninės VŠĮ Kauno klinikų) nuomonę dėl gimdymų ne stacionariose sveikatos priežiūros įstaigose (namuose, gimdymo centruose ir pan.; toliau – namuose) bei poreikio reglamentuoti planuotus gimdymus namuose, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, jog Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracijos preambulėje ir Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos, kurią ratifikuodama Lietuva įsipareigojo užtikrinti joje pripažintų vaiko teisių įgyvendinimą, preambulėje konstatuojama, kad vaikui, atsižvelgiant jo fizinį ir protinį nesubrendimą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, taip pat atitinkamos teisinės apsaugos, tiek iki gimimo, tiek ir po jo. Minėtos nuostatos iš esmės yra pakartotos pagrindiniame nacionaliniame vaiko teisių apsaugą reglamentuojančiame dokumente – Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme, kurio 4 straipsnio 4 punkte įtvirtintos nuostatos ir vienas iš principų, kurių privalo laikytis tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės, vietos savivaldos ir visuomeninės institucijos, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys – jog kiekvienam vaikui – tiek iki gimimo, tiek ir po jo – turi būti garantuota galimybė būti sveikam ir normaliai vystytis fiziškai bei protiškaiki <...>.

Taip pat vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į Vaiko teisių konvencijos 6 straipsnio ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 7 straipsnio 1 dalies nuostatas, garantuojančias vaiko teisę į gyvybę bei į didžiausią galimybę gyventi bei sveikai vystytis, augti. Vaiko teisių deklaracijos 4 principu įtvirtinta vaiko teisė sveikai augti ir bręsti bei nurodyta, jog šios teisės įgyvendinimui būtina ypatinga priežiūra ir apsauga, kuri turi būti teikiama ir vaikui, ir jo motinai, įskaitant tinkamą priešgimdyminę ir pogimdyminę priežiūrą. Vaiko teisių konvencijos 24 straipsnio ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 8 straipsnio nuostatos garantuoja vaikui, laikantis nediskriminavimo principo, teisę naudotis „tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis“ ir „ligų gydymo ir sveikatos atstatymo priemonėmis“ bei įpareigoja valstybę rūpintis, jog nė vienam vaikui nebūtų atimta teisė naudotis tokiomis sveikatos apsaugos sistemos paslaugomis, imantis priemonių, leidžiančių teikti motinoms reikalingas sveikatos apsaugos paslaugas ikigimdyminiu ir pogimdyminiu laikotarpiu, sudaryti vaikui sveiką ir saugią aplinką, sumažinti kūdikių ir vaikų mirtingumą ir kt.

Vertindama specialistų nuomones dėl gimdymų namuose įteisavimo ir kt., vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad nuomonės šiuo klausimu yra kardinaliai išsiskyrę. Sveikatos apsaugos ministerijos nuomone, akušerijos paslaugų teikimas namuose būtų tam tikras žingsnis atgal dėl gimdyvėms ir naujagimiams teikiamų sveikatos priežiūros paslaugų saugumo užtikrinimo. Turint omenyje šį bei Sveikatos apsaugos ministerijos pastebėjimą, jog „gimdant namuose sumažėja intervencijų gimdyvėms, perinatalinis mirtingumas išlieka panašus, tačiau naujagimių mirtingumo rizika yra 2 – 3 kartus didesnė“ (Sveikatos apsaugos ministerijos 2012 m. liepos 4 d. raštas Nr. (10.3-33)10-5732), galima daryti išvadą, jog viena iš didžiausių grėsmių gimdymų namuose atveju yra grėsmė motinos gyvybei ir sveikatai bei dar didesnė grėsmė naujagimio gyvybei ir sveikatai. Tačiau turint omenyje VŠĮ „Prieraišiosios tėvystės centras“,

Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ligoninės VšĮ Kauno klinikų ir kitų specialistų pastebėjimus, galima daryti išvadą, kad draudimas gauti akušerijos paslaugas namuose, kuri yra būtina kiekvienu atveju, net ir nekilus jokių komplikacijų ar pan., ar kitos kliūtys, nepakeičia kai kurių tėvų nuomonės ir sprendimo dėl gimdymo namuose net ir nedalyvaujant sveikatos priežiūros specialistui, dėl ko grėsmės kylančios motinos ir naujagimio gyvybei ir sveikatai yra dar didesnės. Taip pat negalima atmesti prielaidos, jog tėvų sprendime dėl gimdymo namuose ir jo įgyvendinime gali tiesiogiai ar netiesiogiai dalyvauti sveikatos priežiūros specialistai.

Tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose akcentuojama, jog imantis be kokių vaiką liečiančių veiksmų, svarbiausia – vaiko interesai. Prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas yra visuotinai privalomas, jo privalo laikytis tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės, vietos savivaldos ir visuomeninės institucijos ir kt. Šis principas reiškia, kad tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant, tiek sprendžiant klausimus, kurių teisės aktai nereglamentuoja, visada būtina įvertinti sprendimą ar bet kokią veiksmą vaiko interesų požiūriu bei užtikrinti, kad jie nebūtų pažeisti. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos nuomone, vaiko gimdymas namuose, neesant galimybės ir garantijos suteikti vaikui reikalingą pagalbą ir paslaugas, neatitinka geriausių vaiko interesų, pamatinių vaiko teisių apsaugos principų ir nuostatų.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės atsakyme, adresuotame VšĮ „Prieraišiosios tėvystės centras“ ir Sveikatos apsaugos ministerijai, buvo pažymėta, jog Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga neskatina vaikų gimdymo namuose, nekvestionuoja tėvų pirmenybės teisių, pareigų ir atsakomybės bei atskirų institucijų skirtingų nuomonių ir argumentų dėl gimdymo namuose, tačiau, atsižvelgiant į prieštaringą profesionalų nuomonę, viešojoje erdvėje atsinaujinančias diskusijas šiuo klausimu bei ypatingai siekiant užtikrinti naujagimių saugumą ir sumažinti grėsmes jų gyvybei ir sveikatai gimdymo metu, buvo išdėstyta nuomonė, jog vaikų gimdymo namuose (ne sveikatos priežiūros įstaigose) teisinio reglamentavimo galimybės ir kiti susiję klausimai turėtų būti išsamiai išdiskutuoti specialistų ir kitų suinteresuotų asmenų ir šias diskusijas turėtų (galėtų) organizuoti Sveikatos apsaugos ministerija. Taip pat vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas visuomenės, ypatingai būsimų tėvų švietimui dėl vaikų gimdymo namuose, ypatingai esamu metu, grėsmių naujagimio ir motinos gyvybei ir sveikatai.

Paminėtina, jog Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, apsvarstęs trečiąją ir ketvirtąją jungtinę periodinę ataskaitą dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje, atkreipė valstybės dėmesį į Bendrąjį komentarą Nr. 15 (2013) dėl vaiko teisės naudotis aukščiausiojo lygio sveikatos apsauga ir rekomendavo valstybei užtikrinti priežiūrą moterims, kurios nusprendžia gimdyti namuose, suteikiant skubios akušerinės priežiūros, kvalifikuotos gimdymo priežiūros ir *post partum* priežiūros galimybę.

4.5.2. Vaikų tuberkuliozės profilaktikos ir kontrolės priemonių įgyvendinimas

Atsižvelgusi į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje gautą anoniminę informaciją, jog tuberkulino mėginiai vaikams sveikatos priežiūros įstaigose neatliekami, įvertinus kasmetinius statistinius duomenis apie tuberkulino mėginių atlikimo vaikams apimtis, įstaigoje buvo atliktas tyrimas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, siekdama išsiaiškinti kylančių problemų priežastis bei objektyviai įvertinti esamos sveikatos sistemos trūkumus ir suinteresuotoms institucijoms pasiūlyti vaikų poreikius atitinkančius problemos sprendimus, kreipėsi į atsakingas institucijas bei visuomenės sveikatos priežiūros specialistų organizacijas.

Tuberkuliozė Lietuvoje išlieka aktualia infekcine liga, kurios valdymui ir prevencijai reikia skirti didelį dėmesį, tačiau, įvertinus tyrimo metu gautus duomenis, paaiškėjo, jog iki šiol išlieka įvairūs trūkumai, trukdantys sėkmingam profilaktikos ir kontrolės priemonių įgyvendinimui. Iš minimų trukdžių – ribotas tuberkulino gamintojų skaičius Europoje ir daugiadozės preparato pakuotės, kurios galimai apsunkina asmens sveikatos priežiūros įstaigoms

tuberkulino įsigijimą ir naudojimą. Tuberkulino mėginių atlikimas yra vienas iš svarbesnių tuberkuliozės kontrolės priemonių vaikams, todėl, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, siektina, jog mėginių apimtys būtų pakankamos. Taip pat manytina, jog skatinamųjų pirminės sveikatos priežiūros paslaugų sąrašo papildymas (patikrinimas tuberkulino mėginiu ne mažiau kaip 90 proc. vaikų, turėjusių kontaktą su sergančiais atvira plaučių tuberkulioze) galėtų sudaryti palankias galimybes efektyviau įgyvendinti vaikų tuberkuliozės profilaktikos ir kontrolės priemones. Teigtina, jog sėkmingam darbui būtinas aktyvus įvairių žinybų bendradarbiavimas, kuris galimai padidintų reikalingos informacijos apie pacientus, sklaidą.

Siekdama tinkamo vaikų tuberkuliozės profilaktikos ir kontrolės priemonių įgyvendinimo, vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją dėl sveikatos apsaugos sistemos trūkumų sprendimo.

4.5.3. Vaikų, dalyvaujančių biomedicininuose tyrimuose, teisių užtikrinimas

Biomedicininiai tyrimai – biomedicinos mokslų hipotezių patikrinimas mokslo tiriamaisiais metodais ir žmogaus sveikatos ypatumų pažinimo plėtojimas. Šie tyrimai gali būti atliekami tik, kai yra biomedicininų tyrimų mokslinė ir praktinė vertė; užtikrinta tiriamojo interesų apsauga bei informacijos apie tiriamąjį konfidencialumas; gautas savanoriškas tiriamojo asmens sutikimas; yra tyrėjo ir biomedicininų tyrimų užsakovo civilinės atsakomybės draudimas dėl galimos žalos tiriamajam; gauti atitinkamų institucijų dokumentai, suteikiantys teisę atlikti biomedicininį tyrimą.

Vaikai yra viena iš pažeidžiamų asmenų grupių, kurių sutikimui dalyvauti biomedicininame tyrime gali turėti įtakos išorinės aplinkybės, todėl jų dalyvavimui biomedicininuose tyrimuose yra taikomi specialūs reikalavimai.

□ *Vaikų, dalyvaujančių biomedicininuose tyrimuose, apsaugos problemos*

Ataskaitiniu laikotarpiu Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje buvo pradėtas tyrimas, remiantis įstaigoje gautais Lietuvos Respublikos Seimo narės Vincės Vaidevutės Margevičienės kreipimais, kuriuose prašoma įvertinti Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės valstybinio audito ataskaitos „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga?“ (2012 m. gruodžio 31 d. Nr. VA-P-10-3-21) duomenis dėl biomedicininų tyrimų su vaikais 2008–2012 metais atlikimo ir teisės aktų reikalavimų vykdymo (įvertinti ar nebuvo pažeistos vaiko teisės atliekant tyrimus, nekontroliuojant ir netikrinant atliekamų tyrimų ir pan.). Minėtoje Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės ataskaitoje nurodyta, kad 2008–2012 metais biomedicininuose tyrimuose dalyvavo daugiau kaip 52 tūkst. vaikų, iš jų klinikiniuose vaistinių preparatų tyrimuose (toliau – tyrimai) galėjo dalyvauti apie 710 vaikų.

Atsižvelgdama į gautus kreipimusis bei įvertindama problemas aktualumą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pradėjo tyrimą savo iniciatyva. Siekdama išsamiai išnagrinėti esamą situaciją dėl vaikų teisių ir teisėtų interesų atstovavimo, vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į biomedicininų tyrimų centrus, kuriuose 2008–2012 metų laikotarpiu buvo atliekami tyrimai, kuriuose dalyvavo vaikai. Kreipimesi buvo prašoma pateikti išsamią informaciją apie dalyvavusius vaikus, duomenis, pagrindžiančius jų dalyvavimą bei atstovavimą, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių dalyvavimą bei pateikti kitas, tyrimui reikšmingas aplinkybes. Dėl tyrimo sudėtingumo, jis bus baigtas 2014 metais.

□ *Pasiūlymai teisiniam reglamentavimui dėl vaikų dalyvavimo biomedicininuose tyrimuose*

Ataskaitiniu laikotarpiu, kaip ir ankstesniaisiais laikotarpiais, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga dalyvavo klausimų, susijusių su vaikų dalyvavimo biomedicininų tyrimuose, nagrinėjime.

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė teikė pastabas ir pasiūlymus Sveikatos apsaugos ministerijos parengtam Biomedicininų tyrimų etikos įstatymo 5 ir 7

straipsnių pakeitimo įstatymo projektui Nr. 13-2016-01 (toliau – Įstatymo projektas), siekiant spręsti praktikoje kylančias problemas dėl tinkamo įstatymo nuostatų, reglamentuojančių vaikų dalyvavimą biomediciniuose tyrimuose, vykdymo ir įgyvendinti Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės valstybinio audito ataskaitoje „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“ (2012-12-31 Nr. VA-P-10-3-21) rekomendaciją.

Įvertinus projektą ir projekto rengėjų argumentus buvo pateiktos pastabos ir pasiūlymai dėl Įstatymo projekto tobulinimo, visų pirma, atkreipiant dėmesį į tai, kad Lietuvos Respublikos teisės aktai garantuoja tėvui ir motinai lygias teises ir pareigas savo vaikams, nesvarbu, ar vaikas gimė susituokusiems tėvams, ar nesusituokusiems, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium, ir praktikoje galimi atvejai, kai tėvo ir motinos nuomonės dėl vaiko dalyvavimo biomediciniame tyrime skirsis, t. y. vienas iš tėvų nesutiks dėl vaiko dalyvavimo arba atšauks duotą sutikimą, taip pat atvejai, kai vieno iš tėvų sutikimo nebus galima gauti dėl objektyvių aplinkybių (pavyzdžiui, vienas iš tėvų bus išvykęs į užsienį dirbti ar pan.). Atsižvelgiant į tai, projekte rengėjams pasiūlyta papildyti Įstatymo projektą, reglamentuojant panašių atvejų sprendimą. Taip pat vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, įstatyminiame lygmenyje turi būti įtvirtintos esminės nuostatos dėl vaiko nuomonės (valios) dėl dalyvavimo biomediciniame tyrime išsiaiškinimo, įvertinimo ir įtvirtinimo, atitinkamai papildant Įstatymo projektą nuostatomis, jog informuoto asmens sutikime turi būti išreikšta numanoma vaiko valia ir pritarimas dėl dalyvavimo biomediciniame tyrime bei nuostatomis, reglamentuojančiomis, kaip turi būti sprendžiamas vaiko dalyvavimo biomediciniame tyrime klausimas, kai vaikas atsisako dalyvauti ar pareiškia norą nutraukti dalyvavimą biomediciniame tyrime, t. y. kai vaiko ir jo tėvų (globėjo, rūpintojo) arba vieno iš tėvų nuomonės dėl vaiko dalyvavimo biomediciniame tyrime išsiskiria.

Projekto rengėjams buvo pateiktas siūlymas numatyti, jog Vaiko informavimo ir vaiko valios dėl dalyvavimo biomediciniame tyrime išreiškimo tvarka būtų tvirtinama bendru sveikatos apsaugos ministro ir socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu arba būtų suderinama su socialinės apsaugos ir darbo ministru, atsižvelgiant į tai, kad vaiko teisių apsaugos valdymo sritis yra pavesta Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai ir šios ministerijos įgaliojimus, taip pat kt. pastabos ir pasiūlymai.

Įvertinus pakartotinai Sveikatos apsaugos ministerijos pateiktą derinti Biomedicinių tyrimų etikos įstatymo 2, 5 ir 7 straipsnių pakeitimo įstatymo projektą (Nr. 13-2016-02) ir siekiant užtikrinti, kad praktikoje būtų griežtai vadovaujama geriausių vaiko interesų ir jų pirmenybės principu, formuotąsi vieninga vaikų dalyvavimo biomediciniuose tyrimuose (bendrajai prasme) praktika ir kiekvienos kompetentingos institucijos (subjektų) funkcijos, teisės ir pareigos būtų aiškios ir žinomos, projekto rengėjams buvo pasiūlyta, jog sveikatos apsaugos bei socialinės apsaugos ir darbo ministrai nustatytų vieną (bendrą) biomedicinių tyrimų atlikimo su vaikais tvarką, kurioje būtų aptarti visi aktualūs vaikų dalyvavimo biomediciniuose tyrimuose aspektai, t. y. įstatyminių vaiko atstovų informavimas, sutikimo dėl vaiko dalyvavimo biomediciniuose tyrimuose davimas; vaiko informavimas, jo nuomonės išklauskimas ir pritarimas dėl dalyvavimo biomediciniame tyrime, atsisakymas dalyvauti ir pasitraukimas iš jo; vaiko teisių apsaugos institucijos informavimas apie vaikus, dalyvaujančius biomediciniuose (klinikiniuose) tyrimuose, ir jos kompetencija, gautos informacijos pagrindu bei kt.

Taip pat vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė projekto rengėjų dėmesį į tai, kad priėmus Biomedicinių tyrimų etikos įstatymo pakeitimus, turėtų būti peržiūrėti ir keičiami galiojantys poįstatyminiai teisės aktai.

Paminėtina, kad Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai taip pat dalyvavo Sveikatos apsaugos ir darbo ministerijos bei Lietuvos bioetikos komiteto organizuotuose pasitarimuose vaikų dalyvavimo biomediciniuose tyrimuose klausimais (dėl Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės valstybinio audito ataskaitos „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“ (2012-12-31 Nr. VA-P-10-3-21) rekomendacijų įgyvendinimo; dėl Lietuvos

pozicijos dėl Klinikinių tyrimų reglamento; dėl vaiko sutikimo ir vaiko nuomonės išklausoymo dėl dalyvavimo biomediciniame tyrime reglamentavimo).

4.5.4. Vaikų saugumo paplūdimių maudyklose ir jų gelbėjimo užtikrinimas

Vaikas turi teisę į poilsį ir laisvalaikį, atitinkantį jo amžių, sveikatą ir poreikius, kurios įgyvendinimui yra būtina sukurti poilsui ir laisvalaikiui palankias, saugią ir sveiką aplinką garantuojančias sąlygas. Taip pat reikia imtis kitų priemonių, kurios apsaugotų vaikus nuo galimų nelaimingų atsitikimų ar pan.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje ataskaitiniais metais buvo atliktas tyrimas dėl vaikų saugumo paplūdimių maudyklose ir jų gelbėjimo²³.

Lietuvos savivaldybių pateikta informacija atskleidė, kad ne visos savivaldybės, kurių teritorijoje yra paplūdimių ir maudyklų, laikosi Lietuvos higienos normos HN 92:2007 „Paplūdimiai ir jų maudyklų vandens kokybė“ nustatytų reikalavimų:

- Paplūdimiuose, kurie skirti daugiau kaip 100 poilsiautojų, turi būti įrengti medicinos ir gelbėjimo punktai, kurių steigimu ir veikla privalo rūpintis savivaldybės. Tyrimo metu nustatyta, kad tik 14-oje savivaldybių iš 43-jų yra įrengti medicinos ir (ar) gelbėjimo punktai; kai kurie – dėl lėšų trūkumo neveikia.

- Vaikams maudyti vietos, kur gylis turi būti ne didesnis kaip 1,30 m, privalo būti numatytos ir pažymėtos. Remiantis tyrimo duomenimis, daugiau kaip pusė savivaldybių, kuriose yra įregistruoti paplūdimiai su maudyklomis, nesilaiko minėto reikalavimo ir tokiu būdu pažeidžia ne tik minėtos higienos normos HN 92:2007 reikalavimus, bet ir neužtikrina saugaus vaikų poilsio maudyklose.

- Paplūdimių maudyklos turi būti pažymėtos, pavyzdžiui, plūdurais, o jūroje po audrų patikslintos, tačiau tik mažesnė pusė savivaldybių, turinčių savo teritorijoje paplūdimių ir maudyklų (19 iš 43 savivaldybių), laikosi šio reikalavimo.

- Maudyklose neturi būti sūkurių, duobių, o naujai susiformavusias dugno duobes būtina pažymėti. Paplūdimių maudyklų dugnas turi būti valomas nuo atliekų ir dumblų ne rečiau kaip vieną kartą per mėnesį, o jūroje – ir po audrų. Tyrimas atskleidė, kad 32 iš 43 savivaldybių laikomasi minėto reikalavimo.

- Institucija, atsakinga už paplūdimių ir maudyklų administravimą, turi užtikrinti, kad maudyklų vandens kokybė būtų periodiškai tikrinama ir vandens kokybės parametrų vertės atitiktų Lietuvos higienos normoje HN 92:2007 nurodytas vertes. Minėta institucija taip pat atsakinga už maudyklų vandens kokybės stebėsenos kalendoriaus sudarymą ir tinkamą periodiškumą (ne mažiau kaip 8 mėginiai per maudymosi sezoną), už visuomenės informavimą nustačius vandens taršą ir uždraudimą maudyti, kol vandens kokybė pagerės. Iš kiekvienos maudyklos vienas vandens mėginys turi būti paimtas prieš pat kiekvieno maudymosi sezono pradžią. Mėginių ėmimo datos turi būti paskirstytos per visą maudymosi sezoną taip, kad laikas tarp datų neviršytų vieno mėnesio. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad visos savivaldybės, kuriose yra veikiančių paplūdimių su maudyklomis, atlieka vandens kokybės stebėseną.

- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugšėjo 3 d. nutarimas Nr. 1386 „Dėl pavojingų darbų sąrašo patvirtinimo“ numato, kad gelbėtojo darbą gali dirbti tik specialiai apmokyti asmenys. Darbdavys turi organizuoti darbuotojų mokymą mokymo įstaigoje, turinčioje Švietimo ir mokslo ministerijos išduotą licenziją pagal Plaukiko – gelbėtojo programą, kurią baigus išduodamas specialus pažymėjimas.

Plaukiko – gelbėtojo mokymo programa, patvirtinta Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos generalinio direktoriaus 2002 m. lapkričio 15 d. įsakymu Nr. 09-03-122, numato teisę

²³ Vaiko teisių apsaugos kontrolierės 2013 m. balandžio 23 d. pažyma dėl vaikų saugumo paplūdimių maudyklose ir jų gelbėjimo Nr. (6.5.-2012-64)-PR-65, paskelbta Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos interneto svetainės (<http://vaikams.lrs.lt>) skyriuje „Vaiko teisių padėties vertinimas“, dalyje „Apibendrinimai/Tyrimai“

dirbti plaukiku – gelbėtoju, asmenims baigusiems 2 savaitių mokymo kursą ir gavusiems atitinkamą pažymėjimą. Švietimo ir mokslo ministerija yra suteikusi licenciją vykdyti tokio pobūdžio mokymus trimis įstaigoms. Tyrimas atskleidė, kad tik 12-os savivaldybių paplūdimiuose dirba gelbėtojai. Beveik visi iš nurodytų gelbėtojų yra baigę Privalomos pirmosios pagalbos mokymo programą, tačiau tik nedaugelis iš jų turi Plaukiko – gelbėtojo mokymo programos baigimo pažymėjimą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė savivaldybių dėmesį į tyrimo metu nustatytus pažeidimus ir paprašė imtis priemonių juos šalinti. Dalis savivaldybių, atsižvelgdamos į vaiko teisių apsaugos kontrolierės prašymą, informavo, kad savivaldybės administracija, planuodama 2014 metų savivaldybės biudžetą, prašys savivaldybės tarybos šiam tikslui skirti lėšų, kita dalis savivaldybių nurodė, kad jau ėmėsi spręsti nurodytas problemas, dar kita dalis – pranešė, kad neturi lėšų nustatytiems pažeidimams šalinti.

4.5.5. Maitinimo organizavimas ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokyklose ir vaikų socialinės globos įstaigose

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga ataskaitiniu laikotarpiu pateikė siūlymus ir pastabas Sveikatos apsaugos ministerijos pateiktam derinti sveikatos apsaugos ministro įsakymo „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. lapkričio 11 d. įsakymo Nr. V-964 „Dėl Maitinimo organizavimo ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokyklose ir vaikų socialinės globos įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektui (toliau – Projektas).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, jog, be kitų numatomų pakeitimų ir papildymų, Projekte siūloma įtvirtinti nuostatą, kuri sudarytų galimybes ikimokyklinio ugdymo įstaigose vaikų maitinimą organizuoti pagal tėvų prašymus, atsisakant tam tikrų maisto produktų ar patiekalų, kurie vaikams nebūtų siūlomi bei nederinant minėtų valgiaraščių su visuomenės sveikatos centru apskrityje.

Vaiko teisių konvencijos 6 straipsnyje nustatytas vienas iš Konvencijos bendrųjų principų, valstybes įpareigoja „užtikrinti didžiausią galimybę vaikui gyventi ir sveikai vystytis“. Konvencijos 27 straipsnio 3 dalyje išvardytos trys gyvybiškai būtinos vaiko fizinio vystymosi dalys: mityba, rūbai ir būstas. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas Bendrajame komentare (Nr. 15) dėl vaiko teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis (Konvencijos 24 straipsnis) ypatingą dėmesį skyrė adekvataus maitinimosi ir vaiko augimo stebėjimo ankstyvoje vaikystėje, svarbai²⁴.

Atsižvelgiant į tai, jog pilnavertė, būtinus vaiko poreikius atitinkanti mityba, vaidina svarbų vaidmenį vaiko augimo bei sveiko vystymosi procese, Projekte numatytas atsisakymas derinti valgiaraščius, sudarytus tik pagal tėvų prašymus, su visuomenės sveikatos centru apskrityje, neatitinka geriausių vaikų interesų. Darytina prielaida, jog valgiaraščių derinimas veikia kaip viena iš apsaugos priemonių, siekiant įgyvendinti vaiko poreikius atitinkančią mitybą. Manytina, jog vaikų mityba ikimokyklinio ugdymo įstaigose, atsižvelgiant į specialistų rekomendacijas, turi atitikti visavertės ir subalansuotos mitybos principus, todėl valgiaraščiai turėtų būti derinami su visuomenės sveikatos centru apskrityje.

Projekte galėtų būti numatyta, kad kai kurie maisto produktai ikimokyklinio ugdymo įstaigose galėtų būti keičiami kitais (atsižvelgiant į etinius, religinius ar kultūrinius principus, jeigu to reikalauja, prašo tėvai), tačiau užtikrinant paros energines ir maistines vertes, atitinkančias pilnavertės subalansuotos sveikos mitybos principus bei tokį valgiaraštį suderinus su visuomenės sveikatos centru apskrityje. Svarbu pažymėti, jog ikimokyklinio amžiaus vaikai (lopšelinio ir darželinio) dėl fizinio ir psichinio nebrandumo, negali dalyvauti (nedalyvauja) priimant sprendimą šeimoje dėl tam tikrų gyvūninės kilmės produktų vartojimo ir negali

²⁴ General comment No.15 (2013) on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health (art. 24), priimtas Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto 62-ojoje sesijoje (2013 m. sausio 14 d. – vasario 1 d.).

pareikšti savo nuomonę dėl to. Be to, atsižvelgiant į ikimokyklinio ugdymo įstaigų maitinimo organizavimą (kai nėra galimybių rinktis iš kelių patiekalų), jie tampa ypatingai priklausomi nuo tėvų sprendimų.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį ir į tai, jog Projekte numatyta išlyga šeimynoms maitinimą organizuoti ne pagal valgiaraščius. Nuostata, jog šeimynose maitinimas organizuojamas atsižvelgiant į šeimos aplinkoje vyraujančią praktiką dėl maitinimosi (be valgiaraščių ir jų derinimo), kelia pagrįstų abejonių dėl jos atitikimo vaiko interesų pamatiniams principams. Pagal Civilinį kodeksą ir Šeimynų įstatymą, šeimyna globoja šešis ir daugiau vaikų (bendras vaikų skaičius šeimynoje su savais vaikais – ne daugiau kaip dvylika vaikų) šeimos aplinkoje. Bendras vaikų skaičius gali būti didesnis, kai broliai ir seserys neišskiriami, arba mažesnis, jeigu globojamas vaikas su negalia. Atsižvelgiant į tai, jog šeimynose vaikų skaičius gali būti dvylika ir daugiau, imperatyvios nuostatos dėl maitinimosi pagal valgiaraščius atsisakymas, vertinamas kaip juridinio vieneto siekis išvengti galimų papildomų rūpesčių organizuojant maitinimą, o ne kaip aplinkybė, užtikrinanti vaiko teisių interesų prioritetiškumo principą.

4.6. Vaiko teisių užtikrinimas baudžiamajame procese

Nepriklausomai nuo vaiko procesinės padėties baudžiamajame procese – ar jis yra nusikaltimo auka, liudininkas, įtariamasis ar kaltinamasis, arba net nėra proceso dalyviu – vaikas turi būti apsaugotu nuo galimų neigiamų baudžiamąjo proceso pasekmių.

4.6.1. Advokato skyrimas nukentėjusiam vaikui

Ataskaitiniu laikotarpiu, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pateikė Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetui siūlymą apsvarstyti galimybę tobulinti nukentėjusiojo vaiko atstovavimo baudžiamajame procese teisinį reglamentavimą bei atkreipė dėmesį į tai, kad svarstomame Teisingumo ministerijos parengtame Baudžiamąjo proceso kodekso 9, 154, 186, 280, 283 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso priedo papildymo įstatymo projekte XIP-4797 atsisakyta nuostatų dėl privalomo įgaliotojo atstovo dalyvavimo byloje, kurioje nukentėjusysis yra vaikas, nukentėjęs nuo nusikalstamų veikų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui ir nusikalstamų veikų, nurodytų Baudžiamąjo kodekso 157, 162, 307, 308, 309 straipsniuose.

Atsižvelgiant į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos iniciatyvą ir siūlymus dėl vaikų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, teisių apsaugos, gynimo ir atstovavimo baudžiamuosiuose procesuose stiprinimo, įtvirtinant privalomą įgaliotojo atstovo (asmens, teikiančio teisinę pagalbą) dalyvavimą nagrinėjant baudžiamąsias bylas dėl nusikalstamų veikų žmogaus laisvei, žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai ar dorovei, kuriose nukentėjusiuoju yra pripažintas nepilnametis asmuo, taip pat kitose baudžiamosiose bylose, kuriose nukentėjusiuoju yra pripažintas nepilnametis asmuo, kai ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro motyvuotu nutarimu ar teismo motyvuota nutartimi įgalioto atstovo dalyvavimas pripažintas būtinu, bei užtikrinant nukentėjusiam vaikui galimybę gauti kvalifikuotą teisinę pagalbą, Lietuvos Respublikos Seimo narės R. Šalaševičiūtė ir I. Šaulienė pateikė 2013 m. kovo 1 d. Lietuvos Respublikos Seimui svarstyti Baudžiamąjo proceso kodekso 55 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą Nr. XIIP-307 ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 12 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą Nr. XIIP-308. Manytina, kad priėmus įstatymų projektus būtų užtikrintas geresnis nukentėjusių vaikų teisių ir interesų gynimas bei sudarytos sąlygos tinkamam Europos Tarybos konvencijos dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos (pasirašytos 2007 m. spalio 25 d. Lanzarotėje, ratifikuotos Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. lapkričio 6 d. įstatymu Nr. XI-2368), Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. gruodžio 13 d. direktyvos 2011/92/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų

pornografija, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR), bei Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyvos 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2002/629/TVR, nuostatų dėl nukentėjusių vaikų apsaugos baudžiamajame procese įgyvendinimui.

Paminėtina, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė pateikė Seimui nuomonę dėl aukščiau nurodytų Baudžiamojo proceso kodekso ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projektų (2013 m. rugpjūčio 28 d. nutarimas Nr. 775). Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, susipažinusi su Teisingumo ministerijos parengtu Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 55 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto Nr. XIIP-307 ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 12 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto Nr. XIIP-308“ projektu (Nr. 13-1599-01), kuriuo siūloma nepritari teisės aktų pakeitimams, bei institucijų, su kurioms buvo derinamas nutarimo projektas, išvadamis, atkreipė Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Teisingumo ministerijos dėmesį į būtinybę stiprinti ir gerinti vaikų, susidūrusių su teisingumo sistema, teisių apsaugą bei užtikrinti, kad teisingumas visada atitiktų vaiko interesus. Taip pat buvo išdėstyta nuomonė, jog Lietuvos Respublikos Seime tebesvarstomuose Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo projektuose Nr. XIIP-4797 ir XIIP-552 nėra atspindėtos minėtų Direktyvos dėl kovos su prekyba žmonėmis, Direktyvos dėl kovos su vaikų seksualiniu išnaudojimu bei Konvencijos dėl vaikų apsaugos nuo seksualinės prievartos nuostatos ir sudarytos galimybės užtikrinti tinkamą jų įgyvendinimą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė nurodė, jog:

- Direktyvoje dėl kovos su prekyba žmonėmis numatyta, jog valstybės narės užtikrina, kad atsižvelgiant į aukos vaidmenį atitinkamoje teisingumo sistemoje, vaikai, prekybos žmonėmis aukos, nedelsiant galėtų pasinaudoti nemokama teisine konsultacija ir nemokamomis teisinio atstovavimo paslaugomis, įskaitant žalos atlyginimo tikslais, nebent jie turi pakankamai finansinių lėšų; kadangi vaikai aukos dažniausiai tokių lėšų neturi, teisinės konsultacijos ir teisinio atstovavimo paslaugos jiems praktiškai būtų nemokamos (19 punktas, 12 straipsnio 2 dalis, 15 straipsnio 2 dalis);

- Direktyvoje dėl kovos su vaikų seksualiniu išnaudojimu numatyta, jog valstybės narės užtikrina, kad nukentėję vaikai nedelsiant turėtų priegią gauti teisines konsultacijas ir, atsižvelgiant į nukentėjusių asmenų vaidmenį atitinkamoje teisingumo sistemoje, galėtų naudotis teisinio atstovavimo paslaugomis, be kita ko, kai reikalaujama atlyginti žalą; teisinės konsultacijos ir teisinio atstovavimo paslaugos teikiamos nemokamai, jei nukentėjusysis neturi užtektinai finansinių išteklių (preambulės 32 punktas, 20 straipsnio 2 dalis);

- Konvencijoje dėl vaikų apsaugos nuo seksualinės prievartos numatyta, jog kiekviena šalis aukoms užtikrina nemokamą, jei tai būtina, teisinę pagalbą, kai jos gali turėti baudžiamosios bylos šalies statusą (31 straipsnio 3 dalis).

Nagrinėjamame kontekste, vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat paminėjo ir Gaires dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, priimtas 2010 m. lapkričio 17 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto, kuriomis siekiama užtikrinti, kad bet kokio teismo proceso ir tokio proceso alternatyvų metu būtų visokeriopai paisoma vaiko teisių, įskaitant teisę gauti informaciją, teisę būti atstovaujama, teisę dalyvauti ir teisę į apsaugą, deramai atsižvelgiant į vaiko brandumą ir supratimo lygį ir į bylos aplinkybes, bei šių gairių aiškinamojo memorandumo nuostatas. Minėtuose dokumentuose nurodyta, jog vaikai turėtų turėti galimybę naudotis nemokama teisine pagalba tokiomis pat arba palankesnėmis sąlygomis nei suaugusieji. Teigiant, jog teisinė pagalba galėtų priklausyti nuo tėvų ar globėjo arba paties vaiko finansinių išteklių, taip pat pažymima, jog svarbu, kad vaiko advokato teisinės išlaidos nebūtų tiesiogiai arba netiesiogiai apmokamos vaiko tėvų. Jeigu advokatui moka tėvai, nelieka jokios garantijos, ypač prieštaraujančių interesų byloje, kad jis sugebės nešališkai ginti vaiko interesus. Gairėse taip pat nurodyta, jog vaikai turėtų būti vertinami kaip visaverčiai, turintys savo teises klientai, ir vaikams atstovaujantys advokatai turėtų perteikti vaiko požiūrį.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, teisės aktų nuostatos nedraudžia užtikrinti aukštesnio lygio vaikų teisių apsaugą ir to turėtų būti siekiama. Taip pat kontrolierės nuomone, daugeliu atvejų vaikai aukos neturi lėšų teisinio atstovavimo paslaugų apmokėjimui, todėl tikslinga užtikrinti galimybę vaikui naudotis teisinio atstovavimo paslaugomis, apsaugant vaiką (jo atstovus pagal įstatymą) ir sudarant jam galimybę išvengti papildomos administracinės naštos, biurokratinių procedūrų. Įtvirtinus vaiko teisę naudotis nemokamomis teisinio atstovavimo paslaugomis, nebūtų apribota vaiko, turinčio galimybes apmokėti teisinio atstovavimo paslaugų teikimo išlaidas, teisė pasirinkti kitą šių paslaugų teikėją.

Kreipimesi, adresuotame Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir Teisingumo ministerijai, buvo atkreiptas dėmesys į tai, jog siūlymas svarstyti Baudžiamojo proceso kodekso ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimų galimybes, siekiant užtikrinti galimybę vaikui, seksualinio išnaudojimo ar seksualinės prievartos aukai, galimybę gauti kvalifikuotą nemokamą teisinę pagalbą buvo įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko 2011-03-15 potvarkiu Nr. 65 sudarytos darbo grupės Europos Tarybos konvencijos dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos ratifikavimo ir Konvencijos nuostatų įgyvendinimo galimybėms išnagrinėti atliktoje Konvencijos atitikties Lietuvos Respublikos teisės aktams analizėje bei darbo grupės išvadose ir pasiūlymuose ir kt.

Taip pat buvo paminėtina, jog pradiniam Baudžiamojo proceso 9, 154, 186, 280, 283 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso priedo papildymo įstatymo projekte Nr. XIIP-4797 rengimo ir derinimo etape (projektas Nr. 12-1081-01) Teisingumo ministerija buvo atkreipusi dėmesį į tai, kad Baudžiamojo proceso kodekso 55 straipsnis reglamentuoja įgaliotųjų atstovų dalyvavimą procese, tačiau kodeksas neįtvirtina nei vieno atvejo, kai įgaliotojo atstovo dalyvavimas baudžiamajame procese yra būtinas ir atitinkamai gali susidaryti situacija, kad nukentėjusysis nėra pasikvietęs įgaliotojo atstovo ir tikėtina, jog tokiu atveju itin pažeidžiamo asmens (ypač vaiko) padėtis tampa sunkesnė nei įtariamojo (kaltinamojo), kuris turi gynėją. Atsižvelgiant į tai, Teisingumo ministerijos tuometine nuomone, buvo tikslinga numatyti atvejus, kai baudžiamajame procese privalo dalyvauti įgaliotasis atstovas, atstovaujantis nukentėjusio asmens interesus. Siekiant, kad nukentėję vaikai gautų privalomą teisinę pagalbą (Direktyvos dėl kovos su vaikų seksualiniu išnaudojimu 20 straipsnio 2 dalis), buvo siūloma Baudžiamojo proceso kodekso 55 straipsnį papildyti nauja 4 dalimi, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras privalo priimti nutarimą, o teismas – nutartį dėl įgaliotojo atstovo dalyvavimo byloje, kurioje nukentėjusysis yra vaikas, nukentėjęs nuo nusikalstamų veikų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui bei nusikalstamų veikų, nurodytų Baudžiamojo kodekso 157, 162, 307, 308, 309 straipsniuose.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė apibendrindama pažymėjo, jog siekiant užtikrinti bei gerinti ypatingai pažeidžiamų asmenų grupės – vaikų aukų teisių apsaugą ir gynimą, turėtų būti svarstoma galimybė užtikrinti būtiną įgalioto atstovo dalyvavimą.

Paminėtina, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė iš esmės pritarė Baudžiamojo proceso kodekso 55 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektui Nr. XIIP-307 ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 12 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektui Nr. XIIP-308, tačiau Vyriausybės nuomone, esamas reguliavimas užtikrina galimybę nukentėjusiajam gauti teisinę pagalbą, o tam tikrais atvejais – tokią pagalbą gauti nemokamai, be to, jo interesams gali būti atstovaujama valstybinio kaltintojo – prokuroro.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė atkreipė dėmesį į tai, kad įstatymų projektuose siūlomoms nuostatomis įgyvendinti prireiktų papildomų Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų, o kadangi skirti papildomų lėšų valstybės garantuojamai teisei pagalbai teikti 2014 metais nėra finansinių galimybių, pasiūlė, atsižvelgiant į valstybės finansines ir ekonomines galimybes, numatyti vėlesnį įstatymų projektų nuostatų įsigaliojimo laiką, taip pat pateikė kitas pastabas ir pasiūlymus dėl siūlomo teisinio reglamentavimo.

4.6.2. Vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas kratos metu

Ataskaitiniu laikotarpiu Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje buvo atliktas tyrimas dėl galimo vaikų teisių pažeidimo, kurio vienas iš aspektų buvo kratos atlikimas šeimų, auginančių vaikus, gyvenamosiose patalpose.

Turint omenyje tai, kad vaiko teisių apsaugos kontrolierius įstatymų nustatyta tvarka tiria skundus dėl vaiko teises ar jo teisėtų interesus pažeidžiančių prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų (neveikimo), tačiau netiria skundų dėl šių pareigūnų procesinių sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo, teismų teisėjų veiklos, netikrina teismų priimtų sprendimų, nuosprendžių ir nutarčių pagrįstumo ir teisėtumo, vertinant tyrimo metu paaiškėjusias aplinkybes, buvo atkreiptas dėmesys į galiojantį teisinį reglamentavimą, susijusį su procesinių prievartos priemonių taikymu, jo pakankumą ir išsamumą dėl vaikų, galinčių tapti šių veiksmų liudininkais ar pan., teisių ir interesų apsaugos.

Krata, kaip ir bet kuri procesinė prievartos priemonė, galima tik tada, kai yra pagrindas manyti, kad atliekant šį veiksma gali būti pasiekti baudžiamojo proceso tikslai. Baudžiamojo proceso kodekse yra reglamentuotos kratos atlikimo taisyklės, kurios sudaro tam tikras prielaidas išvengti ar sumažinti neigiamus išgyvenimus, susijusius su procesinės prievartos priemonės (kratos) vykdymu (dalyvavimu jos vykdyme ir pan.). Pareigūnų veiksmai turi būti ne tik teisėti, tačiau jie taip pat privalo tinkamai vykdyti bendrąją pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai (laikytis tokių elgesio taisyklių, kad savo veiksmais ar neveikimu nepadarytų kitam asmeniui žalos). Pastebėtina ir tai, kad kiekvienu konkrečiu atveju kratos darymo būste ar kitoje vietoje, kurioje yra ir nepilnamečių vaikų, galimos neigiamos pasekmės vaikui yra susiję ne tik su teisėsaugos institucijų atstovų, tačiau ir su kitų suaugusiųjų asmenų, dalyvaujančių šiame procese (tarp jų ir vaiko atstovų pagal įstatymą), veiksmais ar neveikimu. Konkrečiu atveju aktualu, jog nei Baudžiamojo proceso kodekse, nei poįstatyminiuose teisės aktuose nėra išsamiai reglamentuotas vaiko teisių ir interesų apsaugos aspektas kratos atlikimo metu. Manytina, kad šiais atvejais formuojasi skirtinga praktika ir ji priklauso nuo teisėsaugos pareigūnų ir savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų bendradarbiavimo.

Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas yra pažymėjęs, kad „kratos asmens namuose turi apsiriboti tik reikalingų įrodymų paieška ir neleistina, kad tai prilygtų persekiojimui“. Kiekviena nuostata, leidžianti kištis į vaiko būsto privatumą, pavyzdžiui, daryti kratą, turi būti numatyta įstatymu, ji negali būti taikoma savo nuožiūra, o privalo būti suderinta su kitais Konvencijoje nustatytais principais bei nuostatomis ir konkrečioje situacijoje racionaliai pagrįsta.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, įvertinusi galiojantį procesinės prievartos priemonių, konkrečiu atveju – kratos, teisinį reglamentavimą bei tai, jog praktikoje yra ir bus atvejai, kada nebus galima užtikrinti kratos vykdymo (pradžios), kai kratos vietoje nebus nepilnamečių vaikų, ir siekdama, kad būtų užtikrinta tinkama vaiko teisių ir interesų apsauga kratos atlikimo metu, pasiūlė Lietuvos Respublikos generaliniam prokurorui D. Valiui ir Lietuvos policijos generaliniam komisarui S. Skverneliui bendradarbiaujant su kompetentingomis institucijomis įvertinti (išanalizuoti) poreikį dėl kratos atlikimo praktikos tobulinimo (rekomendacijų parengimo ir pan.), aptariant esminius vaiko teisių ir interesų apsaugos ir užtikrinimo aspektus, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų dalyvavimo kratoje poreikio įvertinimo kriterijus, policijos pareigūnų ir savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų (ypatingai, kai skyriaus objektyvus dalyvavimo poreikis žinomas iš anksto) veiksmus, elgesį ir bendradarbiavimą kratos atlikimo metu ir kt.

Generalinis prokuroras išnagrinėjęs vaiko teisių apsaugos kontrolierės pasiūlymą, paminėjo, jog krata yra tik viena iš procesinių prievartos priemonių, kurios atskirais atvejais neišvengiamai gali būti atliekama nepilnamečių akivaizdoje.

Baudžiamojo proceso įstatymai nereglamentuoja, kokių priemonių ar veiksmų turi imtis ikiteisminio tyrimo pareigūnai, jei procesinės prievartos priemonės atlikimo vietoje yra

nepilnamečių, kad užtikrintų jų teises, išskyrus Baudžiamojo proceso 129 straipsnio nuostatą, įpareigojančią pasirūpinti suimtojo vaikais, likusiais be reikalingos priežiūros.

Generalinės prokuratūros nuomone, siekiant užtikrinti, kad vaikai, kurių akivaizdoje atliekami baudžiamojo proceso veiksmai, patirtų kuo mažesnę neigiamą poveikį, labai svarbus glaudus ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir vaiko teisių apsaugos specialistų bendradarbiavimas, tačiau jį apsunkina neapibrėžtas vaiko teisių apsaugos specialistų vaidmuo baudžiamajame procese. Vaiko teisių apsaugos specialistų procesinės padėties neapibrėžtumas konstatuotas ir 2012-12-31 valstybinio audito ataskaitoje Nr. VA-P-10-3-21 „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“, kurioje Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai rekomenduota kartu su Generaline prokuratūra iki 2014-09-30 parengti ir patvirtinti metodines rekomendacijas dėl vaiko teisių apsaugos specialistų dalyvavimo baudžiamajame procese. Šiose rekomendacijose bus apibrėžti vaiko teisių apsaugos specialistų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo ypatumai ir veiksmai, padėsiantys maksimaliai apsaugoti vaikus nuo streso, patiriamo, kai jų akivaizdoje atliekami procesiniai prievartos veiksmai.

4.6.3. Kiti vaiko teisių baudžiamajame procese užtikrinimo aspektai

Ataskaitiniu laikotarpiu, atliekant skundų tyrimus, atkreiptas dėmesys į vis dar praktikoje kylančias problemas dėl vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo baudžiamajame procese (atliekant ikiteisminį tyrimą ar dar nepradėjus ikiteisminio tyrimo – atliekant skundo, pareiškimo, pranešimo duomenų patikslinimą).

Tyrimų metu vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į šias problemas:

- policijos pareigūnai dėl su ikiteisminiu tyrimu susijusių aplinkybių bendrauja su vaikais jų ugdymo įstaigose. Manytina, kad ugdymo įstaiga yra netinkama vieta apklausai, informacijos apie nusikalstamas veikas tikslinimui ir pan., policijos pareigūnų bendravimas su vaiku neturėtų vykti vaiko buvimo ugdymo įstaigoje metu. Bet koks policijos pareigūnų bendravimas (nepriklausomai nuo vaiko procesinės padėties) su vaiku jo ugdymo įstaigoje, gali psichologiškai traumuoti vaiką, formuoti jam nepalankią aplinkinių nuomonę, įtakoti vaiko tolimesnius santykius su ugdymo įstaigos bendruomene;

- atlikdami procesinius veiksmus su vaikais jų ugdymo įstaigoje ikiteisminio tyrimo pareigūnai nepildo procesinių dokumentų, neinformuoja vaiko atstovų pagal įstatymą, pavyzdžiui, tikslinama nusikaltimo padarymo vieta, rodomos nuotraukos atpažinimui, tačiau nesilaikoma bendrųjų apklausos taisyklių. Manytina, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmai, kuriais siekiama nustatyti nusikalstamos veikos aplinkybes, patikslinti arba pašalinti trūkumus ir kuriems reikalingas nukentėjusioj ar liudytojo dalyvavimas, laikytini procesiniais veiksmais ir jie turėtų būti įforminami procesiniuose dokumentuose, informuojant apie procesinio veiksmo su vaiku planuojamą atlikimą jo įstatyminių atstovų;

- vaikui ir jo atstovui pagal įstatymą netinkamai išaiškinamos jų teisės (nors proceso dalyviai ir supažindinami su teisėmis, tačiau dažnai nesupranta ir nežino tų teisių turinio, pavyzdžiui, teisė reikšti prašymą į apklausą kviesti savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovą arba psichologą). Atsižvelgiant į vaiko specifinę padėtį dėl jo amžiaus ir socialinės brandos, vaikas ne visada gali tinkamai pasinaudoti jam suteiktomis teisėmis, dažnai ir vaiko atstovai pagal įstatymą dėl su vaiku susijusio įvykio ar kitų aplinkybių ne visada aiškiai supranta galimybes, galinčias padėti vaikui, todėl manytina, ikiteisminio tyrimo pareigūnai turėtų itin detalai ir suprantamai išaiškinti vaikui ir jo atstovui pagal įstatymą jų teises procese.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į policijos generalinį komisarą ir generalinį prokurorą, atkreipdama dėmesį į vis dar pasitaikančias aukščiau nurodytas problemas, susijusias su vaiko teisių užtikrinimu baudžiamajame procese.

4.7. Vaiko privatus gyvenimas ir žiniasklaida

Kiekvienam vaikui suteikiama teisė į tai, kad būtų ginamas jo asmeninio gyvenimo privatumas, šeima, būstas, susirašinėjimas nuo savavališko ar neteisėto kišimosi arba nuo neteisėto kėsینimosi į jo garbę ir reputaciją (Konvencijos 16 straipsnis).

Pripažįstat svarbų masinės informacijos priemonių vaidmenį vaiko teisių atžvilgiu, valstybei tenka pareiga ne tik užtikrinti, kad vaikas galėtų naudotis įvairių šaltinių informacija ir medžiaga, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės bei skatina jo fizinį bei psichinį vystymąsi, bet ir apsaugoti, apginti vaiką nuo jo gerovei kenkiančios informacijos ir medžiagos (Konvencijos 17 straipsnis).

4.7.1. Vaiko privataus gyvenimo apsauga

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos praktikoje atskaitiniais metais, atsižvelgus į gaunamus kreipimusis, prašymus, skundus ir pan., pastebimas didėjantis visuomenės susidomėjimas privataus gyvenimo apsauga, teise gauti bei pareiga saugoti duomenis apie privatų vaiko gyvenimą ir pan.

Privatus vaiko gyvenimas yra jo asmeninis gyvenimas: gyvenimo būdas, šeimyninė padėtis, gyvenamoji aplinka, santykiai su kitais asmenimis, individo pažiūros, įsitikinimai, įpročiai, jo fizinė bei psichinė būklė, sveikata, garbė, orumas ir kt. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje ne kartą yra nurodyta, kad valstybė turi pozityvią pareigą saugoti asmenis nuo nepagrįsto kišimosi į jų privatų gyvenimą.

Atliekant tyrimus, pastebėtina, kad viešinant duomenis apie vaiko privatų gyvenimą visuomenės informavimo priemonėse, kyla dviejų saugomų vertybių – vaiko teisės į privatų gyvenimą ir teisės į saviraiškos laisvę, apimančios tiek teisę skleisti informaciją, tiek visuomenės teisę ją gauti, konfliktas, todėl, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, kiekvienu atveju būtina ieškoti minėtų saugomų vertybių protingos pusiausvyros. Deja, ne visada minėta pusiausvyra išlaikoma – vaiko privatus gyvenimas viešinamas, neįvertinant tokios informacijos paviėšinimo neigiamo poveikio vaikui.

Sudedamoji teisės į privatų gyvenimą dalimi yra laikoma informacija apie asmenį (vardas, pavardė, gyvenamoji vieta, išsilavinimas ir kt.). Taigi, bet kokia su asmeniniu susijusi informacija (plačiąją prasme) yra informacija apie jo asmeninį gyvenimą, todėl tokios informacijos (asmens duomenų) rinkimu ir naudojimu susijusi veikla turi įtakos asmens privačiam gyvenimui. Garantuojant vaiko teisę į privatų gyvenimą, kartu garantuojama ir jo asmens duomenų apsauga, o užtikrinant vaiko duomenų apsaugą yra saugomas ir jo privatus gyvenimas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ne kartą atkreipė atsakingų asmenų dėmesį, jog teikiant informaciją apie vaiką tretiesiems asmenims, būtina gerbti vaiko teisę į privatų gyvenimą ir duomenis teikti tik griežtai laikantis įstatymuose nustatytų reikalavimų ir išimtinai atsižvelgiant į vaiko geriausių interesų apsaugą. Paminėtina, kad atskaitiniais metais pareiškėjai kreipėsi ne tik dėl privataus gyvenimo (asmens duomenų) viešinimo visuomenės informavimo priemonėse, bet ir vaiko asmens duomenų teikimo įmonėms ir įstaigoms teisėtumo. Individualių skundų tyrimo metu buvo nustatyta, kad įstaigos vaiko asmens duomenis kartais teikia neteisėtai, nesilaikydami nustatytų asmens duomenų teisėto tvarkymo kriterijų.

Atlikti tyrimai rodo, kad vaiko asmens duomenis, nesilaikant įstatymuose nustatytų ribojimų ir pažeidžiant vaiko teisę į privatumą, teikia (atskleidžia) tretiesiems asmenims (kitiems asmenims, visuomenės informavimo priemonėms) ne tik įstaigos ir institucijos, bet ir patys vaiko tėvai (globėjai, rūpintojai), siekdami išgarsėti, galbūt net norėdami paveikti priimamus sprendimus teismuose ir pan.

Atskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė dėl vaiko privataus gyvenimo, taip pat teisės į atvaizdą, asmens duomenų apsaugos teikė ne tik konsultacijas suinteresuotiems asmenims, įstaigoms, bet ir, atsižvelgdama į gautus skundus, atkreipė konkrečių asmenų dėmesį į

pažeidimus bei davė nurodymus juos pašalinti, teikė pasiūlymus dėl vaiko privataus gyvenimo apsaugos gerinimo.

Asmens teisę į privataus gyvenimo apsaugą reglamentuoja Civilinis kodeksas, Vaiko teisių apsaugos pagrindų, Visuomenės informavimo, Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio, Asmens duomenų teisinės apsaugos bei kiti įstatymai. Už minėtų teisės aktų nuostatų įgyvendinimo priežiūrą atsakingos kelios institucijos, todėl ataskaitiniu laikotarpiu, atliekant skundų tyrimus ir pan., bendradarbiauta su Lietuvos radijo ir televizijos komisija, Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba, Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija ir Valstybine duomenų apsaugos inspekcija.

4.7.2. Vaiko apsauga nuo žalingos informacijos poveikio

Ataskaitiniu laikotarpiu, atsižvelgiant į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje gaunamus kreipimusis, prašymus, skundus ir pan., galima konstatuoti, kad išlieka aktuali vaiko apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio problema. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, užtikrindama tarpinstitucinį bendradarbiavimą, gavusi informacijos ir (ar) pastebėjusi ribojamos ar draudžiamos informacijos nepilnamečiams platinimą, dėl viešosios informacijos įvertinimo kreipiasi į Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą, Lietuvos radijo ir televizijos komisiją, Žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją, policiją ir kitas institucijas, nurodytas Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos įstatyme.

Į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą besikreipiantys asmenys ataskaitiniais metais dažnai informavo apie galimai žalingo turinio informaciją (smurtinio, erotinio pobūdžio ir kt.), patalpintą viešosios informacijos priemonėse (televizijoje, internetinėje žiniasklaidoje, spaudoje ir kt.). Taigi, išlieka aktualios viešosios informacijos turinio, žymėjimo ir kitos problemos. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje buvo gauti pranešimai apie galimai netinkamą anonų, reklamos, televizijos laidų ir kt. transliavimo laiką ir pan.

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė ne kartą išreiškė nuomonę, jog maisto papildų, skirtų suaugusiems, reklama nėra pateisinama vaikams ir visai šeimai skirtų laidų metu. Viešosios informacijos skleidėjai, reklamos davėjai, reklamos paslaugų teikėjai turėtų elgtis socialiai atsakingai ir privalo vengti nepilnamečių auditorijai skirtose laidose reklamuoti suaugusiems skirtas prekes ir paslaugas. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į tai, kad suaugusiems skirtų maisto papildų reklama gali pažeisti Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatas, pagal kompetenciją kreipėsi į Lietuvos nacionalinę radiją ir televiziją, prašydama užtikrinti tinkamą vaiko teisės į apsaugą nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio reglamentuojančių teisės aktų nuostatų įgyvendinimą bei imtis priemonių, jog transliuojant suaugusiems skirtų prekių ir paslaugų reklamą nebūtų sudarytos sąlygos vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimui.

Ataskaitiniu laikotarpiu pastebėta, kad aktualia problema išlieka vaiko atvaizdo (vaizdo medžiagos, nuotraukos) panaudojimo visuomenės informavimo priemonėse ir teisės aktuose įtvirtinto reikalavimo ir susiformavusios teismų praktikos, kad siekiant apginti vaiko teisę į privatų gyvenimą ir (ar) vaiko teisę į atvaizdą, reikalaujama, jog viešai paskelbtoje informacijoje asmuo būtų atpažįstamas. Paminėtina, kad asmens teisės į atvaizdą pavišimo faktas gali būti vertinamas Civilinio kodekso, Visuomenės informavimo bei Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymų aspektu.

Pagal Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymą nepilnamečių asmens duomenys, įskaitant jų atvaizdus, negali būti skelbiami įstatyme nustatytais atvejais (pateikiant duomenis apie nepilnamečių, žeminamas jo orumas ir (ar) pažeidžiami jo interesai, neigiamų socialinių reiškinių kontekste pateikiamos nepilnamečių nuotraukos ar filmuota medžiaga apie juos, jei pagal tai galima nustatyti jo asmens tapatybę ir kt.), kai tokios informacijos turinys daro neigiamą poveikį, yra žalingas nepilnamečiams. Pažymėtina, kad net ir esant atsakingų asmenų (tėvų) sutikimui, vaiko atvaizdo fiksavimas gali būti pažeidžiantis vaiko

interesus, todėl neleistinas, jei toks atvaizdo rodymas atitinka besąlygiškai draudžiamos skleisti informacijos kriterijus.

Paminėtina, kad minėto įstatymo prasme saugotinas nepilnamečio interesas suprantamas kaip siekis apsaugoti jį nuo tapatybės (neigiamų socialinių reiškinių kontekste) viešinimo žiniasklaidoje tam, kad tai nepakenktų jo normaliam vystymuisi.

Paminėtina, kad vieno pareiškėjo skundo tyrimo metu paaiškėjo skaudi istorija, kai televizijos laidoje buvo paskelbta informacija, jog vaikas prisigėręs pateko į ligoninę ir parodytas visai kitas vaikas, kuris tuo pačiu metu gydėsi ligoninėje. Pareiškėjas skunde rašė, jog „sūnui pamačius save, jos pradėjo verkti, rėkti, tapo nevaldomas, isteriškas“, „pažįstami pradėjo juoktis ir tyčiotis“.

Ataskaitiniais metais pastebėta, kad net dengiant vaiko veidą ar imantis kitų techninių priemonių tiek televizijoje, tiek spaudoje, ribojančių nustatyti vaiko tapatybei, paskleista informacija gali daryti vaikui žalą. Iš pateiktos papildomos informacijos, pavyzdžiui, mokyklos pavadinimo ir kitų detalių, dalis visuomenės (draugai, bendramoksliai, giminaičiai ir pan.) gali atpažinti vaiką, kuris dėl to gali patirti, pavyzdžiui, patyčias. Vis dėlto teigtina, kad informacijos apie konkrečius vaikus, net ir neleidžiančios identifikuoti jų tapatybės, viešinimas ne visada yra būtinas ir būtina kiekvieną viešinamą informaciją įvertinti atsižvelgiant į galimą neigiamą poveikį vaikui ir jo artimiesiems. Paminėtina, kad tiriant konkretų pareiškėjo skundą buvo nustatyta, kad iš publikacijoje pateiktos informacijos detalių artimieji ir patys vaikai suprato, jog jie yra įvaikinti, nors tėviai daugelį metų saugojo įvaikinimo paslaptį.

Dažnai žurnalistai laidose ir publikacijose pamindami savo profesinę etiką bei nesirūpindami vaiko gerove, siekia tik įspūdingiau pateikti informaciją, dar labiau sužadinti visuomenės smalsumą, tačiau neatkreipia dėmesio, jog už publikacijos, laidos kadro yra vaikai, kurie lanko mokyklą, bendrauja ir pan.

Lietuvos Respublikos teisės aktai draudžia taikyti neteisėtus informacijos laisvės apribojimus bei nustato, kad viešosios informacijos cenzūra Lietuvos Respublikoje draudžiama. Valstybės ir savivaldybės institucijos tik įstatymų nustatytais pagrindais ir nustatytos kompetencijos ribose gali užtikrinti teisės aktų, reglamentuojančių visuomenės informavimo priemonių veiklą, nuostatų laikymąsi. Paminėtina, jog viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų veikimas (neveikimas) minėtų įstatymų aspektu praktiškai gali būti vertinamas tik *post factum*. Nepaisant to, besikreipiantys asmenys dažnai vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus prašo uždrausti konkrečią laidą, nors tokie įgaliojimai kontrolieriui nesuteikti. Paminėtina, kad sprendimą dėl laidos uždraudimo yra kompetentingas priimti tik teismas.

4.7.3. Vaiko apsauga internete

Internetinė žiniasklaida tapo ypač populiari. Populiarūs naujienų portalai, socialiniai tinklai, tinklaraščiai ir pan. Internete galime ne tik skaityti publikaciją, bet ir žiūrėti internetinę televiziją. Padedant internetui žalingo turinio informacija pasiekia dar didesnę ratą vaikų. Ataskaitiniais metais į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą besikreipiantys asmenys dažnai informavo ne tik apie žalingą informaciją internete, bet ir elektronines patyčias, incidentus socialiniuose tinkluose ir pan.

Lietuvoje vykdomas Saugesnio interneto programos projektas SIC LT II, kurios veikloje dalyvauja ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Lietuvoje veikia „karštoji linija“, kurios pagalba interneto vartotojai gali pranešti apie neteisėto turinio informaciją internete. Kiekvienas pranešimas yra nagrinėjamas ir perduodamas kompetentingoms Lietuvos (Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybai, policijai ir kt.) ir (ar) užsienio valstybių institucijoms. Vaikai dėl patyčių internete gali kreiptis į Vaikų liniją (veikia nemokama telefono linija 116 111). Paminėtina, kad Ryšių reguliavimo tarnybos duomenimis, 2013 m. „karštoji linija“ gavo 650 pranešimų apie žalingą turinį internete. Lyginant su ankstesniais metais, pranešimų gauta 7 proc. daugiau, todėl galima teigti, jog visuomenės nariai tapo aktyvesni, pranešdami apie žalingo turinio informaciją internete.

Sprendžiant internete skelbiamos viešosios informacijos ir patyčių problemą, būtina įvertinti paties interneto specifiką. Internetui būdinga tai, kad vartotojas yra interaktyvus – jis ne tik gauna informaciją, bet ir ją pateikia. Pasinaudojant šiuolaikinėmis komunikacijos priemonėmis, internete pateikiama vaizdo medžiaga ir kita informacija, kurioje gali būti vaizduojamas smurtas ir (ar) kita žalingo turinio medžiaga, tyčiojamosi iš asmens, pažeidžiamos asmens neturtinės teisės (teisė į privatumą, garbę ir orumą, atvaizdą ir kt.) ir pan.

Vaikus, kaip ir suaugusiuosius, internetas vilioja viena iš savo savybių, jog vartotojas (pavyzdžiui, komentaro autorius ir pan.) slėpdamas savo tapatybę ir (ar) prisistatydamas tuo kuo nesa, gali anonimiškai dalyvauti pokalbių svetainėse, pateikti įvairią informaciją socialiniuose tinkluose ir pan. Galima teigti, kad interneto suteikiamas anonimiškumas suteikia vartotojui daugiau drąsos, todėl internete lengviausia kalbėtis bei užmegzti naujas pažintis, pateikti įvairią informaciją, kuri gali būti vertinama kaip elektroninės patyčios (angl. cyber-bullying). Paminėtina, kad labai dažnai manoma, kad interneto pagalba galime tyčiotis iš vaiko ar pilnamečio asmens ir išlaikyti besityčiojančio asmens anonimiškumą, tačiau dažnai pamirštama, kad pagal IP adresą bei kitas priemones, galima nustatyti informaciją patalpinusius asmenis ir jų veiksmus vertinti net ir baudžiamosios atsakomybės aspektu.

Internetu vaikas gali ne tik susidurti su žalinga informacija, patirti patyčias, bet ir pats patalpinti tokią informaciją, tyčiotis iš kito ir pan. Paminėtina, kad vaikai suprasdami, jog ir patys kuria interneto turinį, minint 2013 m. Saugesnio interneto dieną, sukūrė ir paskelbė Garbingo elgesio internete kodeksą.

Smurtas ir patyčios visų pirma yra susiję su neigiamais išgyvenimais ir turi neigiamą įtaką asmeniui bei jo formavimuisi, todėl smurtas ir bet kokios jo formos vertintinas kaip ypač neigiamas reiškinys. Būtent dėl to, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga kiekvieną kartą, gavusi pranešimą apie galimą smurto (patyčių) vaiko atžvilgiu atvejį, bendradarbiauja su teisėsaugos, vaiko teisių apsaugos ir kitomis institucijomis bei deda pastangas, kad tokie incidentai būtų išsiaiškinti ir įvertinti.

Paminėtina, kad EU Kids Online tyrimo (2012 m.) rezultatai rodo, kad Lietuvos vaikai priklauso didesnio naudojimosi internetu ir didesnės rizikos grupei. Net 52 proc. vaikų internete bendravo su nepažįstamaisiais, o socialiniuose tinkluose net 35 proc. Lietuvos vaikų prisipažino skelbę savo telefoną ir adresą. Tad ypatingai svarbu skatinti ir remti įvairias iniciatyvas, projektus, šviečiamąsias programas apie saugų internetą. Taip pat svarbu, jog kiekvienas visuomenės narys, pastebėjęs ar žinantis apie neleistinų veiksmų (patyčių ir pan.) panaudojimo vaiko atžvilgiu atvejį, apie tai informuotų suinteresuotas institucijas, tokiu būdu sudarydamas sąlygas išsiaiškinti vaiko teises pažeidžiantį bei smurtą, patyčias patiriantį nepilnametį bei, atitinkamai, operatyviai organizuoti vaikams reikalingos pagalbos teikimą ir pan. Kaip galimos nepranešimo apie vaiko teisių pažeidimus, taip pat ir patyčias internete, priežastys, paminėtinos šios: trūksta informacijos kam būtų galima pranešti; bijoma dėl pranešimo sulaukti neigiamų pasekmių; nepasitikima atsakingomis tarnybomis (policija, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriais) ar nemanoma, kad bus tinkamai ir atsakingai sureaguota ir kt.

Smurtas (internetinėje erdvėje ir pan.) prieš vaikus, tarp vaikų yra bendro visuomenėje vyraujančio smurto (patyčių) dalis. Tenka pripažinti, kad visuomenėje vyraujančio smurto ir patyčių paplitimas internetinėje erdvėje yra didelė problema, kurios sprendimui valstybė, visuomenė ir kiekvienas iš mūsų turėtume skirti dar didesnę dėmesį.

4.8. Tėvų pareigų vaikams vykdymas

Tėvams tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi. Tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui. Pagrindinis tėvų rūpestis turi būti vaiko interesai.

4.8.1. Išmokų iš Vaikų išlaikymo fondo mokėjimo problemos

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į vaiko teisės į socialinę apsaugą užtikrinimo problemas, susijusias su išmokų iš Vaikų išlaikymo fondo (toliau – Fondas) mokėjimo nutraukimu tais atvejais, kai pareiškėjas išvyksta gyventi į užsienio valstybę, o vaikas, kurio naudai mokamos išmokos, lieka gyventi Lietuvoje.

Domintis susiklosčiusia praktika šioje srityje pastebėta, jog Vaikų išlaikymo fondo administracija aukščiau minėtais atvejais, nuo pareiškėjo išvykimo į užsienio valstybę deklaravimo datos nutraukia išmokų iš Fondo mokėjimą bei reikalauja grąžinti susidariusią permoką į Fondo sąskaitą. Tokius sprendimus Fondo administracija grindžia Vaikų išlaikymo fondo įstatymo 2 straipsnio 3 dalies nuostata, pagal kurią kreiptis į Fondą turi teisę tik vienas iš tėvų, su kuriuo teismo sprendimu gyvena vaikas, arba globėjas (rūpintojas), kurie nuolat gyvena Lietuvos Respublikoje.

Vaikų išlaikymo fondo administracijos pateiktais duomenimis, 2012 metais buvo priimti – 166 sprendimai nutraukti išmokų iš Fondo mokėjimą dėl vaiko ir/ar pareiškėjo išvykimo gyventi į užsienio valstybę, o 2013 metais – 64 sprendimai.

Šioje situacijoje dėmesys buvo atkreiptas į tai, kad Vaikų išlaikymo fondo 6 straipsnyje nustatytas baigtinis sąrašas pagrindų, kuriems esant gali būti nutrauktas išmokų mokėjimas, tačiau nei vienas iš nurodytų pagrindų nėra susijęs su vaiko įstatyminio atstovo (pareiškėjo) išvykimu į užsienio valstybę.

Įstaigoje turimais duomenimis, dalis Fondo administracijos sprendimų nutraukti išmokų mokėjimą bei įpareigoti pareiškėjus grąžinti susidariusią permoką buvo apskūsti įstatymais nustatyta tvarka. Šiuo metu byla dėl tokio pobūdžio Fondo administracijos sprendimo nagrinėjama Vyriausiajame administraciniame teisme, galutinis sprendimas nepriimtas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Vaikų išlaikymo fondo administraciją, norėdama išsiaiškinti susidariusią situaciją, siekdama, jog visiems Lietuvos Respublikoje gyvenantiems vaikams, kuriems priklauso gauti išmokas iš Fondo, jos būtų mokamos vadovaujantis teisingumo bei proporcingumo principais, griežtai laikantis įstatymuose bei kituose teisės aktuose nustatytų reikalavimų.

4.8.2. Nepiniginio pobūdžio sprendimų, susijusių su vaikais, vykdymas

Dar 2012 metų vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitoje buvo pateiktas siūlymas atsakingoms institucijoms tobulinti neturtinio pobūdžio teismo sprendimų, susijusių su vaikais, vykdymo reglamentavimą, parengti metodines rekomendacijas dėl tarpinstitucinio bendradarbiavimo ir institucijų vaidmens šių sprendimų vykdyme.

Teisingumo ministerija, įvertinusi vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje bei Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. gegužės 21 d. nutarime Nr. XII-332 „Dėl Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 metų veiklos ataskaitos“ pateiktą siūlymą šiuo klausimu, nurodė, kad Teisingumo ministerija pagal kompetenciją imasi visų galimų veiksmų, kad teismų sprendimų, susijusių su nepilnamečiais asmenimis, vykdymo procesas visiems jame dalyvaujantiems asmenims taptų aiškesnis, vyktų sklandžiau ir efektyviau, jo metu būtų užtikrinta asmenų, ypač nepilnamečių, teisių apsauga. Be kita ko, Teisingumo ministerija įvertino, kad antstoliams dabartinis reglamentavimas yra pakankamas, o kitos institucijos (vaiko teisių apsaugos, policijos), esant būtinumui, galėtų išleisti jų veiklą detalizuojančias instrukcijas.

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Lietuvos antstolių rūmus atkreipdama dėmesį, jog Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktika patvirtina, jog tam tikros problemos, susijusios su nepiniginio pobūdžio teismo sprendimų, kuriuose numatyti veiksmai susiję su vaiku (teismo sprendimai, kuriais nustatoma vieno iš tėvų bendravimo su vaiku tvarka ir kt.), vykdymu išlieka aktualios, taip pat pastebima skirtinga antstolių veiklos praktika vykdant minėtus teismų sprendimus.

Įsigaliojus teisingumo ministro 2011 m. lapkričio 14 d. įsakymu Nr. 1R-265 patvirtintai naujai Sprendimų vykdymo instrukcijos redakcijai, šio teisės akto 25 punkte numatyta, kad, vykdant kitus nepiniginio pobūdžio teismo sprendimus, kuriuose numatyti veiksmai susiję su nepilnamečiu asmeniu (vaiku) (teismo sprendimus, kuriais nustatoma vieno iš tėvų bendravimo su vaiku tvarka ir kt.), apie priimtą vykdyti vykdomąjį dokumentą antstolis praneša vaiko gyvenamosios vietos valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai. Užtikrinant vaiko teisių apsaugą bet kurios iš šalių, valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo prašymu ar nusprendus antstoliui dalyvauti vykdymo procese, antstolio patvarkymu kviečiamas psichologas.

Vykdant šiuos nepiniginio pobūdžio teismo sprendimus, antstoliui, turinčiam teisę surašyti sprendimų, įpareigojančių skolininką atlikti arba nutraukti tam tikrus veiksmus, neįvykdymo aktą, taip pat tenka atlikti nemažai kitų veiksmų, numatytų Sprendimų vykdymo instrukcijos 25 punkte, t. y., kai skolininkas per teismo sprendime arba antstolio raginime nustatytą terminą sprendimo neįvykdo, antstolis kreipiasi į vaiko gyvenamosios vietos valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją dėl turimos informacijos pateikimo. Jei vaikas gyvena kitoje savivaldybėje nei išieškotojas, prireikus gali būti kreipiamasi ir į išieškotojo gyvenamosios vietos valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją. Antstoliui prašant, ši informacija turi būti pateikta raštu. Prireikus antstolis su valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovu aptaria sprendimo vykdymo priemonių pobūdį ir jų vykdymo tvarką. Išnagrinęs turimą medžiagą antstolis priima patvarkymą dėl sprendimo vykdymo tvarkos. Šis patvarkymas ne vėliau kaip kitą darbo dieną siunčiamas proceso šalims ir valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai. Jeigu skolininkas nevykdo antstolio patvarkymo dėl sprendimo vykdymo tvarkos, antstolis surašo sprendimų, įpareigojančių skolininką atlikti arba nutraukti tam tikrus veiksmus, neįvykdymo aktą ir kreipiasi į teismą Civilinio proceso kodekso 771 straipsnyje nustatyta tvarka.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad nepaisant patobulinto teisinio reglamentavimo, iš Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktikos matyti, kad antstoliai, vykdydami šio pobūdžio teismo sprendimus (pavyzdžiui, teismo sprendimus, kuriais nustatoma vieno iš tėvų bendravimo su vaiku tvarka), nesiima veiksmų, numatytų Sprendimų vykdymo instrukcijos 25 punkte, o dėl skirtingų priežasčių neįvykdžius teismo sprendimo (taip pat ir tais atvejais, kai bendrauti atsisako vaikas) surašo sprendimo, įpareigojančio skolininką atlikti arba nutraukti tam tikrus veiksmus, nevykdymo aktą ir perduoda teismui spręsti klausimą dėl teismo sprendimo nevykdymo ir baudos skyrimo pagal Civilinio proceso kodekso 771 straipsnio nuostatas. Pastebėta, kad atskirais atvejais antstoliai neatlieka šių veiksmų, numatytų aukščiau minėtuose teisės aktuose, arba po kiekvieno bandymo įvykdyti teismo sprendimą, surašo aktą „Apie sprendimo nevykdymą“ ir nesiima jokių kitų veiksmų.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad tam tikra nuomonė ir vieningos praktikos formavimas labai svarbus, siekiant tinkamai įgyvendinti teismo sprendimus dėl skyrium gyvenančių tėvų ir vaikų tarpusavio bendravimo, sumažinti galimą vaikų patiriamą žalą, kuri atsiranda dėl tėvų priešiško ir kitų aplinkybių priverstinio teismo sprendimo vykdymo metu ir pan.

Pažymėtina, jog vaiko teisių apsaugos kontrolierei atkreipus Lietuvos antstolių rūmų dėmesį į matomas praktines problemas vykdant nepiniginio pobūdžio teismo sprendimus ir skirtingą antstolių taikomą praktiką, pastarieji išskyrė ir problemas, kai kurias iš jų vaiko teisių apsaugos kontrolierė ne kartą akcentavo kaip spręstinas:

- praktikoje sudėtinga pasitelkti psichologą, kadangi nėra apibrėžtos tvarkos, koku būdu ir iš kokių kandidatų turėtų būti parenkamas psichologas;
- savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai dirba tik nustatytais darbo dienomis ir valandomis, o pagal teismų sprendimuose nustatytą bendravimo su vaiku tvarką susitikimai dažnai rengiami savaitgaliais ar švenčių dienomis, ne darbo valandomis;
- savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai ne visais atvejais bendradarbiauja su antstoliu vykdant nepiniginio pobūdžio teismų sprendimus, kuriuose numatyti veiksmai, susiję su nepilnamečiu asmeniu (vaiku);

- neaiškios Sprendimų vykdymo instrukcijos 25 punkto 3 pastraipos nuostatų taikymo ribos (tik sprendimams dėl vaiko perdavimo ar ir kitiems su vaiku susijusiems sprendimams);
- teisės aktai nenustato termino, nenustato konkrečių sąlygų, kada antstolis kreipiasi į vaiko teisių apsaugos instituciją ar vykdymo procese kviečia dalyvauti psichologą, t. y. ar šie veiksmai turi būti atliekami jau pirmą kartą neįvykdžius sprendimo ar po keleto tokių kartų.

Ataskaitiniu laikotarpiu individualių skundų pagrindu, siekiant gerinti vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo praktiką vykdymo procese, atkreiptas antstolių bei savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių dėmesys į Sprendimų vykdymo instrukcijos atskirų nuostatų, skirtų nepiniginio pobūdžio teismų sprendimų, susijusių su vaikais, vykdymui, taikymą ir psichologo pasitelkimo vykdymo procese paskirtį ir svarbą.

4.9. Kiti vaiko teisių apsaugos aspektai

4.9.1. Bažnytinių santuokų, sudarytų nuo 1992 metų iki 2001 metų, įtraukimo į apskaitą teisinis reglamentavimas ir jo įtakos atskirų vaiko teisių įgyvendinimui

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė išnagrinėjo klausimą, susijusį su bažnytinių santuokų, sudarytų nuo 1992 m. lapkričio 2 d. iki 2001 m. birželio 30 d. apskaitos (įtraukimo į apskaitą) teisinio reglamentavimo ir jo įtakos vaiko teisių įgyvendinimui (nagrinėtu atveju – paveldėjimo santykių kontekste) problemomis.

Atlikto tyrimo pagrindu vaiko teisių apsaugos kontrolierė įvertinto teisingumo ministro 2006 m. gegužės 19 d. įsakymu Nr. 1R-160 patvirtintų Civilinės metrikacijos taisyklių 74 punkte įtvirtintą teisinį reglamentavimą, pagal kurį, tais atvejais, kai bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka santuoka sudaryta nuo 1992 m. lapkričio 2 d. iki 2001 m. birželio 30 d., santuokos pradžia laikoma bažnyčios pranešime (bažnytiniame santuokos dokumente) nurodyta data. Jeigu santuokos įtraukimo metu vienas iš sutuoktinių yra miręs, civilinės metrikacijos įstaiga įrašo atkurtąjį santuokos sudarymo įrašą ir išduoda atitinkamą pažymėjimą.

Tyrimo metu nustatyta, kad ilgą laiką galioję teisės aktai bei teismų praktika buvo priešinga nuo 2006 metų nustatytam ginčijamam teisiniam reglamentavimui. Teisinis reglamentavimas šioje srityje per laikotarpį nuo Konstitucijos įsigaliojimo kito ganėtinai radikaliai, atitinkamai kito ir teismų praktika, nepaisant to, kad Konstitucinis Teismas dar 1994 m. balandžio 21 d. nutarime pabrėžė, kad santuokos registracija (valstybinė ar bažnytinė) yra santuokos teisinių santykių ir su jais susijusių teisių ir pareigų pradžia. Galiojusi laikina bažnytinės santuokos registracijos apskaitos tvarka Konstitucinio Teismo buvo įvertinta tik kaip laikina priemonė, nes valstybė įstatymu turėtų nustatyti aiškia ir nuolatinę bažnytinės santuokos registracijos oficialios apskaitos, šios santuokos pagrindu atsiradusių teisinių pasekmių realizavimo, ginčų dėl jų sprendimo tvarką.

Atsižvelgdama į tai, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį ir į kitus iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos kylančius imperatyvus teisėkūros subjektams, verčiančius suabejoti galiojančio teisinio reglamentavimo ir jo aiškinimo bei interpretavimo atitikimą teisinės valstybės ir kitiems konstituciniams principams:

- Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas suponuoja ir teisės aktų hierarchiją, *inter alia*, tai, kad poįstatyminiai teisės aktai negali prieštarauti įstatymams, konstituciniams įstatymams ir Konstitucijai, kad poįstatyminiai teisės aktai turi būti priimami remiantis įstatymais, kad poįstatyminis teisės aktas yra įstatymo normų taikymo aktas nepriklausomai nuo to, ar tas aktas yra vienkartinio taikymo, ar nuolatinio galiojimo. Poįstatyminis teisės aktas negali prieštarauti įstatymui, keisti įstatymo normų turinio, jame negali būti tokių teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis²⁵. Šis reikalavimas *inter alia* reiškia, kad draudžiama žemesnės galios teisės aktais reguliuoti tuos visuomeninius santykius, kurie gali būti reguliuojami tik aukštesnės galios teisės aktais, taip pat, kad žemesnės galios

²⁵ Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutarimas

teisės aktuose draudžiama nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytoju aukštesnės galios teisės aktu. Poįstatyminiu teisės aktu yra realizuojamos įstatymo normos, todėl juo negalima sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis ir pan.²⁶;

- Konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams, *inter alia*, kad teisinis reguliavimas turi būti santykinai stabilus tam, kad *teisinių santykių subjektai galėtų savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus*²⁷. Vienas esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra *teisinis tikrumas ir teisinis aiškumas*, pagal kurį *<...>įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluočių turi būti tikslios, turi būti užtikinama teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna <...>*²⁸,

- neatsiejami teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas. Šie principai *inter alia* suponuoja tai, kad valstybė privalo vykdyti prisiimtus įsipareigojimus asmeniui. Neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise²⁹. Žinoma, pastarojo principo aktualumas negali būti sutapatinimas tik su kuria nors viena suinteresuotų asmenų grupe ar išimtinai atskirų grupių asmenų interesų apsauga;

- Konstitucinio Teismo nutarimuose konstatuojama, kad „vienas pagrindinių teisės kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės, tikslų – teisingumas. Jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų³⁰. Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad teisingumas gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą *interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumo ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos*. Teisingumo negalima pasiekti pripažįstant tik vienos grupės arba vieno asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus. Kaip pažymima Civilinio kodekso Pirmosios knygos komentare „siekti teisingumo reiškia siekti protingos skirtingų interesų pusiausvyros“.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad netgi pripažįstant, kad nustatytas teisinis reglamentavimas nėra *atgal galiojantis*, o užpildantis teisės spragą, negalima paneigti, kad civilinių pasekmių atsiradimo pradžios skaičiavimo taisyklių kaita ir šiuo metu galiojantis teisinis reglamentavimas kelia (ir manytina ateityje kels) tam tikrą sumaištį turtiniuose ir asmeniniuose santykiuose.

Atsižvelgdama į tai, vaiko teisių apsaugos kontrolierė padarė išvadą, kad šiuo metu galiojantis teisinis reglamentavimas, kuris buvo priimtas praėjus ilgam laikui tarpui nuo Konstitucijos įsigaliojimo ir paties Konstitucinio Teismo nutarimo, įsibrauna į per atitinkamą laikotarpį susiformavusius ir faktiškai egzistavusius santykius, pakeičia asmenų teises ir pareigas, sukeldamas teisinės pasekmes, kurios gali būti palankios vienai šaliai, bet nepalankios kitai, atsiranda monogamijos principo galimo pažeidimo atvejų, kurie sukelia įvairių teisių pasekmių ir daro (gali daryti) įtaką sprendžiant paveldėjimo, našlių pensijos gavimo, socialinės paramos, tėvystės nustatymo ir pan. klausimus. Netgi per tam tikrą laikotarpį faktiškai „nedisponuojant“ sutuoktinių teisėmis ir pareigomis ateityje paliekama galimybė santuokos pasekmes civiline prasme išviešinti ir taikyti priklausomai nuo pačių asmenų valios, taip pat galimai ir piktnaudžiauti.

Atsižvelgdama į tai, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė Teisingumo ministerijos dėmesį į ydingą bei neigiamas teisinės pasekmes ir vaiko teisių įgyvendinimui sukeltą teisinį reglamentavimą ir siūlė peržiūrėti bažnytinių santuokų, sudarytų per tam tikrą laikotarpį, įtraukimo į apskaitą tvarką, tokių santuokų civilinių teisių pasekmių atsiradimo skaičiavimo

²⁶ Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d., 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai

²⁷ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

²⁸ Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas

²⁹ Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d., 2001 m. liepos 12 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. sausio 24 d., 2003 m. kovo 14 d. nutarimai

³⁰ Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas.

taisykles, kurios ateityje leistų užtikrinti pusiausvyrą tarp visų suinteresuotų asmenų (taip pat ir vaikų) teisių ir teisėtų interesų, nesukurtų prielaidų piktnaudžiauti teise ir pažeisti santuokos sudarymo sąlygas.

Pateikto vaiko teisių apsaugos kontrolierės siūlymo pagrindu, 2014 m. sausio 10 d. Teisingumo ministerijoje buvo organizuotas susitikimas siekiant aptarti vaiko teisių apsaugos kontrolierės iškeltas problemas ir klausimą. Susitikimo metu nuspręsta tobulinti teisinį reglamentavimą, kuris leistų ateityje išvengti galimo suinteresuotų asmenų (taip pat ir vaikų) teisių pažeidimo.

4.9.2. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumai

Remiantis Vaiko teisių konvencija, valstybės dalyvės turi imtis visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių Konvencijoje pripažintoms teisėms įgyvendinti. Vaiko teisių realizavimą turėtų garantuoti pakankamas institucijų, kurios rūpinasi vaiko ir šeimos gerove, ratas, turi būti užtikrintas jų tarpžinybinis bendradarbiavimas, prieinamos ir vaikams patrauklios paslaugos. Visoms institucijoms įgyvendinant teisės aktus, turi būti siekiama sukurti prielaidas visų vaikų gerovei.

Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai yra pagrindinė vaiko teisių ir interesų apsaugos, gynimo ir atstovavimo institucija vietos savivaldos lygmenyje, todėl Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje dėl skyrių veiklos gaunama didžioji skundų dalis.

Ataskaitiniais metais apžvelgiant ir apibendrinant Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje 2013 metais atliktų tyrimų metu nustatytas problemas savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veikloje, išskirtini šie dažniausiai pasitaikantys skyrių veiklos trūkumai:

- nepakankamas bendradarbiavimas kompleksiskai sprendžiant vaiko teisių apsaugos klausimus su teisėsaugos institucijomis, švietimo, asmens sveikatos priežiūros įstaigomis, kitais savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriais ir globėjais, renkant bei keičiantis informacija apie vaiką, nustatant problemų priežastis ir ieškant problemų sprendimo būdų, kartu šiame procese užtikrinant paties vaiko dalyvavimą;

- ne visuomet išnaudojamos teisės aktais savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams suteiktos funkcijos bei galimybės dėl tėvų valdžios apribojimo, vaiko globos nustatymo būtinumo įvertinimo; vengiama tėvams taikyti teisinę atsakomybę už vaiko teisių ir interesų pažeidimus: kreiptis į teismą ginant vaiko teises ir interesus (dėl atskyrimo nuo tėvų, tėvų valdžios apribojimo, psichiatrinės ekspertizės skyrimo), turint informaciją apie galimai vartotą smurtą prieš vaiką, delsiama arba visai nesikreipiama į teisėsaugos institucijas dėl asmenų patraukimo baudžiamojon atsakomybėn;

- nepakankamas dėmesys skiriamas tinkamų, aktyvių ir savalaikių veiksmų atlikimui, siekiant atkurti ar sustiprinti tėvų ir vaikų tarpusavio ryšį: bendradarbiavimui, kylančių problemų įvertinimui ir sprendimui, reikalingos pagalbos (įskaitant kompleksinį specialistų pagalbos, paslaugų organizavimą) suteikimui, kad vaikas grįžtų į šeimą, dažnai tai paliekama tėvų iniciatyvai, dėl kurios trūkumo vaikai į šeimą negrįžta;

- nepakankamai dėmesingas vaiko šeimos situacijos ištyrimas bei vertinimas: pareiškėjo teiginių nepatikrinimas, neįvertinamas tėvų valdžios vykdymas, globėjo pareigų ir rekomendacijų globėjui vykdymas;

- nepakankamai dėmesingas bei savalaikis vaiko situacijos, jo teisinės padėties įvertinimas bei ištyrimas: faktinių aplinkybių, vaiko elgesio, mokymosi problemų, pagalbos poreikio vaikui ir jo šeimos nariams (įskaitant globėją), numatytų priemonių vykdymo vertinimas;

- nepakankamas darbo su vaiko šeima organizavimas: formalus atsakymas į pateiktus prašymus, pranešimus, kreipimusis; nepaaiškinimas, ar skundžiami veiksmai yra vaiko teisių pažeidimas, kokia taikytina atsakomybė; kokios pozicijos laikosi savivaldybės vaiko teisių

apsaugos skyrius; konsultacijų, rekomendacijų nesuteikimas; neišnaudojimas galimybių padėti tėvams ir kitiems artimiesiems giminaičiams spręsti tarpusavio bendravimo problemas (mediacija, psichologų konsultacijos, pozityvios tėvystės įgūdžių lavinimas, pagalba nustatant bendravimo su vaiku tvarką); šeimos neinformavimas apie įrašymą į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitą, nepagrįstas įrašymas tik vieno iš tėvų, nesidomėjimas socialinių paslaugų teikimu, jų efektyvumo nevertinimas;

- netinkamas bei nenuoseklus atstovavimas vaiko teisėms ir interesams teisme: siekis nedalyvauti (dėl ginčo šalių priešiško) nagrinėjant ginčą dėl vaiko teisme, teismui pateikiamos išvados neišsamios, jose pasisakoma ne visais klausimais, nepateikiama visapusiška informacija, išvados argumentuotai nepagrindžiamos, stokojančios objektyvumo, teisiškai svarbių aplinkybių atskleidimo, teismui nepateikiamas nustatytų faktinių aplinkybių vertinimas, nepažymimas informacijos gavimo pagrindas bei aplinkybės, nepridedami dokumentai (įrodymai), pagrindžiantys išvadas (arba pridedamų dokumentų informacija neatitinka išvadų turinio), kas turi neigiamą įtaką teismui vertinant išvadoje pateikiamą informaciją, sprendžiant klausimą iš esmės, taip pat sprendžiant dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, lemia pakartotinius vaiko tikrinimus bei apklausimus;

- netinkamas taikymas Civilinio kodekso, Vaiko globos organizavimo nuostatų ir kitų teisės aktų normų, reglamentuojančių vaiko globos (rūpybos) organizavimą bei priežiūrą, vaiko globėjo atrankos, pasirengimo bei skyrimo procedūrą: globėjas skiriamas neišklausęs globėjams organizuojamų mokymų bei negavus išvados apie vaiko būsimo globėjo pasirengimą globoti vaiką (globėjo kompetencijos įvertinimo), dėl teistumo kreipiamasi pavėluotai, t. y. jau priėmus teigiamą sprendimą dėl asmens tinkamumo būti globėju; neorganizuojama globa mažamečiui, kurio vienintelis iš tėvų patenka į įkalinimo įstaigą; netinkamai organizuojama vaiko laikinoji globa tėvams išvykstant į užsienį;

- nesilaikoma teisės aktų, reglamentuojančių įvaikinimą, nuostatų (pasirengimo įvaikinti vaiką patikrinimas pradedamas organizuoti nesurinkus visų būtinų duomenų apie pareiškėją);

- neužtikrinama vaiko teisė būti išklaustyta: nebendraujama su vaiku, neišsiaiškinama vaiko nuomonė dėl gyvenamosios vietos, bendravimo tvarkos nustatymo, vietoje to remiamasi psichologo, neturinčio tinkamos kvalifikacijos, konsultavusio vaiką kitais klausimais, surasto vieno iš tėvų (t.y. neužtikrinant nešališkumo) išvodomis; bendraujama su vaikais girdint tėvams ir kt.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių dėmesį į nustatytas problemas dėl skyrių veiklos ir siūlė būdus jas pašalinti bei imtis priemonių, prevenciškai užkertančių kelią ateityje pasireikšti panašaus pobūdžio veiklos trūkumams, dėl kurių (gali būti) pažeidžiamos vaiko teisės ir teisėti interesai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, pastebėjusi ir nustačiusi įtvirtinto teisinio reglamentavimo neatitinkančius atvejus dėl savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos, kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą, atkreipdama dėmesį į praktikoje pastebimus atvejus ir siūlė įtvirtinti vaiko teises ir interesus atitinkančias priemones, užtikrinančias, kad būtų išvengiama nustatytų teisės aktų pažeidimų, įskaitant siūlymus tobulinti teisės aktus, inicijuoti seminarus savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojams, skatinti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrius tarpusavyje dalintis gerąja patirtimi, sprendžiant vaiko teisių apsaugos klausimus.

2014 metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje planuojama atlikti išsamią 2013 metais atliktų tyrimų metu nustatytų savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumų apžvalgą bei, siekiant vienodos praktikos formavimo užtikrinant tinkamą vaiko teisių įgyvendinimą, pateikti ją susipažinti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams bei šių skyrių veiklą kuruojančioms institucijoms.

4.9.3. Teisiniai vaiko teisių apsaugos aspektai

Siekdama užtikrinti tinkamą vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą bei galimybę kiekvienam vaikui naudoti visomis Vaiko teisių konvencijoje, kituose tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose nustatytais teisėmis, taip pat siekdama tinkamai ir efektyviai vykdyti patikėtą misiją bei realizuoti iškeltus uždavinius, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atlieka vaiko teisių apsaugos padėties Lietuvoje stebėseną bei teisės aktų, susijusių su vaiko teisių apsauga, analizę ir taikymo praktikos vertinimą, teikia siūlymus ir pastabas dėl priemonių geresnei vaiko teisių apsaugai ir gynimui užtikrinti, naujų teisės aktų priėmimo ar galiojančių teisės aktų pakeitimo, taip pat dėl politikos, susijusios su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, formavimo ir įgyvendinimo.

Pažymėtina, kad vaiko teisių apsaugos kontrolierė vertina ir teikia nuomonę, pastabas ir pasiūlymus kitų institucijų parengtiems ir oficialiai derinimui pateiktiems teisės aktų projektams. Taip pat išvadas ir pasiūlymus vaiko teisių apsaugos kontrolierė teikia ir teisės aktų projektams, kurie nėra oficialiai pateikiami kontrolierei derinti, tačiau yra skelbiami viešai (Teisės aktų informacinėje sistemoje (TAIS)).

Ataskaitiniu laikotarpiu Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga dėl teisinio reglamentavimo tobulinimo įvairiose vaiko teisių apsaugos srityse pateikė kompetentingoms valstybės institucijoms apie 50 pasiūlymų ir išvadų, tarp jų, Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių, Socialinių reikalų ir darbo, Teisės ir teisėtvarkos ir kt. komitetams, Lietuvos Respublikos Vyriausybei, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, Švietimo ir mokslo ministerijai, Sveikatos apsaugos ministerijai, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centrui, Lietuvos kino centro prie Kultūros ministerijos ir kt.

4.9.4. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo bei jį lydinių teisės aktų tobulinimas

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės veiklos ataskaitose ne kartą buvo atkreiptas dėmesys į būtinybę iš esmės peržiūrėti Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. kovo 14 d. priimtą pamatinį nacionalinį vaiko teisių apsaugos srities teisės aktą – Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą. Pažymėtina, jog minėtas teisės aktas nebuvo peržiūrėtas iš esmės, derinant jį su tarptautinių ir nacionalinių (ypatingai naujai priimamų) teisės aktų nuostatomis, nors toks įsipareigojimas buvo įtvirtintas ne viename dokumente.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija 2013 m. spalio 18 d. Teisės aktų informacinėje sistemoje (TAIS) Projektų registravimo posistemėje išvadoms iš kitų institucijų bei pastaboms ir pasiūlymams iš visuomenės gauti paskelbė:

- Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo įstatymo projektą Nr. 13-3188-01, ir su šiuo projektu susijusius:
 - Civilinio kodekso 3.48, 3.151, 3.153, 3.172, 3.176, 3.182, 3.183, 3.184, 3.209, 3.210, 3.211, 3.212, 3.217, 3.218, 3.219, 3.220, 3.224, 3.254, 3.255, 3.257, 3.259, 3.260, 3.262, 3.264, 3.266 ir 3.269 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą Nr. 13-3191-01;
 - Civilinio proceso kodekso 407, 482, 487 ir 488 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą, Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo 2, 13, 18, 19 ir 34 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą Nr.
 - Išmokų vaikams įstatymo 8 ir 9 straipsnių pakeitimo įstatymo projektą Nr. 13-3198-01;
 - Šeimynų įstatymo 2, 4, 5, 12, 14 ir 20 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą Nr. 13-3199-01;
 - Socialinių paslaugų įstatymo 2, 13, 18, 19 ir 34 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą Nr. 13-3196-01.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija nurodė, kad įstatymų projektais siekiama patobulinti galiojančią vaiko teisių apsaugos ir įgyvendinimo sistemą, nustatyti vaiko teisių

apsaugos užtikrinimo principus, pagrindines vaiko teises ir laisves, vaiko apsaugą nuo žalingos socialinės aplinkos, pagrindines vaiko atstovų pagal įstatymą teises, pareigas ir atsakomybę, vaiko teisių apsaugos įgyvendinimą ir institucijų, užtikrinančių vaiko teisių apsaugą, pagrindines funkcijas bei atsakomybę. Taip pat įstatymų projektais siekiama patobulinti civilinius teisinius santykius reguliuojančių teisės aktų nuostatas, įteisinti vaiko paėmimą iš jo atstovų pagal įstatymą teismo leidimu ir savivaldybės administracijos sprendimu bei įtvirtinti vaiko *ad hoc* globėjo (rūpintojo) institutą, kartu siūloma mažinti globojamų (rūpinamų) vaikų skaičių šeimose ir šeimynose. Įstatymo projektais siūloma stiprinti socialinį darbą su vaiku ir jo atstovais pagal įstatymą, plėsti alternatyvias stacionarias vaiko globai (rūpybai) paslaugas, įteisinti socialinių globėjų institutą bei naują šeimynų rūšį – profesionalias šeimynas ir kt.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga susipažino su pateiktais projektais ir Socialinės apsaugos darbo ministerijai pateikė pastabas ir pasiūlymus dėl teisės aktų projektų tobulinimo³¹.

□ *Dėl Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo įstatymo projekto*

Išnagrinėjus Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo įstatymo projektą Nr. 13-3188-01 (toliau – VTAPI projektas, Projektas), vaiko teisių apsaugos kontrolierė pritarė projekto rengėjų iniciatyvai tobulinti šį įstatymą, iš esmės peržiūrint galiojančio įstatymo nuostatas, tačiau pastebėjo, jog pateiktas Projektas neatitinka įstatymo tobulinimo lūkesčių, laikantis nuomonės, kad Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo, kaip pamatinio nacionalinio vaiko teisių apsaugos teisės akto, nuostatos turėjo būti iš esmės peržiūrėtos, išplečiant jas ir suderinant su Vaiko teisių konvencija, kitais tarptautiniais teisės aktais bei atsižvelgiant į tarptautinio ir nacionalinio teisinio reglamentavimo ir praktinio įgyvendinimo pokyčius vaiko teisių apsaugos srityje.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, priešingai nei teigia ir laikosi pozicijos (aiškinamajame rašte) Socialinės apsaugos ir darbo ministerija („siekiama neatkartoti kai kurių pamatinių nuostatų, teisių, įtvirtintų tarptautiniuose ir nacionaliniuose dokumentuose ir pan.“), Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas turi būti pagrindinis vaiko teisių apsaugos srities teisės aktas, remiantis kuriuo būtų formuojama, esant poreikiui ir keičiama, teisės aktų sistema, vaiko teisių apsaugos institucijų sistema ir jų veiklos kryptys, vaiko teisių apsaugos politika ir t.t. Įstatymo nuostatos turėtų būti formuojamos taip, kad net ir nesant specialaus teisinio reglamentavimo atskirais atvejais, jos sudarytų sąlygas užpildyti esamas teisės spragas.

Susipažinus su VTAPI projektu, itin kritiškai buvo įvertintas Projekto rengėjų sprendimas atsisakyti šiuo metu galiojančio įstatymo struktūros, ypatingai nuostatų, reglamentuojančių kai kurias vaiko teises, ypatingoje padėtyje esančių vaikų teisių apsaugos garantijas, vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą ir pan. Pamatiniame įstatyminio lygmens teisės akte turi būti įtvirtintos visos vaiko, kaip teisių subjekto (turėtojo) teisės, atskleistas jų turinys, nustatyti vaiko teisių užtikrinimo, įgyvendinimo ir apsaugos principai, būdai bei priemonės. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į VTAPI projekto nenuoseklumą ir pateikta nuomonė, jog nepagrįstai išskirtinis dėmesys skiriamas socialinėms paslaugoms (veiksmams), trūksta dėmesio prevencinėms (įskaitant ir socialinių paslaugų srityje), švietimo ir kitoms priemonėms, o kai kurios projekte įtvirtintos nuostatos turėtų būti detalizuotos ir (arba) perkeltos į kitus įstatymus ar poįstatyminius teisės aktus.

Projekto rengėjams vaiko teisių apsaugos kontrolierė pateikė siūlymus:

- patikslinti Projekto nuostatas, reglamentuojančias įstatymo tikslą, paskirtį ir taikymą, akcentuojant visų vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, teisių įtvirtinimą ir jų turinio atskleidimą įstatyme, vaiko teisių apsaugos ir užtikrinimo mechanizmų (garantijų) nustatymą. Įstatyme turėtų būti išsamiai reglamentuoti vaiko teisių apsaugos įgyvendinimo principai,

³¹ Su visomis vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pastabomis ir pasiūlymais, pateiktais Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtiems Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo projektui ir su jį lydinčių įstatymų (Civilinio kodekso, Šeimynų įstatymo, Socialinių paslaugų įstatymo) projektams galima susipažinti Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos interneto svetainėje <http://www3.lrs.lt/docs2/KFSHDGSN.PDF>.

išdėstant nuosekliai ir atsižvelgiant į principų svarbą, visų pirma įtvirtinant vaiko geriausių interesų principą, akcentuojant šio principo svarbą ir taikymo apimtį, taip pat nuostatose dėl vaiko teisių apsaugos įgyvendinimo principų turėtų atsispindėti nevyriausybinių organizacijų, vietos bendruomenių ir kitų asmenų dalyvavimas (vaidmuo) vaiko teisių apsaugos srityje;

- patikslinti smurto prieš vaiką ir atskirų smurto prieš vaiką formų (fizinio, emocinio ir seksualinio smurto, nepriežiūros) sąvokas, atkreipiant dėmesį į tai, jog Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011–2015 metų programoje yra įtvirtinta bendra smurto prieš vaiką bei atskirų smurto formų (fizinio, emocinio, seksualinio), sąvokos pagal Pasaulio sveikatos organizaciją; taip pat aiškiai nedviprasmiškai įtvirtinti draudimą dėl fizinių bausmių vaikui naudojimo ne tik šeimoje (tėvų ar kitų teisėtų atstovų), tačiau ir institucijose, kuriose vaikas būna, bei reglamentuoti drausminių auklėjimo poveikio priemonių vaikui (mokiniui) taikymą;

- Projekte įtvirtinti (išsamiau reglamentuoti) visas pagrindines vaiko teises ir laisves, kurias garantuoja Vaiko teisių konvencija, bei atskleisti jų turinį; daugiau dėmesio skirti ypatingoje situacijoje, priklausančio pažeidžiamiausioms grupėms vaiko teisių reglamentavimui (pavyzdžiui, vaikas susidūręs su teisingumo sistema, vaikas pabėgėlis ir pan.) bei vaiko teisių įgyvendinimo ir gynimo mechanizmams (ypatingai, kuriais gali pasinaudoti vaikas savarankiškai) bei valstybės įsipareigojimams dėl vaiko teisių įgyvendinimo, pagalbos vaikui teikimo ir t.t.;

- užtikrinti tinkamą prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų dėl vaiko apsaugos nuo seksualinio ar kito išnaudojimo, grobimo, pardavimo ir prekybos jais atspindėjimą ir įgyvendinimo užtikrinimą; taip pat projekte turėtų būti aiškiai reglamentuotos nuostatos dėl valstybės pareigos imtis priemonių, kuriomis būtų didinamas asmenų, nuolat bendraujančių su vaikais atitinkamuose sektoriuose ir srityse, informuotumas apie vaikų apsaugą ir jų teises, vaiko teisių pažeidimo nustatymo būdus ir galimybę pranešti apie įtarimus bei nuostatos dėl to, kad atitinkamų sričių specialistams taikomos konfidencialumo taisyklės neribotų šių specialistų galimybės pranešti kompetentingoms (vaiko teisių apsaugos) institucijoms apie visus atvejus, kai yra pagrįstų priežasčių manyti, kad vaikas tapo seksualinio išnaudojimo ar seksualinės prievartos auka ir kt.;

- nekvėstionuojant, jog atitinkamo amžiaus vaiko nepalikimas be priežiūros, užtikrintų šio vaiko saugumą ir t.t., plačiau išdiskutuoti galimybę įtvirtinti įpareigojimą – draudimą vaiko atstovams pagal įstatymą palikti tam tikro amžiaus vaikus be priežiūros, ypatingai neįtvirtinant valstybės ar vietos savivaldos pareigos užtikrinti sąlygas, būtinas tinkamam šios vaiko atstovų pagal įstatymą pareigos vykdymui. Pažymėtina, jog esamos paslaugų, pagalbos, paramos ir užimtumo sistemos nesudaro faktiškai jokių galimybių vaiko atstovams pagal įstatymą tinkamai vykdyti šią pareigą. Projekte numatoma tik abstrakti norma, jog savivaldybės institucijos užtikrina moksleivių iki 14 metų užimtumo po pamokų bei per atostogas prieinamumą, yra nepakankama;

- perkelti (patikslinus, patobulinus) galiojančio įstatymo nuostatas dėl atsakomybės taikymo už vaiko teisių pažeidimus, kuriomis vadovaujantis praktikoje sprendžiamas asmens atsakomybės klausimas bei formuluojamos nuostatos dėl konkrečių specialistų (asmenų) atsakomybės už vaiko teisių pažeidimus;

- išplėsti Projekto nuostatas, reglamentuojančias vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą, laikantis nuomonės, jog būtent pamatiniame nacionaliniame vaiko teisių apsaugos teisės akte turėtų būti įtvirtintos bendrosios nuostatos dėl institucijų statuso, jų veiklos pobūdžio ir pan. Taip pat Projekte turėtų būti įtvirtintos nuostatos dėl nevyriausybinių ir privataus sektorių, žiniasklaidos, vietos bendruomenių, visuomenės ir kitų asmenų dalyvavimo vaiko teisių apsaugos srityje ir pan. Projekte pasigendama konkrečių valstybės institucijoms suteiktų svertų, kurie leistų užtikrinti vienodą vaiko teisių apsaugos užtikrinimo lygį visose savivaldybėse, kyla abejonių dėl kai kurių numatytų priemonių adekvatumo nustatytiems tikslams pasiekti, galimybės jas įgyvendinti praktikoje;

- atsižvelgiant į tarpžinybinio bendradarbiavimo svarbą ir atskirų ministerijų funkcijas bei kompetenciją vaiko teisių apsaugos srityje, svarstyti galimybę Tarpžinybinę vaiko gerovės tarybą formuoti prie Vyriausybės, sudaryti iš ministerijų viceministrų (atsižvelgiant į nagrinėjamų klausimų pobūdį bei priimamus sprendimus); taip pat nuosekliau ir išsamiau reglamentuoti ministerijų kompetenciją vaiko teisių apsaugos srityje;

- išsamiau ir aiškiau, konkrečiau reglamentuoti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių funkcijas, atspindint šių institucijų vaidmenį ir vietą vaiko teisių apsaugos sistemoje; taip pat Projektą papildyti nuostatomis dėl savivaldybių administracijų ir mokyklų vaiko gerovės komisijų veiklos, jų įgaliojimų ir pan., kurie yra įtvirtinti Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme; ir kt.

Apibendrintai vertinant VTAPI projektą, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, Projektas turėtų būti iš esmės tobulinamas, ypatingą dėmesį skiriant Vaiko teisių konvencijos nuostatomis, šioje konvencijoje įtvirtintų vaiko teisių turiniui, vaiko atstovų pagal įstatymą ir valstybės pareigoms dėl vaiko teisių užtikrinimo. Taip pat rengiant Projektą turėtų būti vadovaujama ir atsižvelgiama į Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Lietuvai pateiktas pastabas (žodines ir rašytines), įvertintus Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje; bendruosius Komiteto komentarus dėl atskirų vaiko teisių; Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovą; Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką ir kt. Projektas turėtų būti tikslinamas ir gramatine, lingvistine bei logine prasme; nuostatos turėtų būti aiškios ir t.t.

□ Dėl Civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto

Įvertinusi Civilinio kodekso 3.48, 3.151, 3.153, 3.172, 3.176, 3.182, 3.183, 3.184, 3.209, 3.210, 3.211, 3.212, 3.217, 3.218, 3.219, 3.220, 3.224, 3.254, 3.255, 3.257, 3.259, 3.260, 3.262, 3.264, 3.266 ir 3.269 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą Nr. 13-3191-01, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė projekto rengėjų dėmesį į siūlomus teisinio reglamentavimo pakeitimus dėl vaikų teisių užtikrinimo, tėvams laikinai išvykus dirbti ar mokytis į užsienį.

Siūlomas teisinio reglamentavimo pakeitimas kelia abejonių, ar tokiu būdu bus pasiekti užsibrėžti tikslai: sustiprinta tėvų atsakomybė, sudrausminami tėvai dėl piktnaudžiavimo tėvų valdžia ir pan. Taip pat abejonių sukėlė numatytas laikotarpis, kuriam globa minėtais atvejais galėtų būti paskirta (6 mėnesių laikotarpis), darant prielaidą, kad projekto rengėjai terminą susiejo su laikino išvykimo iš šalies laikotarpiu ar pan., tačiau nuolatinis ar laikinas išvykimas vaiko teisių įgyvendinimo aspektu gali būti labai skirtingas ir turėtų priklausyti nuo konkrečių individualių aplinkybių, objektyviai įrodančių ir lemiančių išvykimo nuolatumą ar laikinumą (pavyzdžiui, tėvų studijos užsienyje 1 metų laikotarpiui ar pan.). Nepaneigtina, kad tėvams neturėtų būti paliekama teisinė galimybė piktnaudžiauti suteikta galimybe ir nepagrįstai ilgai, tam tikra prasme atsisakant savo teisių ir pareigų vaikui, palikti vaiką kito asmens (teisinėje ir faktinėje) priežiūroje, tačiau tėvų piktnaudžiavimo problemos klausimas išimtinai termino nustatymu negalėtų būti išspręstas. Pastaruoju aspektu taip pat atkreiptinas dėmesys, kad tikslinga peržiūrėti siūlomą pakeitimą, kuris numato, jog *ad hoc* globėjas skiriamas nuo tėvų prašymo pateikimo teismui dienos. Siūlytina globėjo skyrimo pradžią sieti su tėvų prašyme nurodyta diena (kadangi klausimas turėtų būti išspręstas iki tėvų išvykimo laikotarpio). Projekto rengėjams taip pat pasiūlyta, siekiant didinti tėvų atsakomybę (vienas iš projekto tikslų), įvertinti poreikį įtvirtinti ir atskiras nuostatas, susijusias su tėvų pareiga išlaikyti vaikus laikinosios globos (rūpybos) laikotarpiu, bei išdėstytos abejonės dėl kitų projekto nuostatų, susijusių su tėvų valdžios apribojimo panaikinimo valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos iniciatyva, įvaikinimo, vaikų globos organizavimo reglamentavimo ir globojamų vaikų šeimoje skaičiaus; reikalavimų taikomų asmenims, norintiems būti įvaikintojais arba globėjais (rūpintojais) dėl šių asmenų teistumo, taikyto vaikų atskyrimo ir kt.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės pastabos ir pasiūlymai dėl Šeimynų įstatymo 2, 4, 5, 12, 14 ir 20 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto Nr. 13-3199-01 bei Socialinių paslaugų įstatymo 2, 13, 18, 19 ir 34 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto Nr. 13-

3196-01 išsamiau nurodyti šios ataskaitos 4.1.5 „Socialinių paslaugų teisinio reglamentavimo tobulinimas“ ir 4.2.3.1.7 ataskaitos dalyje „Šeimynų veiklos teisinio reglamentavimo pokyčiai“.

V. BENDRADARBIAVIMAS IR KITA VEIKLA

Įgyvendindama Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo nuostatas, vaiko teisių apsaugos kontrolierė bendradarbiauja su Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių institucijomis, įstaigomis bei organizacijomis, su tarptautinėmis organizacijomis bei kitais fiziniais ir juridiniais asmenimis. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius skatina ir remia fizinių ir juridinių asmenų bei visuomenės iniciatyvas, kurios padeda įgyvendinti vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir įstaigos atstovai dalyvauja Respublikos Prezidento, Seimo, Vyriausybės, valstybės ir savivaldybių įstaigų, įmonių, organizacijų bei kitų asmenų organizuojamuose posėdžiuose, pasitarimuose, taip pat komisijų ir darbo grupių veikloje, kai svarstomi klausimai, susiję su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga ir pareiškia savo nuomonę.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai dalyvavo 89 Lietuvoje vykusiuose renginiuose bei 11 renginių užsienyje (konferencijose, seminaruose, diskusijose, kituose renginiuose, taip pat dalyvavo Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto sesijoje, kurioje Lietuvos atstovai pristatė trečiąją ir ketvirtąją periodines ataskaitas pagal Konvencijos įgyvendinimą bei Komiteto baigiamąsias pastabas dėl antrosios ataskaitos).

☐ *Su Lietuvos Respublikos Seimu*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir (ar) jos patarėjai dalyvavo Seimo Žmogaus teisių komiteto, Socialinių reikalų ir darbo, Teisės ir teisėtvarkos, Švietimo, mokslo ir kultūros, Audito bei kitų komitetų, Vaiko gerovės parlamentinės grupės bei Seimo narių organizuotuose posėdžiuose, klausymuose, pasitarimuose, diskusijose įvairiais vaiko teisių apsaugos teisinio reglamentavimo tobulinimo, tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų įgyvendinimo bei vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo problemų sprendimo klausimais, pavyzdžiui, dėl neįgalių vaikų ugdymo, nepilnamečių ir suaugusiųjų ugdymo organizavimo įkalinimo įstaigose bei vaikų socializacijos centruose, mediacijos teisinio reglamentavimo tobulinimo, lygiavertės tėvystės po skyrybų užtikrinimo, vaiko globos ir įvaikinimo bei šeimynų, bendruomenių ir dienos centrų veiklos reglamentavimo tobulinimo, ugdymo įstaigų bendrabučiuose gyvenančių vaikų teisių užtikrinimo ir kt.

☐ *Su Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir (ar) jos patarėjai dalyvavo Seimo kontrolierių organizuotuose renginiuose, skirtuose aktualiausioms problemoms bei žmogaus teisių padėčiai atskirose srityse aptarti, keitėsi veikloje aktualia informacija.

☐ *Su ministerijomis ir joms pavaldžiomis įstaigomis*

☐ *Socialinės apsaugos ir darbo ministerija*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir (ar) jos patarėjai dalyvavo:

- Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos darbe;
- tarpžinybinės darbo grupės darbe, rengiant Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams programos bei priemonių plano projektus.

☐ *Sveikatos apsaugos ministerija*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė susitiko su sveikatos apsaugos ministru V. P. Andriukaičiu, kurio metu aptarė sutrikusio vystymosi kūdikių namų tolesnės veiklos, sveikatos

paslaugų vaikams prieinamumo, sveikatos priežiūros specialistų bendradarbiavimo su savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriais bei nepakankamai atsakingo požiūrio į sveikatos priežiūros specialistų pareigas vaiko teisių apsaugos srityje klausimus.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai dalyvavo:

- pasitarimuose dėl Europos Komisijos pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento dėl žmonėms skirtų vaistų klinikinių tyrimų, kuriuo panaikinama direktyva 2001/20/EB, atitikties Lietuvos Respublikos teisės aktams, bei Valstybės kontrolės rekomendacijų dėl biomedicininio tyrimų, kuriuose dalyvauja vaikai, įgyvendinimo;
- darbo grupėje dėl Lietuvos higienos normos HN 124:2009 „Vaikų socialinės globos įstaigos. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ tobulinimo.

☐ *Teisingumo ministerija*

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas dalyvavo Nepilnamečių justicijos programos valdymo komiteto posėdžiuose.

☐ *Švietimo ir mokslo ministerija*

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai dalyvavo pasitarime dėl ugdymo proceso organizavimo ir finansavimo nepilnamečių ir suaugusiųjų įkalinimo įstaigose bei vaikų socializacijos centruose.

☐ *Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centru*

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai:

- dalyvavo rengiant Rekomendacijų dėl poveikio priemonių taikymo netinkamai besielgiantiems mokiniams metodinę medžiagą;
- prisidėjo rengiant Rekomendacijas dėl vaiko minimalios priežiūros priemonės – įpareigojimo dirbti auklėjamojo pobūdžio darbą – vykdymo.

☐ *Švietimo informacinių technologijų centru prie Švietimo ir mokslo ministerijos*

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas dalyvavo Europos Komisijos Lietuvoje vykdomo projekto Saugesnis internetas SIC LT II („Safer Internet Centre LT II“) Valdymo grupės veikloje.

☐ *Lietuvos bioetikos komitetu*

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai pasitarime dėl vaiko sutikimo ir vaiko nuomonės išklausymo bei dalyvavimo biomediciniame tyrime teisinio reglamentavimo.

☐ *Lietuvos kino centru*

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas dalyvavo Lietuvos kino centro prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos Filmų indeksavimo komisijos veikloje.

☐ *Su savivaldybėmis*

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai dalyvavo:

- Biržų rajono savivaldybės administracijos organizuotame tarpinstituciniame pasitarime, kuriame buvo aptarti aktualūs vaiko teisių apsaugos bei institucijų bendradarbiavimo klausimai;
- Kupiškio rajono socialinių pedagogų organizuojamame susitikime (tarpinstituciniame pasitarime) vaiko teisių apsaugos klausimais;
- X-tajame respublikiniame savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių (tarnybų) darbuotojų seminare – sąskrydyje.

☐ *Su kitomis institucijomis, įstaigomis ir organizacijomis*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir (ar) jos patarėjai dalyvavo:

- Valstybės kontrolės organizuotoje konferencijoje apie valstybės institucijų vaidmenį ginant žmogaus teises bei pristatė Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos pastebėjimus dėl vaiko minimalios priežiūros priemonių vykdymo;

- Vilniaus miesto apylinkės teismo organizuotoje diskusijoje „Vaiko teisių ir interesų apsaugos užtikrinimas teismo procese“, kurioje buvo aptarti vaiko, dalyvaujančio teismo procese, teisių ir interesų užtikrinimo, vaiko teisių apsaugos specialistų vaidmens teismo procese bei institucijų bendradarbiavimo klausimai;
- Panevėžio apygardos prokuratūros organizuotame seminare – diskusijoje „Vaiko interesų užtikrinimas ir gynimas baudžiamajame procese“ bei išsakė nuomonę dėl esamų problemų bei perspektyvų, ginant ir saugant pamatines vaiko teises baudžiamajame procese.
- Vilniaus apskrities Vyriausiojo policijos komisariato organizuotame informaciniame seminare – mokymuose šio komisariato Viešosios policijos prevencijos poskyrio specialistams, dirbantiems nepilnamečių teisės pažeidimų prevencijos srityje, skaitė pranešimą „Policijos veikla vaiko teisių apsaugos srityje“ bei aptarė Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veikloje pastebėtas policijos pareigūnų darbo su nepilnamečiais problemas, numatomas naujas teisinio reglamentavimo nuostatas, reglamentuojančias nepilnamečių administracinę atsakomybę ir kt.;
- Lietuvos „Caritas“ kartu su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba organizuotoje apskrityje stalo diskusijoje „Naujos prekybos vaikais formos – tendencijos ir iššūkiai“, kurioje buvo aptartos pastarųjų metų tendencijos prekybos žmonėmis srityje, galimi bendradarbiavimo modeliai, būdai ir prevencinės priemonės;
- VšĮ „Paramos vaikams centras“ organizuotoje konferencijoje „Vaikystė be smurto: vaikų apsaugos iššūkiai ir galimybės“.
- VO „Dingusių žmonių šeimų paramos centras“ organizuotuose reginiuose;
- Asociacijos prieš tėvų atstūmimą kartu su Lietuvos Respublikos Seimu organizuotoje konferencijoje „Lygiavertė tėvystė po skyrybų – vaikų psichologinio stabilumo pagrindas. Teisiniai ir psichologiniai aspektai“ bei skaitė pranešimą „Vaiko teisė į šeimos ryšius: tarp teisinio reglamentavimo ir praktinio užtikrinimo“.
- Lietuvos reklamos biuro Arbitražo komisijos veikloje.

▣ *Dalyvavimas renginiuose vaikams*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė siekia, kad vaikai būtų įtraukti į juos liečiančių klausimų sprendimą, būti išgirsti ir galėtų išsakyti savo nuomonę jiems rūpimais klausimais, pajusti teigiamą, pagarbų požiūrį į save.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir (ar) jos patarėjai dalyvavo:

- Vilniaus apskrities Vyriausiojo policijos komisariato organizuotame projekte „Idėjų ratas“, skirtame 9–12 klasių mokiniams, kurio tikslas ugdyti mokinių pilietiškumą, suprasti įstatymų svarbą, puoselėti teisingumo principo idėją, suteikti galimybę jaunam žmogui išreikšti nuomonę ir mintis. Pagrindinė projekto idėja slypi pavadinime „Idėjų ratas“. Ratas yra amžinojo žmonių, technikos judėjimo simbolis, o idėjos esančios rate, gali sukintis, keistis, gali būti tobulinamos, pan. Jaunimas, dalyvavęs šiame projekte, turėjo galimybę su savo mintimis, idėjomis, nuomone būti rate ne tik su bendraamžiais, mokytojais, bet ir policijos pareigūnais, valstybės institucijų atstovais. Keletas projekte dalyvavusių mokyklų komandų lankėsi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje, susipažino su įstaigos veikla bei aptarė jiems aktualius klausimus;
- Lietuvos moksleivių sąjungos organizuotos visuomeninės – edukacinės programos „Išpilk“ veiklose. Pagrindinis programos tikslas – skatinti visos Lietuvos moksleivius imtis pačių efektyviausių priemonių, skirtų atkreipti visuomenės ir pačių bendraamžių – moksleivių – dėmesį į opią problemą – alkoholio vartojimą ir prieinamumą nepilnamečiams bei alkoholio daromą žalą jaunam organizmui;
- Kazimiero Simonavičiaus universiteto Teisės fakulteto organizuotame projekte „Byla Nr. Teisė vasariškai!“. Projekto dalyviai (moksleiviai) lankėsi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje, susipažino su įstaigos veikla ir kt. Projektu buvo siekiama atkreipti moksleivių dėmesį į teisės svarbą žmogaus gyvenime;

- bendrojo lavinimo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų mokinių respublikinio teisinių žinių konkurso „Temidė“ baigiamajame renginyje (komisijos nario teisėmis), kurio metu buvo išrinkta geriausia komanda. Konkurso „Temidė“ tikslas – ugdyti mokinių teisinį sąmoningumą, skatinti gerbti valstybę ir jos įstatymus, susipažindinti vaikus su teisine sistema ir jos institucijomis;

- Nacionalinės teismų administracijos organizuoto mokinių piešinių konkurso „Teismai gina žmones“ baigiamajame renginyje, kuriame dalyvavo konkurso nugalėtojai, vaiko teisių apsauga besirūpinančių įstaigų atstovai, teisėjai, mokytojai ir mokiniai. Renginyje vaikams ir visai visuomenei buvo dar kartą priminta apie vaikų teises ir jų apsaugą;

- VšĮ „Vaikų linija“ organizuotame renginyje „Savaitė be patyčių“;

- kartu su VšĮ Kultūros ir švietimo centro Vilniaus mokytojų namais organizuojant tradicinę Atvelykio mugę–parodą „Angelų vaikai – su meile Jums“, skirtą specialiųjų mokyklų ir pensionatų auklėtiniams;

- kartu su Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataru Egidijumi Bičkausku ir Plytinės kartodromu organizuojant Lietuvos vaikų globos namų ir socializacijos centrų auklėtinių kartingo varžybas.

▣ *Organizuoti renginiai ir vykdyti projektai*

- Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komitetas ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba organizavo konferenciją „Vaiko teisių konvencija. Prietarais pagrįstos baimės“. Konferencijoje aptarti Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje pažanga bei išliekantys iššūkiai, taip pat Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamosios pastabos dėl Lietuvos trečiosios ir ketvirtosios periodinių ataskaitų bei kiti klausimai.

- Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, bendradarbiaudama su Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komitetu ir Lietuvos „Caritas“, organizavo tarptautinę apskrito stalo diskusiją „Europos bendruomenės prieš prekybą žmonėmis“. Diskusijos tikslas: pristatyti Jungtinėje Karalystėje, Lietuvoje ir Italijoje vykdomą projektą „Europos bendruomenės prieš prekybą žmonėmis“ (iš dalies finansuojamą Europos Komisijos - Vidaus reikalų generalinio direktorato – Nusikalstamumo prevencijos ir kovos su nusikalstamumu programos); pasidalinti patirtimi kovos su prekyba žmonėmis, baudžiamojo persekiojimo, prevencijos (ypatingai, orientuotos į vaikus) ir pagalbos aukoms teikimo srityse; užmegzti bei sustiprinti tarptautinį ir nacionalinį tarpinstitucinį bendradarbiavimą. Paminėtina, kad Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga asocijuoto partnerio teisėmis dalyvauja minėto projekto įgyvendinime. Diskusijoje dalyvavo ir prekybos žmonėmis atvejus pristatė bei savo patirtimi dalinosi šias nusikalstamas veikas tiriantys Londono policijos pareigūnai, taip pat Jungtinės Karalystės ir Italijos nevyriausybinės organizacijos, vykdančios prevencinę veiklą, teikiančios paramą, globojančios bei integruojančios į gyvenimą prekybos žmonėmis aukas. Taip pat savo išvalgomis ir patirtimi dalinosi Lietuvos valstybės institucijų bei nevyriausybinių organizacijų atstovai, buvo išgirsta ir Lietuvos mokinių parlamento bei Lietuvos moksleivių sąjungos atstovų nuomonė.

- Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga kartu su Tarptautinės migracijos organizacijos (TMO) Vilniaus biuru ataskaitiniais metais tęsė Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai finansuojamą projektą „Pagalba vaikui ir jo šeimai: specialistų tarpkultūrinės kompetencijos didinimas“. Įgyvendinant projekto veiklas, vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėja 2012–2013 metais skaitė pranešimus „Teisiniai vaiko teisių apsaugos aspektai“ dešimtyje seminarų, kuriais buvo siekiama didinti specialistų (savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojų, socialinių darbuotojų, policijos pareigūnų ir kt.) kompetencijas bei stiprinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą, suteikti papildomų teisinių žinių apie vaiko teisių apsaugą tarpkultūriniame kontekste bei galimų problemų sprendimą praktikoje. Taip pat įgyvendinant projektą buvo surengta baigiamoji konferencija „Kultūrų dialogai:

iššūkiai šeimai, visuomenei, specialistams“, kurios metu teisininkai, tarptautinių santykių specialistai, antropologai, sociologai, mediatoriai ir kiti specialistai diskutavo apie skirtingas tarpkultūrines situacijas, sudarančias sąlygas kilti problemoms socialinėje, vaiko teisių apsaugos ir kitose srityse.

- Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, kartu su advokatų kontoromis „VARUL ir partneriai“ ir „SORAINEN“, Lietuvos notarų rūmais, Generaline prokuratūra, Lietuvos antstolių rūmais, Nacionaline teismų administracija, Vilniaus apygardos teismu, Specialiųjų tyrimų tarnyba ir Konstituciniu Teismu, dalyvavo Lietuvos teisininkų draugijos Jaunųjų teisininkų skyriaus vykdytame projekte „Galimybių akademija“, skirtame trečio ir vyresnio kurso teisės studijų programos studentams. „Galimybių akademija“ - tai ilgalaikis projektas, kurio tikslas yra paruošti praktinėje darbo srityje nepatyrusį jaunąjį teisininką. Projekto tikslai: padėti studentui atsiskleisti kaip būsimam teisininkui; suteikti studentui galimybę pritaikyti įgytas teorines žinias praktinėje veikloje; išmokyti studentą prisiimti atsakomybę net tik už savo, bet ir už kitų veiksmus; pačiam priimti tinkamus sprendimus reikiamu metu; paskatinti studentą lavinti savo teisinės argumentacijos sugebėjimus bei teisinį – analitinį mąstymą, plėsti savo akiratį teisininkui aktualiais visuomeniniais įvykiais, reiškiniais; supažindinti studentą su darbo specifika, kt.

☐ *Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje įvykę susitikimai*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir jos patarėjai įstaigoje susitiko su:

- Sutrikusio intelekto žmonių globos bendrijos „Vilniaus Viltis“, Lietuvos autizmo asociacijos „Lietaus vaikai“, Švietimo ir mokslo ministerijos, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro, Neįgaliųjų reikalų departamento ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atstovais dėl sutrikusio intelekto mokinių, baigusią pagrindinio ugdymo programą, švietimo integracijos galimybių;

- Labdaros ir paramos fondo „Algojimas“, dirbančio su šeimomis, kuriose auga negalia turintys vaikai, atstovais dėl kompleksinių paslaugų negalią turinčių vaikų šeimoms trūkumo;

- Etninių tyrimų instituto mokslo darbuotoja dr. V. Petrušauskaite, romų tautybės vaikų teisės į mokslą įgyvendinimo problemoms aptarti;

- projekto „Road to change: a 10,000 mile walk across Europe“ atstovu M. McVarish, kurio metu buvo aptarti vaikų seksualinio išnaudojimo prevencijos klausimai;

- Socialinės Platformos narių (Šeimų organizacijų Europos Sąjungoje konfederacijos (COFACE), Europos visuomenės sveikatos aljanso (EPHA), kt.) atstovais, aptarti sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo, ankstyvojo vaikų švietimo, aplinkos saugumo, smurto prieš vaikus ir kt. klausimus.

☐ *Vizitai įstaigose*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė bei jos patarėjai ataskaitiniais metais lankėsi Trakų rajono Lentvario, Kupiškio rajono Šv. Kazimiero, Obelių vaikų globos namuose, taip pat Kauno lopšelyje-darželyje „Eglutė“, Kauno miesto vaikų gerovės centre „Pastogė“, Visagino Paramos vaikams centre, Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje-pataisos namuose, Kauno ir Vilniaus vaikų socializacijos centre, VšĮ LSMUL Kauno klinikose, Užsieniečių registracijos centre, Ruklos Pabėgėlių priėmimo centre. Lankymosi metu buvo susipažinta su įstaigų vykdoma veikla, metodais bei kitais organizavimo aspektais, aptartos vaikų elgesio problemos, bendradarbiavimas su vaikų tėvais, savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriais bei kitomis institucijomis, ir (arba) aiškinamasi kiti skundų ar vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva pradėtų tyrimų aspektai, kt.

☐ *Tarptautinis bendradarbiavimas*

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė dalyvavo 8-tame Europos vaiko teisių forume „Link integrutos vaiko apsaugos sistemos, įgyvendinant Europos Sąjungos darbotvarkę dėl vaiko teisių“, vykusiam Briuselyje bei skaitė pranešimą apie vaiko teisių ombudsmeno galimybes daryti įtaką pokyčiams vaiko teisių apsaugos srityje. Forumas organizuotas, siekiant atkreipti

dėmesį į integruotas ir koordinuotas vaiko apsaugos sistemos poreikį įvairiose politikos srityse, pasidalinti gerąja praktika konkrečiose srityse ir prisidėti prie Europos Sąjungos gairių įgyvendinimo, remiant integruotą apsaugos sistemą, turint omenyje būtinybę ginti ir apsaugoti visų vaikų poreikius.

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė Europos Tarybos kvietimu dalyvavo Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos išvažiuojamuosiuose posėdžiuose.

- Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai dalyvavo kasmetiniame Baltijos šalių vaiko teisių ombudsmenų pasitarime Rygoje (Latvija) bei pristatė Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklą, Lietuvos patirtį tam tikrose vaiko teisių apsaugos srityse bei dalyvavo diskusijose dėl renginio dalyviams aktualiais klausimais.

- Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas dalyvavo Šiaurės šalių ir Pabaltijo vaikų ombudsmenų susitikime, pristatė Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklą, situaciją dėl fizinių bausmių uždraudimo šalyje bei dalyvavo aptariant bendradarbiavimo su tėvų globos netekusiais vaikais, vaikų globos paslaugų kokybės užtikrinimo ir kitas vaiko teisių apsaugos problemas;

- Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai dalyvavo ENOC (Europos vaikų ombudsmenų tinklas) konferencijoje ir Generalinėje Asamblėjoje, skirtoje migracijos procesų poveikiui vaikų padėčiai, vaikų ombudsmenų aktualiausioms veikloms aptarti ir kt. Taip pat ataskaitinius laikotarpį ENOC valstybėms narėms buvo teikiama aktuali informacija vaiko teisių apsaugos Lietuvos klausimais.

VI. IŠVADOS

Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. gegužės 21 d. nutarimu Nr. XII-332 „Dėl vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 metų veiklos ataskaitos“ pateikti pasiūlymai Lietuvos Respublikos Vyriausybei, suformuluoti remiantis vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje nurodytomis problemomis, nėra įgyvendinti.

Atkreiptinas dėmesys į (tai, kad):

1. Problemas, kylančias teisėkūros procese (teisės aktų inicijavimo, jų parengimo ir priėmimo), kai vangiai reaguojama į pokyčius įvairiose, su vaiko gerove susijusiose, srityse arba siekiama spręsti praktikoje kylančias vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo problemas ar šalinti nustatytas teisinio reguliavimo spragas. Naujos redakcijos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo projekto bei jo lydymųjų teisės aktų (Civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo, Socialinių paslaugų įstatymo pakeitimo ir papildymo, Šeimynų įstatymo pakeitimo ir papildymo ir kt. įstatymų projektu) parengimas ir derinimas vyksta vangiai. Neparengti teisės aktai, kuriais būtų sukurta vieninga socialinių paslaugų vaikui ir šeimai poreikio nustatymo, teikimo ir kokybės kontrolės sistema.

2. Skiriamas nepakankamas dėmesys socialinių paslaugų bendruomenėje plėtrai, kuri leistų užtikrinti efektyvios ir kompleksinės pagalbos vaikams ir šeimoms bendruomenėje teikimą, sudarytų vaikui galimybę augti savo šeimoje, t. y. padedančios išvengti vaiko paėmimo iš šeimos, taip pat užtikrinančios galimybę vaikui grįžti į šeimą tais atvejais, kai vaikas dėl objektyvių priežasčių išskiriamas su tėvais, mažintų neįgalių vaikų ir jų šeimų socialinę atskirtį, didintų jų socialinius gebėjimus gyventi bendruomenėje.

3. Neišspręstos vaiko globos sistemos reformos, mažinant vaikų, ypač iki 3 (4) metų amžiaus, esančių globos institucijose, skaičių, pertvarkant sutrikusio vystymosi kūdikių namus iš asmens sveikatos priežiūros į socialinės globos įstaigas. Taip pat aktualios alternatyvių vaiko globos formų (globa šeimoje ir (ar) šeimynoje) ir įvaikinimo skatinimo, globos organizavimo ir ikiteisminių įvaikinimo procedūrų reglamentavimo bei jo praktinio įgyvendinimo problemos. Atsakingų institucijų siūlomos (patvirtintos) priemonės šioje srityje kelia abejones dėl jų efektyvumo ir racionalaus finansinių išteklių, skiriamų šiems tikslams pasiekti, panaudojimo.

4. Nors teisės aktų, užtikrinančių neįgalių vaikų, taip pat specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų integraciją ugdymo įstaigose pakanka, vaikams ir jų tėvams lyg ir suteikiama laisvė pasirinkti ugdymo(si) formą bei įstaigą, tačiau praktikoje integracija vyksta lėtai: nepakanka švietimo pagalbos specialistų, mokytojams ir kitiems specialistams trūksta kompetencijų, ugdymo įstaigų aplinka nėra palanki ugdymui(si), trūksta pritaikytų mokymo priemonių, tėvai dažnai renkasi mokymą namuose ir kt. Ypač stinga visuomenės teigiamo požiūrio į neįgalių, specialiųjų ugdymo poreikių turinčių vaikų integraciją.

5. Sprendžiant vaiko ugdymo(si) ir elgesio problemas itin svarbus vaidmuo tenka aktyviam bei tampriam vaiko ir jo šeimos narių, švietimo ir ugdymo įstaigų, sveikatos priežiūros įstaigų, vaiko teisių apsaugos specialistų, policijos pareigūnų bei kitų valstybės ir savivaldybių institucijų bendradarbiavimui, kadangi tik bendras darbas (bendradarbiavimas) leidžia užtikrinti pozityvius, veiksmingus problemas sprendimus bei tinkamos pagalbos vaikui ir jo šeimai teikimą. Nepaisant deklaruojamo tarpinstitucinio bendradarbiavimo, praktikoje pastebima, jog dar gana dažnai mokyklos bei kitos įstaigos, spręsdamos vaiko, pagalbos jam teikimo ir pan. problemas, vengia į pagalbą pasitelkti kompetentingas institucijas, pranešti apie galimus vaiko teisių pažeidimus, būtinumą ginti vaiko teises ar pan.

6. Vaikams nėra užtikrinama teisė turėti sveikas, saugias ir teisės aktų (higienos normų ir kt.) reikalavimus atitinkančias ugdymo(si) sąlygas. Daugelis ugdymo įstaigų veikia neturėdamos leidimo–higienos paso.

7. Neišspręsta kokybiško ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo prieinamumo problema – kaimo vietovėse ikimokyklinio ugdymo įstaigas lanko nedaug (nepakankamas skaičius) vaikų, o miestuose vaikams trūksta vietų ugdymo įstaigose. Sprendžiant ikimokyklinių ir priešmokyklinių ugdymo įstaigų ir vietų jose trūkumo problemą nesilaikoma higienos normų ir kitų teisės aktų reikalavimų.

8. Visuomenėje vis dar plačiai toleruojamas fizinių bausmių vaikams taikymas, o valstybė imasi per mažai priemonių joms uždrausti ir keisti visuomenėje susiformavusias nuostatas. Nepaisant inicijuojamų atitinkamų teisės aktų pakeitimų, įstatyminiame lygmenyje vis dar nėra aiškiai ir nedviprasmiškai įtvirtintas fizinių bausmių naudojimo prieš vaikus draudimas.

9. Aktuali išlieka smurto tarp vaikų problema. Mokykla ne visada pajėgi užtikrinti, jog vaikas mokytusi savitarpio pagarbą grįštoje, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje. Stokojama konfliktų sprendimo mokykloje kultūros, todėl dažnai supriešinama mokyklos bendruomenė. Nesibodima vaikus šalinti iš mokyklos, nesilaikant teisės aktų nuostatų bei pažeidžiant vaiko teisėtą interesų. Manytina, kad smurtas mokyklose, nepagarba vienas kitam sąlygota nepakankama vaiko teisių, kartu ir vaiko pareigų bei atsakomybės, sklaida. Užmirštama, jog visuotinai priimtų elgesio taisyklių, etikos bei moralinių nuostatų vaikams diegimu pirmiausia turi pasirūpinti patys suaugusieji.

10. Neišspręsta teikiamos psichologinės pagalbos profesionalumo ir kokybės vertinimo problema, kadangi nėra aiškiai reglamentuotas psichologų rengimas ir kvalifikacijos įgijimas, psichologų praktinės veiklos sąlygos, psichologų profesinės teisės, pareigos ir atsakomybė, galima specializacija ir kt. Trūksta nemokamas psichologines konsultacijas vaikui ir (ar) šeimai teikiančių įstaigų bei psichologų.

11. Praktikoje vis dar kyla problemos, susijusios su nepiniginio pobūdžio teismo sprendimų, kuriuose numatyti veiksmai, susiję su vaiku, vykdymu. Neišspręstas klausimas dėl metodinių rekomendacijų (instrukcijų) dėl tarpinstitucinio atsakingų šiame procese dalyvaujančių subjektų (institucijų) bendradarbiavimo ir jų vaidmens nepiniginio pobūdžio sprendimų, susijusių su vaiku, sprendimų vykdyme, išlieka aktualia psichologo dalyvavimo problema (neaišku, koku būdu, iš kokių kandidatų turėtų būti parenkamas psichologas) ir kt.

12. Nuolat kyla dviejų saugomų vertybių – vaiko teisės į privatą gyvenimą ir teisės į saviraiškos laisvę, apimančios tiek teisę skleisti informaciją, tiek visuomenės teisę ją gauti, konfliktas. Taip pat išlieka aktualia vaiko privataus gyvenimo apsaugos bei jo apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio problema. Viešosios informacijos skleidėjai, rengėjai, žurnalistai, nepaisydami nustatyto teisinio reglamentavimo, etikos normų, ar net atsakingų ir

visuomenės informavimo priemonių veiklą prižiūrinčių institucijų rekomendacijų ir pan., neieško minėtų vertybių pusiausvyros, bet linkę vardan sensacijos ir reitingų pažeisti vaiko teises ir teisėtus interesus. Neretai visuomenės informavimo priemonės viešinti vaiko privatą gyvenimą padeda vaiko tėvais, taip pat vaikui ir šeimai paslaugas teikiančios institucijos (sveikatos priežiūros, švietimo, socialinės apsaugos įstaigos ir kt.).

VII. SIŪLYMAI

1. Užtikrinti pritaikytos vaikams informacijos apie vaikų teises, jų įgyvendinimo ir gynimo būdus sklaidą. Įgyvendinti priemones, sudarančias sąlygas vaikams dalyvauti su jais susijusių sprendimų priėmimo (vaiko gerovės politikos formavime, teisėkūros procesuose ir kt.).

2. Parengti visuomenei bei specialistams, dirbantiems su vaikais ir vaikams, skirtą informacinę medžiagą apie vaiko teises, taip pat atkreipiant dėmesį į suaugusiųjų ir vaikų pareigas bei atsakomybės pasidalinimą vaiko teisių užtikrinimo srityje.

3. Siekiant išvengti vaiko paėmimo iš šeimos bei mažinti tėvų globos netekusių ir globos sistemoje atsiduriančių vaikų skaičių, numatyti ir neatidėliotinai vykdyti priemones, užtikrinančias tolygią visose savivaldybėse socialinių paslaugų šeimoms ir jose augantiems vaikams, taip pat vaikams su negalia, infrastruktūros plėtrą, užtikrinti veiksmingą ir vieningą socialinio paslaugų poreikio nustatymo, teikimo bei kokybės kontrolės sistemą.

4. Numatyti ir neatidėliotinai pradėti vykdyti konkrečias priemones, skatinančias vaiko globą šeimoje ir šeimynoje arba įvaikinimą. Įvertinti finansinių priemonių (vaiko globos išmokos padidinimo, tikslinio globos išmokos priedo vaiko globos šeimoje atvejais ir pan.), skatinančių vaikų globą šeimose bei šeimynose efektyvumą, ir ieškoti galimybių perskirstyti (racionaliau panaudoti) vaiko socialinės globos paslaugoms bei vaiko globos išmokoms skiriamas finansines lėšas. Atsisakyti ydingos finansinės paramos, siejamos tik su giminytės ryšio nebuvimu su globojamu vaiku, skyrimo globėjams praktikos.

5. Užtikrinti, kad numatomas deinstitucionalizacijos procesas atitiktų Bendrųjų Europos gairių dėl perėjimo nuo institucinės globos ir kokybės standartus bei užtikrinti griežtą finansinių išteklių, ypač Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų, kurios bus skirtos šiam tikslui, panaudojimo efektyvumo kontrolę bei deinstitucionalizacijos proceso stebėsenos sistemos efektyvumą.

6. Gerinti neįgalių vaikų ir jų šeimų, vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, socialinę integraciją, užtikrinti kokybiškų švietimo paslaugų be diskriminacijos prieinamumą neįgaliems vaikams (tinkamą pavėžėjimą, ugdymo aplinkos pritaikymą, kvalifikuotų ugdymo ir pagalbos specialistų paruošimą, jų paslaugų prieinamumą ir kt.). Siekiant pozityvaus visuomenės, tarp jų pedagogų ir tėvų (globėjų, rūpintojų), požiūrio į inkliuzinį švietimą, vykdyti šviečiamąsias (informacines) priemones (informaciniai leidiniai tėvams, pedagogams ir kt.).

7. Atsižvelgiant į ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo paslaugų, jų įvairovės ir kokybės trūkumą, ieškoti efektyvių šios problemos sprendimų būdų, įvertinant problemos specifiškumo skirtumus kaimo vietovėse ir miestuose. Skirti didesnę dėmesį vaiko teisės turėti saugią ir sveiką ugdymo aplinką įgyvendinimui.

8. Įstatyminiame lygmenyje reglamentuoti psichologų kvalifikacijos reikalavimus, praktinės veiklos ir specializavimosi sąlygas, jų teises, pareigas ir atsakomybę. Spręsti kvalifikuotos, nemokamos psichologinės pagalbos vaikui ir šeimai užtikrinimo problemą.

9. Įstatyminiame lygmenyje įtvirtinti fizinių bausmių draudimą.

10. Teisiškai reglamentuoti mediacijos, kaip privalomosios taikinamojo tarpininkavimo procedūros, šeimos bylose taikymo sąlygas. Vykdyti informacijos apie mediacijos naudą sklaidą, skatinant ginčo šalis aktyviau naudotis šia paslauga.

11. Tobulinti neturtinio pobūdžio teismo sprendimų, susijusių su vaikais, vykdymo reglamentavimą (parengiant rekomendacijas (instrukcijas) dėl šiame procese dalyvaujančių subjektų vaidmens, jų bendradarbiavimo ir pan.), spręsti psichologo dalyvavimo vykdymo

processe praktines problemas (psichologo įtraukimo tvarkos, būdų, kandidatų sąrašo klausimus ir pan.).

12. Didinti visuomenės informuotumą apie vaikų profilaktikos priemones, pilnavertės mitybos, atitinkančios vaiko vystymosi poreikius, svarbą sveikatai.

13. Plėtoti psichikos sveikatos priežiūros paslaugas vaikams, užtikrinti ilgalaikės psichosocialinės rehabilitacijos ir psichoterapijos paslaugas. Atkreipti dėmesį į psichikos sveikatos gerinimo ir prevencijos programų svarbą, gerinant vaikų psichikos sveikatą.

14. Užtikrinti pagalbos priemones bei jų prieinamumą vaikams, priklausomiems nuo tabako, alkoholio, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų. Didinti tėvų ir kitų už vaiką atsakingų asmenų informuotumą ir kompetencijas priklausomybės ligų atpažinimo ir pagalbos teikimo klausimais.

15. Siekiant padidinti vaikų saugumą ir pagerinti privatumo (asmens duomenų) apsaugą nepilnamečiams naudojantis internetu, ypač socialiniais tinklais, skatinti aktyvų nepilnamečių švietimą šioje srityje (švietimo sistema, pilietinės iniciatyvos, tėvų ir vaikų informavimas).

16. Siekiant padidinti vaikų saugumą ir pagerinti jų privataus gyvenimo (asmens duomenų) apsaugą, ypač naudojantis internetu socialiniais tinklais, skatinti aktyvų vaikų bei už juos atsakingų asmenų švietimą šioje srityje, užtikrinant tinkamą finansavimą ir palaikant iniciatyvas

17. Skatinti viešosios informacijos skleidėjus ir rengėjus plėsti žinias apie vaiko teisių užtikrinimą visuomenės informavimo priemonėse, siekiant užtikrinti vaiko privataus gyvenimo apsaugą, apsaugoti nuo žalingos viešosios informacijos poveikio, įtraukiant į šį procesą savireguliacijos institucijas, aukštąsias mokyklas ir atsakingas institucijas.

18. Peržiūrėti teisinį reglamentavimą dėl vaikų teisės pažeidėjų ir aukų teisių apsaugos baudžiamajame procese, atsižvelgiant į naujausius tarptautinius standartus. Sukurti efektyvią ir realiai veikiančią pagalbos vaikams aukoms sistemą.

19. Užtikrinti Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto rekomendacijų, pateiktų Lietuvai, apsvarsčius trečiąją ir ketvirtąją jungtinę periodinę ataskaitą dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo, vykdymą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Edita Žiobienė